

Szerkesztette:
Sikos T. Tamás – Tiner Tibor

CÉGEK CÉLKERESZTBEN

VÁLLALKOZÁSOK A
SZLOVÁK-MAGYAR HATÁR MENTÉN

CÉGEK CÉLKERESZTBEN

VÁLLALKOZÁSOK A SZLOVÁK-MAGYAR HATÁR MENTÉN

Lektorálták:

Káposzta József

Michalkó Gábor

SELYE JÁNOS EGYETEM GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
SELYE JÁNOS EGYETEM KUTATÓINTÉZETE

CÉGEK CÉLKERESZTBEN

VÁLLALKOZÁSOK

A SZLOVÁK-MAGYAR HATÁR MENTÉN

Szerkesztette:
Sikos T. Tamás – Tiner Tibor

Komárom
2010

Készült:
a Selye János Egyetem,
a Selye János Egyetem Kutatóintézete
támogatásával.

Szerzők:
© Antalík Imrich, Cserman Zsuzsanna,
Dobai Korcsmáros Enikő, Huszárik Erika,
Kosár Silvia, Kovács András, Lampertné Akócsi Ildikó,
Sikos T. Tamás, Szabó Ingrid,
Tiner Tibor, Tóth Tamás, Tóth Viktória

ISBN 978-80-89234-89-9

Kiadja:	Selye János Egyetem Selye János Egyetem Kutatóintézete www.selyeuni.sk
Felelős kiadók:	doc. RNDr. Tóth János PhD, rektor Prof. Dr. Sikos T. Tamás, DSc., dékán, intézeti igazgató
Nyomdai előkészítés:	Nagy Angéla-Svoboda
Nyomda:	Nec Arte s.r.o., Komárno

TARTALOM

Előszó.....	6
A határok és a határgazdaságtan néhány elméleti vonatkozása Kovács András	7
Átalakulási tendenciák a Komáromi kistérség agrártevékenységében az ezredforduló időszakában Sikos T. Tamás–Tiner Tibor	41
Ipari parkok a szlovák-magyar határtérségben (Telephelyválasztásuk közlekedéslogisztikai problémái) Tiner Tibor	57
A kis- és középvállalati (KKV) szektor helyzete Komárom–Komárno térségében Antalík Imrich	81
A kis- és középvállalatok támogatási formái Szlovákiában a Komáromi járás példáján Dobai Korcsmáros Enikő	107
A sikeresség titka. Vállalkozások a szlovák-magyar határ menti térség városaiban Kosár Silvia	123
Egyetem és vállalat. A felsőoktatás és a gazdasági szektor kapcsolata Szlovákiában Tóth Viktória	155
Munkaerőmozgás a határ mentén - a válság hatásai Szabó Ingrid	189
A humán tőke és az infrastruktúra vizsgálata különös tekintettel szlovák és magyar határ menti területekre Tóth Tamás–Lampertné Akócsi Ildikó	203
A multinacionális vállalatok térnyerése Szlovákia kiskereskedelmében Huszárik Erika	217
Vásárlási szokások alakulása a Párkány–Esztergom határrégióban Cserman Zsuzsanna	233

ELŐSZÓ

A Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Karán és a Selye János Egyetem Kutatóintézetében 2004-től sokoldalú kutatások folynak a szlovák-magyar határ menti térségben lejátszódó társadalmi-gazdasági folyamatok sajátosságainak feltárása érdekében.

Jelen tanulmánykötet – amelynek szerzői döntő részben a Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Karának oktatói – az Európai Unióhoz és a schengeni övezethez egy időben csatlakozott két szomszédos ország sajátos történelmi múlttal rendelkező határvidékének társadalmi-gazdasági térfolyamatait a gazdasági gyakorlat oldaláról vizsgálja. Nevezetesen a vállalati szféra, azon belül különösen a kis- és középvállalkozások szemszögéből igyekszik átfogó képet nyújtani az Olvasónak a határtérség mai gazdasági életének lényeges sajátosságairól.

A kötet elméleti jellegű bevezető tanulmánya a határokkal és a határmentiséggel kapcsolatos teóriákba nyújt bepillantást. Ezt követően a szlovák-magyar határ mentén működő agrárvállalkozások 1990 utáni történetéről kaphatunk rövid áttekintést. Terjedelmes tanulmány foglalkozik a határ menti ipari parkok és a nem kellő mértékű közlekedési infrastruktúra-fejlesztés negatív következményeivel. Lényegében önálló blokkot alkot az ezt követő négy tanulmány, amelyben a szerzők a szlovák-magyar határ menti térségek kis- és középvállalatainak gazdasági környezetét, fejlesztési célú támogatásait, továbbá sikerességük feltételeit és a felsőoktatáshoz való ellentmondásos viszonyukat elemzik.

Tanulságosak a kötetnek a határ menti munkaerőmozgással, valamint a humántőke és az infrastruktúra fejlettsége közötti kapcsolatok magyarországi és szlovákiai sajátosságainak összehasonlításával foglalkozó tanulmányai, akárcsak a multinacionális kiskereskedelmi cégek szlovákiai elterjedésének területi jellemzőit bemutató elemzés is. A kiadvány utolsó tanulmánya a határ menti területek lakosságának vásárlási szokásairól nyújt plasztikus képet.

Az elvégzett vizsgálatok módszertana sokszínű, ennek köszönhetően a vállalkozások működésének rejtett dimenziói is a felszínre kerülhetnek. Az egyes tanulmányok előtt angol nyelvű összefoglalók olvashatók, amelyek remélhetőleg a témakör iránt érdeklődő külföldi kutatók figyelmét is felkeltik.

A szerzők igyekeztek munkájukat közérthetően, olvasmányosan megírni, továbbá ellátni azokat nagy számú szövegművel, táblázattal, fotóanyaggal. Mindezzel a témakör iránti érdeklődés felkeltése mellett az egyes tanulmányok tartalmának jobb megértését is elősegítik.

Budapest, 2009. december 3.

A szerkesztők

A HATÁROK ÉS A HATÁRGAZDASÁGTAN NÉHÁNY ELMÉLETI VONATKOZÁSA

Kovács András¹

Abstract

Some theoretical aspects of borders and border economics

In this paper three main topics will be discussed in connection to borders and cross-border economic flows. In the first part different interpretations of borders will be summarised. We discuss the basic types, concepts and functions of state borders from an economic and regional scientific point of view.

The second part contains an attempt to clarify and group the various borderland-categories: border regions, border zones, etc. On the basis of Haggett's classification on regions we distinguish border zones and border regions, and we introduce the terms of nodal, homogenous and administrative border regions.

In the last part we focus on the effects of borders on cross-border economic flows (on "4 freedoms"). We introduce the way of approaching and models of different social sciences, such as economics, political geography, regional science.

Finally, considering "bordering process" as a permanent changing framework where economic interactions are influenced by different macro-economic, geographic, political, social and cultural factors we set up a new model of border economics. Our model sets the economic flows in the system of different economic and non-economic influencing factors.

Key words: *borders, border econopmics, border region, bordering process*

Bevezetés

A tanulmány első részében tisztázni kívánjuk azt a fogalmi keretrendszert, amely mintegy alapul szolgál a későbbi részek jobb megértéséhez. Be kívánjuk mutatni a határ-fogalmakkal, régiók meghatározásával, tipizálásával, a határ menti jelenségekkel, folyamatokkal kapcsolatos legfontosabb definíciókat.

¹ Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom, Szlovákia, email: kovacs.andras@selyeuni.sk

Kiemelten kívánunk foglalkozni azzal a problematikával, hogy mikor és milyen feltételek mellett tekinthető egy határral elválasztott térség egységes „határrégió”, létezik e egyáltalán ilyen térbeli konstrukció, és ha igen, akkor hol, ill. a magyar-szlovák határ menti terek hol tartanak a határrégióvá válás folyamatában. A fogalmi keretek tisztázása után bemutatjuk a határok, mint társadalmi konstrukciók funkcióit, feladatait, szükségességét, elemezzük a határok működésére ható gazdasági, társadalmi folyamatokat. Továbbá kitérünk arra, hogy a különböző társadalomtudományi diszciplínák milyen módon tárgyalják a „határ-problematikát”. Végezetül megkíséreljük egy átfogó határgazdaságtan-modell felállítását, melyben a határokon átfutó gazdasági áramlások komplex összefüggésrendszerére kívánjuk ráirányítani a figyelmet.

A határ menti térfolyamatok fogalomrendszere

Számos szerző a határok „kapu” és „gát” szerepét egyértelműen a szuverén államok gazdasági és biztonságpolitikai céljai megvalósításának eszközeként tekinti. A két cél szembenállása, ill. a gazdasági és biztonságpolitikai érdekek erőviszonya határozza meg a határok könnyű vagy nehéz átjárhatóságát (Leimgruber, 2005). Más szerzők szerint napjaink „légiesedő” határai a globalizáció, a nemzetközi kereskedelem és a regionális integrációk kialakulásának következményei, és a folyamat elsődleges célja az, hogy ezzel is megkönnyítse a szabad és minden korlátozástól mentes nemzetközi kereskedelmet (Clement 1997, Simai 2008).

Mivel kötetünkben elsősorban (de nem kizárólagosan) regionális tudományi és közgazdasági megközelítést alkalmazunk, nem kívánunk részletesen foglalkozni a határrégiók, határ menti együttműködések (eurorégiók) működési, intézményi és politikai földrajzi kérdéseivel. Az eurorégiókkal foglalkozó magyar nyelvű és nemzetközi irodalom átfogóan és széleskörűen tárgyalja e határon átnyúló együttműködések jelentőségét, a témában kiváló szintetizáló munka Kruppa Éva szlovák-magyar határ menti eurorégiókról szóló doktori értekezése (Kruppa, 2003).

Korábbi vizsgálódásaink szerint a szlovák-magyar határtérségben működő eurorégióknak nincs nagy jelentősége a határ menti gazdasági tényező áramlások alakításában. A Közép-Európában található eurorégiókról általában is megállapítható, hogy pusztán szimbolikus, ill. periférikus szerepet játszanak a határ menti terek összekapcsolódásában, mivel nem állnak rendelkezésre számukra sem megfelelő mennyiségű anyagi erőforrások, sem pedig megfelelő szintű döntési kompetencia, önállóság. A határ menti gazdasági tényező áramlások „klasszikus” irodalma is elsősorban a határ menti térségben élők, ill. a határtérségben valamint azon túl működő vállalatok – kölcsönös előnyökön nyugvó – interakciójáról számol be, a kapcsolatok „intézményesülése” (Nyugat-Európában) csak egy későbbi fázisban következik. Erre Niles Hansen is felhívja a figyelmet napjainkra „alapműnek” számító tanulmányában, melyben a francia-német-svájci hármas határnál formálódó „határrégió” gazdasági kapcsolatait elemzi (Hansen, 1977).

A határ fogalma és funkciói

A határtérségek, határrégiók vizsgálatakor az első fontos feladat a határ-fogalom tisztázása. A határ – hétköznapi értelmezésben – valaminek a szélét, végét jelöli, egy térbeli elem külső, ill. két vagy több térbeli elem közti belső elválasztó vonalként (területként) határozhatjuk meg.

A különböző társadalomtudományokban a határ fogalmának értelmezése azonban ennél sokkal összetettebb, a különböző diszciplínák fogalom-meghatározása számos tényezőben különbözik egymástól (Pál, 2003). A határ, mint társadalmi entitás problematikája azért is került napjainkra az érdeklődés homlokterébe, mert – mint arra tanulmányában Dusek Tamás is rámutat – mára világossá vált, hogy a különféle társadalmi terek, „természetes régiók” léte, ebből következően ezek határa sem tisztázható egyértelműen (Dusek, 2003). Folyamatos változásuk, mozgásuk, átalakulások során számos gazdasági-társadalmi interakció színhelyei, melyek tudományos vizsgálata kiemelt fontosságú.

Mivel a határdefiníció – a különféle tudományterületek eltérő megközelítésmódja, szemlélete miatt nem egyértelmű, ezért a továbbiakban a kutatási témámhoz tartozó legfontosabb közelítéseket, tipológiákat mutatjuk be és értékeljük. A különböző mértékadó szerzők eltérő határ-értelmezésének bemutatásával és értékelésével arra törekszünk, hogy rávilágítsunk a határ mint társadalmi és gazdasági jelenség sokszínűségére.

A határ mint összetett társadalmi konstrukció vizsgálata ezért óhatatlanul multidiszciplináris megközelítést kíván. A határfogalom-problematika körüljárásánál erre törekszünk.

A határdefiníció normatív megközelítése

A határok fogalmának tudományos értelmezése sokkal összetettebb, mint azok hétköznapi felfogása. Nemes Nagy József a határfogalmat négy-féleképpen értelmezi (1. táblázat).

1. táblázat: A határfogalom különböző jelentései

A határ mint elválasztó térelem, gát (barrier)
A határ mint szűrőzóna, kapukkal (filter)
A határ mint perem és ütközőzóna (frontier)
A határ mint összekapcsoló elem (kontaktuszóna)

Forrás: Nemes Nagy, 1998

A fenti négy különböző funkció közül három (barrier, filter, kontaktus, zóna) minden határvonal (határtérség) esetében egyszerre, egy időben jelen van. A határ „működése” és jellege attól függ, hogy a különböző funkciók mennyire artikuláltak jelennek meg az adott határszakaszon. A frontier-típusú határok egy civilizáció hatalmi/érdekszférájának peremvidékét jelentik, amely elvá-

lasztja az „ismert” és a még „ismeretlen” területeket. Ilyen, folyton mozgásban lévő határzónák alakultak ki az amerikai „Vadnyugaton” a 19. század második felében, de ilyen frontier-zónának tekinthető napjainkban a világűr Földhöz közeleső régiója (Stoddard, 1991).

A határ mint elválasztó térelem funkcióra számos példát sorolhatunk a közel és régmúlt történelméből: Berlini Fal, Vasfüggöny, a ciprusi vagy az izraeli „zöld vonal”, az Egyesült Államokat Mexikótól elválasztó (napjainkban is épülő) kerítés, a kínai Nagy Fal. Az elválasztó funkció azonban sosem – még a legkomolyabb ideológiai vagy gazdasági szembenállás idején sem – volt áthatolhatatlan. Ennek eklatáns példája a hidegháborús évek alatt zajló un. „belnémet kereskedelem”, melynek két fő funkciója volt: Nyugat-Berlin ellátásának biztosítása az NDK-ból, valamint (a későbbiek folyamán) az NDK-termékek exportja az NSZK-ba, valamint (nem legálisan) az egész Európai Gazdasági Közösség területére (amely ekkor már vámunióként működött, így az NDK-termékek vámmentesen kerültek az EGK piacára. (Azonban még ez sem volt elég ahhoz, hogy az NDK-t megmentse a gazdasági összeomlástól) (Sárosi, 1972), (Biskup, 1976).

A trianoni békeszerződés után a Csehszlovákia és Magyarország fenálló „igen hűvös” politikai és társadalmi viszony ellenére az újonnan felépülő magyarországi Komárom városa számára még évekig a csehszlovákiai oldalra került Komárno városa biztosította a vezetékes vízellátást. (Sikos T. – Tiner, 2007)

A határok szűrő és ütközőzóna jellegét a ciprusi zöld vonal jól szemlélteti. A sziget görög és török fennhatóságú területe között tiltott a hajóforgalom, és csak néhány – az ENSZ-békefenntartók, a britek, görögök és a törökök által egyaránt ellenőrzött – 5 vonalas határellenőrzés után lehet átjutni az egyik „országból” a másikba. Napjainkban már jelentős turistaforgalom zajlik a görög ciprusi területek és a *de jure* nem létező, *de facto* dinamikusan fejlődő, öt magánegyetemmel rendelkező, embargó alatt álló kikötőiben jelentős külkereskedelmet bonyolító török ciprusi területek között.

Fenti példák jól visszatükrözik a határok különböző jelenségeinek dialektikus viszonyrendszerét, és rávilágítanak a határ-problematika elemzésének multidiszciplináris jellegére.

A határok csoportosításánál Hardi Tamás „fizikai” és „mentális” határokat különböztet meg. Előbbiek tényleges elválasztó vonalnak vagy határzónának tekinthetők, míg utóbbiak egyfajta „szellemi korlátként” léteznek a különböző államok lakóinak gondolatvilágában, és ezáltal jelentős befolyásolják az emberek térfelfogását, közösségi tudatukat és a határon túl élőkrol alkotott képet, elő(zetes)ítéletet (Hardi, 2001) (2. táblázat).

2. táblázat: A térbeli határok rendszere

Fizikai határ		Mentális határ
Frontier (határzóna)	Boundary (politikai határvonal)	
politikai, népesedési, vallási, kulturális	szárazföldi vagy tengeri, természetes vagy mesterséges	Területi identitás: „mi” és „ők” határa Mental map: a különböző szinten ismert területek határa

Forrás: Hardi, 2001

Hardi csoportosításával alapvetően egyetérthetünk, azonban a „frontier” típusú határok kategóriáját kiegészítjük a „gazdasági” kategóriával. Az egyes országok, térségek közti határzónák, határregiók jelentős szerepet játszhatnak különböző jószágok cseréjében. Már a klasszikus földrajz is fontos szerepet tulajdonít a különböző földrajzi tájak határain elhelyezkedő cserekapcsolati zónáknak, az ún. „vásárvonalaknak” és a rajtuk elhelyezkedő „vásárvárosoknak”.

A holland Henk Van Houtum ellentétpárok szembeállításával jellemzi a különböző határtípusokat. Az egymással szemben álló szélsőséges „értékek” közötti „egyenesen” minden határ elhelyezhető (1. ábra).

1. ábra: Határjellemzők ellentétpárjai

Forrás: Van Houtum, 1998

Van Houtum modelljében – számos szerzővel egyetértve – vitatható a „természetes vs. mesterséges” határok ellentétpár létezése, ugyanis a határok minden esetben mesterségesek, mivel emberi tevékenység eredményei. A határok eredendően mesterséges jellegét a szerzők többsége elfogadja (Leimgruber, 2005), (Newman, 2009), (Hardi, 2001) (Böröcz, 2002). Jóllehet Pounds átfogó európai történeti földrajzi munkájában kiemeli, hogy a középkori Európában az államhatárokat természeti képződményekhez

(pl. hegységek) igazították (Pounds, 2003), azonban ez nem jelenti azt, hogy maga a határ természetes konstrukció lenne, mindössze annyit jelent, hogy az akkori technológiai (hadi, közlekedési stb.) szinten könnyebb és „praktikusabb” volt a határokat a nehezen átjárható földrajzi képződményekhez igazítani.

A funkcionális – érzelmi határ ellentétpárja a jogilag meghatározott, „létező” határvonal-értelmezést állítja szembe az egyes emberek gondolatvilágában létező, szubjektív „mentális határokkal”, melyek mindenkinél más formában, jelentőséggel és kiterjedésben jelennek meg. A téma hazai kutatásának egyik példája Hardi Tamás és Nárai Márta közös tanulmánya (Hardi – Nárai, 2001).

A konkrét – elvont határfelosztás az előző csoportosítással szoros kapcsolatban van, hiszen a funkcionális határok minden esetben „konkrétak”, míg az érzelmi határok mindig „elvontnak tekinthetők. Az „elvont határok” kutatása elsősorban az etnológiai és antropológiai kutatások sajátja, ahogy arra Kürti László is rámutat. (Kürti, 2006) A konkrét, funkcionális határok, és létezésük következményeinek vizsgálata inkább a regionális tudományi, gazdaságföldrajzi kutatások tárgya.

Van Houtum modelljének utolsó ellentétpárja a határok nyitottság-zártság szerinti csoportosítása. A határok – átjárhatóság szempontjából – vagy nyitottak, vagy zártak, gondolhatnánk, azonban az országokat elválasztó határvonalak ennél sokkal összetettebb működési jellemzőkkel bírnak. Egyszerre jelenik meg a nyitottságra és zártságra való „hajlam” a határok vonatkozásában, attól függően, hogy a határ működésének melyik funkcionális jellemzőjét tekintjük. A szlovák-magyar határ menti térség példájával az „elválasztó és összekötő” határ párhuzamos jelenlétét bizonyítja, hogy amíg a gazdasági együttműködések rövid idő alatt dinamikus fejlődésen mentek át az elmúlt években (határon átnyúló kiskereskedelmi folyamatok, munkavállalás, iskolába járás stb.) (Hardi-Lampl, 2008), addig az elvont, érzelmi határok jelenléte még napjainkban is erősnek mondható a határtérségben élő, eltérő nemzetiségű lakosság körében (Csizmadia, 2008).

David Newman a határ-problematika megközelítésében a „folyamat jellegre” és a határok „közös tulajdonságaira” helyezi a hangsúlyt. Newman a határt, mint folyamatot értelmezi (*bordering process*), ahol annak jellege adja meg a különféle társadalmi-gazdasági entitások „kizárását” vagy éppen „befogadását” (*exclusion and inclusion*). A határok ilyen típusú felfogása lehetőséget biztosít a „határ mint folyamat” általános értelmezéséhez, melynek hat szakaszát különbözteti meg a szerző (Newman, 2009):

- keletkezés (lehatárolás)
- intézményesülés
- fenntartás (menedzselés)
- lezárás
- megnyitás
- eltörlés

A fenti folyamatok hossza, jellegzetességei, átalakulása, a különböző szakaszok egymásutánisága az állandó jelleggel változó társadalmi, gazdasági és politikai körülmények függvénye.

Newman határ-értelmezése az igen különböző (állam)határok és határ menti problémáknak egy átfogó társadalomtudományi keretrendszer, értelmezést biztosít. Fenti megközelítést alkalmazva a különféle határok könnyen csoportosíthatók, összehasonlíthatók aszerint, hogy a határ-folyamat mely szakaszában tartanak, mi ennek a gazdasági-politikai háttere, és milyen cselekvési lehetőségeik vannak a határ menti interakciókban érintett feleknek (államoknak, szubállami intézményeknek, vállalatoknak, magánszemélyeknek). A szerző kategorizálása lehetőséget ad a különböző (állam)határok jellegzetességeinek komparatív értékelésére, a határok tényezőáramlásokat, interakciókat befolyásoló jellegzetességeinek feltárására és elemzésére. E folyamat-értelmezést segítségül hívva könnyebben megmagyarázhatóvá válik, hogy különböző (állam)határok ill. a határokon találkozó államok miért kezelik különbözőképpen az első látásra hasonló határ-problematikát. (Például a 2007. december 21-i schengeni-határ nyitás miatt okozott (máig meglévő) „anomáliákat”² a magyar-osztrák vagy a magyar-szlovák határon, szemben Ausztria 1995-ös csatlakozásával, amikor is hasonló problémák nem merültek fel.)

A fejezetben bemutatott különféle normatív határ-értelmezésekből kiderül, hogy a határ megjelenésének, fennmaradásának, működésének vizsgálatával több tudományterület foglalkozik (regionális tudomány, politikai földrajz), és a különböző szerzők eltérő szempontok alapján értelmezik és csoportosítják a határokat.

Azért hogy jobban megértsük a határok működési jellegzetességeit, fontos elemezni szerepüket a különféle határon átnyúló gazdasági-társadalmi folyamatokban. Ezt a többszörösen összetett funkcionális kapcsolatrendszer részletesen elemezzük a továbbiakban, különös tekintettel a gazdasági folyamatokat befolyásoló funkciók bemutatására.

A határok funkcionális megközelítése

Guichonnet és Raffestin klasszikusnak számító határfunkció-tipizálása különféle kategóriát különít el (Guichonnet – Raffestin, 1974):

- Jogi funkció
- Fiskális funkció
- Ellenőrző funkció
- Katonai funkció
- Ideológiai funkció

A határ jogi funkciója egyrészt elválasztja a két szomszédos állam jogi, szabályozási és igazságszolgáltatási rendszereit, másrészt lehatárolja azt a területet, amelyen belül az egyes államok élhetnek a szuverén államhatalom eszközeivel.

² Emlékeztet, hogy a schengeni csatlakozás után egyes határ menti osztrák települések „behajtani tilos” táblákkal, míg a szlovákiai Szlovákújhely (Slovenské Nové Mesto) virágládákkal szegült el, len a „személyek szabad áramlását” biztosító, a Schengeni rendszer minden tagországra vonatkozó szabálynak.

A határok fiskális funkciója – a szerzők szerint – az állami adóbevételek növelése, vámok és egyéb nemzetközi kereskedelmi tevékenységet korlátozó eszközök alkalmazásával.

Az ellenőrző funkció a határokon átáramló emberek, tőke, áruk, információ, stb. ellenőrzését jelenti. Az ellenőrző funkciót a szerzők egy olyan szabályozóeszközként értelmezik, mely segítségével az állam „szűrheti” a határain átáramló tényezőket. Az áramlás szabályozásával, ill. annak adminisztratív előírásaival könnyítheti és nehezítheti a különféle tényezők határon átvételét mozgását (v. ö.: Nemes Nagy határfunkció tipológiájának „filter” típusával).

A katonai funkció a határok „védelmi vonal”-ként való értelmezését jelenti. Napjainkban ez a funkció a nagy hatótávolságú tömegpusztító fegyverek, a lopakodó technológia, stb. megjelenése miatt veszített jelentőségéből, azonban ma sem elhanyagolható.

A határok, mint ideológiai választóvonalak a „mi” és az „ők” tudat kialakításában és fenntartásában játszanak fontos szerepet. Ennek az ideológiai alapokon nyugvó elkülönülésnek vagy szembenállásnak számos példája létezik a világban, a legjelentősebb az abszolút ideológiai alapú „keresztény” és az „iszlám” konfrontáció (Huntington, 2006).

Guichonnet és Raffestin határfunkció-csoportosításából egyértelművé teszi, hogy a határok jelenléte összetett hatást gyakorol a határ közelében élő embercsoportokra, a térségben működő vállalkozásokra, egyéb szervezetekre azáltal, hogy befolyásolja tevékenységüknek, térbeli mozgásukat, kapcsolatépítésüket, gondolkodásukat.

A határok létezésének és hatásának bonyolult összetettségét áramlásszociológiai szempontból elemzi Böröcz József (Böröcz, 2002). A szerző tanulmányában a határok gazdasági, társadalmi, kulturális, technikai áramlásokat befolyásoló szerepét elemzi, és a határoknak egyaránt „híd” valamint „ajtó” funkciót tulajdonít. A határok mint „hidak” az összekapcsolás, összekötés metaforájaként jelennek meg, míg az „ajtók” a „hidakon” való áramlások intézményi engedélyezésének (nyitott ajtó), vagy annak tiltásának (zárt ajtó) metaforái (2. táblázat). Böröcz értelmezésében a határ egyszerre „híd”, vagyis vonzásteremtő intézmény, amely lehetővé teszi az áramlásokat, valamint „ajtó”, amely nyitásával és zárásával megvalósítható a kapcsolatok, áramlások engedélyezése és/vagy tiltása. Mivel a határon átvételű áramlásoknak számos típusa létezik, ezért a „hídon” nem egy, hanem számos „ajtó” található, melyek lehetnek nyitott vagy zárt állapotban. Böröcz szerint a határ nem más, mint „ajtókkal felszerelt híd”.

Modelljében hatféle áramlástípust különít el, valamint megkülönbözteti a határon átvételű áramlásokat befolyásoló formális és informális intézményeket (minden egyes áramlástípusnál) (3. táblázat).

3. táblázat: A határ mint ajtó és híd: formális és informális áramlásintézmények

Ajtó (nyitó-záró intézmények)		Áramlás-típusok	Híd (vonzásteremtő intézmények)	
Formális	Informális		Formális	Informális
Vízum-, ki- és bevándorlási szabályok, útlevéltörvények, külföldi ellenes vagy semleges politika	Negatív etnikai, „rassz”-, regionális stb. sztereotípiák, a bevándorlók előítéletes, ill. ettől mentes társadalmi fogadtatása, a társadalmi hálózatok hiánya ill. patológiái a határokon átvélő integrációk különféle történeti hagyományai	Személyek	Erős társadalmi hálózatok, pozitív sztereotípiák mint a bevándorlók és utazók társadalmi fogadtatásának közege, a köztér békéje	Idegenforgalmi vonzerők, „országpropaganda”, munkaerő-toborzás, bevándorlás- és turistalátogatás-támogató politika, a menekültekre vonatkozó nemzetközi konvenciók tiszteletben tartása
Vámok és egyéb közterhek, export- és importkvóták, befektetési szabályok, adók	„Védegyelet” típusú piacvédő mozgalmak és mentalitás, gazdasági idegengyűlölet, a határokon átvélő integráció története	Áruk, pénz, tőke, befektetés	Árkülönbségek, modernizáció és fejlődés-elmara-dottság ideológiák, gazdasági idegenimádát	Bankszabályok, behozatali és kiviteli vámok és egyéb közterhek, export-és im-portkvóták, befektetési szabályok, adók
Határőrség, honvédség, egyéb fegyveres erők	Paramilitáris szervezetek, maffiák, milíciák	Erőszak, fizikai kényszer	Külső „felsza-badítók” áhítása	Nemzetközi stratégiai szövetségek politikai magatartása
Természeti terminusokban megszabott import- és exportszabályozás, szabványok, adószabályok	A technológiai kapcsolatok és függőség hagyományai, a tudásáramlás története	Technológia	Éles bérkülönbségek, alacsony szakszervezeti szervezethezesség, gyenge érdekvédelem, modernizáció- és fejlődéshiány, elmaradottság ideológiák	A műszaki változást serkentő készítmények (vámok és egyéb közterhek)
Vámok és egyéb közterhek	Kulturális habi-tusok, „magas-”, „közepes”, „alacsony kultúra”, iskolázottság, nyelv és külvilágismeret	Kulturális tartalmak	Modernitás és fejlődés elmaradottság ideológiák	A kultúra terjesztését szolgáló hálózatok és egyéb intézmények rendszere, oktatási rendszer, a kulturális kapcsolatok története, állami szubvenciók
Cenzúra, a terjesztési csatornák politikai ellenőrzése	Ideológiai predispozíciók, iskolázottság, nyelv és külvilágismeret	Eszmék	Geokulturális „orientációra”, fejlődés-elmara-dottságra, demokráciára és a kollektív identitások ill. másosság viszonyára vonatkozó ideológiák	Oktatási rendszer, a kulturális termelés öröksége és intéz-ményrendszere

Forrás: Böröcz, 2002

Böröcz modellje jól összefoglalja és bemutatja a határon átvélő tényezőáramlásokat, ill. az áramlások működési jellemzőit, azáltal hogy elkülöníti a formális és informális intézmények hatását az egyes tényezőáramlások vonatkozásában. A modell előnye, hogy ötvözi a multidiszciplináris és dinamikus megközelítésmódot, jól bemutatja a határok tényezőáramlások befolyásolásában játszott szerepét, mégis könnyen áttekinthető. Egyetérthetünk a szerző áramlástanai megközelítésével, valamint azzal, hogy modelljében multidiszciplináris megközelítést használ, ezzel is kiemelve a határok nem pusztán gazdasági vagy politikai, hanem társadalmi, kulturális, és mentális jelentőségét. Vitatható ugyanakkor, hogy a határ mint „ajtó” funkciónak csak két állása (csak teljesen „nyitott” és teljesen „zárt”) lehet. A különféle intézmények (és ez különösen a határokat átszelő tényezőáramlásokat befolyásoló informális intézmények vonatkozásában igaz) korlátozhatják, módosíthatják, de egyértelműen nem „zárhatják el” vagy „nyithatják meg” az utat a tényezőáramlások előtt, vagyis nem csak „zárt” és „nyitott” „ajtók” létezhetnek, hanem többségében arról beszélhetünk, hogy az ajtók éppen „valamilyen mértékben” zárva vagy nyitva vannak. A nyitottság és zártság mértékét a formális és informális intézményrendszer karakterisztikája határozza meg.

A határok szükségességéről

Napjainkban – különösen Európában, a Schengeni-övezeten belül – érezhetjük úgy, hogy az (állam)határok folyamatosan veszítenek jelentőségükből, egyre „légiesebbek”, könnyebben átjárhatóvá válnak. Ezt a szubjektív percepciót több egymást erősítő folyamat erősíti: a világgazdasági folyamatok (globalizáció és regionalizmus gazdasági aspektusai), a globális környezeti folyamatok (felmelegedés), és a globalizálódó társadalom diskurzusai egyaránt hozzájárulnak ezen érzés erősödéséhez.

A gazdasági globalizáció eredményeként mára a korlátozásmentes tőke és áruáramlás világszintűvé vált (egyes becslések szerint a TNC-k közti nemzetközi kereskedelem teszi ki a teljes világkereskedelem mintegy 50%-át), a világon szinte bárhol hozzájuthatunk a legkülönbébb termékekhez, az áru piacot a fejlett országokban globális márkák uralják, míg a pénzpiacokon standardizált termékek terjedtek el (és okoztak világméretű válságot 2008 végére).

A globális környezeti átalakulás, a gyorsuló felmelegedés, az egyre szélsőséesebbé váló időjárás mindenkire egyaránt veszélyes, csak összhangolt, „határon átnyúló” együttműködések keretében védekezhetünk ellene.

A „határtalan” globális gazdasági folyamatok (és napjaink globális válságának univerzális jellege), a globális környezetváltozás, a személyek korlátozásmentes áramlása Európán belül mind azt erősítik bennünk, hogy valóban egy „határok nélküli” világban élünk, ahol a különféle gazdasági, társadalmi, környezeti, stb. impulzusok ellen nem tudunk védekezni, nem tudjuk „megállítani őket a határon”, vagyis a határok „feleslegessé” váltak. A mindennapi társadalmi diskurzusban elhangzó olyan sztereotípiák, mint a „Világfalu”,

„A világ lapos” (Friedman, 2008), „Határok nélküli Európa” tovább erősítik ezt a képzetet. Tehát a kérdés jogosan merül fel:

1. Léteznek-e még határok?
2. Szükség van-e még egyáltalán határookra?
3. Mi az előnye és hátránya a határok létezésének?

Az első kérdésre természetesen „Igen” a válasz, a világon mindenhol léteznek szigorúan vagy kevésbé szigorúan ellenőrzött határok. A Schengeni övezeten belül élők számára úgy tűnhet, hogy a határok jelentősége egyre csökken, egyre könnyebben átjárható válnak, jelentőségüket veszítik, azonban ennek éppen ellenkezője az igaz. Egyrészt a Schengeni belső határokon nem „megszűnt” a határellenőrzés, hanem „áthelyeződött” az államhatárokról a határzónákba, mélységi területekre, és ezzel párhuzamosan központi irányításúvá vált (SIS-rendszer) (Dimitrova, 2008). Másrészt az Európán kívüli területek nagyobb részén a határok ellenőrzése egyre szigorodott az utóbbi években, köszönhetően a biztonsági megfontolások előtérbe kerülésének (nemzetközi terrorizmus, 2001. szeptember 11-ének hatása). Például az USA és Kanada közti „kvázi ellenőrzött” határon napjainkban erősödik a határellenőrzés, az USA és Mexikó közötti határszakaszon – a jelentős gazdasági kooperáció ellenére – tovább építették a két országot elválasztó kerítést, valamint szigorították az ellenőrzés egyéb formáit is (Ackleson – Kastner, 2008). Összefoglalóan megállapíthatjuk: határok léteznek, és a jövőben valószínűleg a mainál erőteljesebben fogjuk érezni jelenlétüket, mert a biztonságpolitikai megfontolások előtérbe kerülésével a határok „szűrő” szerepe is jobban előtérbe kerül majd.

Arra a kérdésre, hogy szükségünk van-e határookra, és miért elengedhetetlenek ezek az entitások a nemzetek közötti társadalmi-gazdasági áramlási folyamatok szabályozásában, az az – elsőre talán meglepő – válasz adható, hogy a határok szükséges velejárói a mai (és a korábbi, és feltételezhetően a jövőbeli) emberi társadalom szerveződésének. A határok szükségessége mellett – több más szerzővel egyetértésben – nem pusztán azért érvelünk, mert a határok, mint „gátak”, „kapuk” elállhatják az egyes országokat fenyegető káros események, folyamatok útját. Az elmúlt évtizedek történelme éppen arra figyelmeztet, hogy a globalizálódó világban a határok e „gát” funkciója nem olyan erős, mint korábban, és egyre kevésbé képesek megakadályozni az esetleges káros folyamatok „begyűrűzését” – A magyar közelmúlt történetében erre számos példát találhatunk. A határok fentiekkel szemben éppen azért szükségesek, mert segítségükkel őrizhető meg a globális emberi társadalom kulturális, társadalmi, politikai sokszínűsége, amelynek homogenizálódása nem csak káros, de nem kívánatos is egyben (Leimgruber, 2005). A heterogén kultúrák, társadalmak – hasonlóan az összetett ökoszisztémákhoz – életképebbek, hatékonyabban képesek működni, változni, mivel folyamatos versenyben vannak egymással.

Ezzel eljutottunk az utolsó kérdéshez, a határok létezésének előnyeéhez és hátrányaihoz. Az előző gondolatot folytatva megállapíthatjuk, hogy a határok és azok különböző funkciói nem feltétlenül és minden esetben hordoznak

tisztán jó vagy rossz, előnyös vagy hátrányos tulajdonságokat. A határok léte és a különböző határ-funkciók (gát, szűrő, ütköző zóna, kontaktuszóna) „jósága” attól függ, hogy mennyire tudnak igazodni a folyamatosan változó társadalmi-gazdasági környezet kihívásaihoz. Tehát összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a határok léte önmagában nem „jó” vagy „rossz”, hanem „szükséges”, és a határok „jósága” pedig attól függ, hogy mennyire gyorsan és hatékonyan képesek alkalmazkodni a megváltozott politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális körülményekhez.

Határtérség vs. határrégió

Az utóbbi évtizedekben a regionális (szubállami) politikai és gazdasági irányítás jelentősen megerősödését tapasztalhattuk (Kolossoy – O’Loughlin, 1998), ezzel párhuzamosan az interregionális termelési tényező áramlások számos térségben alapvetően meghatározzák az érintett régiók gazdasági prosperitását. Például az amerikai-mexikói határon utóbbi években megfigyelt jelentős interregionális (és határon átnyúló) termelési tényezőáramlás alapvetően hozzájárult mind Mexikó, mind pedig Kalifornia Állam növekedéséhez. Kalifornia teljes exportja mintegy 30%-ának Mexikó a célpontja, jól lehet Kalifornia önmagában a világ 5. legnagyobb gazdasága (Shatz-López-Calva, 2004).

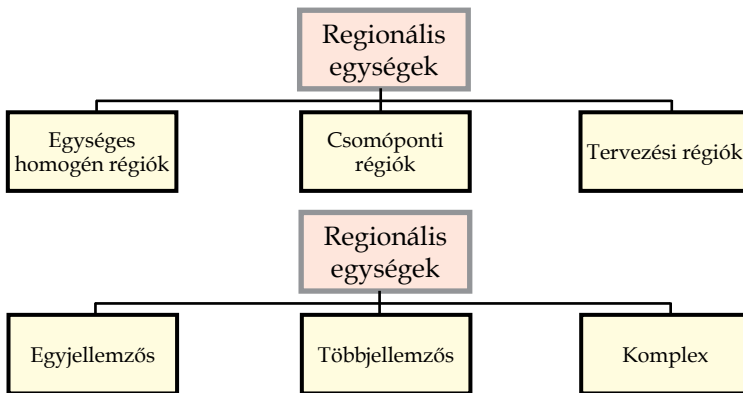
A határokat átlépő interregionális kapcsolatok erősödésével fontos tisztázni az ezekhez kapcsolódó alapvető fogalmi kereteket, ezért a határfogalom megismerése után áttekintjük a határok mentén elhelyezkedő földrajzi terек nevezéktani problematikáját, valamint tisztázzuk kötetünkben egységesen használt fogalomrendszert. Ez azért szükséges, mert sem a nemzetközi, sem a hazai irodalomban nincs egyértelműen definiálva a határ menti térségek elnevezése, lehatárolása.

Az angolszász irodalomban előforduló *borderland*, *border zone*, *border region* kifejezések, és azok szinonimaként történő használata jól tükrözi a határ menti terек elnevezésével kapcsolatos anomáliákat. A magyar nyelvű irodalomban is összemosódnak a határtérség, a határrégió, határzóna kifejezések.

Elsőként tisztázni kívánjuk a régió fogalmat, majd ebből kiindulva élesen el kívánjuk határolni a „határtérség” és a „határrégió” fogalmakat, mert, véleményünk szerint, a két kifejezés nem fogható fel egymás szinonimájaként, fontos és jelentős különbségeket figyelhetünk meg a határtérségek és a határrégiók között. Szintén elkülönítjük a „határrégió”, és a „határ menti régió”, valamint a „határtérség” és a „határ menti térség” fogalmakat.

„A régió valamely ismérv szerinti többé-kevésbé homogén, földrajzilag jól elhatárolható, környezetétől elkülönülő területi egység.” írja Enyedi György a Magyar Tudomány 2004-es, „A régió” című különszámának bevezetőjében. (Enyedi, 2004) A régió fogalom azonban messze nem tekinthető egységesnek, maguk a régiók is többféleképpen csoportosíthatók. A régiók legelfogadottabb csoportosítását Haggett adja Geográfia című alapművében, melyben kétféle szempont (struktúra, jellemzők száma) alapján csoportosítja a régiókat (2. ábra).

2. ábra: Régiók csoportosítása

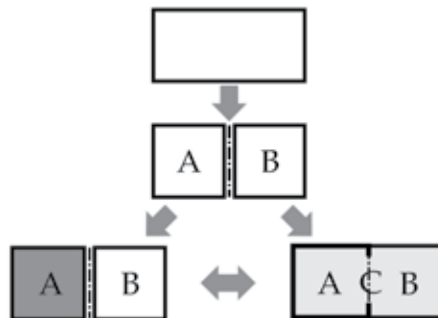
Forrás: Haggett, 2006 alapján saját szerkesztés

A továbbiakban – terjedelmi korlátok miatt – nem kívánjuk részletesen bemutatni Haggett klasszikusnak számító regionális felosztását, számos magyar nyelvű irodalomban fellelhető a részletes ismertetés (Lengyel-Rechnitzer, 2003).

Fontos tisztázni azonban, hogy a határ menti terek mikor, milyen feltételek teljesülése mellett tekinthetők egységes határrégióknak, valamint azt, hogy a határrégiók a Haggett-i csoportosítás mely kategóriájába sorolhatók.

Hardi Tamás a határrégiók kialakulást bemutató modelljében jól szemlélteti, hogy a korábban összetartozó, majd államhatár által elválasztott területek fejlődése alapvetően kétirányú lehet, a gazdasági-társadalmi térfolyamatok divergenciája elszeparált határ menti térségeket eredményez, míg a kialakuló (fennmaradó) interakciók egységes határrégió kialakulását eredményezhetik (3. ábra).

3. ábra: A határ menti terület és a határrégió kialakulása

Forrás: Hardi, 2001

Ahogy arra Hardi is rámutat, a határrégió kialakulásának feltétele a határ menti térségek gazdasági-társadalmi kapcsolatrendszerének erősségétől, az etnikai, kulturális, mentális határok erősségétől, valamint a központi politikai hatalom centralizációs törekvésétől függ (államhatárok megerősítése, térségi kompetenciák, anyagi erőforrások, stb.) E tényezők folyamatos változása befolyásolhatja (segítheti vagy gátolhatja) a határrégió vagy a teljesen elválasztott határ menti térség kialakulását.

Hardi modellje jól szemlélteti a határok korábban összetartozó terek szétválasztására gyakorolt hatását, azonban felvetődik a kérdés, hogy hol a „határ” a határrégió és a határ menti térség között, az integrációnak és az interakciós folyamatnak milyen „sűrűsége” és intenzitása szükséges ahhoz, hogy egy határ menti teret határrégiónak tekintsünk. A határ menti terek integrációja, ill. annak mélységének értékelése azért fontos, mert a két (vagy több) térséget elválasztó határon az elválasztást és az összekapcsolódást segítő folyamatok egyaránt megjelennek. Ezeknek a folyamatoknak száma, mennyisége, erőssége, ill. a köztük lévő kapcsolatok jellege határozza meg, hogy a határ menti térségek milyen feltételek megléte esetén tekinthetők egységes határrégióknak. Niles Hansen már az 1983-ban írt tanulmányában rámutat, hogy a határ menti kapcsolatok, és a határrégiók jellegzetességeit számos tényező befolyásolja (Hansen, 1983).

1. Kik kezdeményezik a határon átnyúló együttműködést (választott képviselők, kulturális társaságok, üzletemberek stb.)?
2. Fentiek száma és jellege hogyan változik az időben?
3. Mi az együttműködés motivációja (gazdasági, kulturális, személyes, egyéb)?
4. Milyen a határon átnyúló kapcsolatok jellegzetessége és gyakorisága?
5. Kialakulnak-e formális és informális megállapodások vagy szervezetek?
6. Milyen típusú formális és informális megállapodásokat vagy szervezeteket részesítenek előnyben adott időpontban?
7. A nemzeti kormányzat segíti vagy gátolja az együttműködést, és ez változik-e az időben?
8. Az elméletek és modellek játszanak-e bármiféle szerepet?
9. Milyen típusú együttműködésekbe fognak bele, és milyen sorrendben?
10. A két fél milyen mértékben érti a másik oldal nyelvét, kultúráját, mekkorák a különbségek és az időben hogyan változik?
11. Milyen információs forrásokat használtak a kezdetekkor és milyeneket a jelenben?
12. A gazdasági interdependenciák hogyan fejlődnek és hogyan fognak a jövőben?
13. Mik a határon átnyúló együttműködés legfontosabb terhei és hasznai, mely csoportok viselik a terheket, és kik húznak hasznot belőle?
14. A határon átnyúló együttműködés konfliktusba kerül-e a helyi autonómiával vagy a nemzeti szuverenitással?
15. Az európai konvenciókban ajánlott együttműködési modellek relevánsak-e helyi szinten, és milyen mértékű adaptáció szükséges, hogy relevánsak legyenek?

(Hansen, 1983 alapján a szerző fordítása)

Hansen 15 pontba foglalt kérdéssora alátámasztja a határ menti kapcsolatok korábban már többször bemutatott összetettségét, azonban Haggett régió-tipizálását alapul véve különféle határrégió típusokat különböztethetünk meg: elkülöníthetjük a határtérsegeket és határrégiókat, valamint megkülönböztethetjük a határ menti térségeket és határ menti régiókat.

Elsőként azt definiáljuk, hogy mit értünk a határ menti terekben lehatárolható különféle területi egységek alatt:

Határrégió: olyan államhatár által elválasztott földrajzi tér, ahol a határon átnyúló gazdasági-társadalmi kapcsolatok ereje, kiterjedése és intenzitása jelentős erősségű, és hosszú ideje fennáll.

Határtérség: olyan államhatár által elválasztott földrajzi tér, ahol a határon átnyúló gazdasági-társadalmi kapcsolatok teljes hiánya figyelhető meg, vagy ezek ereje és intenzitása elhanyagolható, ill. a kapcsolatok rövid ideje állnak fenn, és/vagy gyorsan változnak.

Határ menti régió: olyan, a teljes határvonalának hosszához képest jelentős államhatár-szakasszal rendelkező régió, ahol a határon átnyúló gazdasági-társadalmi áramlások nincsenek jelen, vagy a régión belüli hasonló áramlásokhoz képest elhanyagolható jelentőségűek, ill. csak rövid ideje állnak fenn. (az intraregionális kapcsolatok meghatározó jelentőségűek)

Határ menti térség: olyan államhatár melletti, periférikus térség, ahol sem a határon átnyúló, sem pedig a térségen belüli tényezőáramlások nem jelentősek. (nincs összetartó erő)

A fenti 4 definícióból általánosan a következő megállapításokat tehetjük:

1. El lehet (és kell) különíteni az intenzív vagy kevésbé intenzív határon átnyúló kapcsolatokkal rendelkező tereket (határrégió, határtérség), azoktól a terektől, melyek ugyan egy (vagy több) államhatár közelében helyezkednek el, de a határon átnyúló jelleg teljesen háttérbe szorul, elhanyagolható vagy egyáltalán nem jelenik meg (határ menti régió, határ menti térség).
2. A határrégiókat és a határtérsegeket az különbözteti meg, hogy a határrégióban legalább egy funkcionális területen erős és hosszú ideje fennálló társadalmi-gazdasági áramlás tapasztalható, vagyis a két típus differencia specifikája a kapcsolat erőssége és fennállásának ideje.
3. A határrégiók nem alkotnak egységes térkategóriát, további csoportosításuk lehetséges aszerint, hogy hány funkcionális területen kapcsolódik össze az államhatárral elválasztott terület két oldala, valamint aszerint is, hogy az összekapcsolódó térség térszerkezeti jellemzői milyenek.

A továbbiakban a Haggett-i régió felosztás segítségével hívva a határrégiók további csoportosítására lehetséges. Ez azért lényeges, mert jelentős különbségek figyelhetők meg a különböző határrégiók társadalmi-gazdasági kapcsolatrendszeiben, aszerint hogy mióta állnak fenn, a társadalmi-gazdasági együttműködés milyen széles spektrumát ölelik fel, milyen erősséggel vannak jelen a vizsgált határrégióban, és a kapcsolatok erőssége hogyan viszonyul

a határ két oldalán található határ menti régiók belső gazdasági-társadalmi kohéziójához. (Pl. a szlovák-magyar határtérség nyugati felében, napjainkban formálódó határrégióban kialakuló intenzív határon átnyúló munkaerő-áramlás milyen befolyást gyakorol a két határ menti régió – szlovákiai és magyarországi – társadalmi-gazdasági folyamataira.)

1. Egyjellemzős határrégiók: azok a határrégiók, ahol a társadalmi-gazdasági kapcsolatok csak egy (vagy egy nagyon szűk) területen figyelhetők meg huzamosabb ideje. Pl. a határ menti kiskereskedelem a szlovák-magyar határon napjainkban már több évtizedes jelenségnek számít, és a határközeli településeken élők vásárlási magatartását már a rendszerváltás előtt is számottevő mértékben befolyásolta.
2. Többjellemzős határrégió: azok a határrégiók, ahol a társadalmi-gazdasági kapcsolatok több területen figyelhetők meg huzamosabb ideje. Pl.: az osztrák-szlovák határrégióban (Bécs és Pozsony nagyvárosok határközeli fekvése miatt) intenzív tényezőáramlások figyelhetők meg (ODPM Publications, 2006).
3. Komplex határrégió: azok a határrégiók, ahol már több évtizede tartó együttműködés alakult ki a gazdasági-társadalmi élet majd minden területén. Ilyen határrégiókat elsősorban Nyugat-Európában találunk a francia-svájci-német, a német-holland határ mentén (pl. Bázel vagy Nijmegen környezetében kialakult határrégiók).

A Haggett-i régiófelosztás másik közelítésmódja a régiók homogenitás szerinti csoportosítása. Ez is alkalmazható a határrégiókra:

1. Egységes (homogén) határrégiók: A határrégió legalább egy szempontból egységesnek tekinthető. A határ két oldalának itt ez a homogenitás adja az alapját. Ez az összetartozás alapulhat térszerkezeti, településszerkezeti hasonlóságon, hasonló mértékű termelési tényező áramláson, stb. E csoportosítási szempont szerint a Zemplén Eurorégió területe egyfajta egységes határrégiónak tekinthető, ahol a mindkét oldalon jellemző gazdasági elmaradottság adja a határrégió homogenitását.
2. Csomóponti határrégiók: A csomóponti határrégiók esetében szűkségszerűen kialakul a régión belül egy sajátos centrum-periféria viszony, melyben a határ egyik oldalán lévő határrégió központ (központi város) aszimmetrikus gazdasági kapcsolatrendszerként épít ki a határ túloldalán található periférikus területtel. Az ilyen típusú kapcsolatnak kiváló példája a magyar-szlovák határ menti térség nyugati felében Győr regionális központ és a határ túloldalán található kisvárosok (Dunaszerdahely, Nagymegyer) aszimmetrikus viszonyrendszere. Az ilyen határrégiók kialakulásának „kedvez”, ha a korábban szervesen összetartozó tér felosztásakor nem veszik figyelembe a gazdasági kapcsolatokat, természetes vonzáskörzeteket.
3. Tervezési (statisztikai) határrégiók: Jóllehet a határrégiók egyes részei más-más országokhoz tartoznak, mégis napjainkra központi tervezési, programozási célterületekké váltak. Ennek legjobb példái az Európai

Unió korábbi INTERREG (I. II. III.) programjai, vagy a 2007-2013-as költségvetési időszak Európai Területi Együttműködési programjai. Mint ismeretes, az Európai Unió határon átnyúló együttműködési programjaiban a határközeli ill. határ menti NUTS 3-as régiókban működő különböző for- és non-profit társaságok, EGTC-k (Eurorégiók) vehetnek részt (Horváth, 2007), (Kengyel, 2008).

Összefoglalóan megállapítható, hogy a határ menti terek messzemenően nem tekinthetők egységesnek, belső struktúrájuk, kapcsolatrendszereik alapján különféle csoportokba sorolhatók (határtérség, határrégió, határ menti régió, határ menti térség). Még maguk a határrégiók sem képeznek egységes csoportot, további alcsoportokba sorolhatók.

Azért tartjuk fontosnak tisztázni a határ menti terekkel kapcsolatos alapvető fogalmakat, mert a bennük, ill. rajtuk keresztül zajló termelési tényező-áramlások jellegzetességeinek vizsgálatát jelentősen megkönnyíti, ha nem általánosságban beszélünk „határrégiókról”, hanem sajátosságaik alapján el tudjuk különíteni az eltérő tulajdonságokkal bíró határ menti tereket. Ez megkönnyíti a kutatási probléma definiálását, a vizsgálati módszer meghatározását, valamint az eredmények feldolgozását, összevetését egyaránt.

Fent bemutatott fogalomrendszert kötetünk további részeiben is következetesen használni kívánjuk.

Határok és termelési tényező áramlások

Napjainkig nem lezárt tudományos vita tárgya, hogy a különféle területiség-kutatással, térkutatással foglalkozó diszciplínák viszonyrendszere milyen, létezik-e egyetlen kizárólag a társadalmi-gazdasági tér kutatásával foglalkozó diszciplína, és ha igen, akkor melyik tudomány tekinthető annak (földrajz vagy a regionális tudomány) (Nemes Nagy, 2009).

A tudományos vita tárgyalása helyett a továbbiakban törekszünk bemutatni, hogy a közgazdaságtan, földrajz, regionális tudomány milyen vonatkozásban tárgyalja a határok, határon átnyúló gazdasági áramlások, interakciók kérdéskörét. A különféle megközelítésmódok áttekintésével arra kívánjuk ráirányítani a figyelmet, hogy a határon átnyúló gazdasági folyamatok, áramlások elméleti keretei messze nem tisztázottak, nincs egységes modell ezek leírására. A bemutatásra kerülő modellek segítségével csak felvázolni tudjuk – a teljesség igénye nélkül – a különböző diszciplínák térhez való kötődését, a legfontosabb sajátosságokat kiemelve.

A fejezetet egy új határgazdaságtan-modell bemutatásával zárjuk, melyben az államhatárokon átnyúló gazdasági áramlások területi dimenzióját mutatjuk be, és az azokat befolyásoló társadalmi, gazdasági, politikai, földrajzi tényezőket csoportosítjuk aszerint, hogy melyik áramlástípust milyen időtávban befolyásolják.

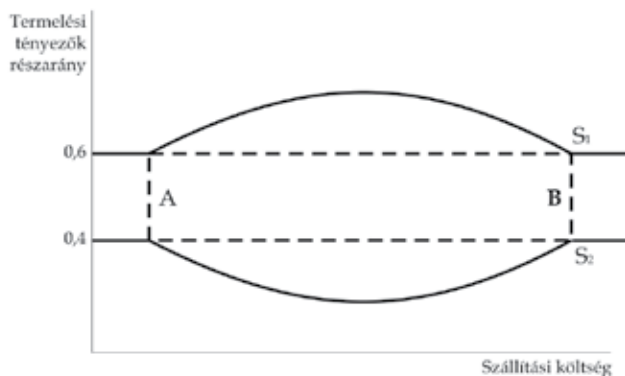
Közgazdasági megközelítés

A közgazdaságtanban a tudomány önállósulása után hamar „elvezítette” területi dimenzióját, a main-stream közgazdasági elmélet gyakorlatilag térséglelt pontgazdaságok működési jellemzőit kutatja. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a kezdetektől ne jelentek volna meg olyan közgazdászok és közgazdasági elméletek, melyek a térbeli termelési tényező áramlásoknak, a nemzetközi tényezőallokációnak ne tulajdonítottak volna nagy szerepet. (Benko, 1999). A diszciplína alapító Smith az abszolút előnyök, Ricardo a komparatív előnyök tanában elsősorban a nemzetközi (határon átnyúló) kereskedelemre, tényezőáramlásokra koncentrált vizsgálataiban. Ezt a „hagyományt” folytatta a 20. század első felében, a marginalista forradalom után (Bekker, 2000), Heckscher és Ohlin, majd a 20. század vége felé a 2008-ban közgazdasági Nobel-díjjal kitüntetett Paul Krugman is (Krugman, 2003). E modellek közös sajátossága, hogy a tényezőáramlások vizsgálatakor elsősorban vagy kizárólagosan a tényezőellátottságra, a régiók (országok) közti áramlások szabadságának mértékére, a tényező mobilitásra helyezik a hangsúlyt, a „valós”, euklidészi értelemben használt tér nem jelenik meg a modellekben. A hangsúly magukon a tényezőáramlásokon van, nem azokat befolyásoló térbeli sajátosságokon, meghatározottságokon. A földrajzi távolság helyett inkább „költségtávolság” jelenik meg a modellekben, a szállítási költség nemzetközi kereskedelmet befolyásoló negatív hatása révén.

Jelen értekezés keretei nem elegendőek arra, hogy minden, korábban említett modellt áttekintsük, azonban fontosnak tartom, hogy bemutassam a nemzetközi (határon átnyúló) tényezőáramlások közgazdasági megközelítését Paul Krugman 1990-es modellje segítségével.

Krugman 1990-es interregionális tényezőáramlásokat leíró modellje (4. ábra) egy kisebb, és termelési tényezőkben gyengén ellátott, kis piaccal rendelkező, valamint egy nagyobb, termelési tényezőkkel (bővebben), nagyobb piacmérettel ellátott régió világtermelésben való részarányát írja le. A modellben mindkét régióban 2 szektor működik, mindkettő mindkét piacon értékesíthető javakat termel (egy tökéletesen versenyző árukat termelő, és egy tökéletlenül versenyző ipari termelő szektor). Az interregionális termelési tényezőáramlások nem megengedettek, és a cégek nem települhetnek át egyik régióból a másikba, csak az interszektoralis mozgások engedélyezettek. A modell alapkérdése, hogy a szállítási költségek alakulása hogyan befolyásolja a gazdasági integrációt a két régió között.

4. ábra: A termelés megoszlása a kétrégiós modellben

Forrás: Brakman, et. al. 2001

A modellből az derül ki, hogy nagyon magas szállítási költségek esetén a piaci részesedésük a termelésben a tényezőellátottságuknak megfelelően alakul (S_1 -nél 60%, S_2 -nél 40%), nincs komparatív előnye egyik régióknak sem, a köztük bonyolódó kereskedelem iparági szektorokon belül alakul (Pl. autót „cserélnek” autóra, választékbővítés miatt). A szállítási költségek csökkenésével (közepes nagyságú szállítási költségek mellett) a nagyobb, gazdagabb régió termelésének részesedése nagyobb lesz, mint a termelési tényező ellátottságának aránya, új cégek a nagyobb és gazdagabb régióba települnek, míg a kisebbben több hasonló cég kilép a piacról. (A jobb piaci lehetőségek – nagyobb piacméret – miatt választják a nagyobb, gazdagabb régiót.) Extrém alacsony szállítási költségeknél a termelési részarányok az eredeti állapotra állnak vissza (termelési tényező ellátottság arányába), mert közel 0 szállítási költségek mellett a munkaerő bérköltsége a kisebb régióban kedvezőbbé vált, így az új cégek ott jönnek létre nagyobb számban (a munkaerő költsége határozza meg a letelepedést, a szállítás költsége nem befolyásolja a telephelyválasztást) (Brakman, et al., 2001).

Regionális (tértudományi) megközelítés

Szemben a közgazdasági megközelítés „csereközpontú” gondolkodásmódjával, a gazdaságföldrajzi, regionális tudományi határgazdaságtan közelítésmódja összetettebb. Míg az első az „interregionalitást” helyezi vizsgálati középpontjába, addig a második a „határt”, és annak befolyásoló, áramlásokat módosító hatásaira fókuszál.

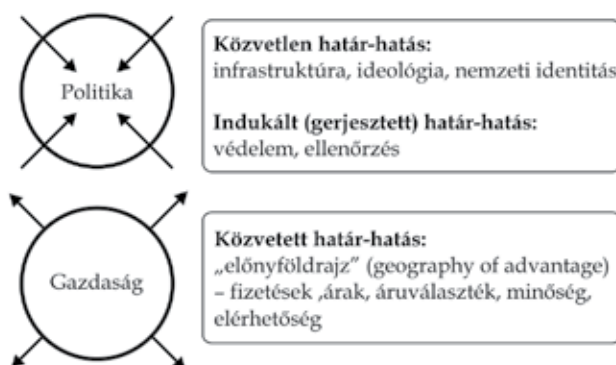
A 20. század közepének nagy elméletalkotói (pl. Lösch, Christaller) már foglalkoztak a határok gazdasági térszerkezetet befolyásoló, átalakító hatásaival (Rechnitzer, 1999). Az elmúlt évtizedekben a határgazdaságtan szinte önálló részdiszciplínává fejlődött, a Journal of Borderlands Studies

tudományos cikkeinek több mint 30%-a foglalkozik a határ menti gazdasági folyamatok elemzésével (elsősorban a határon átnyúló munkaerő-áramlás kérdéseivel) (Kovács, 2009).

Azonban máig nem alakult ki a „határgazdaságtan” önálló modellje, viszont számos szerző jelentős hozzájárulása révén a határok gazdasági-társadalmi folyamatokat befolyásoló hatásait részletesen megismerhettük. A továbbiakban ezek közül mutatunk be néhány fontosabbat a magyar és idegen nyelvű szakirodalomból.

Walter Leimgruber a gazdaság és a politikai ellentétes érdekeit hangsúlyozza a határok átjárhatóságával, a tényezőáramlások szabadságával kapcsolatban. Érvelése szerint, amíg a gazdasági erők, érdekcsoportok a határok minél könnyebb, gyorsabb és akadálymentesebb áramlásában érdekeltek, addig a politikai érdekek ennek ellenkezőjében. A gazdasági érdekek, a 4 szabadság biztosítása áll szemben a politika védelmi és ellenőrző funkciójával (Leimgruber, 2005) (5. ábra).

5. ábra: A politika centrifugális, a gazdaság centripetális hatása

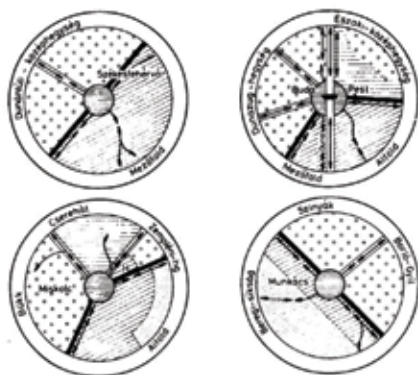

Forrás: Leimgruber, 2005

Eltérő megközelítést alkalmaz a történeti földrajz a határok gazdasági szerepkörének értelmezéséről. A történeti földrajzban a városok kialakulásának egyik típusát (a vásárvárosok) kialakulását az ún. nagytájak találkozásánál kialakuló vásárvonalakhoz kötik (6. ábra).

A Frisnyák-féle vásárváros modellben a nagytájakat elválasztó határtérségek (pufferzónák), a „csere” helyszínei, a különböző tényezőellátottságú (természeti adottságokkal rendelkező) területekről érkezők ebben a térségben, a nagytájakat elválasztó, de egyben össze is kapcsoló „határon” cserélik ki különböző jószágait. (Pl. Miskolc az Alföld és az Északi-középhegység határánál kialakult vásárváros, amely már évszázadok óta jelentős kereskedelmi központ. Fejlődését azonban, különösen a 20. században, nem csak ennek köszönhette.)

6. ábra: Vásárvonalak és vásárvárosok kialakulása földrajzi tájhatárokon

Forrás: Frisnyák, 1992.

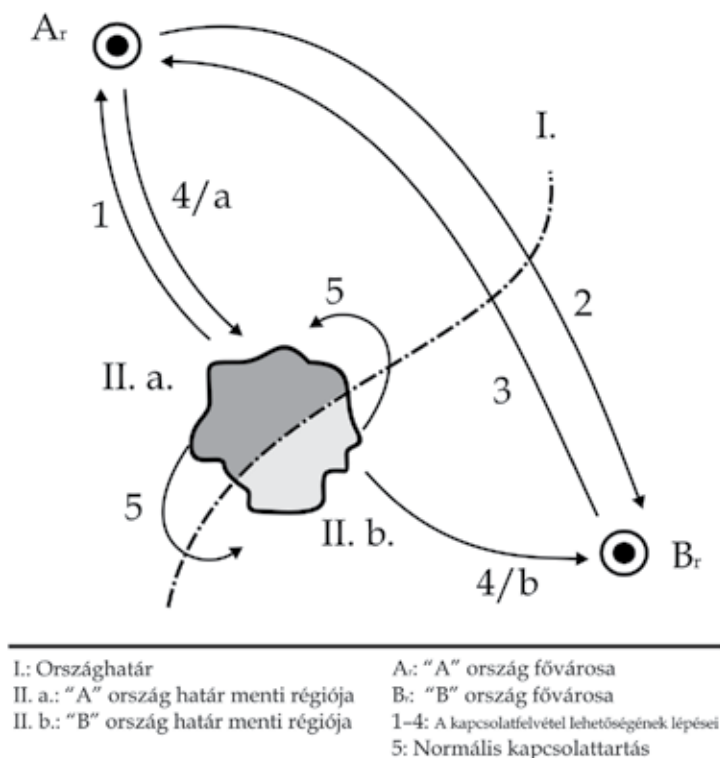
A Frisnyák-modell azonban csak korlátozottan alkalmazható esetünkben (az államhatárok gazdasági áramlásainak vizsgálatára), hiszen itt természeti tájak határáról, nem pedig államhatárokról beszélünk, melyek napjainkban – Különösen Közép-Európában – ritkán esnek egybe. A modell retrospektív jellegű, elsősorban a hosszú távú városfejlődést írja le, csak korlátozottan alkalmas a mai államhatárokon kialakuló cserekapcsolatok bemutatására. Azonban Frisnyák vásárvonal-vásárváros modellje jól illusztrálja, hogy az eltérő tényezőellátottságú területek határán intenzív csere bonyolódik, melynek hosszú távú növekedést befolyásoló hatásai (is) vannak.

Az (állam)határokon kialakuló kapcsolatépítés más, alapvetően politikai földrajzi megközelítését adja Tóth József (7. ábra). Modelljében a határ menti térségek (városok) közötti kapcsolattartást írja le erős állami ellenőrzés (államszocializmus időszaka), és szabad önkormányzatiság feltételei (rendszerváltás utáni időszak) mellett.

A modell lényege, hogy míg a „normális” kapcsolattartás mindössze 1 lépésből áll (közvetlen kapcsolatfelvétel és interakció), addig az erős állami (központi) irányítás és reguláció ezt a folyamatot 5 hosszú és bizonytalan lépésre nyújtja, megnehezítve ezzel a határ menti terek (gazdasági, társadalmi, intézményi, kulturális, stb.) együttműködését.

Ez, a modellben jól illusztrált, elnyújtott és központosított kapcsolat-építési folyamat eredményezte azt, hogy a volt szocialista országok határ menti térségei egyben perifériává, hátrányos, esetenként elzárt területekké váltak.

7. ábra: Határ menti kapcsolatok alakulása erős állami (központi) ellenőrzés mellett és erős helyi autonómia esetén

Forrás: Tóth, 2002

Határgazdaságtan megközelítés

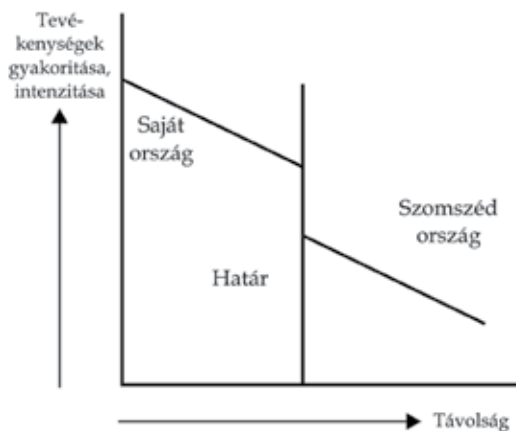
Az előző pontokban különböző diszciplínák, így a közgazdaságtan, földrajz, a regionális tudomány „szemüvegén át” mutattuk be a határok gazdasági, társadalmi jelentőségét, ill. a határok gazdasági (és társadalmi) áramlásokra gyakorolt különféle hatását. A továbbiakban azokat a tudományos értekezéseket, ill. azok legfőbb megállapításait elemezzük, melyek a vizsgálatuk középpontjába a határokat, ill. a határok gazdasági jelentőségét, negatív vagy pozitív hatását állítják.

A határok gazdasági, társadalmi, politikai, kulturális hatásainak vizsgálata az utóbbi három évtizedben egyre fontosabbá vált, a határkutatások – különösen az Egyesült Államok és Nyugat-Európa különböző határain – olyan mennyiségű és minőségű új kutatási eredményt hoztak, hogy napjainkra a

„határkutatás” önálló, multidiszciplináris jellegű tudománnyá válása is felvetődik (jól lehatárolt vizsgálati terület, célok, önálló periodika – Journal of Borderlands Studies, szakosodott kutatóintézetek stb.).

Ennek keretében több kísérlet is történt a határok gazdasági szerepének, elsősorban elválasztó hatásainak modellezésére. Van Houtum modelljében (8. ábra) a határ kiemelt szerepet kap az interregionális (államok közötti) gazdasági integrációk leírásában. A modell jól illusztrálja, hogy az államhatár „megszakítja, eltávolítja” egymástól a szomszédos tereket, és diszkontinuitást eredményez a folyamatos földrajzi térben. Egyes szerzők, ahogy erre van Houtum rámutat, azt is kvantifikálták, hogy ez a „megszakítás” mekkora földrajzi távolsággal egyenlő. Megállapításaik szerint (1984-es vizsgálat) Nyugat-Európában ez a távolság 375 km-nek felel meg, vagyis egy államhatár akkora taszító tényező két ország közti interakcióban, ami megfelelhet 375 km-es földrajzi távolságnak (államhatár nélkül). Napjainkra – feltételezhetően – ez a távolság némileg csökkent, azonban biztosra vehető, hogy nem tűnt el. Jóllehet az Európai Unión belül jogi akadályai már nincsenek a korlátozásmentes tényezőáramlásnak (Horváth, 2007), azonban számos, lassan változó társadalmi, pszichológiai, kulturális tényező negatívan befolyásolja a szabad interakciókat.

8. ábra: A határok hatása a határon átnyúló tényezőáramlásokra

Forrás: van Houtum, 2000

A határok 8-as ábrán illusztrált „térme szakító” hatásának okait tárta fel van Houtum 1998-as empirikus kutatásában. A szerző a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok kialakulásának és fejlődésének modelljét alkotta meg (INTERFACE-modell), majd működését empirikus vizsgálatokkal³ igazolta

³ A vizsgálatban a holland-belga határ közelében működő mintegy 400 vállalat vett részt. A vizsgálat célja az volt, hogy feltárják, milyen tényezőcsoportok befolyásolják a határ közelében működő vállalkozásokat a határon átnyúló kapcsolat (interakció) kialakításában. A kérdőíves vizsgálatból nyert adatokat faktorelemzéssel (főkomponens elemzés, varimax rotáció) vizsgálták.

(9. ábra) (van Houtum, 1998). Kutatásai rávilágítottak arra, hogy a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok fejlődését és sikerességét nem pusztán gazdasági (árfolyamok, termelési szerkezet, tranzakciós költségek stb.), hanem azon kívüli tényezők (mentális távolság, kulturális közelség, tevékenységbeli hasonlóság stb.) is befolyásolják.

9. ábra: A határon átnyúló gazdasági kapcsolatok fejlődésének modellje

Forrás: van Houtum, 1998, (a szerző fordítása)

A mikroökonómiai szemléletű INTERFACE-modell (*INTERNational Formation of Autonomous Co-operation between Enterprises*, vagyis vállalatok közötti független, nemzetközi együttműködés kialakítása) vállalatok határon átnyúló üzleti kapcsolatainak kialakulását és fejlődésük dinamikáját mutatja be. A célig (a sikerig) vezető út minden fázisban (1. Kapcsolatfelvétel, 2. Vonzás, 3. Interakció, 4. Tranzakció, 5. Tartós kapcsolat, 6. Siker) megakadhat. A 9. ábra nyilai azt szemléltetik, hogy a „megrekedt” kapcsolat eredménye mi lehet az elakadás szintjén, és egy elakadt vállalati kapcsolat milyen „stációkon” keresztül jut el a kapcsolat teljes megszűnésig.

Témánk szempontjából fontosnak tartjuk az INTERFACE-modell egyes, előbb említett szakaszainak részletesebb bemutatását, annak áttekintését, hogy a különböző szakaszokban mely tényezők befolyásolják a határon átnyúló vállalati kapcsolatok fejlődését:

I. Kapcsolatfelvétel

- Társadalmi és szakmai hálózat, személyes és szakmai ismeretségek száma
- Kapcsolati preferencia
- Mentális távolság
- 'Otthon-érzés' a másik ország kultúrájában
- Az államhatár értékelése

- II. Vonzás
 - a) Hasonlóság
 - b) Kiegészítő jelleg (komplementaritás) az üzleti kapcsolatban és viszonyban
 - c) Külső vagy fizikai vonzás
 - d) Térbeli távolság
 - III. Interakció
 - a) Tranzakciós költség nagysága
 - b) Bizalom foka
 - IV. Tranzakció
 - a) Formális vs. informális kapcsolatok
 - V. Tartós kapcsolat
 - a) Folytonosság
 - VI. Siker
 - a) A tranzakció kezdetétől folyamatos növekedés a gazdasági kapcsolatok intenzitásában
 - b) Siker érzékelése
- (van Houtum, 1998 alapján a szerző fordítása)

Van Houtum vizsgálatának legfontosabb következtetése, hogy még mindig a határ jelenléte a legnagyobb akadálya a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok fejlődésének. A fizikailag már rég nem létező határ még mindig komoly mentális akadályt jelent. Ez leginkább abban nyilvánul meg, hogy a határ valamely oldalán működő vállalkozások – noha a földrajzi távolság kicsi – mentálisan nagyon távolinak, nehezen elérhetőnek érzik a túloldalon működő vállalkozásokat, így a köztük kialakuló interakciók száma jóval alacsonyabb a lehetségesnél.

Van Houtum megállapítása szerint a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok hosszú távú sikerének legfontosabb tényezője a – közgazdaságilag nehezen kvantifikálható – „kölcsonös bizalom”.

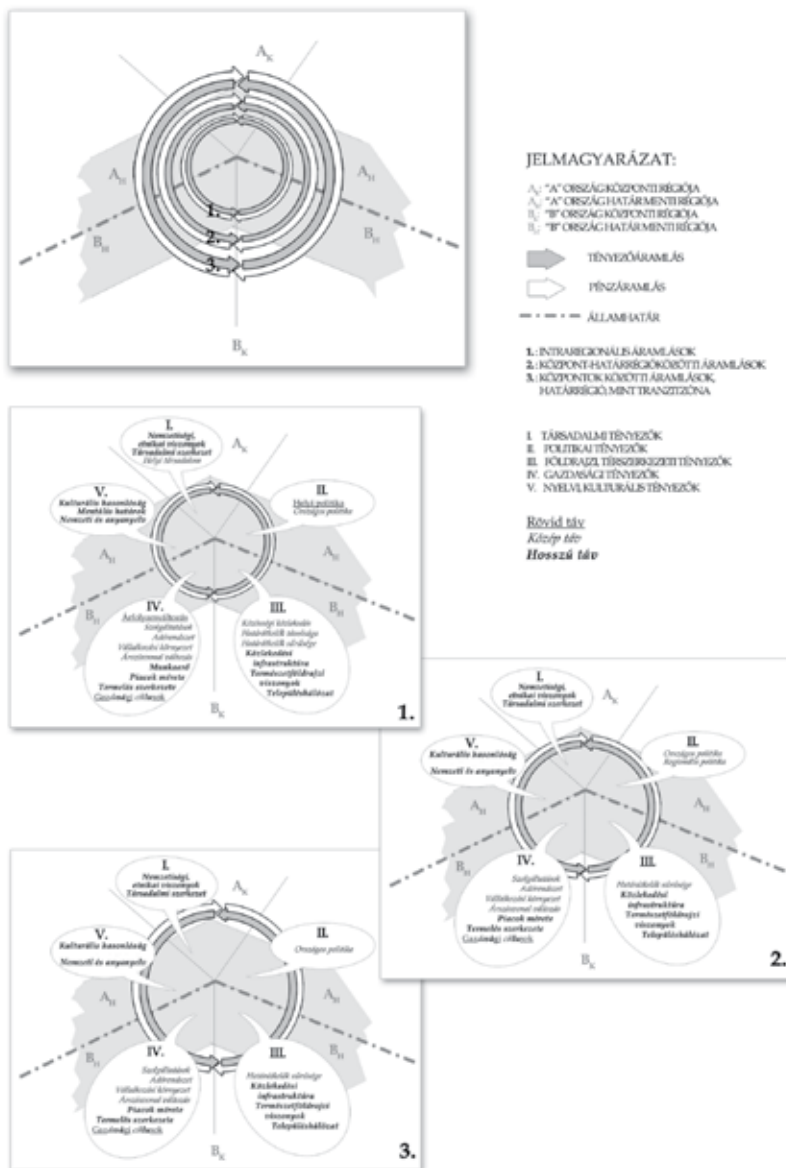
Egységes határgazdaságtan modell (felé)

Az előző alfejezetekben röviden áttekintettük a különféle tértudományi diszciplínák határral kapcsolatos igen eltérő közelítésmódját. A különböző szemléletű modellek bemutatásakor arra törekedtünk, hogy a határok gazdasági áramlásokra, gazdasági kapcsolatokra gyakorolt hatásait emeljük ki, valamint hangsúlyozzuk, hogy a határokon átnyúló interakciók vizsgálatakor a „racionális magatartás hipotézise” a valós, komplex kapcsolatrendszer egy szeletét tudja csak leírni.

A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy egy új határgazdaságtan modellben (10. ábra), részben eltávolodva a tisztán „racionális” piaci szereplők feltételezésétől, multidiszciplináris közelítésmódot alkalmazva összefoglaljuk:

1. A határon átnyúló gazdasági interakciók térbeli jellegzetességeit
2. Meghatározzuk azokat a legfontosabb társadalmi, gazdasági, politikai, földrajzi, kulturális tényezőket, amelyek hatással vannak (lehetnek) a gazdasági interakciók fejlődésére
3. E tényezők időbeli hatását elkülönítjük

10. ábra: Határgazdaság és a befolyásoló tényezők rendszere

Forrás: saját szerkesztés (Technikai szerkesztő: Gaál Zsuzsanna)

Modellünk középpontjában egy két ország határán kialakuló „határrégió”, ill. a „határtérség” áll. A modellben feltételezzük, hogy a két ország között lehetséges és megengedett (korlátozásmentes) a tényezőáramlás, így a határ két oldalán működő szervezetek és ott élő természetes személyek ki tudják használni a határközeli helyzetükből fakadó előnyöket.

A modell bemutatása előtt fontosnak tartjuk kiemelni, hogy jóllehet mind közelítésmódjában, mind pedig egyes tartalmi elemeiben törekedtünk arra, hogy a lehető legjobban közelítse a valós határon átnyúló gazdasági folyamatokat, azonban ezzel együtt is számos vitatható elemet tartalmaz.

A határgazdaságtan modell a határrégióban ill. térségben megfigyelhető gazdasági áramlások térbeli jellegzetességeit ragadja meg. A különféle gazdasági áramlások, így a tőke, munkaerő, áruk, szolgáltatások áramlását egységesen kezelem, modellem „gazdasági interakció” központú, vagyis a tényezőáramlásokra, ill. az azokkal ellentétes jövedelemáramlásokra helyezem a hangsúlyt. Ezek közös tulajdonságait megragadva:

- feltételük a szabad és korlátozásmentes (kevésbé korlátozott) tényezőáramlás,
- kölcsönös előnyökre alapulnak,
- különböző időtávban változnak,
- fontos szerepe van az áramlásokat befolyásoló társadalmi, gazdasági, politikai, térszerkezete, kulturális tényezőknek.

Az említett határrégiót érintő termelési tényezőáramlások térbeli dimenziójuk szerint 3 csoportra oszthatók:

1. Intraregionális (határrégió belüli) áramlások – modellünkben a „belső áramlási kör” szimbolizálja. Ez a tényezőáramlás járul hozzá leginkább egy gazdaságilag egységes „határrégió” kialakulásához és működéséhez, ezért a határrégió szempontjából ennek van a legnagyobb jelentősége. Ide tartoznak olyan gazdasági tevékenységek, mint: a határrégióban működő vállalkozások határon átnyúló üzleti tevékenysége, a határon átnyúló kiskereskedelem, határon átnyúló munkavállalás, stb.
2. Központ és határrégió közti tényezőáramlások – „középső áramlási kör”. Az egyik ország központja (vagy központi régiója) és a másik ország határrégiója közti gazdasági interakciók dimenziója. Ez a határrégió szempontjából (és a központ szempontjából egyaránt) kevésbé fontos, kevésbé intenzív kapcsolatot jelent, azonban nem elhanyagolható. Az ilyen típusú interakciók: vállalkozások befektetése a szomszédos ország határ menti régiójába (pl.: CBA kiskereskedelmi lánc szlovákiai expanziója), vagy a speciálisan egyik országra jellemző termékek megjelenése a határ túloldalán működő kiskereskedelmi vállalkozások kínálatában (napjainkban már kapható a magyar határ menti kiskereskedelmi hálózatban Horalky nápolyi⁴, Kofola⁵, Szlovákiában pedig Vénusz napraforgó olaj vagy Csipősarany)

⁴ Közkedvelt nápolyi Szlovákiában, a márka „ereje” a magyar Sport szelethez mérhető

⁵ Szintén közkedvelt alkoholmentes üdítőital Szlovákiában. A sörgyártás egyik melléktermékéből készül, és nevével ellentétben íze nem emlékeztet a kólára.

3. Transzregionális áramlások – „külső áramlási kör”. Ebben az áramlástípusban a határrégió „csak” közvetítő közeg szerepét tölti be, vagyis a régió keresztül bonyolódik a nemzetközi tényező-áramlás. A határrégió, mint transzferzóna, abban játszik fontos szerepet, hogy elősegítse (biztosítsa) a „tényezőáramlások útját” az egyik országból a másikba. Pl. a tatabányai Bridgestone gumigyár Szlovákiába irányuló exportja.

A határrégiók infrastrukturális adottságai, földrajzi meghatározottságai ennek elengedhetetlen elemei. A közép-európai határtérségek több évtizedes periferiára szorulása következtében kialakult gyenge transznacionális infrastrukturális kapcsolatok még napjainkban is nehezítik a korlátozásmentes tényezőáramlásokat.

Az „áramlási körök” elkülönítését azért tartjuk fontosnak, mert a határrégió (ill. határtérség) számára (az itt élők, az itt működő vállalkozások számára) a különböző tényezőáramlások eltérő jelentőséggel bírnak földrajzi dimenziójuk, méretük, érintettjeik szempontjából.

Az áramlások térbeli sajátosságainak tárgyalása után rátérünk a termelési tényező-áramlásokat befolyásoló faktorok bemutatására. Az áramlásokat befolyásoló tényezőket modellünkben háromféleképpen csoportosítottuk: idő, területi dimenziójuk szerint, valamint a befolyásoló tényező jellege szerint.

Az időbeli hatásokat rövidtávú (1 évnél rövidebb), középtávú (3–5 éves), és hosszú távú (5 évnél hosszabb) kategóriákba osztottuk (ezeket a modellben eltérő betűtípussal jelenítettük meg).

A különféle befolyásoló tényezők térbeli kiterjedésének csoportosítása igazodik a tényezőáramlások térbeli dimenzióihoz. A modell „belső körében” (1) található az a hatások, melyek az intraregionális tényezőáramlásokat, a „középső körben” (2) a „központ-határrégió” típusú áramlásokat, és a „külső körben” (3) a transzregionális áramlásokat befolyásoló tényezők. Azok a tényezőket, melyek több áramlástípusra is hatást gyakorolnak, mindkét vagy mindhárom dimenzióhoz hozzárendeltük.

A határon átnyúló tényezőáramlásokat befolyásoló tényezőket 5 fő kategóriába soroltuk jellegük szerint:

1. Társadalmi tényezők (I.)
2. Politikai tényezők (II.)
3. Gazdasági tényezők (III.)
4. Földrajzi tényező (IV.)
5. Kulturális, nyelvi tényezők (V.)

Az egyes csoportokba tartozó befolyásoló tényezők időben és térbeli hatásukban is megkülönböztettünk, az előbb leírtak szerint. Az egyes tényezők térbeli hatása és időbelisége is vitatható! Törekedtünk arra, hogy a „legjellemzőbb” térbeli és idődimenziót építsük be a modellbe, de ezzel együtt is számos ponton vitatható a kategorizálás.

A társadalmi tényezők (I.) közül a legfontosabb, és a határon átnyúló áramlásokat hosszú távon befolyásoló tényező a két érintett ország társadalmi szerkezete. A társadalmi struktúra, rétegződés egyaránt befolyásolja mindhárom típusú határon átnyúló tényezőáramlást. A hasonló társadalmi szerkezetű országok, régiók között gyorsabban ki tud alakulni, mélyebb és tartósabb együttműködés, amíg a jelentős különbségek gátolják ezt: minél nagyobb az eltérés, annál „idegenebb” a másik oldal, és annál kevesebb interakció alakul ki, ahogy arra van Houtum is rámutat (van Houtum, 2009). A nemzetiségi, etnikai viszonyok – úgy véljük – elsősorban az intraregionális, és a központ-határrégió típusú áramlásokra vannak hatással, nem befolyásolják hasonló mértékben a transzregionális tényezőáramlásokat. Míg az első kettő esetben fontos az interakció személyekhez kötődő jellege, addig utóbbiak sokkal formalizáltabbak, nem személyes kapcsolatokon alapulnak, sokszor TNC-k irányítása alatt állnak. Pl.: a határ túloldalán is vállalkozó szlovákiai festő sokkal inkább függ a személyes kapcsolatoktól, társadalmi viszonyoktól, mint a Szlovákiában vagy Magyarországon működő TNC-k, melyek közötti üzleti kapcsolatokat az eltérő társadalmi, nyelvi viszonyok nem befolyásolják: a vállalati kultúra mindkét helyen a nyugat-európai, amerikai mintát követi, a lingua franca pedig az angolt. A helyi társadalmak nyitottsága, befogadó jellege vagy éppen bezárkózó magatartása túlnyomórészt kizárólag az intraregionális kapcsolatokat befolyásolja, azokat viszont nagymértékben. A határ két oldalán élők előítéletessége, egymás nem ismerete jelentősen megnehezítheti a gazdasági együttműködést olyan összetartozó terekben is, mint a Komárom-Komárno várospár.

A politikai viszonyok helyi, regionális és országos szinten egyaránt a gazdasági együttműködés facilitátorai vagy éppenséggel gátjai lehetnek. A regionális, országos politika középtávon (4 éves választási ciklusok szerint különösen) változhat, míg a helyi politikai viszonyok ennél sok esetben gyorsabban is képesek átalakulni. A helyi politika határon átnyúló tényezőáramlásokat befolyásoló hatása jelentős lehet, elég, ha csak a korábban már említett osztrák „behajtani tilos” táblákra, vagy a szlovákiai (kisújhelyi) virágládákra gondolunk. Az országos és regionális politikai szintű „szembenállás” nem kedvez a határon átnyúló tényezőáramlások fejlődésének, azonban az EU keretein belül ezek a hatások csak mérsékelten tudnak megjelenni, a gazdasági érdek jelenleg artikuláltabb tudja érdekeit érvényesíteni.

Egy határtérség földrajzi, infrastrukturális viszonyai (III.) jelentős hatást gyakorolnak a tényezőáramlások irányára, módjára, intenzitására. A természetföldrajzi, és az ehhez igazodó közlekedési infrastruktúra-hálózat a tényezőáramlások fizikai útját befolyásolja minden áramlási szinten és hosszú távon. A részben ehhez alkalmazkodó településhálózat elsősorban az intraregionális és a központ-határrégió típusú áramlásokra van hosszú távú hatással, mivel ez határozza meg a határtérségekben élők számát, területi eloszlását, így az interakciók számát és intenzitását is. A központok közötti áramlások – ahol a határrégió csak transzferzóna – a településhálózatnak nincs akkora jelentősége. A határátkelőhelyek sűrűsége középtávon befolyásol mindhárom dimenzióba tartozó tényezőáramlást, minél több átkelőt nyit a két

szomszédos ország, a személyek és áruk áramlása annál intenzívebbé válhat. A helyi, helyközi közösségi közlekedés, a határátkelők távolsága a határ menti településektől, azok kiépítettsége, a közlekedési hálózat színvonala elsősorban az intraregionális tényezőáramlásokat (határon átnyúló munkavállalás, határon átnyúló kiskereskedelem) befolyásolja.

A termelési tényező áramlásokat (IV.) leginkább a két ország gazdasági szektorának jellemzői határozzák meg. A piacok mérete, a termelés szerkezete hosszú távon, minden tényezőáramlást befolyásol (meghatározza a gazdasági interakciók potenciális számát, stb.). Az eltérő árszínvonalak (nem az árfolyamváltozások hatására kialakuló rövid távú kilengések, hanem a termelékenység, piaci viszonyok alakulása miatti árváltozás) hatása középtávon alakíthatja át a határon átnyúló tényezőáramlások irányát és mértékét. Hasonlóan középtávon, de elsősorban az intraregionális és központ-határrégió áramlásokat befolyásolja az adórendszerekben, vállalkozási környezetben, üzleti szolgáltatásokban megfigyelhető különbségek (határon túli vállalkozás alapítása, üzleti szolgáltatás nyújtás vagy annak igénybe vétele stb.). Elsősorban intraregionális áramlásokat befolyásolja a térségben található munkaerő száma és képzettsége (felkészültsége), valamint a rövid távú árfolyam-ingadozások. Előbbi hosszú távon meghatározza a munkaerő-áramlás potenciális nagyságát, utóbbi viszont rövid távon drasztikusan átalakíthatja a térségben élők rendszeres, határon átnyúló mozgásának irányát, gyakoriságát és célját. A 2008-as válságot követő forintárfolyam-gyengülés drasztikus változást hozott a szlovák-magyar határ menti kiskereskedelemben, nagy kihívás elé állítva a szlovákiai kiskereskedő és vendéglátó vállalkozásokat. A tényezőáramlásokat rövid-, közép- és hosszútávon is befolyásolják a különféle gazdasági ciklusok és szezonális hatások. A gazdasági ciklusok néhány évestől egészen az 50 éves Kondratyev-ciklusokig (Kehl-Sipos, 2007) eltérő hatást gyakorolnak az egész világ gazdaság, így az általunk tárgyalt tényezőáramlások volumenére és irányára. Az éven belüli szezonális hatások (pl. kereslethez igazodó termelés és munkaerő-mobilitás kapcsolata) rövidtávon alakítják a határon átnyúló munkavállalás vagy a kiskereskedelem folyamatait.

A kulturális, nyelvi sajátosságok (V.) nehezen számszerűsíthető, azonban annál lényegesebb hatást gyakorolnak a tényezőáramlásokra. A beszélt nyelvek, a kulturális hasonlóság vagy különbség, a határ túloldalán élőkrol alkotott kép, a mentális távolság egyaránt hosszú távon befolyásolják a gazdasági kapcsolatokat. A határ túloldalának mentális távolsága (személyes távolság percepció) elsősorban az intraregionális és a központ-határrégióban zajló tényezőáramlási folyamatokat (munkavállalás, bevásárlás, üzleti kapcsolat építés, stb.) befolyásolja. A minél távolabbinak érzékelt határ jelentősen csökkenti a potenciális interakciók számát.

Az előzőekben bemutatott határgazdaság modellel arra törekedtünk, hogy bemutassuk a határon átnyúló gazdasági áramlások sokszínű jellegét. A mozgások különböző térbeli dimenziói, a befolyásoló tényezők jellege, azok térbeli és időbeli hatótávolsága együtt alakítják a határon átnyúló gazdasági áramlásokat. A modellel arra hívja fel a figyelmet, hogy a határon átnyúló

gazdasági folyamatok vizsgálata multidiszciplináris megközelítést kíván, és nem magyarázható tisztán kvantitatív, közgazdasági eszköztár segítségével. A határon átnyúló gazdasági folyamatok a térbeliség, az egyes befolyásoló tényezők (pl.: mentális távolságok, nyelvi korlátok stb.) sztochasztikus jellege komplex társadalomtudományi szemlélettel érthető meg.

Kötetünk további részeiben a határ menti, határ közeli fekvés vállalkozási tevékenységre gyakorolt hatásait értékeljük számos példa segítségével. Elemzésünk során bemutatjuk a KKV-szektor határon átnyúló együttműködésének sajátosságait, a határ menti kereskedelem jellegzetességeit, a határon átnyúló munkaerő-áramlás folyamatait, a térség mezőgazdasági átalakulásának tulajdonságait, az ipari parkok regionális jelentőségét, továbbá számos fontos, a vállalatok mindennapi működését befolyásoló hatótényezőt.

Felhasznált irodalom

Ackleson, Jason – Kastner, Justin (2008): 'Routinizing' Cooperation and Changing Narratives: The Security and Prosperity Partnership of North America. In: Journal of Borderlands Studies. Vol. 23. No. 1. 2008. Association for Borderlands Studies. USA.

Bekker Zsuzsa (szerk.) (2000): Alapművek, alapirányzatok – Gazdaságelméleti alapirányzatok. AULA Kiadó. Budapest.

Benko, Georges (1999): Regionális tudomány. Dialóg Campus Kiadó. Pécs-Budapest.

Biskup, Reinhold (1976): Deutschlands offene Handelsgrenze. Die DDR als Nutzniesser des EWG-Protokolls über den innerdeutschen Handel. Verlag Ullstein GmbH. Frankfurt am Main – Berlin.

Böröcz József (2002): A határ: társadalmi tény. Replika. 47–48. 2002. június. Budapest.

Brakman, Steven-Garretsen, Harry-van Marrewijk, Charles (2001): An introduction to geographical economics. Cambridge University Press. Cambridge.

Clement, Norris (1997): The Changing Economics of International Borders and Border Regions. In: P. Ganster, A. Sweedler, J. Scott and W.-D. Eberwein (Ed.): Borders and Border Regions in Europe and North America. San Diego, Cal.: San Diego State University Press, pp. 47–63.

Csizmadia Zoltán (2008): Társadalmi kapcsolatok a szlovák-magyar határtér-ségben. Tér és Társadalom 2008/3. szám. MTA-RKK.

Dimitrovova, Bohdana (2008): Re-making of Europe's borders Through the European Neighbourhood Policy. *Journal of Borderlands Studies*. Vol. 23. No. 1. 2008. Association for Borderlands Studies. USA.

Dusek Tamás (2003): A térfelosztás és a klasszifikáció összehasonlítása. *Comitatus*. 2003/szeptember. Megyei Önkormányzatok Országos Szövetsége. Budapest.

Enyedi György (2004): A régió. Bevezető. *Magyar Tudomány*. 2004/9. szám. MTA. Budapest.

Friedman, Thomas L. (2008): És mégis lapos a föld. A XXI. század rövid története. HVG-Kiadó Kft. Budapest.

Frisnyák Sándor (1992): Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó. Budapest.

Guichonnet, Claude – Raffestin, Paul (1974): *Géographie des frontières*. Presses Universitaires de France. Paris.

Haggett, Peter (2006): *Geográfia. Globális szintézis*. Typotex. Budapest.

Hansen, Niles (1977): Border regions: A critique of spatial theory and a European case study. *The Annals of Regional Science*. Vol. 11, No. 1

Hansen, Niles (1983): International Cooperation in Border Regions: An Overview and Research Agenda. *International Regional Science Review*. Vol. 8. No. 3. pp. 255–70.

Hardi Tamás (2001): Néhány földrajzi elmélet alkalmazása a Kárpát-medence határtérsegeire és a határ menti együttműködésekre. *Földrajzi Konferencia*. Szeged.

Hardi Tamás – Lampl Zsuzsanna (2008): Határon átnyúló ingázás a szlovák-magyar határtérsegekben. *Tér és Társadalom* 2008/3. szám. MTA-RKK.

Hardi Tamás – Nárai Márta (2001): A határ és a határmentiség. A mentális kép vizsgálata négy osztrák határ menti településen. *Comitatus*. 2001. 11. évf. 1–2. pp. 42–52.

Horváth Zoltán (2007): *Kézikönyv az Európai Unióról*. HVG-ORAC. Budapest. p. 462.

Huntington, Samuel P. (2006): A civilizációk összeclapása és a világrend átalakulása. *Európa Könyvkiadó* Budapest.

Kehl Dániel – Sipos Béla (2007): Évszázados trendek és hosszú ciklusok az Amerikai Egyesült Államokban, Kínában és a világgazdaságban. Hitelin-tézeti Szemle. VI. évfolyam 3. szám. pp. 248–282.

Kengyel Ákos (2008): Kohézió és Finanszírozás Az Európai Unió regionális politikája és költségvetése. Akadémiai Kiadó. Budapest. pp. 116–117.

Kolossov, Vladimir – O’Loughlin, John (1998): New borders for new world orders: territorialities at the fin-de-sicle. GeoJournal. Kluwer Academic Publisher. 44.3. pp. 259–273.

Kovács András (2009): Kereskedelem határok nélkül – A határ menti kiskereskedelem fejlődési sajátosságai a szlovák-magyar határtérség nyugati felében. Nem publikált PhD-értekezés. Széchenyi István Egyetem. RGDI. Győr.

Krugman, Paul (2003): Földrajz és kereskedelem. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

Kruppa Éva (2003): Régiók a határon. Határ menti együttműködés az Európai Unióban és Közép-Európában. BKÁE Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola. Budapest.

Kürti László (2006): Határkutatás – A regionális tudományok új ága? Magyar Tudomány 2006/1. szám.

Leimgruber, Walter (2005): Boundaries and transborder relations, or the hole in the prison wall: Ont he necessity of superfluous limits and boundaries. GeoJournal 2005. 64. pp. 239–248.

Lengyel Imre – Rechnitzer János (2003): Regionális gazdaságtan. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest-Pécs.

Nemes Nagy József (1998): A tér a társadalomkutatásban. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. Budapest.

Nemes Nagy József (2009): Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Newman, David (2009): Contemporary Research Agendas in Border Studies. An overview. In: Doris Wastl-Walter (2009) (ed.): Companion to border studies. Ashgate.

Office of the Deputy Prime Minister (2006): EU Ministerial Informal on Sustainable Communities. European Evidence Review Papers. Office of the Deputy Prime Minister. London. pp. 130–136.

Pál Ágnes (2003): Dél-alföldi határvidék. PTE Természettudományi Kar. Földrajzi Intézet. Pécs.

Pounds, Norman J. G. (2003): Európa történeti földrajza. Osiris Kiadó. Budapest.

Rechnitzer János (1999): Határ menti együttműködések Európában és Magyarországon. In: Nárai Márta – Rechnitzer János (1999): Elválaszt és összeköt – a határ. MTA-RKK. Pécs-Győr.

Sárosi Éva (1972): A két Németország közötti kereskedelem. Konjunktúra és Piackutató Intézet. Magyar Országos Levéltár. MSZMP KB Gazdaságpolitikák Osztály 1972. június 26-i ülésének anyag.

Sikos T. Tamás – Tiner Tibor (2007): Egy város – két ország. Komárom – Komárno. Selye János Egyetem Kutatóintézete. Komárno. Szlovákia.

Shatz, Howard J. – López-Calva, Luis Felipe (2004): The Emerging Integration of the California-Mexico Economies. Public Policy Institute of California. USA.

Simai Mihály (2008): A világ gazdaság a XXI. század forgatagában. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Stoddard, Ellwy R. (1986): Border Studies as an Emergent Field of Scientific Inquiry: Scholarly Contributions of U.S.-Mexico Borderlands Studies. In: Journal of Borderlands Studies. Vol. 1. No. 1.

Tóth József – Trócsányi András – Wilhelm Zoltán (2002): A regionális fejlődés kezdetei és mai problémái a Kárpát-medencében. In: Pál Ágnes (2002): Héthatáron. Tanulmányok a határ menti települések földrajzából. JGYF Kiadó. Szeged.

van Houtum, Henk (1998): The development of cross-border economic relations. Dissertation Series, 40. Centre for Economic Research, Tilburg University, The Netherlands

van Houtum, Henk (2000): An Overview of European Geographical Research on Borders and Border Regions. Journal of Borderlands Studies. Vol. XV. 1.

ÁTALAKULÁSI TENDENCIÁK A KOMÁROMI KISTÉRSÉG AGRÁRTEVÉKENYSÉGÉBEN AZ EZREDFORDULÓ IDŐSZAKÁBAN

Sikos T. Tamás¹– Tiner Tibor²

Abstract

Tendencies for change in the agrarian management of Komárom microregion at the turn of the millennium

The profitability of agrarian management in case of Komárom microregion (NE Transdanubia) firstly depends on its physical geographical factors (such as geomorphological characters of the surface, quality of soils, climatic and hydrographic conditions etc.). Secondly, the well developed agrarian infrastructure, the skilled agrarian labor force and the traditions of effective maize producing systems operated for decades all support the renewal of this branch of economy.

All these factors are taken into consideration heavily when changing land use, and attracting foreign direct investments into agrarian sector of the microregion.

The main task of this paper to examine these factors of the region serving the positive changes in activity both on the level of large scale farms and SME-s in success. It also describes the effectiveness of these factors which influence the success of their operation.

Key words: *agrarian sector, profitability, SME-s, Komárom microregion*

Bevezető

Köztudomású, hogy a múlt század utolsó évtizedére az agrártermelés is globális versenyipiaci körülmények közé került, emiatt erősen gyengült az ágazat nemzetellátó jellege. Annak a folyamatnak, hogy az agrártermékek globalizálódó nemzetközi és belföldi fogyasztópiaca egyre inkább a különböző szinten feldolgozott termékeket részesíti előnyben, ez kettős következménye van. Egyfelől a versenyt a kereskedelem érzékeli, és ő közvetíti annak a hatását

¹Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Komárom, email: sikos.t.tamas@selyeuni.sk

²Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Komárom, email: tiner.tibor@selyeuni.sk

az ágazati vertikumok alacsonyabb szintjei felé, másfelől ebben a versenyben már a termelést, feldolgozást és értékesítést magukba foglaló szervezett vertikumok – amelyek sokszor nem nemzeti, hanem nemzetközi összetételűek – vesznek részt.

Egy ország agrárgazdasága csak akkor tekinthető hosszú távon versenyképesnek, ha termékeivel a mezőgazdasági világpiac által elfogadott, versenyképes áron stabil piaci részesedést tud elérni a részpiacokon, és ezáltal olyan jövedelmet tud realizálni, amely az ágazat számára szükséges fejlesztési forrásokat és az agrártermelésben részt vevő emberek számára a társadalmi szinten elvárt méltányos jövedelmet biztosítani tudja.

Az agrártevékenység eredményességét befolyásoló tényezők vizsgálhatók regionális és vállalati szinten egyaránt, amit több fontos tényező (pl. a természeti adottságok, a humán erőforrás minősége, az alkalmazott gazdaságpolitika, továbbá az ún. „gazdasági diplomácia”) egyaránt befolyásol.

Sajnálatos módon a hazai gazdaság- és társadalompolitika az agrárgazdaságot, és az ahhoz szorosan kötődő vidéket az elmúlt évtizedekben marginális kérdésként kezelte, ahol a rövid távú politikai szempontok háttérbe szorították az agrárvertikum és a vidék versenyképességének megteremtését szolgáló intézkedések. Tovább nehezítette az ágazat helyzetét a termelőeszközök tulajdonosi szétaprózódása, valamint az agrárvertikum ellenérdekelt felekre történő feldarabolása, amely hosszú távon is kifejtí káros hatását, és nehezen megoldható fejlesztési feladatot jelent. Ennek az eredménye, hogy a magyar agrárgazdaság egészének nemzetközi versenyképessége folyamatosan romló tendenciát mutat.

E káros hatások megváltoztatására már számos olyan elképzelés született, amelynek célja egyrészt tradicionális mezőgazdasági ágazatok versenyképességének visszaállítása (gabonafélék termesztése, amire korszerű baromfi- és sertéshústermelés épülhet, olajos mag- és vetőmagtermesztés, zöldség- és gyümölcstermesztés, valamint a minőségi bortermelés). Ezek az ágazatok tehát a gazdasági hatékonyságukat rontó tényezők (alacsony koncentráció, tőkehiány, ágazati vertikumok szervezetlensége) elhárításával versenyképessé tehetők.

Másfelől meg kell vizsgálni a vidékfejlesztés szempontjából a kitörési lehetőségeket az egyéb kedvező agráradottságokkal rendelkező régiókban. Ilyen lehetőségek kínálóznak pl. a gyógynövénytermelés, a prémiasállattenyésztés, a – biogazdálkodás, a falusi és ökoturizmus, a haltenyésztés, a vadászat stb. területén. Jelen tanulmányban a fentiek szem előtt tartásával igyekszünk áttekinteni a Komáromi kistérség agráriumának helyzetét.

A kistérség mezőgazdaságának természeti feltételei

A Komáromi statisztikai kistérség mezőgazdasági termelésének jellemzőit és minőségét jelentős mértékben természeti tényezők határozzák meg. E tényezők olyan regionális feltételeket jelentek az agrárszféra számára, amelyek hosszútávon befolyásolják a térség mezőgazdaságának lehetséges fejlesztési irányait a természetföldrajzi tényezőknek fokozottan kitett ágazat esetében. Közülük a domborzati viszonyok, a talajadottságok, az éghajlati sajátosságok, a vízrajzi és növényföldrajzi jellemzők a legfontosabbak.

Domborzati adottságok

Komárom és környéke a Kisalföld természetföldrajzi nagytájon belül a Komárom–Esztergomi-síkság középtáj északnyugati részét foglalja el. A területnek a Dunához közel fekvő kistája a folyam által létrehozott, alacsony helyzetű, gyengén tagolt felszínű teraszos hordalékkúp síkság. Tengerszint feletti magassága a tájegység nyugati részén még 120 m közeli, amely keleti irányba haladva fokozatosan 110 m-ig csökken.

A terület egésze lényegében Duna menti ártér, amelynek sík jellege a domborzati viszonyokat tekintve kedvez mind a nagy-, mind a kisüzemi jellegű mezőgazdasági tevékenységi formáknak.

Talajviszonyok

A kistérségen belül a növénytermesztés és az ezen alapuló állattenyésztés szempontjából a terület talajviszonyai jók, a termőföldek minősége kedvezőbb a Dunántúl átlagánál, de termékenységet illetően kisé elmarad a Dunántúl keleti részének (Mezőföld) mutatóitól.

A vizsgált kistérség talajainak nagy része (közel 75%-a) a jó termőképességű csernozjomok különböző fajtáihoz tartozik, a Dunához közeli területrészekeken pedig az átlagos termőképességű réti talajok, valamint a réti öntéstalajok az elterjedtek. Erről tanúskodnak a térségben előforduló különféle talajfajták és százalékos megoszlásuk (1. táblázat).

1. táblázat: Mezőgazdasági talajtípusok és megoszlásuk a Komáromi kistérség területén

Talajtípus	Területi részesedés, %
Mészlepedékes csernozjomok	25,2
Csernozjom jellegű homoktalajok	18,8
Csernozjom barna erdőtalajok	14,6
Réti csernozjomok	13,5
Barnaföldek	9,6
Réti talajok	8,1
Réti öntéstalajok	7,9
Köves talajok és földes kopárok	2,3
Összesen:	100,0

Forrás: Magyarország kistájainak katasztere, 1990. MTA FKI Bp.

A kedvező talajminőséget tükrözik a térség mezőgazdasági területeinek minősítése, amelyen belül a szántóterületeké a 2000. évi magyarországi felmérés szerint – aranykoronában (AK) kifejezve és a települések szintjén – 16,4 AK (Komárom) és 24,7 AK (Bábolna) között változik. Ennél értékesebbek a gyümölcsösök, amelyek kistérségen belüli kiterjedése viszont igen csekély (nem éri el a 350 ha-t). Aranykoronában kifejezett értékük viszont 18,6 AK (Komárom) és 37,4 AK (Mocsa) közötti. Nincs viszont gyümölcsös területe a Komáromi kistérségen belül Bábolnának, Csémnek és Almásfüzitőnek.

A kedvezőtlen természeti és talajfeltételek miatt a vizsgált térség magyarországi részén összesen 325 ha szőlő található, amelynek AK értékei 15,6 AK(Kisigmánd) és 28,7 (Nagyigmánd) között változnak. A Kisalföld keleti peremén elhelyezkedő Bábolna, Bana és Csém nem rendelkezik szőlőterületekkel.

Éghajlati feltételek

A térség éghajlata mérsékelt meleg és száraz, ami eléggé magas (1950-2000 óra közötti) évi napfénytartammal jár együtt. Mindez kedvezően befolyásolja a közepesnél magasabb napfényigényű mezőgazdasági kultúrák termesztését. Az évi középhőmérséklet értéke kevéssel 10 °C fölött van. Viszonylag kedvező hőmérsékleti értékek fordulnak elő a kistérségen belül a hideg évszakban, mivel a téli félévre vonatkozó átlaghőmérséklet -3 °C. Ezzel szemben a nyári félévre számított érték megközelíti a +17 °C-ot.

Agrárszempontból egyaránt pozitívumnak tekinthető, hogy Komárom térségében a napi középhőmérséklet a tenyészidőszakban meghaladja a 10 °C-ot, kellő hőmennyiséget biztosítva a gabonaféléknek és a kukoricának, valamint az is, hogy április közepétől október második feléig tart a fagymentes időszak.

Kockázati tényezőnek tekinthető ugyanakkor, hogy ez a terület a Dunántúlon belül a legkevesebb évi csapadékhhoz jutó térségek között van (évi csapadékmennyiség 570-590mm közötti, amiből nyáron 330-340 mm esik), emiatt az ágazat intenzív formái terjedtek el, ahol jelentős szerepet kap az öntözés. A termelési biztonság szempontjából kedvező, hogy a térség termőföldjeit a téli hónapokban évi átlagban 35 napon át borítja hótakaró, amely hatékonyan óvja meg a vetést a fagykároktól. A hótakaró átlagos vastagsága (sokévi átlag alapján) 20 cm fölötti.

Kedvezőnek tekinthető, hogy a dunántúli átlaghoz képest a kiterjedt sík területekből következően Komárom környékén ritkán fordulnak elő nagy sebességű, a környék termőföldjeit erősen szárító szelek. Leggyakrabban északnyugati szélre lehet számítani, de jelentős a délkeleti szél előfordulási valószínűsége is. A szélsősebesség viszont ritkán éri el a 3 m/s értéket, ami mérsékeltnek tekinthető. Az 1990-es évek második felétől viszont e térségben is nagyobb gyakorisággal jelentkeznek időjárási szélsőségek, ami nyári szárazságban, téli hóhiányban és az évszakhoz képest magas napi átlaghőmérséklet-értékekben nyilvánul meg. Az 1980-as évekhez képest gyakrabban kell számítani erős szelek kialakulására. A ritkább, de nagy mennyiségű csapadékhullás sem kedvez a talajok vízháztartásának.

Amennyiben ez a tendencia tartósan érvényesül, célszerű megfontolni, hogy a vetésszerkezetben a jelenleginél nagyobb arányban képviseljük magukat a kisebb csapadékgigényű, melegigényes, továbbá a szélsőséges időjárási körülményeknek jobban ellenálló haszonnövényfajták.

Vízrajzi feltételek

A terület hidrogeográfiai feltételei kedvezők. Egyrészt a kistérség északi peremén folyó Duna lehetőséget kínál a part menti, főként öntéstalajokból álló termőföldeken az öntözéses mezőgazdálkodásra. Másrészt a felszín Duna felé való lejtése következtében Komárom környékét számos, vizüket dél felől a Dunába vezető kisebb vízfolyások (Által-ér, Cuhai-Bakony-ér, Concó, Szőnyi-víz, Kocs-Mocsai-patak, Fényes-patak) szabdalják fel. E vizek alsó szakaszai, és a rajtuk létesített mezőgazdasági célú víztározók (pl. Mocsa, Nagyvigmánd) elősegítik az egyébként a Kisalföld középső és nyugati részéhez képest szárazabb és gyéresebb lefolyású terület számára a agrárszektor vízigényének kielégítését.

Megjegyzendő, hogy az 1990-es évekig a Dunába délről, valamint északról (Szlovákiai felől) ömlő vízfolyások többsége szennyezett volt (vízminőségük értéke a III. és a IV. osztályú között mozgott) az ipari és kommunális túlterheltség miatt, ami vizüknek csak korlátozott mértékű mezőgazdasági hasznosítását tette lehetővé. A rendszerváltás után fokozatosan kedvező változás következett be a vízminőségben, mivel a térség magyarországi részén megszűnt a szénbányászat és a különféle nehézipari ágazatok (cementipar, alumíniumgyártás) termelő tevékenysége. A szlovák oldalon is kisebb vízfelhasználó iparágazatok nyertek teret. Mindez kedvezőbb agrárcélú vízhasználatot tett lehetővé.

Ugyancsak kedvező, hogy a területen a talajvíz átlagos mélysége 2–4 m közötti, amely a dunai ártéren még 2 m-nél is közelebb van a felszínhez. A Duna áradásakor (évente 2-3 alkalommal) a talajvíz jelentősen megemelkedhet. Hóolvadáskor, ill. a Duna nagyvizének idején a talajvíz a felszínt is elérheti, amely kiterjedt belvizes területek kialakulásához vezethet.

A térség talajvizeinek kémiai jellege többnyire kalcium-magnézium tartalmú és hidrokarbonátos, ami korlátozó tényezőként jelentkezik számos haszonnövény termesztése szempontjából, és főként a különböző takarmányfélések (silókukorica, lucerna, csalamádé stb.) előállításának, valamint a rét- és legelőgazdálkodás számára tekinthető előnyösnek.

Földhasznosítási és termelési jellemzők

A mezőgazdasági földhasznosítás nagymértékben a szántók művelésén alapul, amelyek kistérség területének 74–80%-át foglalják el. A mikrorégióon belül igen alacsony az erdők aránya, ami az erdő- és vadgazdálkodás számára csak igen korlátozott lehetőséget biztosít.

Az erdőszültség (2080 ha), az összes hasznosítható terület 5,5%-a. Területileg a Duna árterén Almásfüzitő-Komárom (Koppánymonostor)–Ács parti

sávjában, valamint a mezőgazdasági művelésű területekbe szórványerdőként beékelődve találhatók. Az állami, szövetkezeti és kevésbé előforduló magángazdasági tulajdonú területeken az okszerű erdőgazdálkodás módszerei még nem alakultak ki.

A rét és legelőterületek kiterjedése is kicsi (4-5%), viszont arányuk a parlagterületek lassú növekedése miatt emelkedő. Ártéri rétek és legelők a területen mozaikszerűen, foltokban fordulnak elő. A szőlők részesedése a mezőgazdasági területekből nem éri el a 3%-ot. Ugyancsak igen alacsony a kertek és gyümölcsösök aránya (2. táblázat).

2. táblázat: Mezőgazdasági és egyéb területhasznosítási formák aránya a vizsgálati területen, 2004

Területhasznosítási forma	Terület, ha	Arány, %
Szántó	37306	80,2
Rét, legelő	2076	4,5
Szőlő	1199	2,6
Kert, gyümölcsös	368	0,8
Erdő	2168	4,7
Vízfelület	1292	2,8
Ártér	184	0,4
Beépített és egyéb terület	1845	4,0
Összesen:	46138	100,0

Forrás: Földművelésügyi Minisztérium adatszolgáltatása, Budapest, 2005.

A vizsgált térség agrárágazatán belül a növénytermesztés jellemző kultúrái a vetésterület 30-45%-át elfoglaló búza, amelynek termésátlagai 2,8-4 tonna/ha között mozognak. A szántók 25-30%-ára terjednek ki a kukoricaföldek (3-7 tonna/ha-os termésátlaggal), a szántóterület 5-10%-án folyik árpatermelés (2,5-3,5 tonna/ha-os fajlagos hozamokkal). Szerény mértékű burgonyatermesztés is folyik a térség termőföldjeinek 2-5%-án, 10-22 tonna/ha közötti hozamokkal.

A Komáromi kistérség az 1990-es évek végéig a magyarországi cukorrépa-termelés jelentős színtere volt, ahol a terület 8-12%-án folyt a 40-45 tonna/ha-os termésátlagokat produkáló répatermesztés. Az import cukor arányának növekedése, majd az ácsi cukorgyár bezárása (2000. dec. 31.) a vizsgált térségben a cukorrépa termőterületének folyamatos csökkenéséhez vezetett, ami az ezredforduló utánra a szerény termelési volumenek stabilizálódását eredményezte.

A térségben évszázados hagyományai vannak a szőlőtermesztésnek és a borászatnak. Komárom környékére ugyanis jelentős részben benyúlik a történelmi Ászár-Neszmélyi borvidék nyugati peremrésze, amely a biztosítja a borkultúra hosszú távú fennmaradását a nagyrészt síkvidéki jellegű, de a hegyvidékkel érintkező területrészekén is.

A takarmánynövények közül a szántóterület 7-9%-át foglalja el a silókukorica 20-25 tonnás hektáronkénti termésátlagokkal, 5-8%-át a lucerna viszonylag alacsony (4-5 tonna/hektár) fajlagos hozamokkal. A szántók további

1-2%-án csalamádét termesztenek közepes (5-7 tonna közötti) hektáronkénti mennyiségben. Egy további fontos takarmánynövény, a vöröshere termelésével a kedvezőtlen természeti feltételek miatt a térségben nem foglalkoznak.

A mezőgazdasági vállalkozásokban a takarmánytermesztésre belterjes jellegű állattenyésztési tevékenység épült rá, amelyen belül elsősorban a sertésenyésztés dominál. A 100 hektár szántóterületre jutó sertések száma 120-170 közötti, amely lényegesen magasabb a Dunántúl átlagértékénél. Az 1980-as években még jelentős méretű szarvasmarha-tenyésztés az ezredfordulóra jelentősen visszaesett.

A kistérség állattenyésztésében – a gabonatermelés kedvező adottságai miatt – vezető helyre került a baromfitenyésztés, amely a Bábolna Rt. Révén országos jelentőségűvé fejlődött. A nagy- és kisüzemi tartásformák között nincs lényegi (intenzitásbeli) különbség. A termelők forrás és piac szűke (import lehetőségek csökkenése) következtében viszont nem tudják kihasználni a tenyészanyag világszínvonalú genetikai potenciálját (Arbor Acres, Euribrid stb.). Hasonló a helyzet a Tetra SL és Shaver tojó hibrideken alapuló tojás-termelésben is.

A másik meghatározó agrárágazat, a sertésenyésztés, ahol az intenzív tenyésztést végző nagyüzemek mellett a magángazdaságok 22,6 ezer sertést tartanak (2005), ami a megye egyéni gazdaságaiban lévő állomány 47,7%-a. Az egyéni gazdák 100 ha mezőgazdasági területére jutó állomány (401 db) országos és regionális összehasonlításban is kiemelkedő, ugyanakkor a szarvasmarha állomány nem éri el a megye átlagát.

A lótenyésztésben a nemzetközileg is elismert bábolnai ménes mellett említésre méltó a banai magángazdaságokban lévő lipicai tenyészet, valamint a Komáromban és Ácson fejlődő sportló állomány.

Tulajdonosi szerkezet és agrárfoglalkoztatottság

A rendszerváltozás után megindult az állami tulajdonú mezőgazdasági vállalatok magánkézbe adása a termelés hatékonyabbá tétele érdekében. A mezőgazdasági tulajdonosi szerkezetében bekövetkezett jelentős változások ellenére a megművelhető földterületek jelentős része jogi személyiséggel rendelkező agrárvállalkozások tulajdonában van. Az egykori földtulajdonosok körében végrehajtott, törvényben szabályozott kárpótlások eredményeként jelentősen felaprózódott a földbirtok, amelyek jelentős hányadához a megmaradó nagyüzemek (volt tsz-ek) vásárlás vagy bérlet formájában jutottak ismét hozzá.

1991-től – hosszú bonyodalmakkal teli folyamatként –, megindult a földek nevesítése, azaz az egykori tulajdonosoknak való visszaszolgáltatása. Ha adott mezőgazdasági területek korábbi tulajdonosának, ill. tulajdonosainak személye nem volt kideríthető, akkor a nevezett területek az ÁPV Rt. tulajdonába kerültek.

A régió mezőgazdasági földterületeinek többsége a rendszerváltozás előtt állami gazdasági (Bábolna, Komárom) és szövetkezeti (Ács, Komárom,

Nagyigmánd, Mocsá) tulajdonban volt, ahol ezek utódcégei bérleti szerződést kötöttek azokkal az új tulajdonosokkal, akik nem tudták, vagy nem akarták megművelni a földjeiket. A jogi személyiségű mezőgazdasági vállalkozások által művelt mezőgazdasági területek aránya az összes agrárterületen belül az ezredforduló utáni években a Komáromi kistérségben elérte a 95%-ot.

A kistérség agrárstruktúrájára jellemző, hogy a társas vállalkozások (Rt, Kft) száma az alaptevékenységet illetően 8, amelyek földterület tulajdoni részarányát tekintve a hasznosítható mezőgazdasági területek 34%-át birtokolják. Az alkalmazott termelési rendszerek ennél lényegesen nagyobb területen működnek. Az összterületből a 66%-os magántulajdoni hányadnak a 69%-át e nagy társaságok integrációjában, azaz bérhasznosításában működtetik, amelyben meghatározó az állami tulajdon részaránya (Bábolna Rt., IKR Rt., Komáromi Mezőgazdasági Rt.).

A gazdaság-méretű földterülettel rendelkező magángazdálkodók az előbbieken említett okok miatt a magántulajdonban lévő mezőgazdasági terület 31%-át (5437 ha) művelik meg, ami az összterület 21%-át jelenti. E terület döntő hányada (87,8%-a) szántó.

Az egyéni gazdaságok jellemzője továbbá a 0-1 ha nagyságú földtagok magas részaránya: 81,6%. A 10 ha földterület fölött gazdálkodók számát és a földterület nagyságát tekintve meghatározó települések Ács (1669 ha), Komárom (1095 ha), Nagyigmánd (869 ha), Bana (720 ha) és Mocsá (622 ha).

A mezőgazdasági termelésben döntően a gabona-hús (baromfi, sertés) vertikumok működnek, kiegészülve a takarmánygyártással. A szántóföldi növénytermesztésben a vetésterület 79%-án folyik gabonatermesztés a térségben. A terület adottságai főképp a kalászosok és a kukoricatermelés számára kedvezőek.

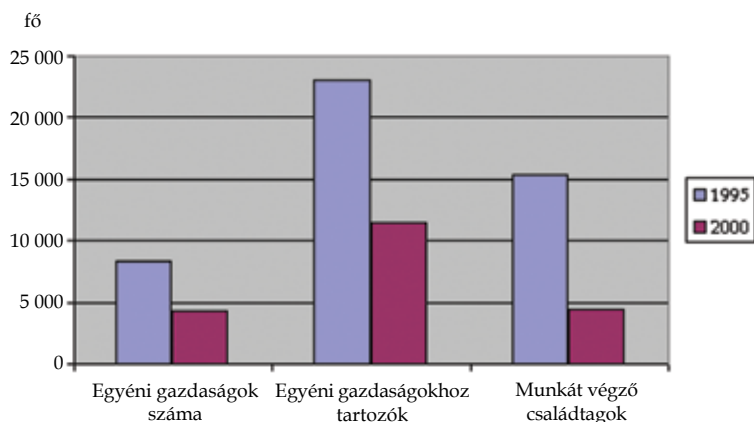
Az egyéb növények (lucerna, napraforgó, repce) termésterülete 14% részarányú. Az adottságokhoz képest a burgonya és a szántóföldi zöldségtermesztés jelentéktelen.

A magángazdaságok saját szükségleteiken kívüli termékeit (gabona, hús) szerződéses viszonyok között a nagygazdaságok vásárolják fel és az értékesítésről is gondoskodnak. Integrátorként a szerződött magángazdaságok pénzügyi gondjainak megoldását előfinanszírozással is segítik (IKR Rt.).

A zöldség- és gyümölcstermelés mennyiségileg a kistérség igényeit sem fedezi. Szőlőtermelésben jelentőséggel bír a Mocsá területén lévő 476 hektár szőlő, amelyből 300 ha felújításra kerül (Komáromi Mezőgazdasági Rt.).

A tőkeintenzív fejlesztések eredményeként a mező- és erdőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a Komáromi kistérségben 2003-ban már csupán 6% volt. További jellemző a mezőgazdaságban foglalkoztatottak iskolázottsági szintjének folyamatos emelkedése a kistérségben. Körükben a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya 1990 és 2005 között háromszorosára nőtt, és meghaladta a 38%-ot, a felsőfokú képzettségűeké a 9%-ot. Az 1990-es évek második felétől fokozatosan nehezedő gazdálkodási feltételek miatt az egyéni gazdaságok száma a Komáromi kistérségben 1995 és 2001 között kb. 50%-kal csökkent (8300-ról 4300-ra) (1. ábra).

1. ábra: Az egyéni gazdaságok és gazdálkodók számának változása a kistérségben 1995–2000 között

Ennél is nagyobb arányban (58%-kal) esett vissza ezen időszak alatt az e gazdasági szervezetekben foglalkoztatottak száma is, annak dacára, hogy a gazdálkodók családi vállalkozás keretében folytatták agrártevékenységüket, azaz munkát végző családtagjaikkal együtt. A bérjárulékok magas mértéke miatt igen kevés volt a cégeknél alkalmazott idegen munkavállaló, számuk a kistérség egészében nem érte el a 300 főt.

A Komáromi kistérség egyéni gazdaságaiban lezajlott drámai változások különösen a települések szintjén érzékeltetik a piac szelektív hatásának kíméletlen érvényesülését, a térség agrárfoglalkoztatásában végbement drasztikus arányú visszaeséseket (3. táblázat).

3. táblázat: Az egyéni gazdaságok számának változása a Komáromi kistérségben 1995 és 2000 között

Település	Egyéni gazdaságok száma, db		Változás 2000/1995, %
	1995	2000	
Bábolna	868	241	27,8
Komárom	2483	1023	41,2
Bana	466	214	45,9
Ács	2209	1216	55,1
Mocsa	809	537	66,3
Nagyigmánd	1011	698	69,0
Almásfüzitő	100	74	74,0
Csém	186	153	82,3
Kisigmánd	170	154	90,5
Kistérség	8302	4310	51,9

Forrás: Mezőgazdasági összeírás 2000. FM, Budapest, 2001

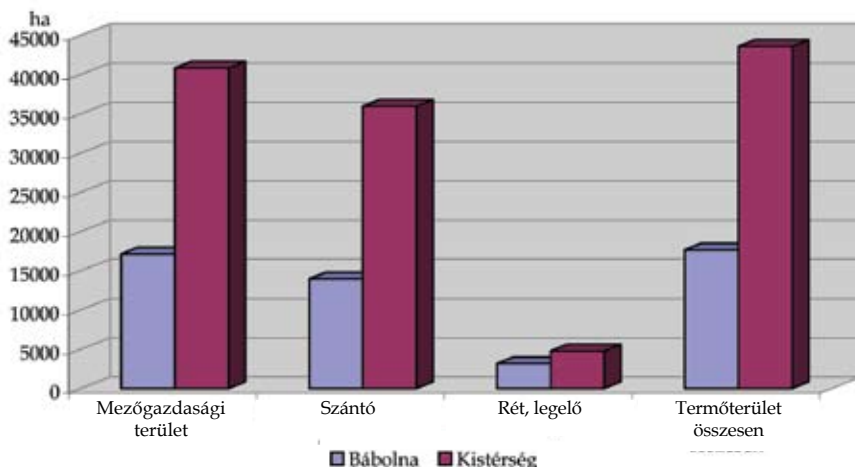
A táblázat adatai azt jelzik, hogy a legnagyobb mértékben azokon a településeken (Bábolna, Komárom, Bana) csökkent az egyéni gazdaságok száma, amelyek meglévő korszerű nagyüzemeiket külföldi tőke beruházásokkal életben tudták tartani s belföldi piacaik jelentős, ill. külföldi vásárlóik tekintélyes részét megőrizve képesek voltak alkalmazkodni az 1990-es évek megváltozott gazdasági követelményeihez.

Mindez azt jelzi, hogy a kisméretű agrárcégek és az egyéni agrár-vállalkozók folyamatosan ki vannak téve a tartós gazdálkodási kockázatnak, ahol a megélhetési problémákat hosszabb távon csak a „több lábon állás”, azaz a mezőgazdasági termelőtevékenység mellett egyéb kereső tevékenység (pl. falusi vendéglátás, távmunka, városi munkahelyekre való ingázás) folytatása oldhatja meg.

A térség legjelentősebb agrárvállalkozásai

A vizsgált régióban az agrárágazat kiemelkedő gazdasági szervezetei az 1970-es években nemzetközi hírű szocialista minta-nagyüzemmé fejlesztett Bábolnai Állami Gazdaság (majd Bábolna Rt.) utódcégei. Ezek többnyire rt vagy kft formában újjászervezve, jelentős külföldi tőke, know-how és egyéb szellemi vagyon befektetésekkkel, új mezőgazdasági termék- és agrárszolgáltatási, agrárkereskedelmi szerkezet kialakításával igazodtak a megváltozott hazai és nemzetközi piaci környezet elvárásaihoz. A bábolnai agrárcégek hatékony növénytermesztési és állattenyésztési tevékenységét megalapozzák a város jó talajminőségű, kiterjedt mezőgazdasági területei, amelyek a földhasználat szerkezetében is tükröződnek és jelentős arányban részesednek a teljes kistérségi mezőgazdasági területből (2. ábra).

2. ábra: Bábolna néhány földhasználati mutatója a Komáromi kistérséggel való összehasonlításban, 2000.

A hajdani Bábolnai Állami Gazdaság legjelentősebb utódcége mezőgazdasági gépkereskedelemmel, műtrágya-, növényvédőszer- és nemesített vetőmag-forgalmazással foglalkozó, profilját tekintve 30 éve fennálló IKR (Iparszerű Kukoricatermesztő Rendszer) Zrt., amely 2005-ben 60 milliárd Ft-ot meghaladó árbevételével az ország 93. legnagyobb vállalata volt. Adózott eredménye (570 millió Ft) alapján is belekerült az 500 legnagyobb cég közé. Az országos hálózattal (17 területi és 10 agrokémiai központtal) rendelkező, évi 600 ezer tonna gabonát és egyéb gazdasági növényfajtát termeltető IKR Zrt. a magyar agrárium meghatározó résztvevője. A cég több mint 100 ezer hektáron szervezi és integrálja a növénytermesztést (főként kukorica, napraforgó és repcetermelést) a vetést előkészítő szántástól egészen a termékek piaci értékesítésig. Az IKR Nagyigmádon vetőmagüzemet, továbbá folyékony és szilárd műtrágyagyárat működtet.

Az ezredfordulót követően holland és amerikai tőkebefektetések révén lehetővé vált az ún. precíziós növénytermesztési rendszerek bevezetése, amely csökkenő környezetterhelés mellett növeli a termelési hatékonyságot, csökkenti a termelési költségeket és javítja a minőséget.

Az IKR Zrt-t gazdasági jelentőségét tekintve az 1992-ben létrehozott Bábolna Takarmányipari Kft. követi, amely 18,2 milliárd Ft-os árbevételével (2005) az ország 239. (viszont az élelmiszeriparon belül az ország 29.) legnagyobb vállalata volt. A Nagyigmánd székhelyű cég fő profiljába a takarmány előkeverékek (premixek), különféle késztakarmányok, valamint haszon és hobbiállat eledelek gyártása, belföldi és külföldi forgalmazása tartozik. A teljes hazai takarmány-felhasználás mintegy negyedében jelenik meg az itteni premix, amelyet országszerte mintegy 200 keverőüzemben adnak a tápanyagokhoz.

A Nagyigmádon (Csanaki Ipartelep) kívül Újszászon és Zalacsében is gyártelepekkel rendelkező Kft. beruházások révén folyamatosan fejlesztette a gyártási technológiát, miközben gyártelepei is specializálódtak. Nagyigmádon 6 gyártósoron mintegy 500 féle premix termelése folyik. Újszászon különböző keveréktakarmány fajtákat gyártanak. A piac bővülése 2000 után itt 20%-os gyártási kapacitás-bővítést tett szükségessé és lehetővé. Zalacsében porított állattápokat és egyre nagyobb keresletnek örvendő hobbiállat-eledeleket gyártanak évi 9–10 ezer tonna mennyiségben.

A korábbi sikerárazatnak számító nagyüzemi baromfitenyésztés és tojástermelés 2004-től a Bábolna Baromfitenyésztő Farm Kft. keretében folyik jelentős külföldi (amerikai és angol) tőkebefektetés révén végrehajtott korszerűsítésekkel, szintén amerikai és angol technológia alkalmazásával. A termékek jelentős részét (naposcsibe és keltető tojás) exportálják. A Bábolnához közeli Ácson dán tulajdonba került a Hartmann Bábolna Tojáscsomagolóanyag Gyártó és Forgalmazó Kft., amelyet a külföldi tulajdonos komoly beruházással fejlesztett nemzetközi színvonalú céggé. Az üzem dobozokkal és egyéb csomagolóanyagokkal látja el a fenti termelőegységeket.

Sajátos feladatot lát el a Bábolna Környezetbiológiai Központ Kft, amelynek bábolnai gyára és szintézisüzeme rovarok (csótány, légy, hangya) és kártékony rágcsálók (patkány) elleni környezetbarát irtószerek (aeroszolok,

továbbá folyadék-, por- és pasztilla alapú anyagok) fejlesztésével, termelésével és forgalmazásával foglalkozik.

2001-ben vált le a Bábolnai Rt-ről a Bábolna Nemzeti Ménesbirtok Kft., amely arab és angol telivér lovak tenyésztésével és értékesítésével foglalkozik. A közel 400 állatból álló ménes jelentős idegenforgalmi és rendezvény-turisztikai értéket képvisel.

A kistérség központjában, Komáromban két jelentős gazdasági erejű gazdálkodó szervezet működik. A Komáromi Mezőgazdasági és Szolgáltató Rt., valamint az ugyancsak komáromi székhelyű SOLUM Mezőgazdasági, Ipari és Kereskedelmi Rt. A térség agrárágazatában a „nagyokon” kívül több kisebb, speciális profillal rendelkező kisebb vállalkozás is működik.

A Komáromi Mezőgazdasági és Szolgáltató Rt. olyan mezőgazdasági nagyüzem, amelynek egykori „szocialista” elődje a még 1962-ben, több kisebb állami tulajdonú agrárüzem összevonásával megalakított Komáromi Állami Gazdaság volt. A termelési volumenek növekedése és a folyamatos termékfejlesztések eredményeként a Komáromi Állami Gazdaságot 1984-ben Mezőgazdasági Kombináttá alakították, amely abban az időben a legfejlettebb agrárszervezeti formának számított.

A rendszerváltás után két évvel, 1992-ben került sor a nagyüzem államigazgatási felügyelet alá vonására, és ezzel egy időben született döntés arról is, hogy a Kombinát továbbra is tartós állami tulajdonban marad. A privatizációs folyamatokkal párhuzamosan a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium meghatározta a nagyüzem működéséhez szükséges vagyont. Ilyen előkészületek után alakult át a kombinát részvénytársasággá az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. teljes jogú tulajdonaként.

A szervezeti-tulajdoni átalakulási folyamat további lépéseként 1998-ban 10%-os dolgozói részvénykibocsátásra került sor, amelynek következményeként a Részvénytársaság többszemélyes tulajdonosi réteg által irányított gazdasági szervezetté vált. Mivel 1999-ben a dolgozói részvények aránya nem érte el a 8%-ot, a nagyüzem feletti gazdasági stratégiai döntések továbbra is az ÁPV Rt. kezében maradtak.

Az 1990-es végétől a Társaság 5360 hektáron gazdálkodik, nagyrészt jó közepes (átlagosan 18,5 AK) termőértékű földeken. Mezőgazdasági területének 71%-át (közel 3800 ha) szántók foglalnak el, ami hozzávetőlegesen megegyezik a térség egészére adódó átlagértékekkel. Megjegyzendő, hogy az Rt. a földterületek szinte egészét bérli a kárpótlás során földtulajdonhoz juttatott, de azt tartós művelés alá vonni nem képest kistulajdonosoktól.

A közel 800 főt foglalkoztató nagyüzem termelési tevékenységére a vertikális szerkezet a jellemző, ami azt jelenti, hogy az egyes tevékenységek egymásra épülnek (pl. ilyennek tekinthető a takarmánytermesztésen alapuló nagyüzemi állattartás).

A szántóföldi növénytermesztés (kukorica, tavaszi árpa, napraforgó, búza) mellett a Társaság vezető profilja a sertésenyésztés, amelynek során évente 32 ezer vágósertéssel látja el a húspiacot. Ehhez a tevékenységhez kapcsolódik az 1999-ben felújított takarmánykeverő üzemük, amelynek kapacitása eléri az évi 17 ezer tonnát. A növénytermesztés keretében foglalkozik

az Rt. vetőmag-szaporítással is, amely tevékenységhez saját vetőmagüzemet épített.

Jelentős a Társaság szőlőtermesztési és borászati tevékenysége. 300 ha meghaladó szőlőültetvényeinek több mint 90%-án borszőlőt, a maradék 25 ha csemege-szőlőt termesztene. Az 1980-as években építette ki a nagyüzem 75 ezer hektoliter bor tárolására és kezelésére alkalmas feldolgozóüzemét, amelynek tekintélyes részén bértárolást végez más cégek részére. A termelt bormennyiséget magyarországi és külföldi piacokon értékesíti. Az évi 20–22 ezer hektoliter mennyiséget elérő bortermés nagy része Chardonnay, Rizlingszilváni, Leányka és Muscat Ottonel szőlőfajtákból készül. A Komáromi Mezőgazdasági és Szolgáltató Rt. tulajdonában van a Pontis Komáromi Húsüzem, ahol több mint 100 féle hentesárut és egyéb, közvetlen fogyasztásra alkalmas húskészítményt árusítanak.

A SOLUM Rt. az egykori Klapka György Mezőgazdasági Szövetkezet utódjaként jött létre 1991-ben, 120 millió Ft-os alaptőkével. Klasszikus agrárjellegű alaptevékenysége (növénytermesztés és állattenyésztés) mellett csomagolóanyag-gyártással is foglalkoznak.

A Társaság 1400 ha szántóterületen gazdálkodik, amelynek több mint 70%-a öntözhető. Elsősorban a piacon kedvezően értékesíthető, élelmiszeripari növénykultúrák (csemegekukorica, zöldbab, cukorrépa, minőségi burgonya) intenzív termesztését végzik.

1995-től honosították meg 330 ha az öntözéses burgonyatermesztést, amely kiváló minősége és a korszerű tárolási feltételek (15 ezer tonna kapacitású, számítógéppel vezérelt szellőzési rendszerű burgonyaraktár) következtében igen alkalmas hűtőipari felhasználásra és különbözőfajta burgonyaszirmok (chips) készítésére. E termék értékesítésében a SOLUM legfontosabb üzleti partnerei a Székesfehérvári Hűtőipari Rt., a Spar Magyarország Kereskedelmi Kft., a Chio Hungaria Kft. és az SVE Hungary. Utóbbiak chips üzemei jelentős mennyiségű SOLUM-burgonyát használnak kedvelt száraz termékeik előállítására. Az agrárcég cukorrépatermését a Magyar Cukor Rt. petőházai cukorgyárában dolgozzák fel. A Társaság állattenyésztési ágazata 400 db-ot meghaladó számú, magas (9000 liter/tehén/év) tejhozamú tehénállománnyal is rendelkezik, emellett bikaborjú hízlalással is foglalkozik.

A kisebb méretű agrárvállalkozások közül azok értek el kedvező gazdálkodási eredményeket, amelyek sajátos termékszerkezete igazodik a nemzetközi és a hazai piaci igényekhez, és termékeik keresett exportcikknek számítana az Európai Unió országaiban is. Ezek közé tartozik az 1978-ban létrehozott Wanger csinsilla-tenyésztési rendszer, amelynek komáromi farmján 3000 db-os törzsállománnyal folyik az értékes szőrmét adó rágszálók üzemszerű szaporítása és felnevelése.

A lakossági és intézményi dísznövény-igényei kielégítése céljából alapították az on-line kertészeti áruházal is rendelkező Wiandt Díszfaiskola Bt-t. A cég komáromi árudája a díszcserjéktől kezdve a fűszernövényekig és gyümölcsfákig igen széles kínálatot rendelkezik. A jövedelmező dél-komáromi kisvállalkozások közé tartozik a mezőgazdasági szaporítóanyagok iparszerű előállításával foglalkozó Zöldövezet Kft. is.

A városban több, mezőgazdasági kereskedelmi profillal rendelkező cég fejt ki agrármarketing célú tevékenységet. A magyarországi részen ilyen típusú gazdasági szervezet többek között az 1988 óta létező, 1990-től társas vállalkozási formában tevékenykedő Hungaromix Agrárfejlesztő Kft., amely mezőgazdasági gépek és termékek, valamint állati fehérje eredetű készítmények kereskedelmével foglalkozik. Ugyancsak hasonló profilú az 1995-ben megalapított ZTR Agro Kft., amely alaptevékenységként kistraktorok, szőlőművelő eszközök, homokrakodó gépek és fűnyírók forgalmazását végzi; valamint a mezőgazdasági gépek értékesítésével foglalkozó KOM-BELT Kft.

Lehetséges fejlődési irányok és kockázatok

A kistérség agrárgazdasági viszonyainak az elmúlt másfél évtized során bekövetkezett alakulása a jövőt illetően némi optimizmusra adhat okot. Ám a kedvező változásoknak számos előfeltétele van. Közülük a legfontosabbak az alábbiak tekinthetők:

- Az országos hírű mezőgazdasági nagyüzemek privatizációja lendületet adhat a piaci igényekhez jobban igazodó termelési struktúra kialakítására.
- A privatizáció elősegítheti a több funkciós, azaz „több lábon álló” családi gazdaságok kialakulását. Ez azt jelenti, hogy a térség agrár-vállalkozói fokozatosan felismerik saját gazdasági érdekeiket, ily módon egyre fontosabbnak érzik az alternatív (biogazdálkodás, az organikus termékek) termelési módszerek meghonosítása mellett az őshonos állat- és növényvilág visszahozását.
- Megindulhat a az ökológiailag értékes területek kisállattartás céljára történő használatbavétele, a rendelkezésre álló alternatív energiaforrások kiaknázása (a termálvízkincsé Bábólnán és Ácson; a szélenergiáé a térség nyugati részén).
- Az egyes települések szintjén hatalmas tartalékok vannak a jelentős tradíciókkal rendelkező lótenyésztésben és lótartásban, amely a lovasturizmus fellendítését szolgálhatná (lovaspályák: Bábolna, Bana, Ács, Komárom, Mocska). Nagyigmádon meg kell vizsgálni az egykori híres keserűvíz („Igmándi”) kitermelésének újbóli megindítási lehetőségét, Ácson az erdőterület jóléti, gazdasági funkciójának összehangolt fejlesztése lehet fontos cél.

A sajátos táji adottságokra épülő ökoturizmusból származó jövedelem elősegítheti az infrastrukturális feltételek javítását. A falusi turizmus településre kifejtett pozitív hatása pedig más települések számára is a fejlődés lehetőségének egyik konkrét példáját jelentheti.

Természetesen számolni kell olyan kockázatokkal is, amelyek kistérségi szinten negatív társadalmi-gazdasági határok eredményeként jelentkeznek és lelassítják – vagy egyenesen meghiúsítják – a már megindult pozitív folyamatokat. Az ilyen kockázati tényezők az alábbiak:

- Az agrárágazat lassú privatizációja lefékezheti a térségen belül a gazdaságok diverzifikációját.
- A kitűnő mezőgazdasági adottságok miatt a térség termelőinek támogatása csökken, vagy elmarad, emiatt a versenyképesség romlik.
- A hiányos agrárkutatói háttér korlátozhatja a korszerű, dinamikus mezőgazdasági ágazatok megtelepedését.
- A vizsgált terület agrárcégei nem érzik fontosnak az alternatív (biogazdálkodás, az organikus termékek) termelési módszerek meghonosítása mellett az őshonos állat- és növényvilág visszahozását.
- A magántulajdonú erdők területén fennmarad a szakszerűtlen gazdálkodás, ami a termőhelyek leromlásához, a faállomány értékcsökkenéséhez vezet.
- A kistérség természeti erőforrásai, adottságai kihasználatlanul maradnak, emiatt csökken a helyi jövedelemtermelő képesség.
- A kistérségen belüli jövedelemkiegészítő tevékenységei (pl. a turisztikai területek kínálatához igazodó falusi turisztikai szolgáltatások) a helyi közömbösség miatt nem alakulnak ki.

Összegzés

A fentieket összefoglalva megállapítható, hogy a vizsgált terület gazdasági életén belül komoly szerepet örzött meg a modernizálódó, a piaci viszonyokhoz egyre inkább alkalmazkodni kénytelen mezőgazdasági tevékenység, amely a politikai gazdasági rendszerváltozás után egyre jelentősebb agrárkereskedelmi funkciókkal egészült ki.

A mezőgazdasági alaptevékenység mellett fokozottan előtérbe kerülnek a kiegészítő, élelmiszer-, ill. takarmány-feldolgozó tevékenységi formák is, miközben a változó méretű agrárcégek és kisvállalkozások mindinkább alkalmazkodnak az Európai Unió szigorú szabályaihoz.

A volt szocialista nagyüzemek magántulajdonba kerülésüket (rt-vé, kft-vé válásukat) követően viszonylag rövid idő alatt álltak át a nemzetközi színvonalú agrártechnológiai alkalmazását és jövedelmező agrárkereskedelmi tevékenységet követelő fejlődési pályára. Ebben nagy segítséget jelentettek a külföldi (főként amerikai és nyugat-európai) tőkebefektetések, a megtartott, ill. megszerzett belföldi és európai piacok. Megindult a környezetkímélő mezőgazdasági termelési technológiák térhódítása, a mezőgazdasági melléktermékek újrahasznosítása, az innovatív gazdálkodási technikák terjedése. A diverzifikált vidéki termékkínálat bővülését segíti elő a térségben a sajátos értékesítésű, egyedi minőségű termékek előállítására (pl. versenyelőnyösítés, csincsillafarm) és hatékony piaci értékesítése.

Nincs viszont egyelőre komolyabb jele annak, hogy létrejöttek volna az egyéni gazdálkodók és őstermelők hosszú távú gazdasági biztonságát jelentő gazdálkodási formák és profilok. Így többek között nem tapasztalható az sem, hogy a magyarországi térségrészen a biogazdálkodás különböző formái teret hódítanak a térségben, noha a környezetbarát és a mesterséges hozamnövelő anyagokkal (műtrágyák, növényvédő szerek) való takarékos, környezetkímélő bánásmód lassanként általánossá kell, hogy váljék.

Felhasznált irodalom

Komárom-Bábolna Kistérség. Területfejlesztési koncepció és program. – Pannonia Regia Kht, 2005. Komárom, 102 p.

Komárom-Esztergom megye. statisztikai évkönyvei 1990-2005. – KSH, Bp. 1991-2006.

Magyarország Nemzeti Atlasza – Kartográfia, Bp. 1989.

Marosi S.-Somogyi S. (szerk.) 1990. Magyarország kistájainak katasztere I-II. – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 1028 p.

Mezőgazdasági összeírás 2000. A használt földterület művelési ágak szerint. Komárom-Esztergom megye. – KSH Bp., 2001 pp. 408-410.

Perczel Gy. szerk. 2003. Magyarország társadalom-és gazdaságföldrajza. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 632 p.

Sikos T. T.-Tiner T. 2002. Fejlődési térfolyamatok Komárom-Esztergom megyében. – Geomarket Bp. 222 p.

Top 500. A legnagyobb hazai cégek 2005 végén. – Heti Világgazdaság 2007. 1. pp. 57-95.

www.babolnatakarmany.hu

IPARI PARKOK A SZLOVÁK-MAGYAR HATÁRTÉRSÉGBEN

(TELEPHELYVÁLASZTÁSUK KÖZLEKEDÉSLOGISZTIKAI PROBLÉMÁI)

Tiner Tibor¹

Abstract

Industrial parks in Slovakian-Hungarian border region *(Transport logistical problems in their site selection)*

Major investments related to large scale industrial park projects play an important role in the economic development of the Slovakian-Hungarian border region. After completion they become a significant factor of the economy of the settlement and micro regions they are located in, not to speak about their positive effect on employment. If the political and economic government of the country makes decision about the establishment of a major industrial object, it becomes very important to choose the optimal size for its location. To make a good and well-justified decision, it is necessary to investigate the transport logistical conditions of the proposed site. Main parts of industrial parks located in South Slovakia and Northeast Hungary do not meet the transport logistical requirements, which will lead to unfavourable economic conditions of their productivity in the near future. To avoid this negative phenomenon, it would be necessary to accelerate the development of transport infrastructure in the region and initiate co-operation between industrial parks on both sides of the borderline.

Key words: *industrial park, transportation, logistics, border region*

Bevezető

Ipargazdaságtani közhelynek számít, hogy az ipari parkok a modern gazdaság működésének nélkülözhetetlen és hatékony motorjai, globális méretekben terjedő alapelemei, s egyben a területfejlesztés fontos eszközei. Az ipari parkok különböző típusaival, működési és fejlődési sajátosságaival, sikerességükkel, közép- és hosszú távú továbbfejlesztésükkel, valamint a regionális fejlődésre gyakorolt hatásukkal foglalkozó szakirodalom meglehetősen széles, és különösen az 1990-es évek végétől bővül látványosan.

¹ Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom. e-mail: tiner.tibor@selyeuni.sk

A nemzetközi szakirodalomban G. Benko klasszikusnak számító művének megjelenése (1992) óta a témával foglalkozók többsége az ipari parkok technológia innovációs szerepére (Coulson A 1999; Chen, C.-J.-Huang, Ch.-Ch. 2004, Chou, T.-S. 2007) és gazdasági sikerére (Kipnis, B.-Noam, T. 1998; Kulke, E. 2008) helyezik a hangsúlyt.

Az ezredforduló után viszont már a környezetbarát iparfejlesztés szempontjai kerültek előtérbe, és egyre több szakember az ún. öko-ipari parkok (eco-industrial parks) létesítésével foglalkozik (Heeres, R.R.-Vermeulen, W.J.V.-Walle, F.B. 2004; Gibbs, D.-Deutz, P. 2005, 2007; Koenig, A. 2005; Wang, L.-M.-Zhang, J.-T.-Ni, W.-D. 2005; McManus, P.-Gibbs, D. 2008), sürgetve azoknak a politikai-gazdasági feltételeknek a mielőbbi megteremtését, amelyek lehetővé teszik a hagyományos profilú ipari parkok öko-ipari parkká való mihamarabbi átalakítását (Roberts, B. H. 2004; Tudor, T.-Adam, E.-Bates, M. 2007).

Szlovákiában az e témában született magyar nyelvű publikációk száma meglehetősen gyér (Morvay K. 2005, Farkas I. 2007; Lelkes G. 2008), és ezek a szakmai munkák is elsősorban a magyar kisebbség által lakott dél-szlovákiai területek fejlesztése szempontjából vizsgálják az ipari parkok létesítésének, működtetésének és fejlesztésének ügyét, egyre nagyobb szerepvállalásukat sürgetve a területfejlesztési folyamatokban. Ehhez viszont igen komoly arányú európai uniós és kormányzati támogatásokra van szükség, amelyekből a dél-szlovákiai járásokba – a hivatalos szlovákiai statisztikai kimutatások alapján – az elmúlt évtizedben csak elég szerény volumenben érkeztek fejlesztési források.

Magyarországon a nagy számú (közel 200-at elérő egységből álló) ipari park állomány hosszú idő óta az iparféldrajzi, az ipargazdaságtani és a regionális kutatások homlokterében áll. Mivel az ipari parkok látványos számbeli növekedése itt az ezredforduló után is tartott (lényegében 2007–2008-ig csaknem töretlen volt az évenkénti gyarapodás), ezért ezeket a speciális ipari funkciójú területeket igen sok szempontból vizsgálták magyarországi kutatók. Egaránt elemzések születtek a magyarországi ipari parkokra vonatkozóan

- a K+F tevékenység koncentrációja (Rakusz L. 2000; Bartha Z. 2005),
- a fejlesztésüket célzó programok (Bolla L. 1997; Tóth J. 1999, 2004; Laky I.-Kullmann Á.-Hegyi G. szerk. 2000),
- a regionális és helyi gazdaság fejlesztésében betöltött szerepük (Kiss É. 2001, 2003; Fazakas Sz. 1997; Buzás N.-Lengyel I. szerk. 2002; Abonyiné Palotás J. 2005; Bajmóczy P.-Major Á. 2006),
- gazdasági sikerességük és a betelepült vállalatok nyereségessége (Csákvári T. 2002; Balogh L. 2003),
- intézményi kapcsolataik (Csizmadia Z.-Grosz A. 2002), valamint
- a határ menti és a határon átnyúló gazdasági kapcsolatok erősítésében (Volter E. 2001, 2004) játszott szerepük alapján.

Empirikus tartalmú tudományos vizsgálatok eredményeként tekintélyes számú esettanulmány látott napvilágot az egyes konkrét ipari parkok működésével és bővítési lehetőségével kapcsolatosan is.

A fentebb felsorolt szlovákiai, valamint magyarországi tudományos cikkel és szakmai tanulmányok, publikációk tartalmából viszont egyaránt az

látható, hogy az ipari parkok számbeli gyarapodásával, profiljuk szélesedésével és fejlődési sajátosságaikkal foglalkozó kutatásokban mindkét országban többnyire háttérbe szorulnak a telepítésük és hatékony működésük közlekedési-szállítási kritériumaival kapcsolatos elemzések.

Kifejezetten hiányoznak azok az elemzések, amelyek a határ menti térségekben települ ipari parkok logisztikai együttműködését vizsgálnák, különös tekintettel a határ menti közlekedési infrastruktúra hálózatok nyújtotta lehetőségek minél sokoldalúbb kihasználására.

Csupán néhány magyarországi kísérlet történt az ipari parkok logisztikai oldalról történő vizsgálatára (Csizmadia I. 1998; Egri I. 2006), ám az ilyen tartalommal született rövid tanulmányok jelentősége is elsősorban abban van, hogy ráirányították a figyelmet a téma fontosságára, továbbá maguknak az ipari parkoknak tulajdonítanak logisztikai funkciókat. Jelen tanulmány tehát címben jelzett probléma kifejtésére vállalkozik, a kérdéskör szlovák-magyar határ menti régióra vonatkozó szegmenseinek többoldalú megközelítésével.

Ezen a helyen kell feltétlenül megemlíteni, hogy ebben a tanulmányban jelenleg csak a jelentős arányban szállításigényes vállalatokat tömörítő, klasszikus termelési funkcióval rendelkező ipari parkokat, továbbá a kereskedelmi-üzleti parkokat helyeztük kutatásunk homlokterébe. Nem foglalkozunk tehát a K+F célú tevékenységet folytató technológiai, tudományos, kutató parkokkal, innovációs központokkal. Ugyanez a megállapítás vonatkozik az ún. kereskedelmi-üzleti parkokra, amelyeket külön nem nevezünk meg minden esetben, de a határ menti régióban elhelyezkedő szlovákiai és magyarországi ipari parkokra vonatkozó megállapításaink értelemszerűen rájuk is vonatkoztathatók.

Logisztikai térségek és ipari parkok

A logisztika tudományterületének művelői közül többen is foglalkoznak a logisztikai szolgáltatások területi sajátosságaival. A fentiekben említett nemzetközi, magyarországi és szlovákiai szakirodalmak alapján mindezekről széleskörű összefoglaló áttekintés olvasható Bokor Z-től (2005). E tanulmányoknak természetesen az a közös jellemzőjük, hogy a logisztika oldaláról közelítenek egy-egy régió termelési, ill. kereskedelmi-szolgáltatási folyamatainak értékeléséhez, ún. logisztikai térségek kialakításában látva egy meghatározott területi egységen (régión, megyén, vonzáskörzeten stb.) belül a logisztikai szolgáltatások iránti igények optimális kielégíthetőségének megvalósulását.

Anélkül, hogy törekednénk a logisztikai térség pontos meghatározására (erre a nemzetközi szakirodalomban sem találunk egyértelmű definíciót), figyelmünket arra fordítjuk, hogy egy meghatározott kritérium szerint lehatárolt szlovákiai vagy magyarországi térségben (pl. NUTS2-es, NUTS3-as, LAU 1-es területi szintet jelentő régiókban, vagy éppen egy multimodális terminál vonzáskörzetében) a logisztikai tevékenységek koncentrációja (árúszállítási, ill. disztribúciós „csomópontok” kialakítása) hogyan javítja az inf-

rastrukturális és szolgáltatási feltételeket új ipari parkok létrehozása, ill. már meglévő ipari parkokba betelepülő vállalatok számára.

Természetesen a logisztikai térségeket számos olyan paraméter jellemzi, amely régióként eltérő jelleget és funkciót ad az adott térségnek. Annak érdekében, hogy az ipari parkok létesítési, ill. fejlesztési koncepcióban a logisztikai funkciók területi sajátosságai is kellő hangsúlyt kapjanak, szükség van a telepítési térség logisztikai szempontú értékelésére.

Az ipari parkok telephely választási, továbbá profilbővítési kritériumait egy adott térségen belül alábbi logisztikai szempontok alapján célszerű meghatározni:

- az ipari parkot(iparik parkokat) magában foglaló régió közlekedési és logisztikai infrastruktúrával való ellátottsági színvonala;
- a parkokba betelepült termelő vállalatoknak a különféle logisztikai szolgáltatások iránti kereslete a térségben (ill. az ipari parkon belül);
- az ipari parkok cégei számára rendelkezésre álló logisztikai szolgáltatások kínálata a térségben (ill. az ipari parkon belül);
- az ipari parkokat magába foglaló régióban, ill. magukban a parkokban működő logisztikai szolgáltató cégek gazdasági környezete, működésük gazdasági és jogi feltételei.

Az ipari parkok, ill. a területükön működő vállalatok szempontjából a térség megfelelően kiépített közlekedési-logisztikai infrastruktúrájának rendelkezésre állása alapvető feltétele a térség azon képességének, hogy az ipari parkokból kiszállított (input), ill. oda beszállított (output) árumennyiségekhez kapcsolódóan a szükséges disztribúciós feladatok és egyéb gazdasági szolgáltatások elvégezhetőek legyenek. Ehhez kapcsolódóan kell tehát értékelni az egyes közlekedési alágazatok (vasúti, közúti, vízi és légi közlekedés) hálózatainak és kitüntetett árutovábbítási pontjainak (szárazföldi terminálok, tengeri, folyami és légi kikötők stb.) régióbeli tulajdonságait.

Következésképpen az ipari parkokat egyrészt aszerint kell minősíteni, hogy igényeiket az adott térségben egyes közlekedési alágazatok hálózatának mely elemei (közúti, vasúti pályák, vasúti rendező pályaudvarok, tengeri vagy folyami kikötők, repülőterek stb.) képesek kielégíteni. Másrészt az sem elhanyagolható szempont, hogy az ipari parkok elvárásainak teljesítéséhez ezek a hálózati elemek mekkora mennyiségben (pályahossz, hálózati sűrűség, hidak száma stb.) és milyen minőségben (teherbírás, átbocsátó képesség, műszaki állapot) állnak rendelkezésre.

Az ipari parkoknak – a betelepült vállalatok nemzetközi gazdasági kapcsolatainak (export-import forgalmuk) bővítése érdekében – egyre nagyobb figyelmet kell fordítani:

- a nemzetközi áruforgalmi folyósókhoz (pl. Helsinki folyósók, TEN-T korridorok, TINA hálózat stb.), továbbá nemzetközi súlyú forgalmi csomópontokhoz (pl. a TEN-T hálózathoz tartozó nemzetközi kikötőkhöz, repülőterekhez) viszonyított közlekedési hálózati helyzetükre (azaz km-ben kifejezhető távolságára);

- e kitüntetett áruáramlási folyosókkal való kapcsolataik minél változatosabbá, sokoldalúbbá tételére;
- továbbá arra célszerű törekedniük, hogy nemzetközi piacaik bővülése esetén az egyes szállítási módokat tekintve fuvarozási teljesítményeik (árutonna, árutonna-kilométer, kombinált szállítási egység) minél nagyobb hányada e korridorok igénybevételével bonyolódjék.

Az ipari parkok esetében fontos logisztikai telepítési szempontnak kell tekinteni egyrészt azt a paramétert, amely kifejezi, hogy az adott logisztikai térségben hány terminál szolgálja ki a megbízók igényeit, másrészt a jelenlévő terminálok melyik minőségi kategóriába tartoznak a területükön rendelkezésre álló szállítási módok száma alapján. Utóbbi szerint megkülönböztetünk

- *unimodális* (egy domináns alágazathoz – általában közúthoz – kötődő),
- *bimodális* (két alágazatot – általában közúti és vasúti áruszállítást – kiszolgáló), továbbá
- *multimodális* (az adott helyszínen három vagy több közlekedési alágazatot is kiszolgálni képes) terminálokat.

Itt érdemes kitérni annak a sajátosságnak a hangsúlyozására, hogy a mélytengeri, ill. beltengeri kikötőkkel nem rendelkező szárazföldi országokban (pl. Közép-Európán belül ezek közé tartozik Ausztria, Csehország, Magyarország, Szlovákia és Svájc) természetszerűleg a bimodális terminálok a dominánsak. Multimodális terminálokat rajtuk kívül csak a nemzetközi jelentőségű vízi utak (Közép-Európa esetében elsősorban a Duna) mentén találhatunk (Szlovákia területén elsősorban Pozsony és Komárom, Magyarországon Győr-Gönyű, Budapest-Csepel, Dunaújváros, Baja és Mohács), ahol a bimodális terminálok tekintélyes áruforgalmat lebonyolító, ill. megfelelő műszaki színvonalú és kellő kapacitással kiépített kikötőkhöz kapcsolódóan épültek fel.

Ugyancsak multimodális terminál funkciókat láthatnak el a nagy fontosságú nemzetközi repülőterekhez kapcsolódó logisztikai központok (Pozsony és Kassa, ill. Budapest és Debrecen). Utóbbi két multimodális termináltípus aránya viszont a szárazföldi országok esetében meglehetősen alacsony. Ennek oka a megfelelő módon kiépített folyami kikötők, valamint repülőterek alacsony száma.

Az említett terminálokhöz, terminálfajtákhoz kapcsolódó logisztikai szolgáltatások igénybevételénél további szempontokat is célszerű figyelembe venni. Ilyenek többek között a terminál

- tulajdonformája (amely lehet közforgalmú, magán vagy vegyes);
- mérete (hektárban) és műszaki felszereltsége (pl. áruakodó és -mozgató berendezések fajtái, az állományuk szerkezeti összetétele, fedett raktárak léte);
- időegység alatti szállítóeszköz-fogadó és árukezelő kapacitása (pl. vasúti vagonoké, áruátrakó berendezéseké, tároló- és raktárterületeké);

- éves forgalmának mennyisége, ill. szerkezeti összetétele (tonnában, kombinált szállítási egységben; ill. relációk és a kezelt áruk összetétele szerint).

Mivel az ipari parkok egyben olyan üzleti céllal ingatlanoknak is tekinthetők, ahol koncentráltan jelennek meg a különböző logisztikai szolgáltatásokat (is) nyújtó, ill. igénybe vevő vállalkozások, ezért egy meghatározott térségben való jelenlétük nagy mértékben hozzájárul a térség logisztikai potenciáljának növeléséhez. E potenciál növelése nagymértékben függ attól, hogy:

- hány vállalat működik az adott ipari parkban;
- milyen a betelepült cégek méret szerinti megoszlása (a foglalkoztatottak létszáma alapján);
- hogyan alakul a parkon belüli vállalatok szervezeti forma (kkv, multinacionális vállalat, továbbá tisztán nemzeti tulajdonú vagy vegyes vállalat stb.) szerinti összetétele;
- milyen a parkban jelenlévő vállalatok gazdasági profil szerinti megoszlása;
- hogyan oszlanak meg a betelepült cégek a termelés szállítás-igényessége (be- és kiszállítások) és a szállítási gyakoriság szempontjából;
- a jövőben hány és milyen profilú vállalat betelepülése várható, ill. kívánatos az ipari parknak helyet adó település érdekeit figyelembe véve.

Az ipari parkba, parkokba települt vállalatoknak a különböző logisztikai szolgáltatások iránti keresletét egyrészt az adott térségben jelenlévő ipari, kereskedelmi-szolgáltató és mezőgazdasági ágazatok teljesítménye, s ebből fakadó áruszállítási igénye, másrészt a vizsgált térség termelői és lakossági fogyasztásának mennyiségi mutatói és e téren kialakult szokásai, harmadrészt a nemzetközi piacra történő áruszállítás, ill. onnan való árubeszerzés, továbbá ezek időbeni változásai határozzák meg.

Nem hanyagolható el annak figyelembe vétele, hogy az egyes iparágakhoz kapcsolódó fogyasztói klaszterek logisztikai szolgáltatások iránti igénye különböző, emiatt így ezek felmérése az ipari parkok megfelelő irányba való továbbfejlesztésének egyik alapvető feltétele.

A fentebb említett különbözőséget jól példázza, hogy a gépkocsi-összeszerelő üzemek esetében a munkafolyamat optimális ütemezése az alkatrészek adott időre történő beszállítását igényli (*just in time*), és ennek mentén szervezik a termelést. Szlovákiában ilyen rendszerben termel a Volkswagen pozsonyi és tőrőcszentmártoni (Martin) üze me, a KIA Motors zsolnai, valamint a PSA Peugeot Citroën nagyszombati (Trnava) gyára.

Ugyanílyen követelményeket támaszt a beszállítói számára Magyarország on a Suzuki esztergomi, az Audi győri, továbbá az Opel szentgottárdi üze me. Utóbbiak valamennyien az egyes városok ipari parkjába tömörülve folytatják termelési tevékenységüket. Hasonló igény fog felmerülni a Mercedes esetében is, amelyet a kecskeméti ipari parkhoz kapcsolódó nagyszabású beruházása kapcsán tervez megvalósítani.

Ezzel szemben a különböző méretű kiskereskedelmi egységek (hiper- és szupermarketek) szempontjából az áruszállítás minél nagyobb gyakoriságára van szükség a vásárlók által éppen keresett árucikk minél hamarabbi eladópultra helyezése érdekében. További sajátosság, hogy egyre nagyobb szerepet kap a termelési láncban hozzáadott értéket képviselő logisztikai tevékenység (pl. csomagolás, egységcsomag-összeállítás, alkatrész-utánpótlás), amely főként az elektronikai, számítástechnikai és az automatizált gépgyártási szektorok területi elosztó bázisaiban mutatkoznak egyre szélesebb igényként.

Az ipari parkokba települt termelő cégeket a logisztikai szolgáltatások oldaláról elsősorban az adott térségben jelenlevő szolgáltatások kínálata érdekli. Ez magában foglalja a régióban (megyében, logisztikai vonzáskörzetben) jelenlevő logisztikai szolgáltatók tevékenységének választékát, az általuk működtetett ellátási rendszerek és létesítmények sajátosságait. Ehhez kapcsolódóan az elemzéseket az alábbi négy kritérium szerint célszerű elvégezni:

- A vizsgált térségben milyen mértékű a különböző logisztikai szolgáltatók jelenléte (szolgáltatók száma, üzleti súlyuk, szolgáltatási profiljaik stb.);
- Milyen minőségűek a területen az egyes logisztikai szolgáltatók által művelt tevékenységek (áruszállítás, szállítmányozás, raktározás, készletgazdálkodás, pénzügyi és információs szolgáltatás, tanácsadás, termelést segítő kiegészítő tevékenységek, vagyis az ún. hozzáadott értékű szolgáltatások);
- Milyen fokot ért el az ipari parkot (ipari parkokat) befogadó térségben az egyes logisztikai szolgáltatók hálózati integráltsága. Ebbe beletartozik annak felmérése, hogy a különböző térségi szolgáltatók és létesítményeik milyen mértékben képesek alkalmazkodni az ipari parkokba települt cégek igényeihez, hogyan szolgálják azok nemzetközi áruszállítási igényeinek maradéktalan kielégítését (regionális, nemzeti és nemzetközi ellátási láncokhoz való kapcsolatuk stabil kiépítése révén), továbbá a logisztikai térség domináns logisztikai központja milyen konszolidációs vagy elosztási feladatokat lát el a parkokba betelepült cégek felé.
- Megfelelőek-e az ipari park vállalatainak számára a térségben rendelkezésre álló termináli szolgáltatások. Különösen fontosak e szempontból a jelentősebb nemzetközi áruforgalmi központokhoz (pl. nagy forgalmú tengeri kikötőkhöz) történő eljutási lehetőségek, azaz a terminált üzemeltető cég által biztosított menetrendszerű multimodális közlekedési kapcsolatok gyakorisága, kapacitása, igénybevételének feltételei.

Annak összevetésére is érdemes időt fordítani, hogy a különböző típusú logisztikai szolgáltatások kínálata mennyiben áll összhangban az ipari parkokba tömörült vállalatok generálta szolgáltatási kereslettel, ill. annak minőségi követelményeivel. Mennyiségi túlkínálat esetén racionalizáció (átstrukturálás), alulkínálat esetében viszont mennyiségi vagy minőségi kapacitásbővítésre van szükség a regionális, ill. térségi szintű logisztikai szolgáltatásokban.

Az ipari parkokat magában foglaló térségen belül a logisztikai szolgáltatások külső környezete alatt egyrészt a régió (megye, vonzáskörzet stb.) tőke- és betelepülő vállalat vonzó képessége értendő, másrészt beletartozik a termelésfejlesztést célzó megfelelő közlekedési-logisztikai stratégia kialakítása. Azt, hogy az adott régió mennyire biztosít kedvező feltételeket különféle termelő-szolgáltató és logisztikai tevékenységek megtelepedésére és gazdaságos működtetésére olyan mutatókkal lehet mérni, mint például az ipari parkokban megjelenő logisztikai cégek munkaerő költsége, az ilyen profilú vállalatoknál foglalkoztatottak képzettsége, a disztribúciós költségek színvonala, vagy az adózási rendszer vállalkozóbarátsága.

A kedvező befektetési körülményeken túl az is meghatározó tényező, hogy a regionális közlekedéspolitika – ill. annak végrehajtása – mennyiben biztosítja az adott térségben a szükséges közlekedési infrastruktúra-fejlesztések koncepcionális és finanszírozási hátterét, illetve mennyire elkötelezettek az ipari parkok – továbbá az adott térség gazdasági fejlődésében szintén érdekelt egyéb magán és közösségi partnerek – konszenzusán alapuló, integrált logisztikai stratégia kialakításában és gyakorlati adaptálásában. Mindez a szükséges gazdaságpolitikai és fejlesztési stratégiai dokumentumok és a hozzájuk kapcsolódó végrehajtási jogszabályok, rendeletek, utasítások meglétén, s a konkrét (megvalósult, folyamatban levő és tervezett) fejlesztési tevékenységek, helyi vagy regionális kezdeményezések intenzitásán mérhető le.

Az ipari parkok logisztikai szempontú értékelésének kritériumrendszere

A fentiekben vázolt minősítési kategorizálás alapján az egyes szlovákiai és magyarországi ipari parkok paramétereinek kvantitatív és kvalitatív értékelése bármely logisztikai alapon lehatárolt térségre elvégezhető, és fordítva: a különböző térségek (különböző NUTS szintű régiók, gazdasági vonzáskörzetek stb.) ipari park állományának logisztikai szempontú összehasonlítására is mód nyílik. (Lehetőség adódik továbbá az értékelések finomítására, ha az egyes minősítési kritériumokhoz különböző döntéshozói preferenciákat rendelünk.) Modellezéssel további érzékenység-vizsgálatokat is lehet végezni olyan módon, hogy bizonyos paramétereket megváltoztatunk, és ennek alapján elemezzük a várható hatásokat egy-egy térségen belül.

Sajnos, egyelőre a szlovákiai és magyarországi logisztikai régiókról nem rendelkezünk megfelelően részletes alapadatbázissal, ami lehetővé tenné azoknak egy gondosan kialakított szempontrendszer szerinti részletes vizsgálatát. Ám a két országról – mint egymással szomszédos, nemzeti szintű logisztikai makrotérségekről – és egymáshoz csatlakozó határ menti térségükről nemzetközi összehasonlításban az alábbi általános megállapítások tehetők az előzőekben említett négy fő kritérium figyelembe vételével:

a) A két ország határ menti térségében elhelyezkedő ipari parkjainak kiszolgálására a rendelkezésre álló közlekedési infrastruktúra hálózat mennyiségi paraméterei (közlekedési alágazatonként rendelkezésre álló pályahosszúság és hálózatsűrűség) általában véve megfelelők. Pozitívumnak te-

kinthető a viszonylag nagy számú, az országhatárt átlépő nemzetközi közlekedési folyosó (közúti és vasúti Helsinki korridorok, valamint a Duna mint VII. sz. Helsinki folyosó, továbbá a TEN-T és a TINA hálózat szlovákiai és magyarországi szakaszai) is. Az infrastruktúra minőségi jellemzőiben – ilyenek például a közutak többségének teherbírása és fizikai állapota – viszont jelentős lemaradás tapasztalható az Európai Unió fejlett tagországhoz képest.

Különösen gond, hogy a határ menti térségben Szlovákián belül egyáltalán nem épült gyorsforgalmi út, és a magyarországi részt tekintve is csak a Budapesttől nyugatra fekvő térséget szolgálja ki gyorsforgalmi út (M1-es autópálya Tatabánya–Mosonmagyaróvár közötti szakasza, valamint a Pozsony felé autópálya szintű forgalmi kapcsolatot biztosító M15-ös). Mindkét országra egyébként is jellemző a gyorsforgalmi utak alacsony aránya, továbbá a vasútvonalak sebességi és a vízi utak hajózhatósági korlátozásai. Mindezen hátrányok ledolgozása a két ország közlekedésfejlesztési politikájának lényeges jövőbeni feladatát képezi.

Kontinentális ország lévén a közvetlen tengeri áruszállításból sem Szlovákia, sem Magyarország nem részesülhet. A légiforgalmi infrastruktúra fejlesztés korábbi, több évtizedes elhanyagolásából fakadó hátrányok, hogy a fővárosok központi nemzetközi repülőtérének (Štefaník Airport Bratislava, Budapest Ferihegy Airport) áruforgalma messze elmarad a nyugat-európai versenytársakétól. Ráadásul Pozsonynak – a kelet-közép-európai légiforgalmi csomópont szerepre pályázó rendkívül közeli bécsi repülőtér (Schwechat Airport, Vienna) árnyékában – erre nincs is komoly esélye.

Áruforgalmi terminál hálózatok mindkét országban kiterjedtek, viszont csak igen kevés – többnyire főváros környéki – terminál nevezhető multimodálisnak, vagyis megfelelő logisztikai funkciókkal üzemelőnek Szlovákiában és Magyarországon egyaránt. Hasonlóak mondhatók el az ipari parkokba települ logisztikai cégekről is.

b) Az ipari parkokban (elsősorban a fővárosok környékén működőben) a logisztikai szolgáltatások iránti keresletet meghatározó ipari-kereskedelmi tényezők tekintetében – a nemzetgazdasági teljesítmény és az ipari termelés növekedésének tükrében – az ezredfordulót követően ígéretes fejlődésnek indultak, ugyanakkor még aránylag alacsony a magas hozzáadott értékű logisztikai szolgáltatások iránti igényük, amit érdemes ösztönözni.

Az ipari parkokon belül a fogyasztói igények közvetlen kielégítésére termelő vállalatok gazdasági potenciáljának növekedését Szlovákiában az alacsony lakossági fajlagos jövedelmek, Magyarországon pedig a népességszám fogyása fékezik. Mindkét országban nehezíti a gazdasági egyenlőtlenségek mérséklését a markánsan meglévő, nyugatról kelet felé mutató lakossági jövedelmi lejtő, amely komoly mértékben összefügg a két ország területén élő cigány népesség területi koncentrációjával (Kelet-Szlovákia, Északkelet-Magyarország) és e társadalmi csoport alacsony iskolázottságából fakadó rossz foglalkoztatási helyzetével. E gazdasági és demográfiai jelenségek köszönhetően jelentős a két ország, azon belül közös határ menti térségük elmaradása Európa fejlettebb régióihoz képest, ami csak hosszú távon és csak fokozatosan dolgozható le.

c) Az ipari parkok számára nyújtott logisztikai kínálatot illetően a két országban széles spektrum áll rendelkezésre. Szlovákia és Magyarország területén nagyszámú logisztikai szolgáltató cég működik, amelyek a legkülönbébb szolgáltatásokat nyújtják az ipari termeléssel foglalkozó, valamint a kereskedelmi és üzleti parkokba tömörült vállalatoknak. E vállalatok területi eloszlását tekintve viszont hátrányként jelentkezik, hogy az érintett cégek, vállalkozások többnyire a fővárosok környékére telepítik központi telephelyeiket, s tevékenységi körüket is többnyire az legalapvetőbb logisztikai-szállítási szolgáltatások igénybevételére korlátozzák.

El kell ismerni viszont, hogy a logisztikai cégek szolgáltatási kínálatukkal azoknak az ipari parkokba tömörült vállalatoknak a keresletéhez igazodnak, amelyek többsége Pozsonyban és Budapesten, valamint a két főváros agglomerációs övezetében tevékenykedik, és tekintélyes hányaduk is elsősorban a hagyományos raktározási-szállítási folyamatok lebonyolítására veszi igénybe a logisztikai szolgáltató cégek tevékenységét. Talán a logisztikai cégektől kiinduló offenzívabb kínálati politika viszont felkelthetné a ma még csak látens, komplexebb logisztikai kiszolgálást előtérbe helyező keresletet az ipari parkokba települt vállalatok oldaláról.

d) A különböző logisztikai szolgáltatásokat igénybe vevő, ipari parkokban tömörült cégek számára kedvező gazdasági környezeti feltételt jelent, hogy a logisztika fejlődését támogató külső tényezők terén a két ország az Európai Unióhoz 2004-ben, ill. később (Románia, Bulgária) csatlakozott országok többségéhez képest jobb helyzetben van.

Szlovákia és Magyarország számára ugyanis az 1990-es évek végétől fokozatosan javuló befektetési klíma az alacsony foglalkoztatási és szolgáltatási költségeknek, valamint a képzett munkaerőnek köszönhetően kedvezőbb lett. Igaz, 2000-től Magyarország északnyugati határ menti térségeiben már egyre inkább hiány mutatkozott szakképzett és betanított munkavállalókban, ami éppen a szlovákiai szabad munkaerő bevonásával volt orvosolható, elsősorban a szakképzési rendszernek és az ingázási feltételeknek a munkaerőpiaci igényekhez való hozzáigazításával.

Fontos megemlíteni ezzel kapcsolatosan azt is, hogy az adózási rendszerek szerkezetének alakulása is fokozatosan olyan irányba haladt, amely ösztönözte a vállalkezési tevékenységet, bár ennek üteme nemzetközi összehasonlításban még igencsak lassú volt, és a gazdasági válság negatív hatásainak felerősödése miatt az e téren tapasztalható kedvező folyamat meg is torpant az elmúlt évben.

A két ország esetében a nemzeti közlekedésfejlesztési politikák természetesen eltérők. Bár Szlovákia és Magyarország is igyekszik megfelelő hangsúlyt fektetni a hiányzó infrastrukturális elemek kiépítésére, ám ezek tényleges megvalósítása az utóbbi években fokozatosan szűkülő beruházási források miatt komoly késések tapasztalhatók a tervekhez képest. A szállítások optimalizálását célzó logisztikai tevékenység fejlesztése, valamint a kombinált szállítás terjedésének elősegítése viszont mindkét ország esetében a közlekedéspolitika szerves része kell, hogy maradjon, és a vonatkozó fejlesztési koncepciók átdolgozása, aktualizálása – a politikai gazdasági rendszer-

váltás közel két évtizedének eredményeire alapozva – folyamatos feladat marad a közlekedési tárcák számára.

Az ipari parkok helye a különböző típusú logisztikai térségekben

Az előzőekben megállapítottuk, hogy az ipari parkokat magukban foglaló területi egységek logisztikai szolgáltatás szempontjából differenciált képet mutatnak. Minősítésük azonban a multikritériumos értékelési módszer segítségével elvégezhető, ami által a NUTS, a NUTS3 és a NUTS4 régiók, ill. a logisztikai vonzaskörzetek is egymással összevethetővé válnak.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy az eltérő jelentőségű logisztikai régiók rendszerén belül különféle szinteket, fajtákat kell megkülönböztetni a szerint, hogy az egyes térségek milyen funkciót/szerepet töltenek be a komplex szolgáltatási-ellátási láncban. Ebből következően a Szlovákia és Magyarország esetében kiválasztott, ipari parkokkal rendelkező térségek összehasonlítása csak abban az esetben értelmezhető, ha azonos fajtájú gazdasági-logisztikai elemek értékelési eredményei egymással összevethető formában állnak rendelkezésre. Mindez megköveteli a logisztikai térségek különböző csoportosítási lehetőségeinek feltárását, amit azok tipizálásával végzünk el.

A nemzetközi szakirodalomban a logisztikai térségeknek többnyire három fő szempont szerint tipizálják (Bokor Z. 2005 alapján): E tipizálási módok alapján:

- A) közlekedési csomópontok szerinti,
- B) áruforgalmi központok szerinti, valamint
- C) nemzetközi áruforgalomban betöltött funkció szerinti logisztikai térségtípus létezéséről beszélhetünk.

Az első szempont (A) szerinti csoportosítás elsődlegesen a vizsgált terület *közlekedési jellemzői* szerint differenciál, és csak másodszorban vesz figyelembe olyan további tényezőket, mint a kapacitás, a kezelt áruk fajtái, a földrajzi irányultság vagy a tulajdonviszonyok. E csoportosítás a közlekedési-logisztikai csomópontok három fő fajtáját különbözteti meg: komplex tengeri kikötő, komplex légi kikötő, multimodális szárazföldi csomópont. Ez az osztályozás tehát alapvetően az infrastrukturális és a logisztikai kínálati szempontok szerint értékeli, és nem veszi figyelembe a keresleti és a külső környezeti elemeket.

A második szempont (B) szerinti csoportosítás az egyes *gazdasági-logisztikai létesítményekre koncentrálni*, lényegében csak a kínálatot alapul véve. Nincs meg benne az integrált, régióra kiterjedő megközelítés, ami a keresleti, tágabb infrastrukturális és külső környezeti elemeket is magában foglalja. Négy fő elemet lehet kiemelni e csoportosítás eredményeként:

- *Városi terminálok* (Ezek kizárólag közúti kapcsolattal rendelkező, közúti átrakást végző, városon belül elhelyezkedő létesítmények. Fő feladatuk a nagy távolságú áruáramlatok kisebb egységekre történő lebontása, kiszolgált területre történő elosztása).

- *Áruforgalmi központok* (E szervezeti egységek bimodális vagy multimodális áruszállításra fókuszálnak, hangsúlyos feladatuk az átrakás. További fontos jellemzőjük, hogy nemzetközi vagy regionális orientációjúak).
- *Ipari-logisztikai parkok* (Ezek a létesítmények nemcsak szállítási funkciókat látnak el, hanem ipari területként is hasznosulnak. Logisztikai funkciójuk annál markánsabban érvényesül, minél nagyobb arányban vannak jelen az ipari parkban a szállításigényes iparágakat képviselő vállalatok).
- *Speciális logisztikai területek* (légi áruszállítási központok, tengeri és folyami kikötők).

A harmadik szempont (C) szerinti csoportosítás alapja a vizsgált térségeknek az interkontinentális méretű ellátási láncban betöltött szerepe. Ez utóbbi csoportosítási elv pozitívumaként kell értékelni, hogy figyelembe veszi mind a négy korábbi fő értékelési kritériumot és kiemelt szerepet kap benne a nagy távolságú tengeri és légi fuvarozási tevékenység. Eredményként a következő logisztikai térségtípusok adódnak:

- *fő kikötő régió* nagy tengeri vagy légi kikötővel;
- *alkikötő régió* kisebb jelentőségű tengeri vagy légi kikötővel; 3. hátsó ország régió nemzetközi funkcióval (lényegében olyan nemzetközi közlekedési csomóponti térség, ami jó közlekedési kapcsolatokkal rendelkezik adott fő kikötőkhöz, ezekhez viszonylag közel fekszik, így képes területéről ún. ráhordó forgalmat működtetni feléjük);
- *hátsó ország régió* regionális funkcióval (ezek a fő kikötőktől aránylag távol elhelyezkedő, de jelentős régiós központ funkcióval rendelkező térségek tartoznak).

Mivel az ipari parkok szempontjából ez utóbbi csoportosítás felel meg leginkább a komplex értékelési kritériumoknak, az egyes típusok fő jellemzői – a négy értékelési kritérium szerint – a továbbiakban ennek alapján tárgyalhatók.

- A fő-, ill. alkikötőket egyaránt magukban foglaló térségekre egyaránt jellemző a jelenlévő logisztikai szolgáltatók nagy száma, valamint a tengeri és légi szállítmányozásra, hálózati és raktározási szolgáltatásokra való specializálódás. A keresleti oldalt a tengeri vagy légi szállítást igénybevevő iparágak (vegyipar, olajipar, acélipar, ill. high-tech műszaki színvonalú alkatrészgártás) és a közeli nagy fogyasztóbázis képezi. A külső környezet tekintetében jellemző az integrált logisztikai stratégia megléte, ugyanakkor az egyes régiók gazdasági vonzóhatását a helyi és nemzeti tényezők határozzák meg, emiatt az nem uniformizálható. Az infrastruktúrájánál inkább kategóriában jelen vannak a multimodális terminálok. A nagy ipari parkok általában a régió átvezető nemzetközi jelentőségű nagy közlekedési-szállítási folyosó mentén, ill. azok csomópontjaiban helyezkednek el. A fő kikötők a régió központi elemei, szoros kapcsolatban állnak távoli földrészek régióinak jelentős tengeri és légi kikötővel, amelyek főként

interkontinentális forgalmat bonyolítanak le. Ezzel szemben a régión belüli alkikötők és kisebb repülőterek döntő részt kontinentális áruforgalmat bonyolítanak le.

- A nemzetközi funkciójú háterszág régiókban olyan logisztikai szolgáltatók koncentrálódnak, amelyek nemzetközi ellátási láncok résztvevői. A keresletet elsősorban a jelenlévő ipari parkok és nagyobb lakossági fogyasztói bázisok alkotják. A multimodális infrastruktúra, s a központi terminál adott, ami biztosítja a kapcsolatot, ránhordó szerepet az ipari parkok felől a fő- és alkikötőkkel rendelkező régiók irányába. E háterszági régió nemzetközi szállítási folyosók mentén fekszik, és erős gazdasági potenciájú ipari parkokkal rendelkezik. A térség fejlesztési koncepcióját integrált logisztikai stratégia jellemzi.
- A regionális funkciójú háterszág régiók nagyjából az előbbi tulajdonságokkal rendelkeznek, az alábbi eltérésekkel: a jelenlévő logisztikai szolgáltatók többsége nemzeti szinten működik és egy kisebb méretű ipari park-állományt, ill. lakossági fogyasztói bázist szolgál ki tevékenységével. A logisztikai infrastruktúrában a bimodális terminálok dominálnak, a logisztikai szolgáltatási stratégia inkább nemzeti orientációjú és csak részben integrált. Elsősorban a közlekedési infrastruktúra fejlesztésére koncentrál. Itt kell felhívni a figyelmet viszont arra tényre, hogy egy makrorégióban, de egy országon belül is a regionális háterszági funkcióval rendelkező régiókból van a legtöbb, emiatt makroszinten ebben a régiókban koncentrálódik az ipari parkok nagy része.

Ha az egyes logisztikai térségtípusok erősségeit az ipari parkok kiszolgálása szempontjából hasonlítjuk össze, megállapíthatjuk, hogy miközben a fő- és az alkikötő régiók jellemzően olyan áruforgalmat kezelnek, amelyek áthaladnak rajtuk, addig a háterszági térségek elsősorban a belföldi és nemzetközi áruforgalom kiinduló és célterületei. A háterszág régiók termináljai gyakran menetrendszerű viszonylatokkal kiszolgált kapcsolatban állnak az ipari parkokkal, és a belőlük kiinduló áruforgalmat a fő- és alkikötők központjai felé továbbítják a szállítási lánc tagjaiként. A regionális funkciójú háterszág térség ipari parkjaiba települt cégek nagytávolságú közlekedési kapcsolatait általában egy-két nagyobb, közeli központi régióra korlátozódnak, míg a nemzetközi piacra termelő vállalatokat az előző cégeknél lényegesen szélesebb körű nemzetközi ellátási hálózatot üzemeltető logisztikai terminálok szolgálják ki.

A dél-szlovákiai ipari parkok

A szlovák kormány a 2000-es évek elején megvizsgálta, hogy mely területek alkalmasak az országon belül ipari parkok telepítésére. Az ipari parkok létesítését Szlovákiában a 193/2001. sz. törvény szabályozza, amely szerint az ipari parkokat a települési önkormányzatok hozzák létre saját területükön. Az ipari parkok építésére az állam külön anyagi támogatást biztosíthat az adott településnek. Az állami támogatás felhasználható a park létesítéséhez szükséges közműhálózat kiépítésére és egyéb műszaki feltételek biztosítására.

Az alkalmassági vizsgálatok eredményeként 66 olyan térség, ill. település adódott, ahol indokolt ilyen típusú gazdasági objektum létesítése. Ezek egy részében már létre is jöttek ilyen parkok, másik részükben a folyamat még csak a tervezés, vagy a kivitelezés különböző fázisában jár.

A szakirodalom (Morvay K. 2005, Farkas I. 2007; Lelkes G. 2008), valamint a sajtó híradásai szerint Dél-Szlovákiában 2007-ben 11 ipari park működött, ill. állt szervezés alatt. Ez azt jelenti, hogy az említett 66 ipari parknak csak 16,7%-a esik Dél-Szlovákia területére. Az itt létrehozott, ill. létrehozandó ipari parkok alapvető jellemzőit az 1. táblázat tartalmazza.

1. táblázat: Dél-szlovákia ipari parkjainak főbb mutatói

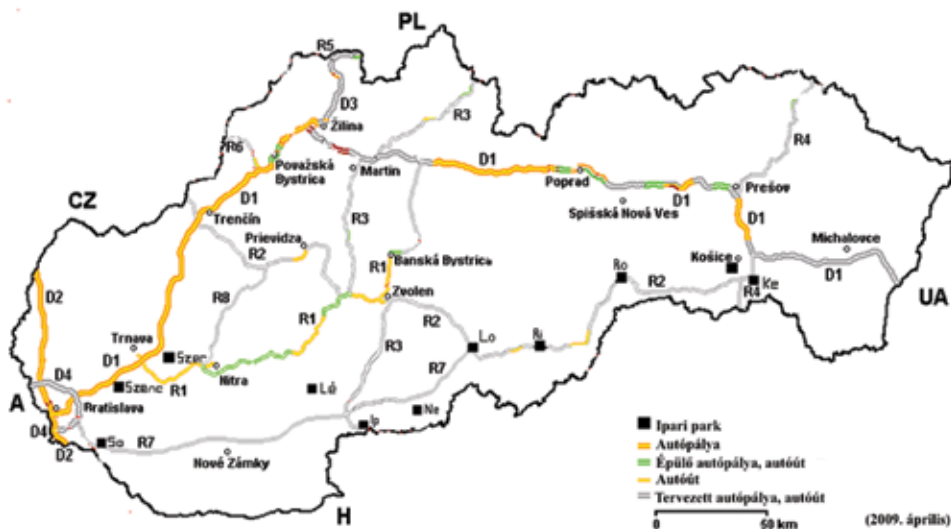
Név	Terület, ha	Fő profil	Közlekedési kapcsolat				Távolság a szlovák-magyar határtól, km
			főúti	vasúti	vízi	légi	
Somorjai IP	50	vegyes	van	van	van	van*	47 (Rajka)
Szenci IP	100	gk. alkatrész	van	van	nincs	van*	52 (Rajka)
Szeredi IP	250	gk. alkatrész	van	van	van	nincs	83 (Rajka)
Lévai IP	50	vegyes	van	van	nincs	nincs	38 (Hont)
Ipolysági IP	18	vegyes	van	van	nincs	nincs	1 (Hont)
Lukanényei IP	17	gép- és vegyipar	nincs	nincs	nincs	nincs	9 (Balassagyarmat)
Losonci IP	41	vegyes	van	van	nincs	nincs	22 (Salgótarján)
Rimaszombati IP	10	gépipar	van	van	nincs	nincs	37 (Bánréve)
Rozsnyói IP	27	vegyes	van	van	nincs	nincs	34 (Hídvégardó)
Kassa-Peresi IP	86	vegyes	van	van	nincs	van	23 (Tornyosnémeti)
Kenyheci IP	80	gk. alkatrész	van	van	nincs	van	4 (Tornyosnémeti)

*Pozsony területén. Forrás: Morvay K. 2004, Világgazdaság online 2007

A táblázatból a következő területi sajátosságok állapíthatók meg.:

- A bimodális és a multimodális közlekedési-szállítási infrastrukturális feltételek a Pozsonyhoz, ill. Kassához közeli, autópálya-szakaszok és vasúti fővonalak mellett fekvő ipari parkok számára a legkedvezőbbek.
- Következésképpen a dél-szlovákiai ipari parkokba tömörült szállítási-igényes vállalatok számára a legjobb feltételek Délnyugat Szlovákiában a szenci, a szeredi, valamint a somorjai ipari park esetében adódnak. Délkelet-Szlovákiában ebből a szempontból a kenyheci és a kassaperesi ipari park szállítási-igényes cégei vannak a legjobb helyzetben..
- A szlovák-magyar határhoz való relatív közelségük ellenére a Dél-Szlovákia középső részén fekvő 6 ipari park számára jóval kedvezőtlenebb közlekedési infrastruktúra áll rendelkezésre, mint az előbbieken felsoroltak. Ezt bizonyítja többek között a térség kimaradása az autópálya-hálózat bővülési folyamatából (1. ábra), az itteni vasúthálózat alacsony villamosítottasági aránya (2. ábra), valamint és a terület gyér vasúti forgalma (3. ábra).

1. ábra: Dél-Szlovákia ipari parkjainak helyzete a tervezett főútfejlesztések tükrében

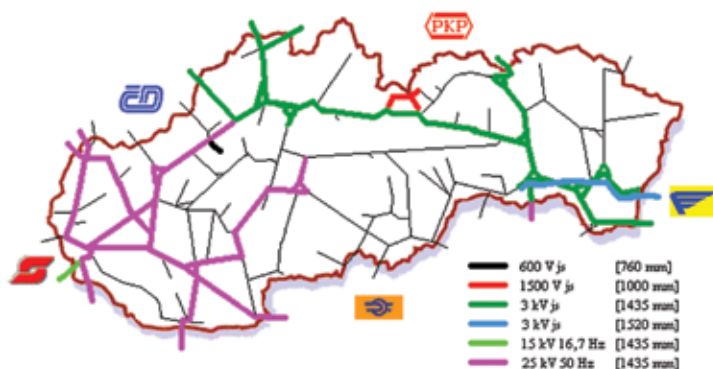
Forrás: www.highways.sk

A Szlovákia déli részén felépíteni tervezett ipari parkoknak több közös problémájuk is van. Ilyen gondként kell többek között megemlíteni az ipari parkok számára kijelölt telkek tisztázatlan tulajdonosi szerkezetét, a kiépítetlen, ill. alacsony kapacitású települési infrastruktúrát (közművesítés hiánya), az önkormányzatok kedvezőtlen finanszírozási helyzetét, a képzett munkaerő prosperáló térségekbe való elvándorlását, valamint azt a tényt, hogy az ipari parkok létesítését szolgáló állami támogatások odaítélésének nincsenek egységes szabályai.

Jelenleg csak a kelet-szlovákiai Kenyhec ipari parkja mutatja a sikeres ipari park telepítés példáját. Itt a magánberuházóktól érkező 20 millió USD és 10 millió EUR a helyi önkormányzat és a befektetők között megvalósított sikeres együttműködés eredményeképpen ad munkát közel 1000 helyi és környékbeli munkavállalónak. Határmentisége kedvező munkaerő-vonzási feltételeket nyújt magyarországi munkavállalók számára is.

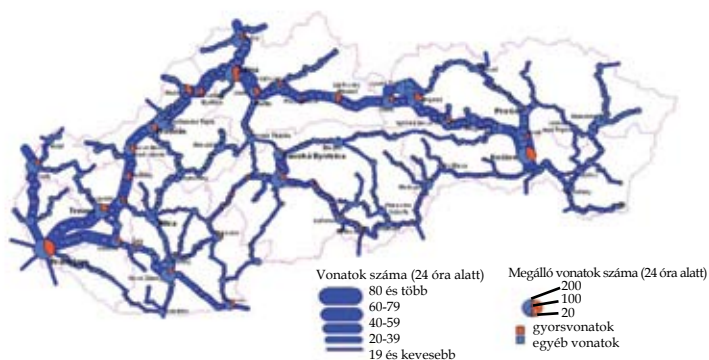
Szered közelében 10 km-re a PSA Peugeot-Citroën gyártól létesül az ipari park, amelynek cégei a kedvező közúti (autópálya) és vasúti elérhetőség mellett a Vág vízi útját is igénybe vehetik majd, amennyiben megépül a Szered–Galgóc között tervezett vízlépcső.

2. ábra. Villamosított vonalszakaszok a szlovákiai vasúthálózatban, 2007

Forrás: Szlovák Államvasutak honlapja (www.rail.sk)

3. ábra. A vasútvonalak forgalomterhelése Szlovákia területén, 2007

Forrás: Szlovák Államvasutak honlapja (www.rail.sk)

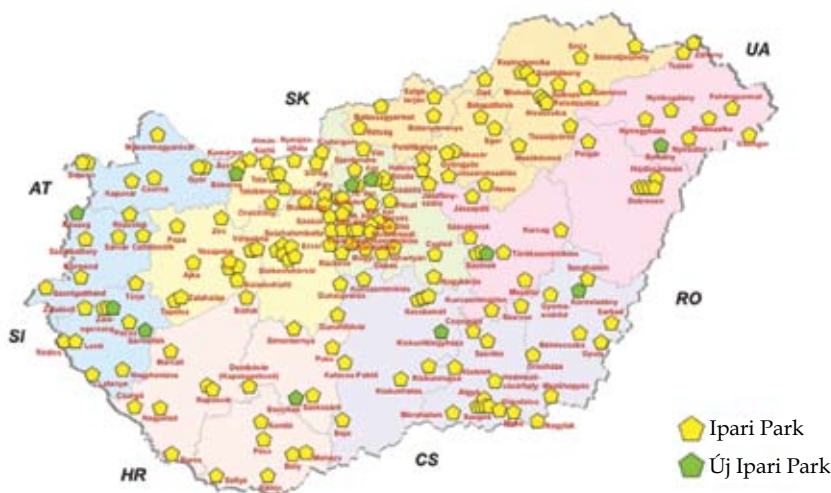
Losonc esetében a város déli felén elhelyezkedő Prímpark az ún. Szilikát övezet (SIHOZ) része. Az objektum Losonc város, a Regionális Ipari és Kereskedelmi Kamara, valamint néhány magánvállalat közös kezdeményezése. A Prímpark területén rendelkezésre áll a műszaki infrastruktúra, emellett a parkba az innovatív sajátosságokat mutató cégek betelepődését várják.

Magyarországi ipari parkok a szlovák határ mentén

A magyar-szlovák határ déli oldalának 30 km széles sávjában – a megfelelő szélességű szlovákiai részhez képest – viszonylag nagyszámú (összesen 24) ipari park jött létre az elmúlt másfél évtized során (4. ábra).

Ezeknek az ipari parkoknak az esetében is tapasztalható viszont, hogy elsősorban a fővárosi agglomerációban, ill. az autópályák közelében (Esztergom–Mosonmagyaróvár sáv, Miskolc és környéke) fekvők számára a legkedvezőbbek a működés infrastrukturális feltételei. A határszakasz közép-ső részén (Rétság–Encs vonal) elhelyezkedő ipari parkok (9 van belőlük) számára a közlekedési infrastrukturális feltételek már közel sem olyan kedvezőek, mint az előző csoportba tartozók esetében.

4. ábra. A magyarországi ipari parkok területi eloszlása, 2007

Forrás: Közlekedéstudományi Intézet Kht. – Gazdasági és Közlekedési Minisztérium

Ha a fenti ipari park-térszerkezetet ábrázoló térkép mellé odahelyezzük a Magyarországon áthaladó főbb nemzetközi forgalmi folyosókat, láthatjuk, hogy a magyar-szlovák határ menti térség középső részeit e folyosók elkerülik (5. ábra).

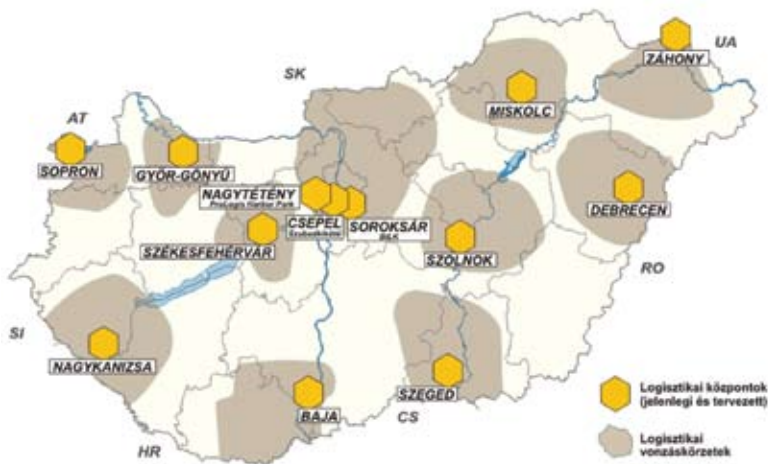
A szlovák-magyar határ menti ipari parkokba települt szállításiigényes cégek szempontjából nagy jelentőségűek az őket kiszolgáló konténer- és kombiterminálok, továbbá az országos jelentőségű logisztikai szolgáltató központok (OLSZK-k). Közülük 5-nek a vonzaskörzete nyúlik át Szlovákia területére, azaz képes lenne kiszolgálni az ott felmerülő logisztikai-szállítási igényeit (6. ábra).

5. ábra. Az európai közlekedési gerinchálózat szakaszai Magyarországon

Forrás: Közlekedéstudományi Intézet Kht., Budapest, 2008.

6. ábra. Az ipari parkokat kiszolgáló terminálfajták és logisztikai vonzaskörzetek

Forrás: Közlekedéstudományi Intézet Kht., Budapest, 2008.

Ha a magyarországi terminálokat és logisztikai vonzaskörzeteket bemutató 5. ábra tartalmát összevetjük a szlovákiai terminálhálózat középtávú fejlesztési tervében foglaltakkal, akkor az összevetésből egyértelműen kitűnik, hogy Pozsony, Zólyom és Kassa intermodális termináljainak szolgáltatási vonzaskörzetei jelentősen benyúlnak Magyarország azon térségeibe, ahol a határ menti ipari parkok tekintélyes hányada található.

Létrejöhetne tehát egy közép-európai piaci verseny a két ország intermodális termináljai, ill. logisztikai szolgáltató központjai között, amelynek pozitív hozadéka lenne az említett, hátrányos helyzetű határ menti ipari parkok számára (olcsóbban juthatnának hozzá e szolgáltatásokhoz, ezáltal nőne piaci versenyképességük).

A fentiekén túl több olyan kíváncsi, ill. lehetőség fogalmazható meg, amelyek elősegíthetik a vizsgált határ menti térség gazdasági fejlődését, mégpedig elsősorban az itt elhelyezkedő ipari parkok jövedelmező működésének fokozása révén. Néhány ilyen lehetőség:

- A dél-szlovákiai és a határ menti magyarországi ipari parkok gazdasági-termelési kooperációja (kiegészítő termékprofilok, klaszterizáció stb.).
- A két ország intermodális termináljai, ill. logisztikai szolgáltató központjai közötti piaci versenyből fakadó előnyök kihasználása az ipari parkok által saját versenyképességük növelése érdekében. A dél-szlovákiai és az észak-magyarországi ipari parkok logisztika-fejlesztési stratégiáinak összehangolása.
- A határ menti térségben a közlekedési infrastruktúra fejlesztő programok gyorsításának közös szorgalmazása (új Duna- és Ipoly-hidak építése, gyorsforgalmi útszakaszok létesítése, a térség ipari parkokhoz vezető vasútvonal szakaszainak villamosítása stb.).

A régióban a közlekedési infrastruktúra kiépítettségének javítását illetően Dél-Szlovákiára vonatkozó részletes fejlesztési stratégiát dolgozott ki a Magyar Koalíció Pártja is. Ebben a rövid távú feladatok között szerepel:

- Új közúti Duna híd építése a két Komárom között.
- Két Ipoly híd megépítése Rárós és Pető településeknél.
- Az R2 (Zólyom-Losonc-Rimaszombat-Rozsnyó-Kassa), és az R7 déli gyorsforgalmi út (Pozsony-Dunaszerdahely-Érsekújvár-Léva-Nagykürtös-Losonc-Fülek-országhatár) megépítése.
- A szlovák-magyar országhatárt átszelő nemzetközi jelentőségű R4-es (Kassa-Miskolc), valamint M15-ös (Pozsony-Szombathely) gyorsforgalmi utak megépítése.
- Párkány és Esztergom között nagy kapacitású teherkomp üzembe helyezése, ami a jelenlegi Mária Valéria híd alacsony teherbírása miatt indokolt.
- Logisztikai központ megépítése a Párkányhoz közeli Ebeden.
- Országhatáron átmentő vasúti összeköttetés létesítése vasúti pályák építésével Ipolyság és Drégelypalánk, valamint Torna és Tornanádaska között.

Megjegyzendő, hogy a fenti közlekedésfejlesztési stratégia további közép- és hosszú távú célkitűzéseket is tartalmaz, amelyeken viszont nagy valószínűséggel változtatni kell majd a gazdasági és politikai feltételek előre kiszámíthatatlan módosulásai miatt.

Összefoglalás

A fenti megállapításokból levonható az a következés, hogy a határ menti ipari park-hálózat fejlesztésénél, logisztikai kiszolgálásuk bővítésénél a korábbiakban megfogalmazott irányelveket célszerű alapul venni. Természetesen ezt az egyes országokon belül lehatárolt logisztikai térségek speciális körülményeinek megfelelően tovább kell differenciálni.

Hosszú távon elsősorban arra kell törekedni, hogy a két ország határ mentén elhelyezkedő ipari parkjai közül minél többnek legyenek nemzetközi üzleti-szállítási kapcsolatai, amelyek maguk után vonhatják jelenleg még szerény forgalmú nemzetközi légi- és folyami kikötők logisztikai szolgáltatásainak a bővítését, kelet-közép-európai léptékű vonzaskörzetük létrehozását, majd szélesítését.

A határ mentén – vagyis a regionális funkciójú hátszág kritériumnak megfelelő régiókban – elhelyezkedő dél-szlovákiai ipari parkok esetében a logisztikai kereslet élénkítését kell a középpontban állítani. Itt tehát elsősorban a külső környezeti tényezőkben – pl. komparatív költségelőnyökben – rejlő lehetőségek, kiaknázására kell törekedni, amit a legmegfelelőbb módon a befektetési klíma kedvezőbbé tétele támogathat. Természetesen nemcsak az ipari parkokba tömörült termelő és kereskedelmi cégek, hanem az őket kiszolgáló logisztikai vállalkozásoknak az ilyen térségbe való mielőbbi betelepülését is elő kell segíteni, azzal a céllal, hogy a kínálat lépést tarthasson a kereslettel.

Ezt a célt kell szolgálnia az integrált logisztikai stratégia alkalmazásának, amelynek azonban ebben az esetben elsősorban a határ menti ipari parkok által támasztott kereslet kielégítésére kell koncentrálnia, és csak másodlagos fontosságú a logisztikai kínálat növelése, amely a kereslet hibás felmérése esetén kihasználatlan kapacitások létrejöttét eredményezi.

A bemutatott minősítési kritériumok hozzájárulhatnak a szlovák-magyar határ mentén elhelyezkedő ipari parkok logisztika-fejlesztési stratégiáinak fokozottabb összehangolásához, ezáltal az ipari parkok logisztikai szempontból optimális telephelyválasztásához. Ezáltal megalapozódnak a logisztikai központok optimális kijelölésének lehetőségei, továbbá fejlesztési sorrendjük egzaktabb mutatók alapján való kijelölése. Ehhez viszont szüksége, hogy gyakorlati alkalmazásából származó döntés előkészítési potenciál kiaknázható legyen. Nevezetesen össze kell hangolni a logisztikai infrastruktúrák vonatkozó egységes elveken felépített, részletes adatbázist, amely nyomon követi az ipari park állomány változását, valamint a bennük működő szállítási igényes cégek állományát egyaránt.

Felhasznált irodalom

Abonyiné Palotás J. 2005: Gondolatok az ipari parkok területfejlesztő hatásairól és a Dél-Alföld ipari parkjainak sajátosságairól. – Földrajztanítás, 13. 4. pp. 21–25.

Bajmócy P.–Major Á. 2006: Az üzleti inkubáció helyi gazdaságfejlesztési hatásai. – Területi Statisztika, 46. 5. pp. 494–508.

Balogh L. 2003: Magyarország legsikeresebb ipari parkja a Győri Ipari Park. – Magyar Építőipar, 53. 5–6. pp. 148–149.

Bartha Z. 2005: Az üzleti tudás koncentrációjának vizsgálata a magyar ipari parkok adatainak felhasználásával. – Gazdaságtudományi Közlemények, 4. 1. pp. 99–108.

Benko, G. 1992: Technológiai parkok és technopoliszok földrajza. – MTA Regionális Kutatások Központja, Közép- és Észak-magyarországi Kutatóintézet, Budapest, 187 p.

Bokor Z. 2005: Intermodális logisztikai szolgáltatások helyzetének értékelése, fejlesztési lehetőségeinek feltárása. – Logisztika 10. 3. pp. 25–36.

Bolla L. 1997: Az ipari park célprogram megvalósítását segítő szervezési és támogatási rendszerek. – Ipari Szemle, 17. 6. pp. 40–41.

Buzás N.–Lengyel I. (szerk.) 2002: Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek. – JATEPress, Szeged, 210 p.

Chen, C.-J.–Huang, Ch-Ch. 2004: A multiple criteria evaluation of high-tech industries for the science-based industrial park in Taiwan. – Information & Management, 41. 7. pp. 839–851.

Chou, T.-L. 2007: The science park and the governance challenge of the movement of the high-tech urban region towards polycentricity: the Hsinchu science-based industrial park. – Environment & Planning A, 39. 6. pp. 1382–1402.

Coulson, A. 1999: Local business representation: can we afford TECs and chambers? – Regional Studies, 33.3. pp. 269–273.

Csákvári T. 2002: A sikeres ipari parkok titka. – Vezetéstudomány, 33. 9. pp. 44–51.

Csizmadia I. 1998: Az ipari parkok és a logisztikai központok kapcsolata. – Logisztikai Évkönyv, 4. pp. 25–27.

Csizmadia Z.–Grosz A. 2002: Szerkezet-központú hálózatok: az ipari parkok térségi-intézményi kapcsolatrendszerének és együttműködési aktivitásának szerkezeti jellemzői. – Tér és Társadalom, 16. 2. pp. 53–80.

Egri I. 2006: Határon átnyúló nemzetközi ipari-logisztikai parkok. – Logisztikai Évkönyv, 12. pp. 183–188.

Farkas I. 2007: Dél-Szlovákia közlekedési infrastruktúrája fejlesztésének stratégiája. – A Magyar Koalíció Pártja Országos Elnökségének kiadványa, Bratislava, www.mkp.sk

Fazakas Sz. 1997: Az ipari park fejlesztési célprogram - modernizáció és gazdaságfejlődés. – Ipari Szemle, 17. 4. pp. 4–5.

Gibbs, D.–Deutz, P. 2005: Implementing industrial ecology? Planning for eco-industrial parks in the USA. – Geoforum, 2005. 36.4. pp. 452–464.

Gibbs, D.–Deutz, P. 2007: Reflections on implementing industrial ecology through eco-industrial park development. – Journal of Cleaner Production, 2007. 15. 17. pp. 1683–1695.

Heeres, R.R.–Vermeulen, W.J.V.–Walle, F.B. 2004: Eco-industrial park initiatives in the USA and the Netherlands: first lessons. – Journal of Cleaner Production, 12. 8–10. pp. 985–995.

Kipnis, B. A.–Noam, T. 1998: Restructuring of a metropolitan industrial park: case study in Herzeliyya, Israel. – Geografiska Annaler Series B: Human Geography, 80. 4, pp. 215–227.

Kiss É. 2001: Az ipari termelés új színhelyei: az ipari parkok. – In: Dormány G. et al. szerk: A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Az I. Magyar Földrajzi Konferencia előadásai, Szeged, 2001. október 25–27. CD-ROM

Kiss É. 2003: Industrial parks in Hungary: their furthering and role in regional economic development. – Regional Symbiosis. 11. pp. 47–64.

Koenig, A. 2005: Quo vadis EIP? How eco-industrial parks are evolving. – Journal of Industrial Ecology, 9. 3. pp. 12–14.

Kulke, E. 2008: The technology park Berlin-Adlershof as an example of spatial proximity in regional economic policy. – Zeitschrift für Wirtschaftsgeographie, 52. 4. pp. 193–208.

Laky I.–Kullmann Á.–Hegyi G. (szerk.) 2000: IPPP – Ipari Park Partnerségi Program: az ipari park fejlesztés tapasztalatai, lehetőségei a program keretében szervezett szemináriumok és a tanulmányutak alapján. – Terra Stúdió Kft. Budapest, 102 p.

Lelkes G. 2008: Régiók és gazdaság. – Magyarok Szlovákiában. V. kötet. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 260 p.

McManus, P.–Gibbs, D. 2008: Industrial ecosystems? The use of tropes in the literature of industrial ecology and eco-industrial parks. – Progress in Human Geography, 32. 4. pp. 525–540.

Morvay K. 2005: A külföldi befektetők és az ipari parkok Dél-Szlovákiában. – In: Réti T. et al. (szerk.): Átalakuló régiók. Dél-Szlovákia és a magyarok által lakott régiók gazdasági helyzete. Műhelytanulmányok 10. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány, Budapest, pp. 23–40.

Rakusz L. 2000: Ipari parkok – információs társadalom. – Ipari Szemle, 2000. 20. 4. pp. 14–15.

Roberts, B. H. 2004: The application of industrial ecology principles and planning guidelines for the development of eco-industrial parks: an Australian case study. – Journal of Cleaner Production, 12. 8–10. pp. 997–1010.

Tóth J. 1999: Ipari park: régi-új gazdaságfejlesztési eszköz. – Logisztikai Évkönyv, 5. pp. 167–177.

Tóth J. 2004: Az ipari parkok felfejlesztésének programja. – Logisztikai Évkönyv, 10. pp. 162–174.

Tudor, T.–Adam, E.–Bates, M. 2007: Drivers and limitations for the successful development and functioning of EIPs (eco-industrial parks): a literature review. – Ecological Economics, 61. 2–3. pp. 199–207.

Volter E. 2001. A területfejlesztés néhány eszközének alkalmazása Magyarországon keleti és nyugati határ menti kistérségeiben. – Területi Statisztika, 4. 3. pp. 282–300.

Volter E. 2004: Államhatárt átfogó gazdasági kapcsolatok: Szentgotthárd-Heiligenkreuz. – Falu-Város-Régió, 3. pp. 17–21.

Wang, L.-M.-Zhang, J.-T.-Ni, W.-D. 2005: Energy evaluation of eco-industrial park with power plant. – Ecological Modelling, 189. 1–2. pp. 233–240.

www.highways.sk

www.rail.sk

A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATI (KKV) SZEKTOR HELYZETE KOMÁROM–KOMÁRNO TÉRSÉGÉBEN

Antalík Imrich ¹

Abstract

A brief analysis of the SME sector in the Komárom–Komárno region

The first part of the study surveys the changes in the definition of SME sector during the time. Next it describes the most important features of the examined Komárom–Komárno region from geographic, demographic, educational and economic-historical point of view and also provides employment statistics. In the second part of the paper the region's business sector is being analyzed. The paper gives a comparative analysis of the SME sector both on the Slovakian and the Hungarian sides of the border. The paper also highlights and identifies the changes and also provides explanation for their reasons in connection with the recent political, social, economic and technological changes taking place at national and world-wide level.

Key words: *SME-sector, company, Komárom–Komárno region, economy, border-region*

A KKV-szektor lehatárolása

A kis- és középvállalkozások (KKV-k) körének lehatárolására tett első kísérlet az 1971-es évből származó ún. Boltoni jelentésben található meg, ekkor született meg a vállalkozások kvantitatív és kvalitatív jellemzők alapján történő csoportosításának első verziója. A KKV-szektor lehatárolását statisztikai szempontból végezték el ágazatonként az alkalmazottak száma vagy forgalom alapján. A jelentésben foglaltak alapján a KKV-szektor minőségi jellemzői a következők:

- a kis- és középvállalkozások részesedése a gazdaságon belül relatíve alacsony;
- a kis- és középvállalkozás igazgatása a tulajdonos, tehát nem formális menedzsment útján történik;
- a kis- és középvállalkozások függetlenek, nem részei egyetlen nagyobb vállalkozásnak sem.

¹ Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom. e-mail: antalik.imrich@selyeuni.sk

A vállalkozásokat ugyanakkor több egyéb kritérium alapján is be lehet sorolni. Ilyen például az alkalmazottak száma, az árbevétel nagysága, az eszközérték, a saját tőke nagysága vagy a jogi forma szerint (H.M.S.O., 1971).

A KKV-k jelenleg elfogadott meghatározása az Európai Unió 2005. január 1-től érvényes definícióján alapul. Eszerint az első kritérium, hogy egy adott cég kis- vagy középvállalkozásnak legyen tekinthető az, hogy vállalkozás legyen. Ezt pedig nem a jogi forma, hanem a gazdasági tevékenység határozza meg. Ily módon vállalkozásnak minősül a rendszeres gazdasági tevékenységet folytató jogalany, jogi formától függetlenül. Amennyiben az első kritérium teljesül, a vállalkozások három küszöbérték alapján sorolódnak be mikro-, kis- vagy középvállalkozás kategóriákba. Ezen három jellemző az alkalmazottak száma, a forgalom és a mérlegfőösszeg. A küszöbértékeket az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: Az Európai Uniónak a KKV-szektorra vonatkozó, 2005-től érvényes kritériumai

Vállalkozási kategória	Alkalmazottak száma, fő	Éves forgalom, millió EUR	Mérlegfőösszeg, millió EUR
Mikrovállalkozás	10 alatt	max. 2	max. 2
Kisvállalkozás	10–50	2–10	2–10
Középvállalkozás	50–250	10–50	max. 43

Forrás: http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/sme_user_guide_hu.pdf

A fenti kritériumok viszont – a félreértések elkerülése végett – részletes magyarázatot igényelnek.

Az *alkalmazotti létszámot* ún. éves munkaerő-egységben kell érteni, ez azt jelenti, hogy az egész évben teljes munkaidőben a vállalkozásnak dolgozók egy egységnek, míg a részmunkaidőben, vagy időnymunkásként dolgozók számát az alkalmazásban töltött időt az egységnyihez arányosítva törtrészként kell beszámítani az alkalmazotti kritérium meghatározása során. Anyasági/apasági szabadságon lévők, gyakornoki státusban lévők vagy szakképzés keretében dolgozók pedig nem számítanak az alkalmazotti létszámba. Oda számítanak viszont a tulajdonos-vezetők és egyéb partnerek, akik a vállalkozásnál rendszeres tevékenységet végeznek és pénzügyi haszonra tesznek szert.

Az *éves forgalom* a vállalat termékeinek és szolgáltatásainak értékesítéséből származó jövedelmet jelenti mindennemű adótól – így a hozzáadott-érték adótól is – megtisztítva.

A *mérlegfőösszeg* a vállalat eszközértékével egyenlő. A vállalkozásnak nem kell egyaránt megfelelnie az éves forgalom és a mérlegfőösszeg kritérium felső határértékének, hanem választhat, hogy melyiket alkalmazza önmaga besorolásánál. E szabály alkalmazását az ágazati éves forgalom és mérlegfőösszeg eltérések indokolják.

További kritériumrendszer alapján az EU-ajánlás az önálló, a partner- és a kapcsolt vállalkozások fogalmát is rendezi a KKV-szektor kedvezményezett helyzetével való visszaélések elkerülése érdekében (Európai Bizottság...)

A vizsgált országok statisztikai hivatalai több, az EU ajánlástól gyakran eltérő bontásban csoportosítják a vállalkozásokat. A Szlovák Statisztikai Hivatal – amelynek elektronikus adatbázisaiból már az EU-ajánlás alapján nyerhetők ki az adatok – kiadványaiban a vállalkozásokat alkalmazotti létszám szerinti bontásban a következőképpen csoportosítja (KATCIS, 2009):

- kisvállalkozás: 0-tól 19 fő alkalmazottig, valamint 20-tól 49 fő alkalmazottig;
- középvállalkozás: 50-től 249 alkalmazottig.

A vizsgált térség lehatárolása és fejlődési alaptényezői

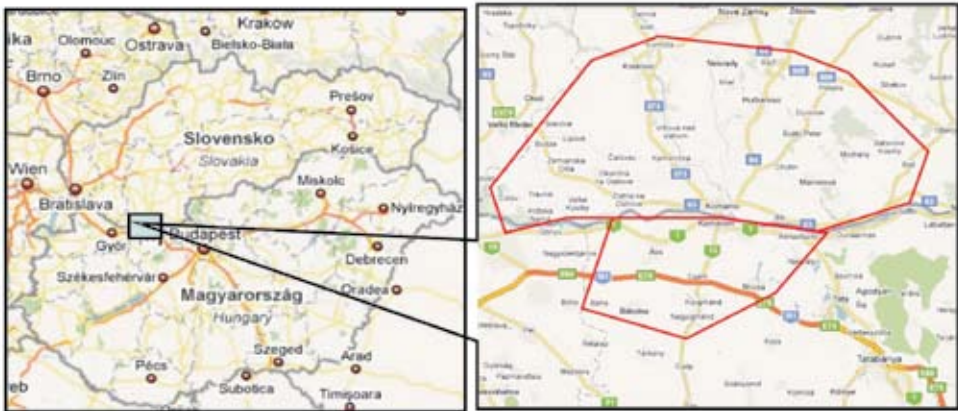
A vizsgálati terület két statisztikai térségre terjed ki. A szlovákiai oldalon található, Nyitrai kerülethez tartozó Komáromi járásra és a magyarországi oldalon található, Komárom-Esztergom megyéhez tartozó Komárom-Bábolna statisztikai kistérségre. A szlovák oldalon található Komáromi járás mintegy legyezőként terül el a járási székhely körül, e terület szívében, Észak-Komárom városa. A Szlovák Statisztikai Hivatal adatai alapján a Komáromi járás területén 44 település található, amelyek közül 3 rendelkezik városi jogállással (Észak-Komárom, Gúta és Ógyalla) és 41 település pedig községi jogállással.

A magyarországi oldalon található Komárom-Bábolnai statisztikai kistérséget 9 település alkotja, amelyek közül 3 település (Dél-Komárom, Bábolna, Ács) város, 6 település (Almásfüzitő, Mocsá, Csém, Kisigmánd, Nagyigmánd, Bana) pedig községi jogállású. A vizsgálati terület kiválasztásánál a határ menti együttműködésre fókuszálva elsősorban az EU NUTS rendszere jelentette az regionális alapot. A Komárom-Bábolnai statisztikai kistérség a NUTS4-es kategóriába sorolható. Szlovákiában hivatalosan NUTS4-es kategóriának megfelelő statisztikai kistérségek nem alakultak ki. Az általam vizsgált terület ezen okból kifolyólag az egyes statisztikákban NUTS4-nek, más statisztikákban alsóbb szintű (LAU1) adminisztratív régióknak tekinthető. Mindkettő a Komáromi járást fedi (*1. ábra*).

Több olyan eltérés is mutatkozik a KKV-szektor adott térségbeli vizsgálatánál, amely az összehasonlítást megnehezíti. A két országban elérhető statisztikai mutatók között számos különbség van, amely megnehezíti az összehasonlítást és a következtetések levonását. További különbség, hogy a magyarországi Központi Statisztikai Hivatal az adatok területi bontásánál vagy megyei szintű, vagy kistérségi szintű adatokat publikál, míg a Szlovák Statisztikai Hivatal többnyire járási szintre bontja le az adatokat, ami megnehezíti az összehasonlíthatóságot egy-egy adatsor esetében. Az egyes témakörökben elérhető nyilvános adatsorok továbbá gyakran eltérő idősorokkal dolgoznak, emiatt a 2007-es évvel zárul a vizsgálat. Az eltérésekből fakadó

téves következtetések elkerülése végett a tanulmányban a relatív (adott főre vetített) adatokkal számolok.

1. ábra: A vizsgált térségek (Komáromi járás, Komáromi kistérség) elhelyezkedése és területe

Forrás: maps.google.com

Földrajzi helyzet és természeti tényezők

A vizsgált terület a Kisalföldön, az úgynevezett Győri-medencében terül el, annak is a keleti peremén. Keletről a Dunántúli-középhegység határolja. Teljes területét új-harmadidőszaki nem gyűrt üledékes kőzet építi fel, tengerszint feletti magassága 105–130 m közt mozog.

Éghajlati viszonyait tekintve a terület a Kárpát-medencével egyetemben a mérsékelt öv mérsékeltén száraz tartományába tartozik. Az uralkodó szélirány az északnyugati. A napsütéses órák száma évi 1800–1950 óra, az évi középhőmérséklet 8–12 °C fok közt mozog. A leghidegebb hónap a január (–4 °C – +2 °C), a legmelegebb pedig a július (18–22 °C). A csapadék évi összege 500–600 mm közt mozog.

Vízrajzát tekintve a térség meghatározó folyama a Duna, amely Észak- és Dél-Komáromot különíti el. A Duna nemcsak nemzetközi hajózási útvonal, hanem a régió gazdaságának is meghatározó eleme. A folyamba Komáromnál ömlik a Vág, amely – a Dunán kívül – Szlovákia legnagyobb folyója. A Vág veszi fel a dunai hordalékkúp miatt Pozsonynál a Dunából kiágazó Kis-Duna vizét. A járáshoz tartozó településeken keresztülfolynak a Nyitra és a Zsitva. A Nyitra vizét a folyó szabályozása óta egy csatornával már Kamocsánál a Vágba vezetik. Leválasztott, eredeti ágába ömlik a Zsitva (Hevesi A.–Kocsis K. 2003). A Szlovák Hidrológiai Állomás adatai alapján a Duna vízhozama Komáromnál 1941 m³ volt 2007-ben. A Vág vízhozama mintegy 170 m³ volt, a Nyitraé 15 m³, a Zsitváé pedig 2 m³ volt ugyanabban

az évben (SHMÚ, 2007). Vízszennyezettség tekintetében mind a Dunára, mind a Vágra főként a biológiai szennyezés a jellemző. A fizikai mutatók alapján és az oxigénellátottság tekintetében mindkét folyó tisztának tekinthető. Ezzel szemben a mikrobiológiai mutatóérték alapján a Duna szennyezettnek, a Vág pedig erősen szennyezettnek minősül. A megengedettnél magasabb kadmium értéket mértek a terület három legjelentősebb folyójában. A Nyitrában az arzén szintje is meghaladja a megengedett határértéket (SHMÚ, 2008).

Természetes növénytakaróját tekintve Észak-Komárom térségét ártéri ligeterdők és mocsarak borítják, míg a Komáromi kistérségben szintén az ártéri ligeterdők és mocsarak, homoki tölgyesek és juharos lösztölgyesek vannak jelen. A természetes talajtakarót tekintve Észak-Komárom térségében a nyers és humuszos, valamint az agyagos réti talajok vannak többségben, míg a Komáromi kistérséget mezőszégi talajok alkotják, de barna erdőtalaj és öntéstalajok is előfordulnak a területen (Hevesi A.–Kocsis K. 2003).

Területi és demográfiai tényezők

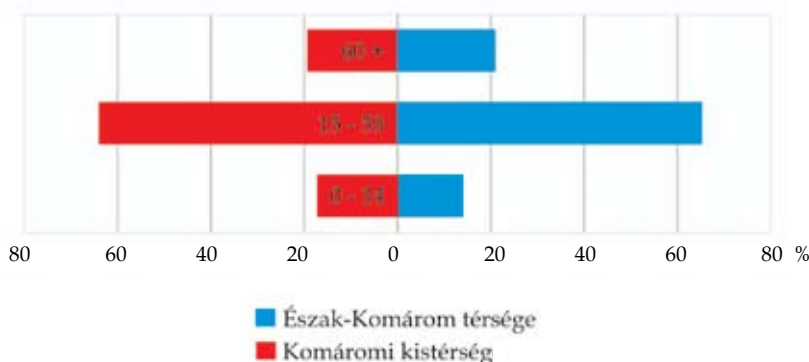
A Komáromi járás kiterjedése 1100 km², ezzel szemben a Komárom-Bábolnai kistérségé mindössze 378 km². A *lakosság létszáma* a Komáromi járásban 2007-ben 100 761 fő, a Komárom-Bábolnai kistérségben pedig 40 912 fő volt. A *városi lakosság aránya* a szlovákiai részen 78,1%, a magyarországi részen 74,7% volt. A két térséget illetően ezek az arányok csak a közelmúltban váltak igen hasonlóvá, amikor is a korábbi Ács község városi jogállásúvá vált (2007. július 1).

A vizsgált terület *népsűrűségi* viszonyait illetően megállapítható, hogy a Komáromi járásban ez az érték 97 fő/km² volt (2007). A Komáromi kistérség esetében ugyanezen mutatószám 108 fő/km². A népesség *nemek szerinti összetétele* körülbelül azonos a két területi egységben. Mindkét téregységet kb. 52%-ban lakják a nők, és 48%-ban a férfiak.

A lakosság *nemzetiségi összetételét* illetően a Komáromi járásban a 2001-es népszámlálási adatok alapján a lakosság mintegy 76,6%-a volt magyar, és 21,4%-a volt szlovák nemzetiségű. A teljes népesség mintegy 0,6%-a vallotta magát romának, közel 1,5%-a pedig egyéb (cseh, ruszin, német, ukrán, morva, lengyel) nemzetiségűnek. Az 1991-es népszámlálási adatokkal összehasonlítva megállapítható, hogy 10 év alatt a magyar nemzetiségű népesség aránya 2,6%-kal csökkent, miközben a szlovákoké 1,9%-kal, a romáké 0,05%-kal az egyéb lakossági kategóriába sorolhatóké pedig 0,9%-kal nőtt az összlakosságon belül (RegDat ŠÚSR, MOŠ ŠÚSR, KSH Tematikus atlasz). A magyarországi területen a Komáromi kistérségben a 2001-es népszámlálási adatok alapján kimagasló a magyar nemzetiségűek aránya, a kisebbségek aránya összesen nem éri el a 2%-ot. Kérdéses azonban, hogy mekkora a magukat magyarnak való romák aránya. Terepi kutatások a romák számának nagyobb arányát bizonyították be (Sikos T. T.–Tiner T. 2007).

Magasabb viszont a *produktív korcsoportba* tartozó lakosság és az idős lakosság aránya a szlovákiai oldalon. A gazdaságilag aktív korú lakosság dominál mindkét térségben. A szlovákiai oldalon az előregedést vizsgálva elmondható, hogy az átlagéletkor fokozatosan emelkedik (2. ábra).

2. ábra: A lakosság produktivitási korcsoportok szerinti megoszlása

Forrás: MOŠ, KSH

A Komáromi járásban 2001 és 2006 közt az átlagéletkor 38-ról 39,2 évre emelkedett. Az előregedési index, ami azt fejezi ki, hogy a 100 produktív előtti korban lévő lakosra hány produktív kor utáni lakos jut, szintén emelkedik. A 2001-es 126-os értékről 150-es értékre nőtt 5 év alatt.

Iskolázottsági és foglalkoztatottsági jellemzők

Az *iskolai végzettség* tekintetében a 2001-es népszámlálási adatok szerint a Komáromi kistérség megelőzte a Komáromi járást. Országos szinten vizsgálva mindkét országban az oktatási rendszernek is köszönhetően a középiskolai és felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya növekszik.

A Komáromi kistérségben a 2001-es népszámlálási adatok alapján a felnőtt korú (18 év feletti) népesség 30%-a rendelkezett középfokú végzettséggel, miközben a szlovákiai vizsgált területen ez az arány 27%. A felsőfokú végzettség tekintetében a helyzet ugyanaz, a magyarországi területen a releváns lakosság nagyobb hányada rendelkezik felsőfokú végzettséggel, mint a Komáromi járásban (kb. 1,8%-os eltérés).

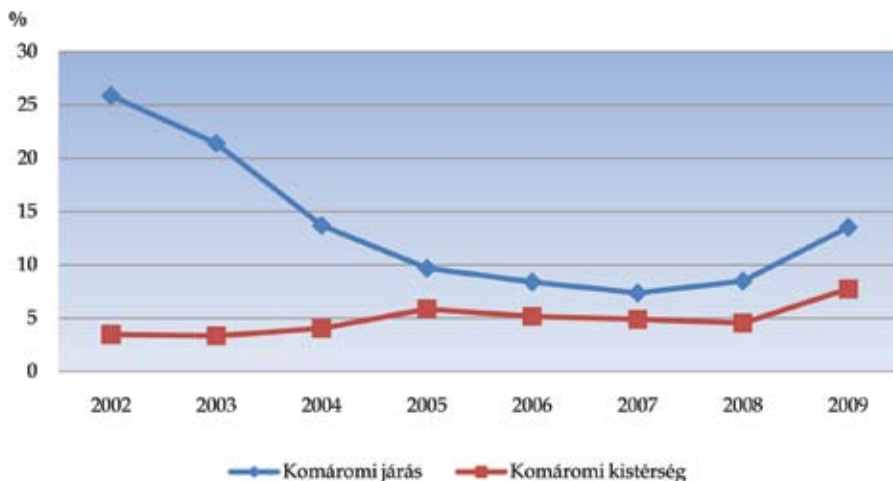
Az egyes településeket külön-külön vizsgálva mind a középfokú, mind a felsőfokú végzettséggel rendelkező lakosságot tekintve a Komáromi kistérség települései vannak kedvezőbb helyzetben (bár Szlovákiában több szakközépiskola érettségi nélkül záródó szakokat indít). A felsőfokú végzett-

séggel rendelkezők szlovákiai magyarság körében tapasztalható alacsonyabb aránya a szlovák lakossággal szemben is megmutatkozik, ennek ellensúlyozására alapult 2004-ben Észak-Komárom városában a Selye János Egyetem. A felsőfokú tanintézmény a 2008/09-es tanévben már harmadik végzős évfolyamát bocsátotta ki. Vélhetően az itt folyó oktatási tevékenység következtében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma és aránya is növekedni fog a közeljövőben, elsősorban a magyar ajkú lakosság körében (Sikos T. T.–Tiner T. 2007)

A munkanélküliségi ráta értéke a 2002-től 2009 májusáig terjedő időszakban az ÚPSVAR (Úrad pre sociálne veci a rodiny) és az ÁFSZ (Állami Foglalkoztatási Szolgálat) adatai alapján a Komáromi járásban és a Komáromi kistérségben eltérően alakult (3. ábra). A mutató értékében 2007-ig a Komáromi járásban egyértelmű csökkenés mutatkozott, míg a Komáromi kistérségben enyhén emelkedő értéket láthatunk 2005-ig, majd 2007-ig ismét csökkenés mutatkozik a ráta értékében. A 2008-as év végi és a 2009. május havi adatok azonban rohamos mértékű emelkedést mutatnak, a gazdasági válság ekkorra kezdte el éreztetni hatását is.

A Komáromi kistérségben a munkapiacot jellemző mutatószámok közül valamennyi javult: 2002 és 2007 közt 6871 fővel csökkent az inaktívok száma, miközben 2100 fővel nőtt a foglalkoztatottaké. Ugyancsak emelkedett a foglalkoztatási ráta (15,9%-kal) és az aktivitási ráta értéke is (17,6%-kal) (ÚPSVAR, 2009; ÁFSZ, 2009).

3. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása a vizsgált térségben
2002 és 2007 között.

Forrás: ÁFSZ, ÚPSVAR

Közlekedésföldrajzi jellemzők és infrastruktúra

A térség központja közlekedésföldrajzi helyzetét tekintve is kettéválasztott Komárom. Dunai átkelőhelyként tölcserként összegyűjti az északról dél felé, és ellenkező irányban áramló forgalmat, mind a közúti, mind a vasúti közlekedést tekintve. Dél-Komáromot érinti a IV. sz. páneurópai folyosó, aminek a közelségből Észak-Komárom is profitál. A kelet-nyugati és az ellenkező irányú forgalmat tekintve is fontos megállóhely mind Észak-, mind pedig Dél-Komárom, amelyben a Duna, mint nemzetközi víziút és VII. sz. páneurópai folyosó is szervesen részt vesz.

A két Komáromot 2 híd köti össze, egy vasúti híd és a jelenlegi forgalomhoz képest már alacsony áteresztő képességű közúti híd (Erzsébet híd). Dél-Komárom helyzete kedvezőbb, mivel az M1-es autópályától csupán 9 km-re fekszik és keresztülhalad rajta a Budapest–Bécs kétvágányú, villamosított nemzetközi vasútvonal is. A várost a környező megyeszékhelyekkel (Győr, Tatabánya) az 1. sz., kelet-nyugati irányban haladó főút köti össze, valamint további főutakon Tata, Kisbér, Székesfehérvár is megközelíthetők. Az Erzsébet hídon keresztül pedig Észak-Komárom felé vezet az út. A város vasúti csomópont, öt irányba (Budapest, Esztergom, Székesfehérvár, Győr, Észak-Komárom) közleked(het)nek a személy- és gyorsvonatok. Az expresszvonatok nem állnak meg a városban, kizárólag tranzitforgalmat jelentenek.

Észak-Komáromot közúti közlekedését tekintve az I/63-as főút szeli át, melyen kelet felé Párkány, nyugat felé Pozsony közelíthető meg. Az I/64-es főúton Érsekújvár és a megyeszékhely Nyitra érhetőek el. A vasúti közlekedését tekintve Komáromból 3 felé, Pozsony, Gúta és Érsekújvár felé fektettek le vonalat. Ezek közül mindegyik egyvágányú és csak az Érsekújvár felé vezető vonal villamosított, Gúta felé pedig a személyforgalmat 2003-ban megszüntették.

A két Komárom – között 2008 szeptemberéig menetrendszerű autóbuszjárat közlekedett. Jelenleg nincsen a két város közt megvalósuló menetrendszerű közlekedés. Mindkét városban működik taxi szolgáltatás, személyautó hiányában a lakosok leggyakrabban ezt veszik igénybe, vagy gyalogosan, kerékpáron közlekednek (Sikos T. T.–Tiner T. 2007; SSC, 2009).

A térség gazdasági múltja

A térség fejlődését gazdasági szempontból nagymértékben meghatározta fekvése, amely hol előnyére, hol hátrányára vált. A Duna és Vág folyók jelenléte, földrajzi adottságai által meghatározott fejlődés, amely a mai állapothoz vezetett, több korszakra vezethető vissza. Észak-Komárom stratégia fekvése, jó védhetősége miatt erősödhetett, míg a ma Komáromhoz tartozó Szöny a folyami átkelésnél játszott szerepet. A Duna és Vág által bezárt kiszögélésbe a Duna ellenőrzéséhez szükséges erősség, míg Szőnynél folyami átkelő, rév létesülhetett, hiszen így csak egyszer kellett ahhoz folyón átkelni, ha valaki északra vagy dél felé szeretne volna folytatni útját.

Komárom térségének ipara a középkorban a céhes ipar jellegzetességeit hordozta magán, a szakmák céhekbe tömörültek, az első céhlevél 1529-ből maradt fenn. Relatíván kevés, de jó minőségű árut állítottak ekkor elő. Amikor a 18. században a kereskedelem szabaddá vált, a Duna szerepe és ez által a város szerepe is felértékelődött. Az országon belül és nemzetközi viszonylatban is felélénkült a gabonakereskedelem, megnövekedett a hajóforgalom, Komárom fontos folyami kikötővé vált és szerepét növelte a fokozatosan beinduló a fakeskedelem is. A dunai hajózásra egy egész „iparág” épült, a hajózást és kikötőt kiszolgáló hajóvontatók és hajóácsok is gazdagodtak a kereskedelem pozitív hozadékából. A város ekkori fejlődését gazdasági szempontból is beárnyékolta az 1763-as és 1783-as földrendezések. Az igazi hanyatlást azonban a fejlődés hozta. Komárom a Habsburg Birodalmon belül Bécs védelmének szempontjából és Pest sakkban tartásának szempontjából is stratégiai jelentőséggel bírt, ideális helyszíneként szolgálhatott egy nagy jelentőséggel bíró erőrendszer kiépítésére.

A város katonai jellege a 19. században rendkívül megerősödött, a szabadságharc csatározásai után a város nagy része elpusztult, leégett, a lakosok és kereskedők egy része pedig a szomszédos településeken, például Győrben leltek otthonra. A 19. század közepe után megvalósuló erőrendszerbővítés pedig Észak-Komárom városrészeinek lebontásával járt együtt. A másik nagy dőfést a közlekedés fejlődése jelentette. A kereskedelmet a gőzhajók megjelenése vetette vissza, a Vág-Duna ezen hajókkal nem volt hajózható merülési mélységük miatt, a Mosoni-Duna viszont igen, így a központi szerepet Győr városa ragadta magához. A Bécs-Budapest vasútvonal megépülésével (1884) Észak-Komárom a Dunán átvélő híd hiányában infrastrukturális szempontból hátrányba került. A vasút egyes szakaszai már a 19. század ötvenes éveire elkészültek, így a hatás már korábban érezhető volt, pozitívumot jelentett azonban Új-Szöny (a mai Dél-Komárom városmagja) számára. Észak-Komárom csak 1910-ben került összeköttetésbe vasút útján Érsekújvárral, amely a Pozsony–Párkány–Budapest fő vasútvonalon fekszik. A város gazdaságilag megcsúszott Pest-Buda vonzásának (19. sz. közepe) növekedését is, a kereskedelem nagy hányada ugyanis ide tevődött át. A Duna bal partján elhelyezkedő területek fokozott hátrányban voltak, a fő útvonalak a gyakori árvizek (itt helyezkedett el jelentősebb ártéri terület) és az eleve mocsaras terület miatt inkább a Duna jobb partján húzódtak.

A fellendülés a 19. század végén kezdődött, az ekkor Osztrák-Magyar Monarchiában jelentős általános fejlődés által elragadva. 1896-ban Észak-Komárom és Új-Szöny közigazgatásilag is eggyé vált. Híd épült, fafeldolgozó üzem létesült, fejlődésnek indult a malomipar (gőzmalom létesült 1905-ben, hajómalmok sorakoztak a Duna partján), selyemfonoda létesült és 1898-ban megnyitotta kapuit a hajógyár is. A katonai szerepkör által is meghatározva lőszergyár is alakult, amely a város lakosságának nagy hányada számára jelentős munkalehetőséget biztosított.

Az I. világháború után a térség gazdasága megroppant. Magyarország területi, gazdasági és népességbeli csökkenésével nehéz helyzetbe került, jelentősen eladósodott. Komárom ismét kettévált. A várost a Duna mint

természetes államhatár szelte ketté a Trianoni békeszerződés után. Észak-Komáromban a lőszergyárt leszerelték, a kialakuló munkanélküliséget a kiépülő kikötő és az újonnan alapított dohánygyár sem tudta ellensúlyozni. A háborús idők kiheverésének céljából felvett kölcsönök okán sújtott gazdaságnak a gazdasági világválság is kemény dőfést adott a térségnek, elsősorban Dél-Komárom üzemait tizedelte meg (fafeldolgozó üzem, selyemgyár). A II. világháborúig itt is csak két üzem alapult, egy vasöntőde és egy vágóhíd. Szőnyben a II. világháború alatt kezdték építeni a kőolaj-feldolgozó üzemet, ez is megsérült azonban a várost és környékét érő bombatámadások során, több gyárat pedig a visszavonuló németek szereltek le és szállították berendezéseit Németországba (pl. lengyár).

A mezőgazdaságban bekövetkezett egyik jellegzetes változása volt a szlovákiai magyarlakta térségekben az úgynevezett kolonizáció, amely Szlovákia északi vidékeiről és Csehországból érkező, a jó minőségű termőföld vonzóképeségével és pénzügyi támogatás nyújtásával idecsábított szlovákok és csehek betelepítését jelentette, szeparált formában. Komáromot is telepek sorával vették körül ekkor. A helyi ipar kialakulásának, fejlődésének következő korszakát a szocialista iparosítás fémjelzi, míg a mezőgazdaságban kollektívizálási folyamatok indultak be. A II. világháborút követő időszakban sorra bővültek az üzemek, nagyvállalatok és több újat is alapítottak. 1948-ban Észak-Komáromban bővítették a hajógyárat, sorra alapultak az üzemek (1950: építőipar – Hydrotav, 1954: börgyár – Kožená galantéria, 1960: textil- és faipar – Priemko, cipőgyártás). A város lakossága ekkor nagymértékben növekedett a munkát kereső betelepülőknek köszönhetően.

Dél-Komárom ipara a lenfonógyárra és a mezőgazdaság termékeit feldolgozó Gabona- és Malomipari Vállalatra, Sütőipari Vállalatra és egy újonnan alapult húsüzemre épült a II. világháború után. 1957-től vasbetongyár is üzemelt Dél-Komáromban. Szőnyben továbbra is működött a kőolaj-finomító, amely ekkor Magyarország legnagyobb ilyen típusú üzemének számított. 1977-ben Dél-Komárom és Szőny egyesülésére került sor, így a város lakosságának legjelentősebb munkaadója ezen üzem lett.

A térségben már az 1960-as évektől kezdve beindult a munkaerő-áramlás, amely napjainkban is jellemző a régióra (Csehszlovákiából több százan jártak át dolgozni Dél-Komáromba). A rendszerváltás végéig a sörgyártás is megindult Dél-Komáromban, a Komárom Megyei Sörgyár Rt. jóvoltából, olyan márkákat palackoztak itt, mint az Aranytallér vagy a Talléros.

A Komáromi kistérség gazdaságában jelentős szerepet játszott és játszik továbbra is a mezőgazdaság, Bábolna mezőgazdasági vállalata a Bábolnai Állami Gazdaság 1948-ban alakult (nevezetessége az arab lovak tenyésztése). Jelentős ipari település volt a kistérség keleti részén, a Duna mellett fekvő Almásfüzitő, amely két részből áll (gyártelep és lakótelep) és 1958-ig Szőnyhöz tartozott. Már a 19. században szeszüzem, cukorgyár, gőzmalom üzemelt itt, 1904-ben pedig a Vacuum Oil Company finomító üzemét létesített a településen, amely az árvizektől, szőnyegbombázásoktól nem kímélve működött. 1950-ben megindult a timföldgyár termelése, egészen 1994-ig üzemelt, jelentős kapacitással. Ács cukorgyáráról, Nagyigmánd település mezőgazdaságáról

nevezetes. Bana községből a lipicai lovak tenyésztése, Csém községből pedig az építési kavics érdemel említést.

A Komáromi járás településeit gyakran fenyegették a Duna árvizei, így a legtöbb településen a jó minőségű termőföld miatt a mezőgazdasági tevékenység jelentette a legfőbb megélhetési forrást (Martos, Vágfüzes, Hetény, Izsa). A Komáromtól északra, északkeletre fekvő településeken szőlőtermesztéssel foglalkoztak.

Csallóközaranyos a legenda szerint Duna által az iszapba lerakott aranyról kapta a nevét, amelyet az aranymosók Győrbe szállítottak. A középkortól kezdve jelentős volt a térség mezőgazdasága (a területet nagy kiterjedésű szántók, legelők borították, a helyiek állattartásból, gabonafélék termesztéséből éltek), a szocialista iparosítás időszakában egy bányaelemeket gyártó üzem működött itt, de már megszűnt.

Az ipar helyzete a rendszerváltás után

A politikai-gazdasági rendszerváltás után a térség gazdasága mind Magyarország, mind Csehszlovákia gazdaságához hasonlóan átalakult. A tervgazdaságban 1948 óta fokozatosan kialakult viszonyok tarthatatlanná váltak. A gazdaságilag megalapozatlanul telepített ipar és mezőgazdaság - amely mind anyagi, mind emberi erőforrásaival pazarlóan gazdálkodott - a kapitalista gazdasági rendszerben edződött országok gazdasági szereplőivel nem volt képes felvenni a versenyt. A gyártósorok, berendezések, termékek minőségi és technológiai színvonala elmaradt a nyugati országok technológiai és minőségi színvonala mögött, így a térség vállalatainak termékei nem voltak versenyképesek a kapitalista országok termékeivel.

További problémát jelentett, hogy a szocialista országok közös piaca megszűnt, a legnagyobb megrendelőnek és nyersanyagszállítónak számító Szovjetunió gazdasága pedig összeomlott, így a megrendelések megszűntek vagy nemfizetés kockázata állt fenn. A pénzügyi piac kiépítetlen volt, a gazdaság egészséges körforgása a termelési tényezők piaca, árupiac és a pénzügyi piac közt nehezen indult be. A valamivel több, mint negyven év környezetgazdaságilag is nyomot hagyott mind Magyarországon, mind Szlovákiában. A szennyezett területek rekultivációja és a már nem használt létesítmények, üresen maradt gyártelepek, katonai objektumok hasznosítása jelenleg is zajlik.

A vizsgált térség lakossága megérezte a gazdasági rendszerváltás hatását, több üzem megszűnt piacának, modernizációhoz, termék-innovációhoz szükséges tőke hiányának köszönhetően bezárta kapuit, vagy kapacitását, alkalmazottainak számát méretgazdaságossági szempontok szerint optimalizálva működött tovább. Az állami vagyon magánkézbe juttatása is végbement a térségben.

A múltban alapított vállalatok sorsa a Komáromi kistérségben

Dél-Komáromban és térségében a lakosság legnagyobb hányadának munkát biztosító vállalatok szintén megérezték a fent ismertetett hatásokat. Az itt működő vállalatok nagymértékű létszámcsökkentésekre kényszerültek vagy megszűntek. A konszolidáció időszakában több vállalat is külföldi tulajdonba került. A munkaerőpiacra is kihatottak ezek a változások, a munkanélküliség például Dél-Komárom városában a 18%-ot is elérte, míg Észak-Komáromban 25%-os volt. A térség ipara átalakult, több jelentős mérföldkő is jelképezi a mai állapothoz vezető utat.

Az élelmiszeripari tevékenység a rendszerváltás után is megmaradt. A malomipar területén működő dél-komáromi malom osztrák tulajdonosok kezébe került és Hungaromill Rt. néven üzemelt, 200 főt foglalkoztatva, ma a Pannonmill Rt. malomipari vállalatcsoport tagjaként működik, 2004-ben Dél-Komáromban 1 milliárd Ft-os beruházással új malom épült. A városban, malomiparban működik az 1989-ben bejegyzett és Komárom-Esztergom megyében tevékenységet kifejtő Stamag-Gabona Kft., amelyben 1996-ban az Ireks cégcsoport szerzett tulajdonrészt. A városban oktató központot és bemutató pékséget is kialakítottak. 1993-tól itt működik a szintén malomipari tevékenységet folytató Vita-Sütő Kft. is.

A sörgyár jövője 1991-ben biztatóan festett, ekkor a holland Heineken csoport megvásárolta, Amstel sört palackoztak itt, 1999-től pedig Zlatý Bažant, Buckler és Heineken márkájú sörökkel bővült a termékpaletta, 2004-ben a Brau Union Rt. tulajdonában lévő martfűi és soproni üzemekkel való egyesülés, összevonás után a komáromi üzemet bezárták.

Az 1904-ben alapított lenfonoda jelenleg Hungaro-Len Kft. néven üzemel, több mint 300 főt foglalkoztat, lencsnákat, kötöző zsinegeket, szövőfonalakat, további feldolgozásra szánt szöveteket gyárt, főképp exportra.

Mezőgazdasági tevékenységet folytatott a térségben a Komáromi Mezőgazdasági Rt., IKR Rt. (Bábolna) és a Bábolna Rt. A nagyüzemi gazdálkodásban folytatott tevékenység helyét a kis-és középvállalkozások veszik át. A Területpolitikai Kormányzati Hivatal fő fejlesztési profilja a kistérségben az egyéni gazdaságok szövetkezéseinek elősegítése, a stabilizáció és versenyképesség növelése érdekében, a nagytőmegű szántóföldi terményekre alapozott tárolási, szállítási szolgáltatások bővítése, a gazdasági méretű állattartás technológiai színvonalának növelése, az öntözött területek növelése az aszálykárak csökkentése érdekében, környezetkímélő gazdálkodás elterjesztése. A Komáromi Mezőgazdasági Rt. továbbra is folytat mezőgazdasági tevékenységet, állatfeldolgozó üzletága azonban levált és Pontis-Hús Kft. néven üzemel. Az IKR Zrt. Bábolnán termelésfejlesztéssel és kereskedelemmel (mezőgazdasági gépek) foglalkozik és sikeres átmenetet valósított meg a rendszerváltás után. A 2004-ben csődközelbe került Bábolna Rt-t részben feldarabolták, és folyamatosan részenként privatizálták, állami támogatás segítségével 2006-ban sikerült megmenteni a cég megmaradt részét, amely kizárólag növénytermesztéssel foglalkozik csak.

Az 1952-ben alapított Komáromi Megyei Nyomda Vállalatot 1992-ben privatizálták, a könnyűipar ezen formájában azonban erős a konkurencia, több kisebb vállalat (Kompress Kft., A+C Kft., RR Donnelley, Hansaprint) és az Ipari parkban megtelepedett nagyvállalat (Stora Enso) is működik. A térség másik nagyfoglalkoztatója a Szőnyben található olajfinomítót a MOL Rt. üzemelteti (1991-től), a rendszerváltás után azonban tevékenységét itt csökkentette, több vegyesvállalatot is alapított, ebből működik egy Almásfüzitőn is, a komáromi telephelyen biodízel üzemeltetnek 2007-ben a Rossi Beteiligungs GmbH-val együttműködésben. A nehéziparban működik jelenleg a Komáromi Vasipari Szövetkezet Zrt. az 1957-ben alapított vállalat jogutódjaként. Exporttevékenységet folytat, Németországba, Svájcba, Ausztriába szállít berendezéseket és itt tervezett alkatrészeket, acélszerkezeteket. Az 1950-ben alapított és 2300 dolgozót foglalkoztató nagyvállalat, az Almásfüzitői Timföldgyár 1997-ben zárta be kapuit végleg, a lebontották, területét rekultiválták.

A térségben ipari parkok létesültek 1998-ban Dél-Komáromban, 1998-ban Almásfüzitőn (Almásfüzitői Iparfejlesztő és Hasznosító Kht.) és 2005-ben Ácsott „Ács Cukor” Ipari park néven a bezárásra ítélt cukorgyár területén. Az ipari parkokban elsősorban nemzetközi multinacionális nagyvállalatok (Nokia Magyarország Kft.) települtek meg a hozzájuk kötődő beszállítói csoportokkal, magukhoz ragadva ezáltal a térségen belüli gazdasági vezető szerepet. Az Ipari parkban fokozatosan további, a Nokiához nem köthető vállalatok is megjelentek. Ilyenek például a Schwöller Karnisgyár Kft., a Monat CO. Építőanyag-kereskedelmi és Szállítmányozási Kft., a Vasútépítő Kft. és a Kayser Automotive Hungária Kft.

Észak-Komárom és térségének gazdasági szerkezete

Észak-Komárom vezető vállalatai közt szerepel jelenleg a Slovenské Lodenice Komárno a.s hajógyár, amely a rendszerváltás után átalakuláson ment keresztül. A régi üzem területén a rendszerváltás után több kisebb cég jött létre, melyek az SLKB névre átkeresztelt, osztrák tőketulajdonossal bíró fővállalat tevékenységet támogató munkákat végeznek (Stroje a Mechanizmy a.s., SLK Elektro s.r.o., JORD spol. s.r.o). A hajógyár évente 8–10 hajót gyárt le, mintegy 2000–3000 fő közt mozog az itt foglalkoztatottak létszáma, a gazdasági válság következtében azonban a termelés visszaesésére és tömeges elbocsátásokra került sor.

A Rieker-Shoes s.r.o. cipőgyárnak és Kožená galantéria v.d. bőrgyárnak köszönhetően Észak-Komárom a cipő- és bőrgyártás területén Szlovákia fellegetvárának számít. A könnyűipar további képviselője a Komárnánské Tlačiarne spol s.r.o., amely a nyomdaiparban játszik jelentős szerepet. Szintén meg kell említeni az itt működő TONEX és T-O Bašty építőipari cégeket.

Összességében elmondható, hogy Dél-Komárommal ellentétben az északi ikervárosban nem valósult meg jelentősebb zöldmezős beruházás, inkább a meglévő iparterületek változása figyelhető meg. Észak-Komárom esetleges ipari park alapítási terveivel kapcsolatban Bastrnák Tibor polgár-

mester elmondása szerint nincsen összefüggő, ipari park létesítésére alkalmas terület Észak-Komáromban, emiatt jelenleg nem érdemes foglalkozni a kérdéssel. Észak-Komárom új területrendezési tervében hét ipari zónát jelöltek ki zöldmezős területeken, ahová elsősorban kis- és középvállalkozások megtelepedésére számítanak.

A fentiekben leírtak alapján megrajzolható a kettős város ipari térhasználatának, ill. átalakulásának a térképe (4. ábra). Ezen látható, hogy Észak-Komáromban a kis- és középvállalatok által használt terület lényegesen nagyobb, mint Dél-Komáromban. Utóbbi városban viszont a zöldmezős beruházások, ill. az alulhasznosított ipari területek kiterjedése jelentős.

4. ábra: Az ipari térhasználat átalakulása Észak- és Dél-Komáromban

Forrás: Kukely Gy. 2007

A térség mezőgazdasága

A rendszerváltás után a térségben megindult (mind a szlovákiai, mind a magyarországi oldalon) a megművelhető mezőgazdasági területek magánkézbe juttatása. Míg Magyarországon a területek állami gazdaságok (Bábolna, Dél-Komárom) és szövetkezetek (Ács, Nagyigmánd) tulajdonában voltak, Szlovákiában kizárólag szövetkezeti tulajdonban. Az ezredforduló után a megművelhető területek 80%-a már mindkét térségben jogi személyek tulajdonában volt (Dél-Komárom térségében ez a 90%-ot is meghaladta). Az egyéni gazdaságok és kisméretű agrárvállalkozások száma az ágazati gondok miatt rohamosan csökkent (1995-ről 2000-re a Komáromi kistérségben csaknem a felére).

A térségben több nagyobb jelentőségű mezőgazdaságban tevékenykedő vállalat játszik szerepet. Dél-Komárom térségében a már említett Bábolna Rt. utódcegei, a Dél-Komáromban székhellyel rendelkező SOLUM Rt. és a Komáromi Mezőgazdasági és Szolgáltató Rt. Észak-Komáromban szintén létrejött néhány nagyobb cég (Agref Ltd. és Gamex v.d.), a járás északi szegletében fekvő Imelyen jelentős a burgonyatermesztés. A határ mindkét oldalán megtalálhatóak mezőgazdasági gépeket forgalmazó vállalatok (John Deere, Zetor).

A térség számára az Európai Unió támogatásait elosztani hivatott Operatív programok keretében nyílik lehetőség további fejlődési lehetőségekre ezen a téren, továbbá a bio-üzemanyagok előállításához szükséges növények termesztése szolgáltathat kitérési lehetőséget a helyi gazdák számára (Sikos T. T.-Tiner T. 2007, 2008; Cziegler M.-Szép É. 2008; IMAHUR, 2009; www.obce.info).

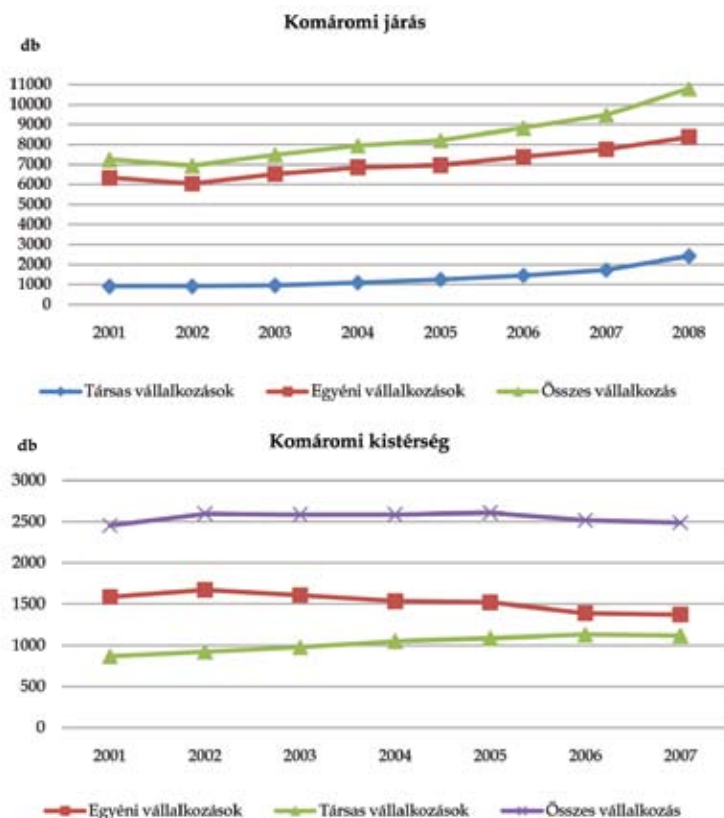
A KKV szektor átalakulási sajátosságai a vizsgált térségben

A térség KKV-szektorára és vállalkozásaira vonatkozó adatai a 2001–2007-es időszakban erőteljes változást és eltérést mutatnak a vizsgált térségben. A Komáromi kistérség és a Komáromi járás vállalkozói szektorának fejlődése teljesen eltérő képet mutat.

A Komáromi járásban a működő jogi személyiséggel bíró vállalkozások száma erőteljes emelkedést mutat, a vizsgált időszakban a társas vállalkozások száma mintegy 2,5-szeres növekedést mutat, továbbá az egyéni vállalkozások/társas vállalkozások mutatószám értéke a kezdeti mintegy 7-es értékről 3,45-re csökkent. Ezzel szemben a Komáromi kistérségre ebben az időszakban már egy számbelileg viszonylag stabilizálódott vállalkozói réteg működését figyelhetjük meg, a működő vállalkozások számában jelentősebb változás nem állt be 2000–2007 közt, inkább a gazdálkodási forma szerinti vállalkozói struktúra figyelhető meg. Szintén lecsökken az egyéni vállalkozás/társas vállalkozás arány (1,82-es értékről 1,23-ra), ám itt nem a vállalkozói réteg folyamatos bővülése mellett, hanem a társas vállalkozások számának emelkedése és az egyéni vállalkozások számbeli csökkenésének eredményeképpen.

A működő vállalkozások számának alakulását az 5. ábra mutatja be, az egyéni, a társas és az összes vállalkozás adatsorait szemlélítve. Az egyéni vállalkozások számában fellelhető nagymértékű eltérés nem fejlettségbeli, hanem a vállalkozói környezetben keresendő, pontosabban a Vállalkozói Törvényben. Ebben az időszakban pl. az őstermelők sem tartoztak az egyéni vállalkozók közé Magyarországon, míg Szlovákiában az őstermelők kategóriáján kívül az is kifejtette hatását a nagy számú vállalkozói engedély kiállítására, hogy egyes vállalatok előszeretettel foglalkoztatták „alkalmazottait” vállalkozóként.

5. ábra. A működő vállalkozások számának alakulása a vizsgált térség két területi egységében

Forrás: KSH, RegDat ŠÚ SR

Az 1000 főre jutó vállalkozások száma a 2000–2007-es időszakban a Komáromi kistérségben 57 vállalkozásról 61 vállalkozásra növekedett, ez 7%-os emelkedésnek felel meg. A Komáromi járásban ez az érték 101 volt ily módon 2007-ben. Ha egy fejlettségbeli mutatószámot kívánunk megvizsgálni, akkor az 1000 főre jutó társas vállalkozások száma alkalmazható esetünkben. Míg a Komáromi kistérségben 2007-ben ez az érték 29 volt, addig a Komáromi járásban 22,66.

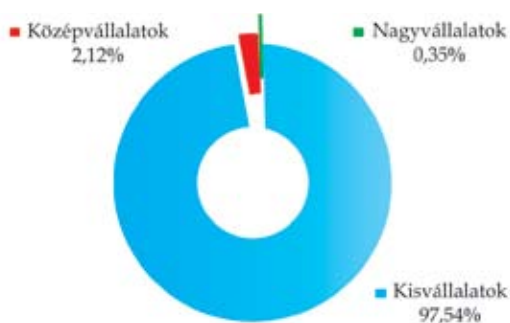
A vállalatok méret szerinti összetételének alakulása

A Komáromi járás vállalatainak (társas vállalkozások) megoszlásáról megfelelő statisztikai kimutatás létezik. A járásban 2001-ben létszám-kategória alapján a működő vállalatok 93,6%-a tartozott a kis-, 5,6%-a a közép- és 0,8%-a a nagyvállalatok közé. 2008-ban a kisvállalati szektor aránya emelkedett. Ekkor a vállalatok mintegy 96,8%-a volt kis-, 3%-a középvállalat és

0,3%-ot tett ki a nagyvállalatok aránya. A kisvállalatok számában 163%-os, a középvállalatok számában 34%-os növekedés történt, miközben a nagyvállalatok számát illetően mintegy 15%-os csökkenés következett be (6. ábra).

A Komáromi kistérségben hasonlóak az arányok, azzal a különbséggel, hogy itt már 2001-től mintegy 98,5% volt a kisvállalatok aránya, a középvállalatok 1%-os és a nagyvállalatok 0,5%-os aránya mellett. A vállalatméretre jellemző, hogy a 10 főnél több alkalmazottat foglalkoztató vállalkozások 2006-ban is csupán megközelítőleg 5,5%-ot tettek ki az összvállalati számértékből. Az arányok változását a Komáromi kistérségben nem befolyásolta nagymértékben a vállalatok számának változása a Komáromi járással ellentétben.

6. ábra. A vállalatok megoszlása létszám-kategóriák alapján a vizsgált térségben

Forrás: KSH, RegDat ŠÚ SR

Az ágazati szerkezet változásai

A Komáromi járásban a vállalatok nemzetgazdasági ágazatok által alkotott szerkezete 2001-hez képest jelentős átalakuláson és fejlődésen ment keresztül, egy úgymond felzárkózási folyamatot tudhat maga mögött. A vizsgált időszak kiinduló évében, 2001-ben a vezető ágazatok az összes vállalkozás arányában a következők voltak (7. ábra):

1. Kereskedelem – (49,1%)
2. Ipar – (18,8%)
3. Ingatlanügyek – (9,7%)
4. Mező- és erdőgazdaság, halászat – (8,1%)
5. Építőipar – (51%)

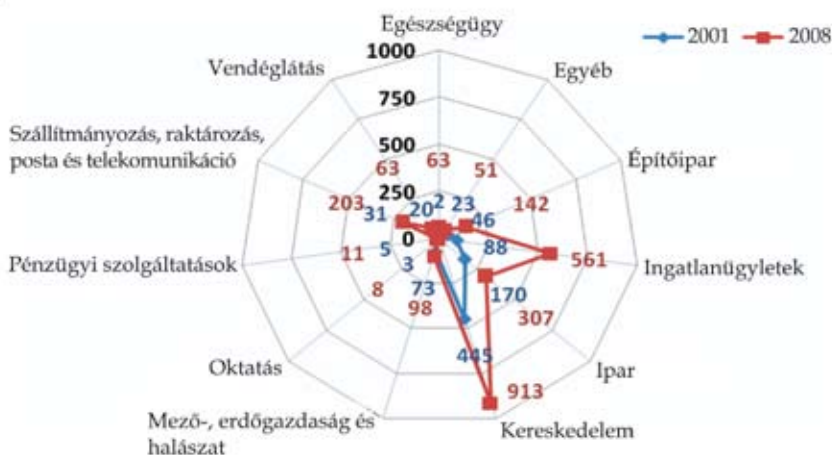
2008-ra a vezető öt ágazat sorrendje az alábbi módon változott meg (7. ábra):

1. Kereskedelem – (37,7%)
2. Ingatlanügyletek – (23,2%)
3. Ipar – (12,7%)

4. Szállítmányozás, raktározás, posta és távközlés – (8,4%)
5. Építőipar – (5,9%)

A kereskedelemmel foglalkozó vállalatok száma ugyan megkétszereződött, de súlya így is csökkent, előtérbe kerültek az ingatlanokkal foglalkozó vállalatok, számuk meghatszorozódott, súlyuk mintegy 14%-kal nőtt az ágazatok rendszerében. Az ipar és a mezőgazdaság visszaszorulóban van relatív tekintetben, az ezen ágazatokban tevékenykedő vállalatok száma azonban növekedett (ipar: 81%, mezőgazdaság: 34%). A legnagyobb (30-szoros!) növekedés az egészségügyi és szociális szolgáltatásokat nyújtó vállalatok számában következett be.

7. ábra. A vállalatok megoszlása nemzetgazdasági ágazatonként 2001-ben és 2008-ban a Komáromi járásban

Forrás: RegDat ŠÚSR adatok alapján

A már említett iparon és mezőgazdaságon kívül minden ágazatban több mint kétszeres növekedés állt be a vállalkozások számában. Ez az időszak mindenképpen gyümölcsözőnek tekinthető. Olyan kedvező folyamatok beindulásának köszönhető, amely ritkán tapasztalható, a gazdasági körforgás beindulását mutatva a térségben. A Komáromi járásban korábban az ipari és mezőgazdasági vállalkozások viszonylag jövedelmezők voltak. E jövedelmek jelentős része a kereskedelembe vándorolt, ami nagy számú kereskedelmi cég fennmaradását biztosította. A 2000-es évek közepén a Komáromi járásban működő ipari és mezőgazdasági vállalkozások jövedelmezőségének visszaesése ezt a jövedelemáramlást is eltérítette. Az iparból, a mezőgazdaságból és a kereskedelemből is egyre több cég kiszállt, profilt váltott az ingatlanügyletekre, valamint a termelő és egyéb szolgáltatásokra szakosodott (2. táblázat).

2. táblázat. A cégek ágazati szerinti megoszlásának változása a Komáromi járásban és a Komáromi kistérségben

Ágazat	Komáromi járás					Komáromi kistérség				
	Vállalatok száma 2001	Vállalatok száma 2008	Ágazati arány 2001	Ágazati arány 2008	Változás 2001-2008	Vállalatok száma 2001	Vállalatok száma 2008	Ágazati arány 2001	Ágazati arány 2008	Változás 2001-2008
Egészségügy és szociális szféra	2	63	0,22%	2,60%	2,38%	62	66	2,68%	2,82%	0,14%
Építőipar	46	142	5,08%	6,87%	0,79%	282	312	12,21%	13,33%	1,12%
Ingatlanügyletek	88	561	9,71%	23,18%	13,47%	504	547	21,82%	23,37%	1,55%
Ipar	170	307	18,76%	12,69%	-6,08%	262	239	11,34%	10,21%	-1,13%
Kereskedelem	445	913	49,12%	37,73%	-11,39%	598	554	25,89%	23,67%	-2,22%
Mező- és erdőgazdaság, halászat	73	98	8,06%	4,05%	-4,01%	172	154	7,45%	6,58%	-0,87%
Oktatás	3	8	0,33%	0,33%	0,00%	43	62	1,86%	2,65%	0,79%
Pénzügyi szolgáltatások	5	11	0,55%	0,45%	-0,10%	66	87	2,86%	3,72%	0,86%
Szállítmányozás, raktározás, posta és távközlés	31	203	3,42%	8,39%	4,97%	178	166	7,71%	7,09%	-0,61%
Vendéglátás	20	63	2,21%	2,60%	0,40%	143	154	6,19%	6,58%	0,39%
Egyéb	23	51	2,54%	2,11%	-0,43%	143	178	6,19%	7,60%	1,41%
Összes	883	2369	100%	100%		2310	2341	100%	100%	

Forrás: RegDat ŰÚ SR, KSH

A Komáromi kistérségben ezzel szemben egy már kialakult struktúra egészséges fejlődése, alakulása figyelhető meg. A vezető ágazatok a kistérségben a következők voltak (8. ábra):

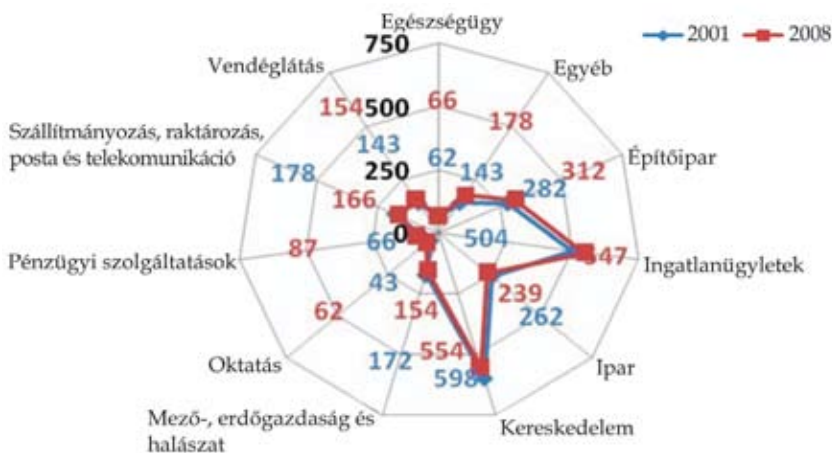
1. Kereskedelem – (24,4%)
2. Ingatlanügyletek – (20,6%)
3. Építőipar – (11,6%)
4. Ipar – (10,7%)
5. Mező- és erdőgazdaság, halászat – (7,0%)

Az ágazati arányok sorrendje, amely a vállalatok száma alapján alakult ki, 2006-ra nem változott lényegesen.

1. Kereskedelem – (22,0%)
2. Ingatlanügyletek – (21,7%)
3. Építőipar – (12,4%)
4. Ipar – (9,5%)
5. Szállítmányozás, raktározás, posta és távközlés – (6,6%)

A legnagyobb növekedés az oktatási szektorban következett be, mintegy 40%-os, bővült a pénzügyi szolgáltató szektor (32%) és az építőipar (10%). A legnagyobb csökkenés a mezőgazdaságban (–10%), az iparban (–8,8%) és a kereskedelemben következett be (–7,4%). A kistérség tükrözi azon folyamatot, amely a szolgáltatások szektorának térnyerését mutatja az ipar és mezőgazdaság szektorával szemben, vagyis egy fejlett gazdaságokat jellemző szektorarány irányába való elmozdulást.

8. ábra. A vállalatok megoszlása nemzetgazdasági ágazatonként 2001-ben és 2008-ban a Komáromi kistérségben

Forrás: KSH adatok alapján

A gazdálkodási forma szerinti megoszlás módosulása

A Komáromi kistérségben a vállalatok gazdálkodási forma szerinti megoszlása az egyéni vállalkozási forma folyamatos visszaszorulását mutatja 2001 és 2006 között. A társas vállalkozási formák közül a kft-k (jogi személyiséggel bíró társas vállalkozási gazdálkodási forma) és a bt-k (jogi személyiség nélküli társas gazdálkodási forma) dominálnak, ezen arány a 2006-os évre tovább erősödött. Az egyéni vállalkozások száma pedig csökkenő tendenciát mutat. 2001 és 2007 között a Komáromi járásban a jogi személyiségű vállalatok közül mintegy 6%-kal (57%-ról 63%-ra) nőtt a gazdasági társaságok aránya, az egyéni vállalkozások számának alakulásáról pedig már esett szó a korábbiakban.

A vállalkozói szféra fejlődésének alakulását befolyásoló okok

A vizsgált térség vállalati szektorában illetően módon végbemenő fejlődését több olyan tényező is befolyásolta, amely hozzájárult a mai állapotok eléréséhez. A terület nem zárható burokbá. Mind Szlovákia, mind Magyarország nemzetgazdaságának, mind Európának, mind az egyre inkább globalizálódó világnak a szerves részét alkotja. A befolyásoló okok boncolgatását nagyon messziről, történelmi és gazdaságtörténeti síkról is el lehetne indítani és mindenképpen szükséges is a legtöbb tényezőt figyelembe venni az ok-okozati összefüggések keresésénél. E fejezetben a teljesség igénye nélkül igyekszem olyan világ- vagy nemzetgazdaságbeli tényezők összegzését felvázolni, amelyek a régió fejlődését is befolyásolhatták, majd magára a régióra alkalmazni őket.

a) Politikai/jogi tényezők:

- A vizsgált térség a 20. század jelentős hányadát egymástól elszakítva élte meg.
- 1989 – politikai és gazdasági rendszerváltás. A vasfüggöny lebontása. A társadalmi és gazdasági rendszer mechanizmusainak megváltozása. A kapitalizmus és demokrácia működésének tanulása.
- SLIP – stabilizáció, liberalizáció, intézményépítés, privatizáció.
- Az állami intézményrendszer átalakítása. Az önkormányzatok szerepének növekedése.
- Közeledés az Európai Unióhoz, az, a törvények harmonizációja, a nyugat-európai hatások és szellemiség begyűrűződése, a négy szabadságjog.
- Csatlakozás az Európai Unióhoz.
- Belépés a schengeni övezetbe.

b) Gazdasági tényezők:

- A nagyvállalati, szövetkezeti rendszer felbomlása, a célpiacok megszűnése.
- A gazdaság szabadpiaci működése.
- A magántulajdon megjelenése és privatizáció.

- A pénzügyi intézményrendszer kialakítása.
 - A gazdaságot szabályozó törvények változása.
 - A feketegazdaság problematikája.
 - Az EU-forrásainak megjelenése a gazdaságban.
 - Harc a külföldi befektetőkért, tőkéért. A gazdaságok versenyképességének javítását célzó gazdaságpolitikai lépések a közép-európai térség országaiban. A multinacionális vállalatok megjelenése.
 - Infrastruktúra-fejlesztés.
 - Az oktatási rendszer átalakítása.
 - Ingatlanpiaci fellendülés.
 - Globalizáció.
 - Az euró bevezetéséhez elérendő makrogazdasági célok.
- c) *Társadalmi tényezők:*
- A társadalom rétegződésének megváltozása.
 - A nemzetiségi és etnikai viszályok felerősödése.
 - A véleménynyilvánítás és mobilitás szabadsága, a migráció növekedése.
 - Az egzisztenciális problémák megjelenése.
 - A szabályrendszerek, normák és értékrend megváltozása.
 - Szokások és hagyományok tiszteletének megváltozása.
 - A média szerepének növekedése.
- d) *Technológiai tényezők:*
- Az internet, valamint új kommunikációs és információszerzési lehetőségek elterjedése.
 - A fejlett gazdaságok technológiai hatása.
 - Hatékonyságnövelő technológiák.
 - A K+F tevékenység beindítása.
 - Az elektronikus szolgáltatások elterjedése.
 - Az energiaipari technológiák.
 - Környezetvédelmi szabályok szigorítása.

Összefoglalva a felsorolt hatásokat, nagy százalékban elmondható, hogy azok valamilyen úton-módon a társadalmi-gazdasági-politikai rendszerváltásra vezethetők vissza. A vállalati szektorban az elemzett időtávon belül bekövetkezett változásokat az ezen hatások térségbeli konkrét megnyilvánulásaira osztom fel.

A korábbiakban leírtakból látható volt, hogy a nagyvállalati rendszerre épülő gazdaság a rendszerváltással együtt szétesett, a térségben rengetegen veszítették el munkájukat, megélhetésüket (a munkanélküliségi ráta 2002-ben a Komáromi járásban még mindig 25% körül volt), ami egyben a vásárlóerő viszonylag alacsony szintjét is jelentette. Ugyanakkor a térségben is megváltozott a társadalmi rétegek egymáshoz viszonyított aránya, és megnőtt a megélhetési problémákkal küzdőké. Ilyen körülmények között (kereslethiány) a vállalkozói szféra nehezen indulhatott fejlődésnek.

A fellendüléshez, a gazdasági ciklus újraindulásához újabb nagyvállalatokra volt szükség, amely elsősorban a Dél-Komáromba települt ipari

park kialakításának volt köszönhető, de ugyanakkor Ógyallán és Gútán is a térség szempontjából fontos üzemek létesültek. A végbement intézményrendszer-kialakításnak, jogszabály módosításoknak, infrastruktúra-fejlesztésnek köszönhetően megszűntek a visszatartó erejű kockázatok a globalizációs folyamatok hatására Közép-Európa irányába terjeszkedni kívánó multinacionális vállalatok számára, amelyek a nemzetgazdasági versenyképességi tényezőknek is köszönhetően (alacsony munkaerőköltségek, relatíve képzett munkaerő, adókedvezmények) a térségbe telepedtek.

A gazdasági ciklus azután mintegy öngerjesztő folyamatként is viselkedve indult újra. A nagyvállalatok által foglalkoztatott munkavállalók megteremtették a fizetőképes keresletet a Komáromi járásban, amely a kis- és középvállalkozói szektor rohamos bővüléséhez vezetett a gazdaság minden területén. A politikai határok átjárhatóságának szabadabbá válásával pedig a térségben működő vállalkozások egy csapásra egy megnövekedett vonzáskörzettel szembesülhettek, amely szintén egy potenciális keresletnövekedést jelentett, amely hatására újonnan induló vállalkozások is gazdagították egy-egy szektorban a termékek- és szolgáltatások kínálatát.

A pénzügyi intézményrendszerek, a bankrendszer kialakulásával, a pénzügyi termékek bővülésével és az erősödő versenynek is köszönhető lazuló hitelezési politika pedig szintén a vállalkozások fejlődését segítette. Hozzájárult az ingatlanpiac fellendüléséhez is, amelyet a térségben az ingatlanügyletekkel foglalkozó vállalkozások számának bővülése is mutat. Szintén megnőtt a szállítmányozással, raktározással foglalkozó vállalatok száma – a térségben elsősorban az ingázó munkavállalók szállításával foglalkozó cégek, de ugyanakkor az áruszállítással foglalkozó cégek száma emelkedett a megnövekedett aktivitás következtében.

A technológiai fejlődés révén megtelepedtek az informatikai cégek, megindult a mobiltelefon-gyártás. Az új technológiák alkalmazása többek között a reklám- és marketingtevékenységben működő vállalkozások termékeinél is megjelent, amelyet a térségben kibontakozó verseny igényel is. A növekvő jövedelmeket a gazdasági körforgásba visszajuttatni hivatott pénzügyi közvetítéssel és tanácsadással foglalkozó vállalkozások szintén nagyobb teret nyertek. A liberalizáció és kedvezőbb adózási feltételek a Komáromi járásban pedig emelték a külföldi- és vegyes tulajdonban lévő vállalatok számát. A jólét emelkedésével megnőtt a szolgáltatások iránti igény.

A kiskereskedelem szintén rohamosan fejlődött. A SKK/HUF, később az EUR/HUF valutaárfolyam alakulásától függően a Komáromi járásban vagy a Komáromi kistérségben működő vállalatokat hozva kedvezőbb versenyhelyzetbe, elsősorban a kiskereskedelemben.

A térségben egy szintén politikai, de hiánypótló döntés alapján 2004-ben megindult a Selye János Egyetem révén a magyar nyelvű felsőoktatás is, fokozatosan mintegy 3000 főre emelve a hallgatói létszámot. Ez a hallgatói létszám szintén egy olyan réteget jelent a térségnek, amely a gazdaság minden szektorára jótékonyan hat (pl. a vendéglátóipari egységekre). Fokozatos városfejlesztések és idegenforgalmi beruházások is történtek a térségben,

amely a gazdag történelmi és földrajzi adottságokra alapozva a turizmus fellendítését. Ebben a szektorban az erőrendszer vagy a kerékpárutak építése, a fürdőfejlesztések és a falusi turizmus fejlesztése jelentenek még lehetőségeket.

A Komáromi kistérségben a fejlődés a szolgáltatások irányába tolódik el. Összességében véve egy felzárkózási folyamat zajlott le, ahol a folyamatos gazdasági szabadság-növekedés az eddigi politikai határ okozta zsákutca- és perifériaszerepből egy visszanyert kapuszerep-funkciót nyújt a térségnek, amelynek ügyelnie kell a további infrastruktúrafejlesztésre és a tranzitforgalom megkötésére.

Összegzés

Az aktuális folyamatok közül (2008 utolsó negyedéve és a 2009-es év első fele) a gazdasági világválság már érezteti a hatását, a kereslet visszaesésén keresztül, a vásárlóerő csökkenése miatt, amely a munkanélküliség növekedésének hatására jelentkezik. A válságtényező az ingatlanpiac pangásán keresztül is érezteti már a hatását. A gazdasági krízis nyilvánvalóan a gazdaság összes szektorában érezteti majd a hatását, ami a kis- és középvállalatokat súlyosabban érinti majd, hiszen e szektor különösen érzékeny a forgalom csökkenésére, ugyanakkor nehezen jut forrásokhoz. Esélyt jelenthetnek azonban egyes vállalatoknak a megerősödésre az EU-források, amelyek az operatív programok keretében nyerhetők el, ugyanakkor további KKV-szektor támogató szervezetek és gazdaságpolitikai intézkedések segíthetnek a túlélésben.

A vizsgált térség vállalatainak szempontjából egy következő tényező is fontos szerepet játszhat az elkövetkező években, mégpedig Szlovákia csatlakozása az euro-zónához. E jelentős pénzügyi esemény első nyertesei a magyarországi vállalatok lettek. A magyar forint (HUF) leértékelődése az euróval (EUR) szemben ugyanis azt eredményezte, hogy a külföld számára olcsóbbá váltak a magyarországi áruk- és szolgáltatások, így a válság következtében fellépő esetleges forgalomkiesés kompenzálódhatott számukra ebből a szempontból, ami elsősorban például a kereskedelmet, vagy az ipart érinthette pozitívan. Bevett szokássá vált azonban, hogy a vállalkozások hozzászórtak természetes vonzáskörzetükhöz és a szomszédos ország lakossága, vállalkozásai is fokozatosan beépülnek célcsoportjukba. Számos olyan tényező van, amelyet tanulmányomban nem vizsgáltam, amely nem került bővebben kifejtésre, a tanulmány kizárólag a statisztikai adatokból levonható következtetésekre és a főbb események alapján levonható következtetésekre fókuszál a térség szempontjából.

Felhasznált irodalom

Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) adatai

Czigler M.- Szép É. (2008): Mi vár, ha bezár a mobilgyár? – <http://www.bumm.sk/20155/>

Európai Bizottság. Az új KKV-meghatározás. – Vállalkozás és iparpolitikai kiadványok, http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/sme_definition/sme_user_guide_hu.pdf

Dinya L. (2005): Szervezetek sikere és válsága. Akadémia Kiadó. Budapest

Hevesi A.-Kocsis K. (2003): A magyar-szlovák határvidék földrajza. – Lilium Aurum, Dunaszerdahely

Horváth Gy. szerk. (2004): Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói 2. – MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 528 p.

KATCIS – Katalóg číselníkov <http://www.statistics.sk/wmetis/ciselniky/katcis.jsp?wdetail=1&wkodcis=0073&wkodpol=05&naz=>

Kovács A.-Szabó I. (2008): Nemzetközi tőkebefektetések munkaerő-piaci hatásai Komárom és Komárno térségében. – Földrajzi Értesítő, 57. 1-2. pp. 229-241.

Kvalita povrchových vôd, Slovenský Hidrometeorologický Ústav <http://www.shmu.sk/sk/?page=23>

Mestská a obecná štatistika – ŠÚSR

RegDat, Databáza regionálnej štatistiky – ŠÚSR

Report of the Committee of Inquiry on Small Firms (1971), – H.M.S.O, London

Területi atlasz – ineraktív tematikus térképek – Központi Statisztikai Hivatal

Sikos T. T.-Tiner T. 2002. Fejlődési térfolyamatok Komárom-Esztergom megyében. – Geomarket Bp. 222 p.

Sikos T. T.- Tiner T. szerk. (2007): Komárom-Komárno Egy város – két ország. – Selye János Egyetem, Kutatóintézete, Komárom

Sikos T. T. – Tiner T. (2008): Határmentiség és fejlődési térfolyamatok. – MÜTF, Tatabánya

Simai Mihály (2008): A világgazdaság a XXI. század forgatagában. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Úrad pre sociálne veci a rodiny adatai alapján (ÚPSVAR)

Vybrané prietokové údaje za rok 2007. - Slovenský Hidrometeorologický Ústav (SHMÚ) <http://www.shmu.sk/sk/?page=1421>

Slovenská Správa Ciest (SSC)

Ideálna mládežnícka aktivita - OKC Hurbanovo (IMAHUR)

A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALATOK TÁMOGATÁSI FORMÁI SZLOVÁKIÁBAN A KOMÁROMI JÁRÁS PÉLDÁJÁN

Dobai Korcsmáros Enikő¹

Abstract

The forms of subsidies in SMEs in Slovakia based on the example of the Komárno district

Small and medium size enterprises play an essential role in the economy not only because of their flexibility, but because of their ability to adapt to the rapidly changing market demands. They also greatly contribute to the increase in the rate of employment. As a result of the recession, more and more companies in the Komáro district have to fight financial problems. The paper attempts to give a brief summary of the types of financial support available for companies, including government and EU subsidies. In conclusion we can state that the range of possible financial supports in Slovakia has greatly improved since the country's accession to the European Union.

Key words: *SMEs, government subsidy, European Union, financial resources*

Bevezető

A kis- és középvállalatok (kkv-k) gazdasági jelentősége Szlovákiában vitathatatlan, mivel számos munkahelyet biztosítanak a gazdaságilag aktív korú népesség számára. Külön kiemelném e szempontból a Komáromi járás fontosságát, mivel a „Szlovákia kincseskamrája” névvel is illetett komáromi régió számtalan vállalkozásra nyújt lehetőséget. Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról sem, hogy a jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben a már meglévő kis- és középvállalatokat központi állami és más forrásokból is támogatni kell, nyomatékosan felhívva a figyelmüket azokra a lehetőségekre, amelyek Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozásával megnyíltak számukra. Minderre azért van szükség, hogy elősegítsék a támogatást igénybe vevő vállalkozások fejlesztését, versenyképességük kialakítását és javítását, továbbá

¹ Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom. e-mail: korcsmaros.eniko@selyeuni.sk

hozzájáruljanak a kis- és középvállalatok termékeinek a nemzetközi piacokon való értékesítéséhez, ezáltal jövedelmezőségük növeléséhez. E tanulmány a kkv-k Szlovákiában alkalmazott támogatási rendszerét, valamint az Európai Unió e téren érvényesülő gyakorlatát igyekszik bemutatni, a Komáromi járásban megvalósult támogatások példáján.

A kis- és középvállalatok támogatásának intézményi keretei

A kis- és közepes méretű vállalatok termelésükkel nemcsak az egyes nemzetgazdaságokban, hanem egész Európa gazdasági életében nagy súllyal vannak jelen, ezért az ilyen típusú vállalatok támogatási politikája egyre nagyobb jelentőségre tesz szert.

Azonban napjainkban megállapítható, hogy a kis- és középvállalatok támogatási rendszere eléggé átláthatatlan, mivel a rendszert bonyolult támogatási kapcsolatok jellemzik, valamint túl nagy az olyan szereplők száma, akik a kis- és középvállalatok támogatási politikájával foglalkoznak. A figyelem középpontjában elsősorban a központi államigazgatási szervek állnak, amelyek feladatai főként a megfelelő politika, valamint a források megszerzése köré koncentrálódnak. A különböző specializált ügynökségek, banki intézmények és pénzalapok főként a már említett politikák realizálásával foglalkoznak, annak ellenére, hogy létrehozásukat kezdeményezhetik államigazgatási szervek vagy érdekeltségi alapon működő piaci szereplők, azaz profi szervezetek. E két utóbbi szférának a kkv-k támogatásában betöltött szerepét és működési jellemzőit külön is érdemes áttekinteni.

Központi államigazgatási szervek

Az államigazgatási szervek a legfontosabb intézményi szereplők a kis- és középvállalatok támogatásában. Közülük Szlovákiában a Gazdasági Minisztérium az a szervezet, amely egyfajta kezes és koordinátor szerepét tölti be a már említett területen. Feladatai közé tartozik az ipar, a kereskedelem és a közlekedés állami szintű irányításának biztosítása. A Gazdasági Minisztérium döntési kompetenciája az állami támogatásokra vonatkozóan a következő néhány területen realizálódik:

1. A kis- és középvállalatok fejlesztési stratégiájának területe.
2. A kis- és középvállalatok támogatásához szükséges intézmények működtetése. A Gazdasági Minisztérium, mint az alapítók egyike koordinálja és módszertanilag irányítja a Nemzeti Kis- és Középvállalat-fejlesztő Ügynökség (*Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania*) működését, beleértve a regionális tanácsadó és információs hálózat fejlődését, valamint a vállalkozók innovációs centrumait, amelyek kis- és középvállalatokat céloznak meg.
3. A nemzetközi intézményekkel való együttműködés területe.

4. A vállalkozói közegre vonatkozó szabályozás területe. A Gazdasági Minisztérium koordinálja az együttműködést az állami szervekkel és más érintett intézményekkel Szlovákián belül. Ezen kívül kezdeményezi az együttműködést a külföldi intézményekkel és tanácsadó cégekkel.
5. A kis- és középvállalatok számára biztosítandó erőforrások területe. Azon pénzügyi eszközök, melyekre évente szüksége van a gazdaságnak az állami költségvetésből a kis- és középvállalatok támogatásához, a kis- és középvállalatokat támogató programok pénzügyi fedezetei. Az állami támogatás programját a kis- és középvállalatok fejlesztését segítő fenti ügynökség, a Szlovák Garancia és Fejlesztési Bank (*Slovenská záručná a rozvojová banka*), valamint a Szlovák Befektetési és Kereskedelmi Ügynökség (*Slovenská agentúra pre rozvoj investícií a obchodu*) realizálja.
6. A kis- és középvállalatok támogatása és fejlesztése Szlovákiában regionális szinteken is.

Szlovákia pénzügyi minisztériuma központi államigazgatási szervként jelenik meg a pénzügy, az adók és illetékek, a vámrendszer, a pénzügyi ellenőrzés és belső audit, az árak és azok ellenőrzése területén, ugyanakkor az adóhivatalok révén végrehajtója az adóelőírásoknak, s e kompetenciák területén a kis- és középvállalatokat támogató politikája rendkívül jelentős. Ez főleg a különböző kedvezmények, felszabadítások, valamint egyéb pénzügyi eszközök alkalmazásában nyilvánul meg.

A család- és munkaügyi minisztérium Szlovákiában közvetlenül nem foglalkozik a kis- és közepes vállalatok támogatásával, közvetve azonban a munka- és családügyi hivatalokon keresztül valósul meg a támogatás különféle vissza nem térítendő pénzügyi támogatások formájában, melyek felhasználási területe előre adott.

Ügynökségek, banki intézmények és alapok

A Nemzeti Kis- és Középvállalat-fejlesztő Ügynökség 1993-ban alakult a Szlovák Köztársaság kormánya és az EU PHARE² kezdeményezésére azzal a céllal, hogy támogassa a kis- és középvállalatok elterjedését és fejlődését, valamint a regionális egyenlőtlenségeket csökkentő fejlesztési és szociális politikát Szlovákiában. Ez a működés különböző támogatási programokban nyilvánul meg Szlovákia minden egyes régiójában, valamint a vállalkozóknak nyújtott visszatérítendő és vissza nem térítendő pénzügyi támogatások formájában.

Az egyes régiókban az Ügynökség nagy mértékben segítette a regionális tanácsadó és információs centrumok, a vállalkozói és innovációs centrumok, az első kapcsolat centrumok, valamint a vállalkozói és technológiai

² PHARE (Poland and Hungary Assistance to the Restructuring of the Economy)

inkubátorházak létrehozását, hálózatuk kiépítését. Mindezekeken felül még az alábbi két hitelprogramban is koordinátorként vállal szerepet:

- A támogató hitelprogram (*podporný úverový program*) fő célja, hogy lehetőséget biztosítson a kis- és középvállalatoknak a beruházási tőke hozzáférésehez kedvezőbb hitelfeltétekkel, mint amit a kereskedelmi bankok nyújtanak
- A mikrokölcsön program (*mikropôžičkový program*) fő célja, hogy elérhetővé tegye a kis- és középvállalatok számára a mikrokölcsönök-höz való hozzáférést, támogatva ezzel a foglalkoztatást és az újabb munkahelyek teremtését.

Az Ügynökség által nyújtott pénzügyi segítség, amely európai uniós forrásokból származik, közvetlen módon a különböző támogatások (grantok) formájában igényelhető, közvetett támogatások formájában pedig inkább csak a vállalati infrastruktúra fejlesztését szolgálja.

A Szlovák Garancia és Fejlesztési Bank (rövid szlovák nevén SZRB) egy specializált banki intézmény, amelynek megalapítója Szlovákia központi államigazgatási szerve, a Pénzügyminisztérium. Az SZRB Kelet-Európa első olyan bankja, amely a kis- és középvállalatok támogatására összpontosít. Az erőforrások tekintetében függ az állami költségvetésből kapott rendszeres transferektől, az együttműködő minisztériumok megfelelő költségvetési pontjaitól és a saját erőforrásaitól, amelyeket nemzetközi pénzügyi intézeteknek adott kölcsönből szerez meg. A kis- és középvállalatok támogatását az SZRB különböző garanciaprogramokkal, juttatási programokkal, hitelprogramokkal, valamint pénzeszközök közvetítésével biztosítja.

Az SZRB jelentősége abban áll, hogy úgy veszi figyelembe a kis- és középvállalatokat, ahogyan azok definiálva vannak az Európai Unió keretein belül. Az SZRB egyedülállósága ezen vállalatok támogatási rendszerét illetően abban rejlik, hogy az alábbi banki támogatások kombinált rendszerét nyújtja:

- Garanciaprogramok. Az SZRB garanciát vállal a banki hitelekre, amivel jelentősen csökkenti a kereskedelmi bankok kockázatát és a vállalkozóknak lehetővé teszi a vállalkozói terv megvalósítását,
- Juttatási programok. Ezen programok keretein belül az SZRB visszatérítetlen pénzügyi juttatásokat biztosít a kamatkiadások egy részének megtérítésére,
- Hitelprogramok. Az SZRB közvetve, a kereskedelmi bankokon keresztül biztosít hitelt a kis- és középvállalatok számára.

A kis- és középvállalatoknál általában problémát jelent a hitel biztosítása, ezért az SZRB által nyújtott garancia a kereskedelmi bankok nyújtotta hitelekre a pénzügyi támogatás jelentős formáját testesíti meg.

A kkv-k fejlesztési célú pénzügyi támogatásának egy másik lehetősége a külföldi bankok által nyújtott hitelek segítségével történő finanszírozásának. Ezek hitelszerződések kötésével, a Szlovák Nemzeti Bank (*Slovenská národná banka*) és a külföldi bankok közötti megállapodás alapján jönnek létre, és a

finanszírozás közvetítő kereskedelmi bankokon keresztül jut el Szlovákiába. A kamatlábat általában a bankközi kamatláb alapján határozzák meg. Ismertebb hitelszerződések:

- Európai Beruházási Bankkal (EIB) történt hitelszerződés. Az EBB és Szlovákia között az utóbbi években két megállapodás is létrejött, mindkettő lehetőségeit teljes egészében igénybe vették. Az EIB-től származó hitelek folyósításában számos szlovákiai kereskedelmi bank vett részt.
- Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankkal (EBRD) kötött hitelszerződés. Az EBRD által nyújtott hitelösszeg egy vállalkozó esetében nem lehet nagyobb, mint 250 000 EUR.

Az Európai Unió kis- és középvállalatokat támogató politikájának célja és pénzügyi eszközei

A kis- és középvállalatok jelentős részét képezik az összeurópai gazdaságnak, és a legjelentősebb forrásai az új munkahelyek létrehozásának.

Mivel a kkv-k fejlesztése is nélkülözhetetlen az európai gazdaság fellendüléséhez, ezért az ilyen méretű cégek támogatása az Európai Unió számára fontos feladat. Ez a támogatás különböző formákban nyilvánul meg, többek között ilyen a nagy számú grant, kölcsön nyújtása, vagy némely esetben garancia vállalása. Az Európai Unió megközelítőleg 23 millió kis- és középvállalatot tart számon, amelyek az összes európai uniós vállalat-állomány mintegy 95%-át jelenti. Az Európai Unióban belül a kis- és középvállalatok prosperitása szempontjából mérvadó mutató a jelentős bevétel növekedés elérése, valamint a nagyobb létszámú, kvalifikált munkaerőt foglalkoztató munkahelyek teremtése, amely a Lisszaboni stratégia két fő célja is egyben. Az Európai Bizottságnak ezért eltökélt szándéka a vállalkozások további támogatása, hogy ilyen módon is hatékonyan segítse a kis- és közepes vállalatok létrehozását és dinamikus fejlődését az iparágak mindegyikében.

A vállalkozások növekedésének támogatása, valamint új munkahelyek létesítése az Európai Unió finanszírozási programjainak a lényegét képezi. A programok egész skáláján belül számos további olyan lehetőség áll rendelkezésre, amelyek célja megtalálni, és segíteni azokat a kis- és középvállalatokat, amelyek a legjobban megfelelnek az egyedi igényeknek. Egyszerű és gyors hozzáférést tesz lehetővé azon alkalmakra vonatkozó információkhoz, melyek a kis- és közepes vállalatokat érintik.

Az Európai Uniónak a kis- és középvállalatokat támogató, megújult politikája öt stratégiai célon és az ezekből fakadó intézkedéseken alapul, melyek hozzájárulnak egy hatékony politika átültetéséhez a gyakorlatba oly módon, hogy ez egészséges gazdasági növekedés és magas foglalkoztatottsági arány mellett valósuljon meg. Az Európai Bizottság a 2007–2013 közötti időszakra a következő célokat tűzte ki a kis- és középvállalatok támogatásával kapcsolatban:

- A vállalakozás és a vállalkozói gyakorlottság támogatása. E cél elérésére a következő eszközök állnak rendelkezésre: A kis- és középvállalkozások európai hete (2009. május 6–14.), vállalkozási kutatás, a holnap vállalkozóinak képzése, vállalatok egyszerűbb elindítása, az első alkalmazott felvétele, a családi vállalakozások támogatása.
- A kis- és középvállalatok piacra lépésének javítása. Nagyon fontos feladat, hogy megfelelő módon kell informálni a kis- és középvállalatokat a piacra lépés feltételeiről, és támogatni kell őket abban, hogy a nemzetközi piacon is megjelenjenek, mivel ezzel javíthatják versenyképességüket.
- A fölösleges bürokrácia megszüntetése. E cél elérésének egyik eszköze az egységesített és egyszerűsített adóelőírások bevezetése.
- A kis- és középvállalatok növekedési potenciáljának javítása. Ehhez kapcsolódó feladatok: az innovációs tevékenységek ösztönzése, jobb hozzáférés biztosítása a pénzügyi forrásokhoz, a versenyképesség javítása, a kis- és középvállalatoknak a közbeszerzésben való részvételének megkönnyítése, a kkv-k nemzetközi tevékenységének javítása, és főleg az exportpiacra termelő kis- és középvállalatoknál a nyelvi kommunikáció javítása.

Az Európai Unió fő pénzügyi eszközei az innováció és a vállalakozás támogatására, valamint a pénzügyi forrásokhoz való jobb hozzáféréshez a Versenyképesség és Innováció Keretprogramban (*Rámcový program pre konkurencieschopnosť a inováciu*) (a továbbiakban: CIP), valamint a Közös Európai Források a Mikro- és Középvállalatoknak programban (*Spoločné európske zdroje pre mikropodniky a stredné podniky*) (a továbbiakban: JEREMIE) vannak összefoglalva.

A versenyképesség és az innováció keretprogramja (CIP) egy integrált stratégia a Lisszaboni szerződésben foglaltak megvalósítására, amelynek végrehajtása a 2007 és 2013 közötti időszakban folyik. Költségvetése megközelíti a 3,6 milliárd EUR-t. Az innovációs és információs technológiára való tekintettel a CIP két fő részből, a Vállalkozói és Innovációs Programból (EIP), valamint az Információs és Kommunikációs Technológiák (IKT) programból tevődik össze:

- A Vállalkozói és Innovációs Program (EIP) célja az innováció jobb feltételeinek megteremtése, például a tagállamok közötti hitelesített eljárások cseréje, a vállalati innováció támogatása és átültetése a gyakorlatba. A program támogat minden olyan tevékenységet, mely a különböző részterületek innovációjával, az innovatív vezetéssel kapcsolatos. Az EIP, melynek költségvetése mintegy 2166 millió EUR, a kis- és középvállalatok pénzügyi szükségleteire reagál egy változó pénzügyi környezetben azzal a céllal, hogy javítsa azok hozzáférését a külső pénzügyi forrásokhoz a kockázati tőkéből történő beruházások növelésével, valamint a hosszú távú finanszírozáshoz szükséges eszközök biztosításával.

- Az Információs és Kommunikációs Technológiák (IKT) program célja, hogy stimulálja az új konvergáló piacokat az elektronikai hálózatokkal és szolgáltatásokkal, valamint a digitális technológiákkal. Ezen kívül támogatja még a nyilvános szektor szolgáltatásainak modernizációját, hozzájárulva ezzel a produktívabb és jobb szolgáltatásokhoz. E célokra megközelítőleg 728 millió EUR lett elkülönítve

A JEREMIE az Európai Bizottság, az Európai Befektetési Alap, valamint az Európai Beruházási Bank közös kezdeményezése, amelynek célja megkönnyíteni a finanszírozáshoz való hozzáférést a mikro- és a középvállalatoknak, főleg a mikrohitelhez, a kockázati tőkéhez és az innovatív finanszírozás egyéb formáihoz. Jelentős figyelmet szentelnek az újonnan alapított vállalatok támogatásának, a technológiai transzfernek, a technológiai és innovatív alapoknak, valamint a mikrohitelnek. A JEREMIE az Európai Regionális Fejlesztési Alapprogram elválaszthatatlan részeként működik, és a projekteket a megfelelő nemzeti, valamint regionális szinten választják ki.

A Vállalkozói program három pénzügyi eszközt vonultat fel az európai kis- és középvállalatok közvetett támogatására:

- Gyorsan növekvő és innovatív kis- és középvállalatokat támogató alap (FRI). Ezt az alapot az Európai Bizottság felügyelete alatt az Európai Beruházási Alap kezeli, és olyan kevert, esetenként magán kockázati tőke alapokra fókuszál, amelyeket független menedzsment irányít.
- Garancia alap kis- és középvállalatoknak (ZF). A ZF küldetése, hogy kezességet vállaljon a garancia alapot nyújtókkal szemben.
- Ún. kombinált program a befogadóképesség növelése érdekében (PBK). A program az Európai Megújulási és Fejlesztési Bank hatásköre alá tartozik. E program keretein belül grandokat nyújtanak azzal a céllal, hogy stimulálják az olyan kockázati tőke nyújtását a kis- és középvállalatok érdekében, melyet azok a specifikus és technikai ismeretekkel rendelkező személyzet hosszú távú alkalmazására tudnak fordítani.

A Kohéziós Alapból nyert strukturális alapok felhasználásának egyik perspektivikus formája a JEREMIE keretein belül működő ún. innovatív pénzügyi eszközök igénybevétele, amely az Európai Bizottság, az EIB, az EIF, valamint az EBRD közös kezdeményezése révén jött létre azzal a céllal, hogy megkönnyítse a kis- és középvállalatok számára a saját és az idegen pénzügyi forrásokhoz való hozzáférést.

Európai uniós alapok

A pénzügyi és technikai segítség az Európai Unióból Szlovákiába 1990 óta folyik ún. belépés előtti (*pre accession*) alapok segítségével. A legtöbb ideje működő program a PHARE, később megindult az ISPA³ és a SAPARD⁴ elnevezésű program is.

Az európai regionális politika az egyes régiók közötti pénzügyi szolidaritáson alapszik. Fő célja az Európai Unió egyes régiói közti gazdasági és szociális egyenlőtlenségek megszüntetése. A regionális politika megvalósításának alapvető pénzügyi eszköze egyrészt az Európai Unió közös költségvetése, másrészt a különböző strukturális alapok. Utóbbiak között négy forrásfajta tartozik

- Az Európai Régiófejlesztési Alap (ERDF), amely az Európai Unió legkevésebbé fejlett régióinak fejlesztéséhez járul hozzá.
- Az Európai Szociális Alap (ESF), amely főleg oly módon támogatja a munkanélküliek újra munkába állását, hogy finanszírozza a támogatási rendszert, valamint a szakmai felkészítést.
- Az Európai Mezőgazdasági Támogatási- és Garancia Alap (EAGGF). Az alap a mezőgazdasági struktúrák adaptációját támogatja a mezőgazdaságban végbemenő hosszú távú strukturális változások érdekében.
- A Halászatot Támogató Pénzügyi Keret (FIFG), amelynek célja a halfeldolgozó ipar fellendítése.

Az Európai Unió új kohéziós politikáját 2006. július 4-én fogadta el az Európai Parlament (EP). Ez a politika már jobban összpontosít a környezetvédelemre, a versenyképesség javítására, valamint az új munkahelyek teremtésére. Az EP küldöttek elfogadták az új kohéziós politikára vonatkozó rendeletcsomagot, amely 2007–2013 között érvényes, s ezzel egyben elfogadták az Európai Unió közös költségvetésének 32,7%-os kihelyezését, ami megközelítőleg 308 millió EUR. A kohéziós politika a jövőben jobban hozzá akar járulni a Lisszaboni kritériumok teljesítéséhez.

Az Európai Unió által támogatott szlovákiai projekteknél érvényes, hogy a finanszírozásukban mindig három oldal vesz részt: az Európai Unió, a Szlovák Köztársaság, valamint a támogatás végső igénybevevője. A közös finanszírozás mindig csak a jogos kiadásokra terjed ki. Minden kérvényezőnek, aki az EU pénzeszközeit szeretné felhasználni, fel kell mutatnia azt a szándékát, hogy hajlandó a közös finanszírozásban részt venni saját forrással, esetleg a kereskedelmi bankok vagy intézmények által folyósított hitellel.

Az Európai Unió minden tagállamának kötelező feladata volt egy olyan stratégiai jellegű dokumentum elkészítése, amely jogosulttá teszi a strukturális alapból való támogatás elnyerésére. A Szlovák Köztársaság is kidolgozott egy Nemzeti Fejlesztési Tervet (*Národný rozvojový plán*), amelynek alapvető célja a

³ ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)

⁴ SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)

GDP növekedésének biztosítása. Az előzőekben említett fejlesztési terv részét képezik a következő területek fejlesztését előíró operációs programok:

- ipar és szolgáltatás,
- emberi erőforrások,
- mezőgazdaság és vidékfejlesztés,
- alpinfrastruktúra.

A strukturális alapokat mindig 7 éves periódusokra programozzák. Jelenleg a 2007–2013-as programozási perióduson belül vagyunk.

Kockázati tőkével történő pénzügyi támogatás

A kockázati tőke piacán a résztvevők három fő csoportját különböztethetjük meg:

- Befektetők, akik a fejlesztéshez eszközöket biztosítanak. Lehetnek intézményi jellegűek (bankok, biztosítók, nyugdíjalapok, multinacionális vállalatok, állami intézmények, ügynökségek) és nem intézményiek (nyilvánosság, üzletkötő).
- Kockázati tőke alapok, amelyeket kockázati befektetők vagy kockázati menedzserek közvetítenek, és ők kulcsszerepet játszanak az egész folyamat során.
- Vállalatok (kliensek, megcélzott vállalatok).

A kockázati tőke tehát nem más, mint egyfajta jutalékos tőke, amelyet professzionális vállalatok nyújtanak fejlesztés céljával olyan rászoruló cégeknek, melyek jelentős növekedéssel bírnak. A kockázati tőke mindenekelőtt egyfajta partnerség a vállalkozó és a befektető között. A kockázati tőkével történő befektetés ugyanis nem egyfajta egyszeri pénzeszközjuttatás, hanem egy néhány éves együttélési folyamat a vállalat és a befektető között.

Általában a kockázati tőke befektetője kisebb részesedéshez jut a vállalatban, és ugyan jelen van a döntő befolyással bíró rendelkezések meghozatalánál, de a vállalat mindennapi rutinjába nem szól bele, azt meghagyja a vállalat eredeti tulajdonosának. Amennyiben a vállalat nem nyereséges, úgy a befektető elveszíti a befektetett pénzeszközöket. Amennyiben azonban a vállalat sikeresen működik, és profitot termel, úgy a befektető által befektetett pénz a többszörösére nőhet.

A kockázati tőkét nyújtó vállalatok különböző kritériumok mentén eltérnek. Ezek a kritériumok főleg a beruházás nagyságára és hosszára, az üzemág irányzatára, de elsősorban a vállalat fejlettségi fázisára vonatkoznak, amely a vállalati életgöréből olvasható ki. A vállalatok esetében általában négy befektetési szakasz különíthető el:

- A megelőző kezdeti finanszírozás. Ekkor történik a kutatások befejezése, a termelés elkezdésére kidolgozott koncepció hitelesítése, mielőtt még a vállalat a termelés induló fázisába kerülne.

- Az indulás finanszírozása. A finanszírozás a fejlesztésre, termékek vagy szolgáltatások befejezésére, tőkéletesítésére, vagy kezdeti marketing tevékenység finanszírozására irányulhat. Ezt a fajta finanszírozás olyan vállalatok vehetik igénybe, amelyek a megalapítás fázisában vannak, illetve olyan, már megalapított vállalatok, melyek nem árulják termékeiket vagy nem nyújtják szolgáltatásaikat rendszeresen, kereskedelmi bázison.
- A kezdeti fejlődés finanszírozása. Ebben a stádiumban a vállalatok már befejezték a termékük vagy szolgáltatásuk fejlesztési szakaszát, és további finanszírozásra van szükségük, hogy el tudják kezdeni a kereskedelmi mennyiség előállítását, amivel aztán a vállalat szert tehet az első bevételeire.
- Fejlesztési finanszírozás. Ebben a szakaszban a finanszírozás fő célja a már termelő vállalat növekedésének biztosítása, a befektetés a termelői kapacitások bővítését célozza meg.

A Komáromi járás mint a kis- és középvállalatok támogatásának színtere

A kkv-k szerepe a munkanélküliség csökkentésében

A Komáromi járás Szlovákia délnyugati részében fekszik. Területe 1100 km², lakosainak száma 106,7 ezer fő (2008). A járás legjelentősebb városa Komárom (Komárno), amely azon túl hogy járási székhely, gazdasági, kulturális, egészségügyi, oktatási és tudományos centrum szerepet tölt be a járáson belül. Komáromon kívül még a járás két jelentős városa Ógyalla (Hurbanovo), valamint Gúta (Kolárovo).

A Komáromi járásban működő kis- és középvállalkozások a munkaerő jelentős hányadát foglalkoztatják, ezért fejlesztésük, méretük növekedésének elősegítése fontos feladat. Különösen akkor, amikor a Dél-Szlovákiát is érintő gazdasági válság hatására ismét megnőtt és jelentős arányt ért el a térségben is a munkanélküliség.

A Munka- és Családügyi Hivatal (*Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny*) statisztikai adatai alapján 2009. 09. 30-án a Komáromi járásban kerekén 8000 munkanélküli személyt regisztráltak, ami 14,5%-os munkanélküliséget jelent. A Nyitra kerületi önkormányzat által nyilvántartott, megyei szintű munkanélküliségi arány sem volt sokkal kedvezőbb, mivel közel 11,4%-ot ért el (1. táblázat).

A járás legsúlyosabb munkanélküliségi problémáját az okozza, hogy a gazdasági világválság hatására rengetegen veszítették el az állásukat, hiszen tömeges leépítés volt több olyan, a környéken elhelyezkedő nagyvállalatnál, mint az országhatár túloldalán termelő multinacionális NOKIA Magyarország Kft. (Dél-Komárom), a Suzuki Magyarország Rt. (Esztergom).

Hasonló intézkedések, azaz jelentős munkáslétszámot érintő elbocsátások történtek a Komáromi járással szomszédos járások nagyvállalatainál is, például a Smurfitt Kappa papírgyár (Štúrovo) vagy a Samsung (Galanta)

elektronikai vállalat esetében. Sőt ezeken kívül a járás kis- és közepes vállalatai is kénytelenek voltak csökkenteni alkalmazottaik számát.

1. táblázat: Munkanélküliségi adatok Nyitrai kerület járásaira vonatkozóan, 2009. szeptember

Területi egység, járás	Gazdaságilag aktív lakosság, fő	Álláskeresők száma összesen, fő	Nyilvántartott munkanélküliek aránya, %
Komáromi (Komárno)	51 695	7 999	14,54
Lévai (Levice)	58 485	9 804	14,43
Nyitrai (Nitra)	84 606	6 961	7,46
Érsekújvári (Nové Zámky)	72 347	9 604	11,79
Vágsellyei (Šaľa)	27 893	2 924	9,59
Tapolcsányi (Topoľčany)	38 090	4 721	11,01
Aranyosmaróti (Zlaté Moravce)	20 167	2 762	12,2
Nyitrai kerület összesen	51 695	44 775	11,36

Forrás: <http://www.upsvar.sk/rsi/rsi.nsf>

A jövőre nézve úgy becsülhető, hogy a Komáromi járásban a munkanélküliek száma tovább fog növekedni, mivel a járásból négy nagyobb vállalat is jelezte, hogy 2009 végéig alkalmazottai leépítésre számíthatnak. Az Ógyallán működő Nuritech SK, s.r.o. az év végéig újabb 70 ember elbocsátását tervezi, a Gútán működő Kromberg & Schubert vállalat, amely az autóipar számára gyárt kötegelt vezetékeket az elkövetkezendő hónapokban 514 dolgozó elbocsátását tervezi, a Komárom székhelyű Stavkov vállalat alkalmazottai is további létszámcsökkentésre számíthatnak, hiszen a vállalat a közel-múltban szüntette be három munkakörének működését. Hasonló sors vár a szintén komáromi székhelyű Stroje a mechanizmy cég alkalmazottaira is, ugyanis a vállalat egyetlen hónapban (2009 áprilisában) 61 alkalmazottjától vált meg, de az év végéig további leépítéseket tervez.

A Komáromi járás gazdasága

A vizsgált délnyugat-szlovákiai járás gazdasági életében mérvadó szerepet játszik az ipar, azon belül a gépgyártás, az élelmiszeriparnak valamint a cipőgyártásnak. A járás jelenlegi gazdasági teljesítménye enyhén elmarad a szlovákiai átlagtól, mely megmutatkozik többek között az átlagos havi nominális bérben, valamint a munkanélküliség arányában is.

Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a járás gazdaságát fellendíteni képes fejlődési potenciál itt rendkívül magas. 2020-ig akár Szlovákia egyik legfejlettebb gazdasági régiójává is válhat a Komáromi járás. Ez a pozitív jövőkép többek között annak is köszönhető, hogy nagy számban áramlanak a térségbe külföldi befektetések, nő a magas műszaki színvonalú technológiát alkalmazó cégek száma, szaporodnak az üzleti és gazdasági információt és tanácsadást nyújtó szervezetek, amelyek jelentős mértékben elősegítik a vállalkozói réteg fejlődését. A következő, sikert feltételező jövőkép a vállalkozók és az önkormányzat közötti kapcsolat tökéletesítésében rejlik, valamint az integrációban a járás minden fejlesztési területén. Főleg a határokon átívelő gazdasági együttműködés bővítésében vannak még jelentős, hasznosításra váró tartalékok.

A járás SWOT elemzése

Mint minden területi egység, a Komáromi járás esetében is megvizsgálhatók azok a tényezők, amelyek a térség gazdasági fejlődése szempontjából előnyösek lehetnek a jövőben, és azokat is számba kell venni, amelyek a jövőbeni fejlődési folyamat gátjai, akadályozói lehetnek.

E tényezők, tényezőcsoportok következetes számbavétele, feltérképezése a járás kis- és középvállalatainak működési feltételei és fejlesztési támogatása szempontjából is rendkívül fontos feladat. A terület gazdasági potenciálja szempontjából számba vehető erősségeket, lehetőségeket egy kisvállalkozónak is éppen úgy (sőt még alaposabban) ismernie kell, mint az ide telepedett multinacionális vállalatnak vagy szlovák tulajdonban levő nagyvállalatoknak.

Hasonló a helyzet a gazdaságfejlődés szempontjából hátrányt okozó tényezők (gyengeségek) leltárba vételének szükségességével. Részletes ismeretük hiánya vállalkozói melléfogások sorozatát, cégcsődök sorozatát eredményezheti, amennyiben a vállalkozás fejlesztése kellően fel nem mért piacok irányába mutat.

Ugyancsak nem elhanyagolható mértékű károkat okozhat, ha a kis- és közepes méretű vállalat alábecsül olyan veszélyeket, mint tőkeerős versenytárs megjelenése és piac szerzése, ami már rövid távon is veszélyeztetheti a hasonló profilú kisvállalkozások fennmaradását. A fentiek alapján a Komáromi járásra elvégzett SWOT-analízis a következő eredményeket hozta (2. táblázat).

A táblázatból látható, hogy a járás gazdasági fejlődése érdekében nélkülözhetetlen a közlekedési infrastruktúra javítása, a kommunikációs összeköttetések bővítése Szlovákia nyugati járásaival, mint például a Pozsonyi járással, javítani Nyitra kerület társadalmi-gazdasági konvergenciáját, valamint a jobb összeköttetés, közúti infrastruktúra biztosítása Nyitra megye és Magyarország között. Ez utóbbi főleg azért fontos, mert ennek hiányában mindenképpen problémát fog jelenteni a külföldi beruházásokat áthozni Szlovákiába.

2. táblázat. A Komáromi járás SWOT-elemzésének eredményei

Erősségek	Gyengeségek
- Kedvező földrajzi helyzet a Bécs-Pozsony-Budapest közlekedési vonal menti fekvés - Komárom egyfajta innovációs pólus, jelentős fejlődési potenciál - Életvitel, lakhatóság, valamint közlekedés területén is aktív közegnek tekinthető - A gazdasági fejlődés nagy jelentőségű közép-európai tengelyéhez (Budapest-Győr-Pozsony-Bécs) közeli fekvés - Vonzó természeti környezeti értékek - Értékes, turizmust és szolgáltatások igénybevételét elősegítő hadtörténeti és kultúrtörténeti természeti környezet - A gépipar és az élelmiszeripar fejlődése - Kis- és középvállalatokat támogató szervezetek - Kedvező középiskolai struktúra - A felsőoktatási végzettségűek növekvő száma - Multikulturális környezet	- Nem megfelelő közlekedési összeköttetés a szomszédos Magyarországgal - Gyenge kapcsolódás a közlekedési hálózatra - Kevés induló és kockázati tőke - Lakosságszám csökkenés, elöregedés, - A nyugdíjasok számának növekvő aránya - Magas tartós munkanélküliség - Alacsony képzett munkanélküliek magas aránya - Az iskolázott munkaerő elvándorlása - A települési infrastruktúra rossz állapota - Alacsony színvonalú szolgáltatási infrastruktúra - Képzetlen munkaerőt alkalmazó ágazatok túlsúlya - A lakosság alacsony vásárló ereje - Az egészségügyi, szociális, kulturális és sport intézmények elavult felszerelése - Alacsony hozzáadott értékű termelés - A másodlagos megújuló erőforrások használata - Műemlékek alacsony kihasználatlansága - Alacsony havi átlagbér
Lehetőségek	Veszélyek
- A Komárom – Érsekújvár gazdasági tengely progresszív fejlesztése - A technikai infrastruktúra kiépítése - Ipari parkok létesítése, barna zónák revitalizációja - Ajánlatok potenciális befektetők számára - Nemzetközi idegenforgalmi centrum kiépítése - Szabad munkaerő kihasználása (idegenforgalom, szolgáltatások, korszerű iparágak) - Új Duna-híd építés (Komárom – Komárno között) - Bővülő szlovák-magyar gazdasági együttműködés - Jelentős bio-mezőgazdasági potenciál hasznosítása - Geotermális erőforrások kihasználása - Klasszterek fejlesztése - Egyetemi kooperációban (SJE) technológiai, innovációs és kutatócentrum alapítása - Regionális közlekedési infrastruktúra kiépítése - Logisztikai központok építése - Idegennyelv oktatás, szaknyelvi képzés fejlesztése - Művelődés és munkaerőpiac összehangolása - A kulturális örökség és a népi hagyományok megújítása - Jobb minőségű szolgáltatások biztosítása a sport és a kultúra területén - Szociális célú vállalkozások létrehozása - Képzési centrumok létesítése	- Kevés erőforrás a technikai infrastruktúra javítására - Kevés pénzügyi erőforrás a termelés fejlesztésére és korszerűsítésére - Nincsenek kiépítve technológiai centrumok - Nem elegendő kapacitás a nagy fejlesztési projektek előkészítésére és befogadására - Jogi problémák a földterület tulajdonviszonyainak rendezése során - A tartósan munkanélküliek érdektelenné válnak a munkakeresésben - A képzett személyek elhagyják a régiót - Az aktív lakosság számának stagnálása, csökkenése - Nem lesz elég erőforrás a városok infrastruktúrájának modernizálásához - A kialakulatlan ipari zónák visszafejlődése - Alacsony színvonalú szolgáltatási és idegenforgalmi marketing fennmaradása - Új Duna híd építésének elmaradása - A munkanélküliségi arány növekedése, valamint a munkaerőpiac problémáinak elmélyülése - A lakosság környezettudatos gondolkodásának alacsony szintje - A hulladékgazdálkodás terén közömbösség érdeklődés - A beruházók elfordulása a komáromi régiótól - A munkalehetőségek és bérek értékének csökkenése - A munkanélküliség növekedése

A kis- és középvállalatok támogatási formái

Ahogy már utaltunk rá, a Komáromi járás kedvező gazdasági adottságai révén számtalan lehetőséget biztosít a vállalkozóknak, akik a pályázati időszak első két és fél éves szakaszában nagy számú sikeres pályázatot nyújtottak be (3. táblázat).

A táblázatból kiolvasható, hogy a legtöbb – összesen 74 – nyertes pályázatot a járás a SOP programok keretén belül a 13. SOP (mezőgazdaság és vidékfejlesztés) operatív programhoz kapcsolódóan realizált, amelynek támogatási összege meghaladta a 21,5 millió EUR-t. Ez az összeg a 2009. augusztusáig elnyert teljes pályázati összeg 56,5%-át jelentette.

3. táblázat. A Komáromi járás EU forrásból és állami költségvetésből támogatott nyertes pályázatai 2009.08.03-ig

Program típus	A szerződéses projektek		A finanszírozás forrása és összege		Elnyert támogatás összértéke,
	száma, db	összege, EUR	EU strukturális alap, EUR	Állami költségvetés, EUR	EUR
11. SOP ⁵	10	4 668 719	2 564 452	2 083 125	4 647 578
12. SOP ⁶	13	1 214 146	539 763	142 861	682 624
13. SOP ⁷	74	22 318 637	15 107 784	6 446 767	21 554 552
14. SOP ⁸	41	12 407 874	7 544 395	2 975 205	10 519 600
44. NP ⁹	6	1 013 799	681 626	184 182	865 808
Összesen	144	41 623 175	26 438 020	11 832 140	38 270 162

Forrás: <http://www.strukturalnefondy.sk/download.php?FNAME=1249652068.upl&NAME=Stav+implement%C3%A1cie+pod%C4%BEa+krajov+k+03.08.2009.xls>

További 10,5 millió EUR-hoz jutott hozzá pályázati úton a Komáromi járás a 14. SOP (alap infrastruktúra) program keretében. (Ez a teljes elnyert összeg további 27,4%-ával volt egyenlő. A fentiekén túl az ipar és szolgáltatás, az emberi erőforrások, valamint a szomszédsági program keretében is sikeresen pályáztak a járás vállalatai. Utóbbiak együttes összege tette ki a maradék 6,2 millió EUR támogatást.

2009. augusztusáig a járásnak nem volt nyertes pályázata az elsősorban a Pozsonyi NUTS2 régió fejlesztéséhez kötődő JDP NUTS II., valamint az osztrák-szlovák, a lengyel-szlovák, és a cseh-szlovák közös fejlesztéseket tá-

⁵ Ipar és szolgáltatás (Priemysel a služby /MH SR/ ERDF)

⁶ Emberi erőforrások (Ľudské zdroje /MPSVR & MŠ/ ESF)

⁷ Mezőgazdaság és vidékfejlesztés (Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka /MP SR/ EAGGFu & FIFG/

⁸ Alapinfrastruktúra (Základná infraštruktúra /MVRR SR/ ERDF)

⁹ Szomszédsági program (Program susedstva /MVRR SR/ Maďarsko – SR – Ukrajina)

mogató CIF INTERREG IIIA projektek keretében. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ezekre a programokra ne lehetne pályázni a jövőben, ám a jelenlegi feladat jól és hatékonyan felhasználni a 2009 óta elnyert forrásokat a Komáromi járás kis- és középvállalkozásainak fejlesztésére. E források segítségével ugyanis fejleszthetik vállalataikat, javíthatnak versenyképességükön vagy éppen kiléphetnek a nemzetközi piacokra.

Összefoglalás

A kis- és középvállalatok gazdasági jelentősége Szlovákia fejlődése szempontjából rendkívül jelentős, nemcsak a rugalmasságuk miatt, amellyel alkalmazkodni tudnak a változó piaci követelményekhez, hanem azért is, mert nagymértékben hozzájárulnak a munkaképes lakosság foglalkoztatásához. E kategória jelentőségét mi sem tükrözi jobban, mint az, hogy az országnak az Európai Unióhoz való csatlakozását követően megnyílt az út a kis- és közepes méretű vállalatok előtt a különböző célt szolgáló uniós fejlesztési forrásokhoz.

Ahogyan az Európai Unió egész területén, így a Komáromi járásban is rendkívül fontos szerepet töltenek be a kis- és közepes méretű vállalatok. Sajnos a gazdasági világválság hatására néhányan csődbe mentek, növelve ezzel a járásban a munkanélküliek arányát, és jelentős számban vannak olyanok, akik küzdenek a fennmaradásért, a versenyképességük javításáért. E tényt szem előtt tartva e rövid tanulmány arra vállalkozott, hogy összefoglaló áttekintést nyújtson azokról a támogatási lehetőségekről, amelyeket kihasználhatnak a vállalatok. Ilyen speciális támogatási eszköz a kis- és középvállalatok állami támogatása, továbbá az Európai Unió finanszírozási eszközei. Emellett a kockázati tőkével való finanszírozás is számos lehetőséget nyújt a kis- és középvállalatok fejlesztése számára.

Következtetésekként megállapítható, hogy a szlovákiai kis- és középvállalatok finanszírozási lehetőségei jelentős mértékben javultak Szlovákia Európai Unióhoz való csatlakozása után, mivel számos új lehetőség nyílt meg a vállalkozók előtt.

Felhasznált irodalom

Fetisovová, E. – Nagy, L. (2007): Úlohy trhu rizikového kapitálu pri financovaní malých a stredných podnikov. In: Nová ekonomika [vedecký časopis obchodnej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave] roč. 6, číslo 2. s. 15–21

Fetisovová, E. – Vlachynský, K. – Sirotko, V. (2004): Financie malých a stredných podnikov. IURA Edition. Bratislava

Fetisovová, E. – Nagy, L. (2007): Ciele a finančné nástroje modernej politiky rozvoja malých a stredných podnikov Európskej únie. In: Ekonomické rozhľady [vedecký časopis Ekonomickej univerzity v Bratislave] roč. 36, číslo 4. s. 502–512

Strážovská, H. (2004): Analýza vývoja malého a stredného podnikania v SR (Permanentný výskum 1995 – 2003). Obchodná fakulta Ekonomickej univerzity v Bratislave. Bratislava

Strážovská, L. (2007): Malé a stredné podnikanie a rodinné podnikanie. SECOS. Nové Zámky

Vlachynský, K. a kolektív (2006): Podnikové financie. IURA Edition. Bratislava
<http://www.upsvar.sk/rsi/rsi.nsf/0/E95AC40BA6F6159EC12575660031E9E7?OpenDocument>

<http://www.strukturalnefondy.sk/download.php?FNAME=1249652068.upl&A NAME=Stav+implement%C3%A1cie+pod%C4%BEEa+krajov+k+03.08.2009.xls>

A SIKERESSÉG TITKA. VÁLLALKOZÁSOK A SZLOVÁK-MAGYAR HATÁR MENTI TÉRSÉG VÁROSAIBAN

Kosár Silvia¹

Abstract

The key to success. Businesses in the Slovakian-Hungarian border region

The economic crisis caused recession in several countries of the world. The main concern of the leaders of the worst-hit areas is how to solve or at least to reduce the negative effects. In controlling the decline businesses have a crucial role. Hence the main aim of this paper is the examination of entrepreneurial success. It examines the attitude of businesses - located in settlements along the Slovakian-Hungarian border - towards success and it also describes the effectiveness of the factors which influence the success of their operation.

Key words: *economic recession, entrepreneurial success, border region*

Bevezetés

A világ országait 2008 ősze óta a globális gazdasági válság kezelése, és negatív következményeinek csökkentési lehetőségei foglalkoztatják. A válság bölcsője az Amerikai Egyesült Államok. A krízis a világ többi nagyhatalmánál is jelentkezett, de mostanra a világ összes gazdaságát érinti. Mivel az Európai Unió tagországai, azon belül is főleg a kelet- és közép-európai államok, erősen függenek a külföldi beruházóktól, ezért a válság következményei Szlovákiában és Magyarországon is nagyon érezhetőek. Az országok kormányai és az Európai Parlament abban látják a megoldást, ha az egyes országokon belül a válság negatív hatásainak legjobban kiszolgáltatott kis- és középvállalkozókat támogatják, elősegítve gazdasági talpon maradásukat, illetve túlélésüket.

Köztudomású tény, hogy a vállalkozások jelentik a piacgazdaság hajtóerejét és az országok fő bevételi forrását. A Közép-Európában végbement gazdasági-politikai rendszerváltást követően ezek főleg a kis- és középvállalkozások lettek. Ahhoz, hogy ez továbbra is így maradjon, jól működő, sikeres vállalkozásokra van szükség.

¹ Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom, e-mail: kosar.szilvia@selyeuni.sk

E tanulmány vállalatok sikerességével foglalkozik. Napjaink gazdasági nehézségeivel ugyanis csak az tud szembenézni, aki sikeres. A gazdaság leg-hatékonyabb, valamint legnagyobb gyakorisággal előforduló szereplői a kis- és középvállalkozások, amelyek jövedelmező működése akkor biztosított, ha ehhez a szervezeti egységek mindegyike hozzájárul.

Jelen tanulmány célja egyrészt Szlovákia és Magyarország néhány országhatár menti térségére vonatkozóan feltérképezni a városokban működő vállalatoknak a sikerességhez való viszonyulását, valamint megvizsgálni a sikertényezők hatékonyságát. Másrészt a kérdőíves felmérés keretében kapott eredmények alapján összehasonlítani a két városcsoportra kapott eredményeket.

Tudományos előzmények

A vállalati sikerrel kapcsolatos kutatások eredményeként az üzleti világban sokan sokféleképpen értelmezik a siker-fogalom jelentését. Egyes szakembereknél az eredményességet, mások számára a jövedelmezőséget, vagy a likviditást jelenti. Lehet a siker az üzleti életben egy vállalkozás látványos, „nagy dobása”, amely a cég számára kiemelkedő profitot, lenyűgöző növekedési mutatókat eredményez (Dinya L. 2005). Mások szerint akkor sikeres egy szervezet, ha új feltételeket és lehetőségeket teremt (Bailom, F.-Matzler, K.-Tschernernjak, D. 2006). A vállalati gyakorlatban elterjedt nézet szerint a sikeres vállalkozás „titka” az, ha pontosan tudható, kik lesznek a vállalat által előállított termékek vagy szolgáltatások vevői. Rájuk kell tehát koncentrálni a reklámmal, mert így érhető el, hogy az adott termék, ill. szolgáltatás vásárlóivá váljanak.

A sikeres vállalkozás további feltétele a jól képzett, a céghez hűséges és lojális munkatársak közössége, továbbá a karizmatikus vezetők jelenléte. Együttműködésük meghozza az eredményt, azaz a sikeres vállalati működést jelző magas jövedelmezőséget, a tartós likviditást, a hírnév erejét és stabilitását (Varsányi J. 1996).

A siker fejlődését befolyásoló tendenciák megismeréséhez érdemes áttekinteni a 20. századi menedzsment iskolák eredményeit. Ekkor fogalmazódtak meg először az eredményességhez vezető menedzsmentfeladatok is. Az iskolák tagjai közül A. Chandler amerikai gazdaságtörténész mutatott rá elsőként arra, hogy a múlt sikerreceptjei napjainkban is helytállóak (N. N. 2007, CEO). Ő arra a kérdésre kereste a választ, hogy vajon mi volt a vezető iparágakban az üzleti siker és kudarc titka a múlt században, és mi most? A biokémiai ágazatban és a gyógyszeriparban működő vállalatoknál folytatott vizsgálataiban arra mutatott rá, hogy csak azon vállalatok tudtak igazán sikeresek lenni, amelyeknek a vezetői megtanultak fejleszteni, termelni és eladni a belföldi, ill. nemzetközi piacokon. Amint eredményesek tudtak lenni, a meglévő tudásbázisukat termékeik továbbfejlesztésébe, és újabbak kifejlesztésére fordították. Ennek köszönhetően alkalmazkodni tudtak a technikai tudás és piac változásaihoz, valamint a makroökonomiai folyamatokhoz (gazdasági recesszió, háborúk gazdasági hatásai). Chandler

azt is hangsúlyozta, hogy nem elegendő, hogy a vállalat vezetője megfelelő tudással és hozzáértéssel rendelkezzen, hanem a szervezetnek is tudnia kell alkalmazkodni a változó piaci környezethez.

A 21. század megváltozott világgazdasági körülményei között viszont már más tényezőket is figyelembe kell venniük a vállalatoknak a gazdasági, illetve üzleti siker elérése érdekében. E faktorokat legkomplexebben Marosán Gy. foglalta össze a Figyelő c. szakfolyóiratban megjelent tanulmányaiban (Marosán Gy. 2002a-g). Ő hívta fel a figyelmet arra a tényre, hogy korunkban a világgazdaságban korábban tapasztalható növekedési trend megtört, a gyorsuló növekedés lelassult, ezért a vállalatok számára az elsődleges cél a kiegyensúlyozott, fenntartható fejlődés biztosítása lett. Ily módon az új gazdasági környezetben a menedzsmentnek a következő tényezők hatásaival kell számolnia:

- Az új, fejlettebb technikát alkalmazó vállalatok gyorsabban fejlődnek a piacon. Először csupán a fogyasztók figyelmét keltik fel, de később a korszerűbb megoldásoknak köszönhetően megnyerik a vásárlókat. Így a gyengébb vállalatok nem csak a fogyasztókat veszítik el, de a versenyképességhez szükséges tőkeforrást is.
- A méretgazdaságosság hátrányai az 1990-es évek végére nyilvánvalóvá váltak. A 21. században a sikert az határozza meg, hogy a szervezet mennyire képes a fogyasztók egyéni igényei mellett hatékonyan termelni. Az új irányzat jelmondata: „gondolkodj globálisan, termelj regionálisan, cselekedj lokálisan, és szolgálj ki egyedileg”.
- A munka jelentősége átértékelődött. Már nem csak a megélhetés forrása az emberek számára, hanem önmaguk képességeinek fejlesztési lehetősége is. Az eredményességhez szem előtt kell tartani a beosztottak értékeit és képességeit is.
- A vállalatoknak szem előtt kell tartaniuk a társadalom szükségleteit is. Kialakult az ún. etikus vállalati magatartás, amelyet egyre több globális vállalat alkalmaz, felismerve az etikus szempontok fokozott jelentőségét a fenntartható fejlődés feltételrendszerében.
- Új módszerek jelentek meg a világban, melyekkel a vezetés és az irányítás hatékony összhangját törekednek megteremteni. Céljuk összhangba hozni a tulajdon, a menedzsment és a társadalom különböző érdekeit.
- Az információ sokasága megváltoztatta a gazdaság szerkezetét. Ennek kiváltó oka, hogy nem csak a fogyasztásban, termékekben, de a termelésben is megnőtt az információ súlya.
- A 21. században a szervezetek struktúrája is megváltozott. A globális világban a hálózat-modellé a főszerep. A globális szervezeteket az önellenőrzés, a döntési jogokkal való felhatalmazás, belső vállalkozások és autonóm csoportok jellemzik.

A fentiekhez kiegészítésként hozzátehető: mivel a vállalatok eredményessége a piaci versenyben való helytállással függ össze, ezért a siker ilyen megközelítésben nem jelent mást, mint a szervezet hosszú távú versenyképességének tartós fenntartását, és megőrzését. (Dinya L. 2005). A gazdaság és a piac alapjellemzője, hogy összetételük állandóan változik, ezért a siker feltételeinek halmazában is időről időre cserélődnek a jellemzők.

Az eredményes szervezetek sajátosságai között Kotter további faktorokként említi az egészséges veszélyérzetet, a kommunikációt, a jövőképet, az adaptivitást, a motiváltságot, a csapatmunkát (Kotter, 2000). Az előbbi felsorolásból is kitűnik, hogy a vállalatok a sikert nem csupán gazdasági mutatókkal magyarázzák, hanem olyan nem pénzügyi mutatókkal egészítik ki, amelyek a jövőbeni pénzügyi eredményeket generálják (Taralik-Liebmann-Zakár, 2006). Ez a trend az utóbbi tíz év hozadéka.

A gazdasági eredményesség javításának gyakorlati szempontjait a legjobban a vállalatvezetők képesek megfogalmazni. A sikertényezők közül ők a világos célmeghatározást, a jól felépített fejlesztési stratégiát, az ehhez igazított működési struktúrát, a feladatok végrehajtásában elkötelezett és ellenőrizhető vezetői tevékenységet, valamint a célok elérését szolgáló hatékony kommunikációs rendszer kiépítését tekintik a legfontosabb faktoroknak (Vissi F. 2009).

Fontos követelmény továbbá a sikeres szervezet kialakítása, amelyben a minőségevezéreltség kitüntetett helyet foglal el. Magában foglalja a teljes körű minőségmenedzsmentet (De Toro, I. J.-Tenner, A. R. 2005), valamint a kiegyensúlyozott stratégiai mutatószámrendszert (*Balanced Scorecard*). (Kaplan, R. S.-Norton, D. P. 2002). A sikeres szervezet további ismérvei a profitabilitás, az innovatív struktúra, a növekedés és vagyongyarapodás, a stabil piaci pozíció, az elégedett partnerhálózat, és a vállalati környezettel való összhang.

Hasonlóképpen megadhatók a sikeres vezetés sajátos jegyei (professzionalizmus, hatékonyság, korrektség, ügyfél-orientáltság, átlátható intézkedések, a beosztottak megfelelő delegálása és motiválása, valamint a szükség szerinti gondoskodás), tovább a sikeres menedzser iránti követelmények: legyen szakmailag felkészült, vállalkozó szellemű, rugalmas, teljesítményorientált, emellett rendelkezzen stratégiai szemlélettel. Természetesen mindezek kamatoztatásához nélkülözhetetlenek a jó személyi adottságok, a megfelelő társadalmi háttér és a vezetői támogatás. A felsoroltakon kívül további sikerfaktorok is megnevezhetők, amelyek közül J. F. Voigt a vállalatirányítás 4 legfontosabb tényezőjének tekinti az alkalmazkodást, a megfelelő funkciók kialakítását, a jó kommunikációt, valamint a motivációt (Voigt, J. F. 1988).

A szakirodalomban megfogalmazott tudományos eredményekből tehát részletesen megismerhetők azok a sikertényezők, amelyek a közép- és kisvállalatok esetében – a változó gazdasági körülményekhez való rugalmas és sokoldalú alkalmazkodás révén – lehetővé teszik termékeik, szervezeti rendszerük, valamint vezetési stratégiájuk folyamatos megújulását, ezáltal jövőbiztonságuk tartós javulásának és piaci részesedésük növelésének hosszú távú megalapozását. Végül a vállalatok eredményességét befolyásoló tényezők

áttekintése alapján az is jól látható, hogy a sikerességhez nem elég csupán a vállalkozáshoz szükséges feltételek előteremtése. Ahhoz, hogy a szervezet eredményes legyen, a működési folyamatokat, jellemzőket és erőforrásokat a vállalati stratégia tükrében kell összehangolni.

A vállalkozói sikeresség vizsgálata a Duna két oldalán

Az Európai Unió új tagországai, köztük Magyarország és Szlovákia, a gazdaság alapvető pillérének tekintik a kis- és középvállalkozásokat. Számos nemzetközi kutatás foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi az eredményes vállalkozások titka. Többek között vizsgálják azt is, hogy a sikeresség milyen összefüggésben van a vállalat méretével, céljaival, és működési folyamataival. Ezek a vizsgálatok többségben már több mint öt éve lezárultak. Voltak, amelyeket Magyarországon, és voltak, amelyeket nyugat-európai országokban végeztek el.

Az említett kutatások ösztönzőleg hatottak arra, hogy megvizsgáljuk Magyarország és Szlovákia jelenlegi helyzetét a vállalati sikeresség szempontjából. Ebből a célból egy kérdőíves felmérés készült annak feltérképezésére, hogy a szlovákiai és magyarországi határvidék városaiban hogyan vélekednek a vállalkozók a sikerességről. Ugyancsak a vizsgálati célok között szerepelt annak megismerése, hogy a felmérés eredményei mennyiben térnek el a régebbi kutatások eredményeitől.

A kutatás tartalma és módszerei

Ahhoz, hogy sikerességről alkotott vélemények megismerésén túl rá lehessen világítani a közöttük levő összefüggésekre, a vállalkozók közötti primer adatgyűjtés elvégzésére volt szükség. A primer leíró kutatási módszer alkalmazására a szekunder adatok összegyűjtése után került sor. A kvantitatív jellegű kutatás során kérdőíves megkérdezés alapján történt meg a szükséges adatok összegyűjtése.

Mintaterületként 5 területi egység – 3 délnyugat-szlovákiai járás és 2 észak-dunántúli magyarországi megye – 230 városának 150–150 vállalata, ill. vállalkozása lett kiválasztva. Szlovákiából a Dunaszerdahelyi, a Komáromi és az Érsekújvári járás 3–3 városa, Magyarországról Komárom-Esztergom megye 6, Győr-Moson-Sopron megye 5 városa került a mintába. Utóbbi városok mindegyike más-más statisztikai kistérséghez tartozik (*1. táblázat*). A kérdőívek kitöltetésére 2009. tavaszán került sor.

1. táblázat: A vizsgálatba bevont városok és a mintaelemek százalékos megoszlása

Rétegek		Mintaelemek (%)
Ország	Város	
Szlovákia	Dunaszerdahely	17,33
	Somorja	9,33
	Nagymegyer	6,67
	Komárom	22,00
	Gúta	6,67
	Ógyalla	4,67
	Érsekújvár	22,00
	Párkány	6,00
	Nagysurány	5,33
Magyarország	Győr	26,67
	Sopron	12,00
	Mosonmagyaróvár	6,67
	Kapuvár	2,67
	Csorna	2,00
	Tatabánya	20,00
	Esztergom	8,67
	Tata	6,67
	Komárom	6,00
	Oroszlány	5,33
	Dorog	3,33

A 300 elemes mintanagyság összetételéből kitűnik, hogy a lekérdezések nem csak a nagyobb városokra terjedtek ki, hanem a vizsgált térségek több kisvárosára is. Emellett fontos volt, hogy ne csak a gazdaságilag fejlettebb városok vállalkozóinak sikerről alkotott véleményét ismerjük meg, hanem a központoktól távolabb fekvőket is. A célok között szerepelt továbbá a kis- és középvállalatokra, valamint a nagyvállalatokra kapott eredmények közötti eltérések okainak feltárása is.

Az adatok összegyűjtését követően következett összegzésük, feldolgozásuk és kiértékelésük. A munka során feladat volt a két országban végzett kérdőíves kutatás eredményeinek az összehasonlítása, vagyis annak megismerése, hogy a 2004-ben egyszerre uniós taggá vált két ország vállalkozóinak a véleménye mennyire tér el egymástól. Ennek a vizsgálata azért is fontos, mivel két eltérő gazdasági pozícióban lévő államról van szó. (Szlovákia ugyanis stabilabb gazdasági helyzetben van, mint Magyarország.) A jövőre nézve pedig érdekes lehet annak feltárása, hogy az eltérő gazdasági környezetben és helyzetben működő vállalatok mely tényezőket tartják a siker kulcsának.

A vállalati sikerességre vonatkozó elméleti ismeretek, valamint a szekunder adatok alapján összeállított kérdőívben a következő 3 kérdéscsoport szerepelt: 1. A vállalkozás gazdasági jellemzői; 2. A vállalkozás sikeressége; 3. A sikeres vállalkozó ismérvei.

Az első blokkban a vállalkozások azon tényezőinek megismerésére helyeztük a hangsúlyt, amelyek összefoglalják gazdasági jellemzőiket (jogi forma, alkalmazottak száma, éves forgalom, székhely). Ezt követően a vállalkozóknak ki kellett választaniuk azokat a sajátosságokat, amelyek számukra a sikert jelentik. Ebben a részben olyan kérdések szerepeltek, amelyek segítségével a kiértékelés során bemutathatók a vállalatok és sikerességük közötti összefüggések, a cégek céljai, valamint a vállalkozás működési folyamataiban való változtatás esélye. A harmadik részben szereplő kérdések a sikeres vállalkozó képességeinek és tulajdonságainak a feltérképezésére szolgálnak (a negyedik blokk a kérdőívet kitöltő személyes adatait foglalta magába).

Kutatásom alapjául rétegzett minta szolgált, amelyben a rétegzésképző változó a vállalatok telephelye volt. Az egyes rétegekbe a 10 ezer lakos feletti városokat soroltam be, mivel a kisebb településeken a vállalkozások száma elenyésző. Ez annak tudható be, hogy a vállalkozók igyekeznek telephelyüket a közelükben lévő városba helyezni.

A vállalkozások (mintaelemek) telephely szerint vannak csoportosítva. Az egyes városokba tartozó mintaelemek nagysága attól függ, hogy a városoknak mekkora a lélekszáma. Ehhez arányszámítást alkalmaztam. Először elosztottam a város lakosságának a számát a megye (kerület) népességével. A kapott arányt beszoroztam a kérdőívek számával, és így megkaptam a városba megkérdezésre kerülő vállalatok számát. A számításhoz szükséges adatokat a Szlovák Statisztika Hivatal és a Központi Statisztikai Hivatal honlapjáról szereztem be. A rétegekbe tartozó mintaelemek egyszerű véletlen eljárással lettek kiválasztva az országok központi cégjegyzékeiből.

A kérdőíves felmérés során sok olyan vállalkozás is bekerült volna a mintába, amelyeknek vezetői nem vallották magukat sikeresnek. Mivel vizsgálatom célja a vállalkozói sikeresség sajátosságainak a vizsgálata, ennél fogva csak olyan vállalkozásokat kérdeztem meg, amelyek sikeresnek tartották, ill. tartják magukat. A lekérdezést követően az adatok feldolgozása SPSS 16.0 statisztikai program segítségével történt.

A kérdőívek kiértékelésére két szakaszban került sor. Az elsőben a szekunder adatgyűjtés során szerzett kutatások eredményeivel lettek összehasonlítva a kvantitatív vizsgálat során kapott értékek, a második szakaszban pedig a primer kutatás további eredményeinek elemzése valósult meg.

Itt jegyzendő meg, hogy a kérdőíves módszerrel végzett felmérés néhány esetben interjú készítésével is kiegészült. Ennek során olyan vállalat-tulajdonosokkal történt beszélgetés, akik már több mint tíz éve vállalkoznak. Válaszaik igazolták azt a tényt, hogy a sikeresség sajátosságainak összetétele az utóbbi években átrendeződött. A fogyasztók igényei magasabbak lettek, a munkavállalók elvárásai megváltoztak, valamint a vállalati környezet is kiszámíthatatlanná vált. A cégeknek ezért a tartós fennmaradás és stabilitás biztosításának érdekében, nem elegendő a gazdasági eredményességre kon-

centráltni, hanem a változó környezetben prioritásként az érintettek igényeit kell a lehető leghatékonyabban kielégíteni.

Az előzetes vizsgálatokból kitűnt, hogy a megkérdezett vállalkozások ágazatok szerinti megoszlásában mindkét országban az ipar, az építőipar, a kereskedelem és a tercier szektor arányai a legmagasabbak. A cégek jogi formáját illetően pedig a kft-k és az egyéni vállalkozások gyakorisága a legnagyobb, ami megegyezik az országos értékekkel (2. táblázat).

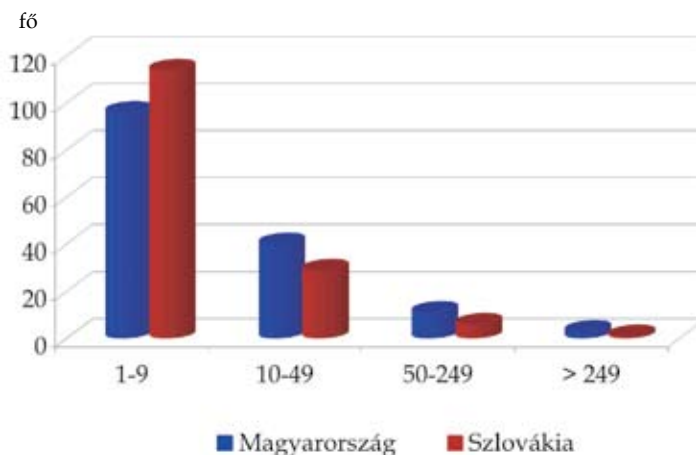
2. táblázat: A felmérésben résztvevő vállalatok mintabeli aránya jogi forma és működési terület szerint

Megkérdezettek aránya		Magyarország				Szlovákia			
		Vállalkozás jelenléte a piacon (%)				Vállalkozás jelenléte a piacon (%)			
		< 1 év	1 - 5 év	6 - 10 év	> 10 év	< 1 év	1 - 5 év	6 - 10 év	> 10 év
MŰKÖDÉSI TERÜLET	Ipar	0	18,75	16,13	23,81	0	9,09	26,92	19,7
	Mezőgazdaság	33,33	0	9,68	3,57	0	5,45	3,85	3,03
	Építőipar	0	18,75	19,35	19,05	66,67	25,45	19,23	28,79
	Információ, statisztika	0	6,25	12,9	4,76	0	7,27	11,54	9,09
	Kereskedelem	0	18,75	9,68	13,1	0	21,82	19,23	18,18
	Turizmus, vendéglátás	0	6,25	3,23	4,76	0	7,27	3,85	3,03
	Szállítás, közlekedés	0	3,13	6,45	4,76	0	3,64	0	4,55
	Tercier szektor	66,67	28,13	22,58	26,19	33,33	20	15,38	13,64
JOGI FORMA	Egyéni vállalkozás	33,33	12,5	9,68	13,1	66,67	47,27	50	34,85
	Betéti társaság	0	15,63	19,35	11,9	0	0	3,85	0
	Korlátolt felelősségű társaság	66,67	71,88	61,29	59,52	33,33	50,91	46,15	57,58
	Részvénytársaság	0	0	6,45	5,95	0	0	0	3,03
	Nonprofit társaság, alapítvány	0	0	0	4,76	0	1,82	0	1,52
	Egyéb	0	0	3,23	4,76	0	0	0	3,03

A vállalkozások – foglalkoztatottak száma alapján meghatározott – méretének az Európai Unió előírásai szerint besorolásából (1. ábra) az derül ki, hogy mintába bekerült vállalatok döntő hányada a mikrovállalkozások körébe tartozik.

Arányuk szlovákiai cégek esetében jól láthatóan megközelíti a 75%-ot. Ettől alacsonyabb részarányt mutat a magyarországi érték, bár ez is jóval meghaladja az 50%-ot. A kisvállalatok aránya a mintában szereplő szlovák vállalatok esetében 14%, a magyarországi részen 23%. A vállalkozások éves forgalma szerint a megkérdezett cégek több mint 95%-a mikrovállalkozás.

1. ábra: A vállalkozások besorolása az alkalmazottak száma szerint

A szekunder és primer adatok összehasonlító vizsgálatának eredményei

A vállalati sikerességgel kapcsolatban a fejlett országokban, magyarországi egyetemeken számos empirikus kutatás készült, amelynek eredményei e vizsgálatban kontrollként felhasználhatók és a kiválasztott mintaterületek cégeire vonatkozó felmérés eredményeivel jól összevethetők. A vizsgálati eredmények első csoportja arra vonatkozik, hogy milyen célokat követnek a vállalatok, a második a sikertényezők rangsorát tekinti át, a harmadik a szervezeti működés legfontosabb összetevőit és hatékonyságát értékeli.

A megvizsgált vállalatok célrendszere

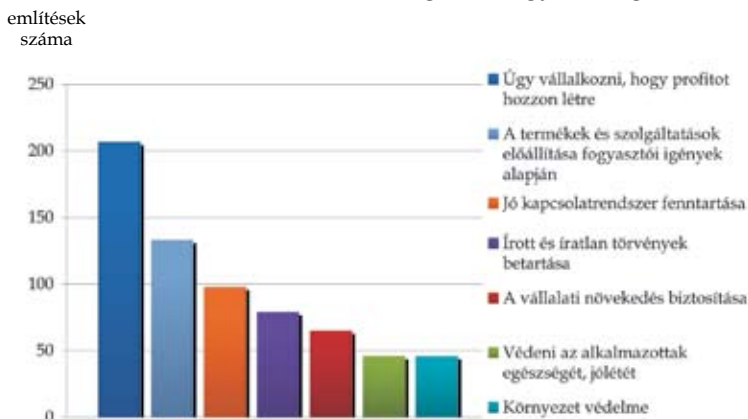
A Nyugat-Európában elvégzett kérdőíves felmérésben arra a kérdésre keresték a választ, hogy milyen célokat követnek a gazdasági szereplők? A kiinduló hipotézis az volt, hogy a gazdasági szereplők céljaik meghatározásánál a környezettel való összhang megvalósulására törekednek. A leggyakrabban említett célkitűzések sorrendje a következőképpen alakult (OETINGER, B. 1996):

1. A termékek/szolgáltatások hatékony előállítása a vevők igényeinek megfelelően.
2. Mindezt úgy tenni, hogy profitot hozzon.
3. Védni az alkalmazottak egészségét, jólétét.
4. Jó kapcsolatrendszer fenntartása az állampolgárokkal és a közösséggel.
5. Elősegíteni az írott és íratlan törvények érvényesülését.
6. Biztosítani a szervezeteknek és profitjának megfelelő mértékű és tartós növekedését.
7. Védni a környezet minőségét a szervezet tevékenysége és közösségi programjai révén.

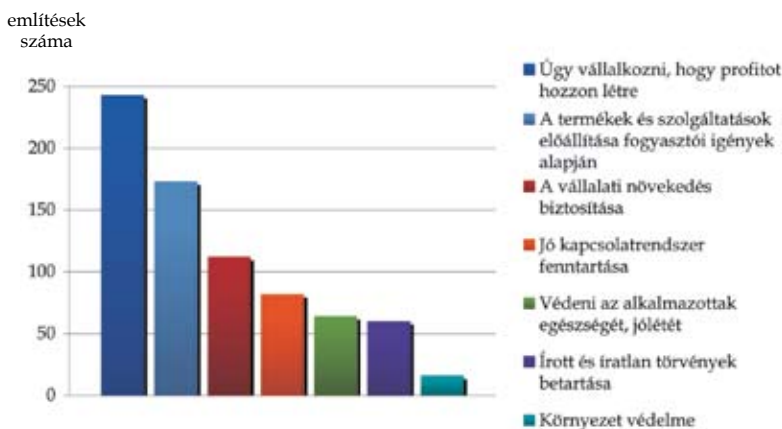
Látható tehát hogy a fogyasztók igényeinek a kielégítése megelőzte a profit előállítását. Ez annak tudható be, hogy hosszú távon csak az a vállalat lehet sikeres, amelyik figyelemmel kíséri a vásárlók igényeit. Emellett a hét tényező közül négy a külső környezettel való összhangot célozza meg, ami alátámasztja a kutatók által felállított hipotézist.

Elvégezve a fenti vizsgálatot a mintaterület vállalkozásaira vonatkozóan (2-3. ábra) jól látható, hogy Magyarországon a vállalkozások céljai eltérőek a szekunder kutatás eredményeitől.

2. ábra: A vállalati célok rangsora Magyarországon

3. ábra: A vállalati célok rangsora Szlovákiában

Míg a nyugati államokban az első helyen a fogyasztók igényei szerinti termelés helyezkedik el, addig a magyarországi mintában a profitszerzésnek van prioritása. A külső környezettel való összhangot támogató célok közül 3 jelen van az első négy hely valamelyikén. A vállalkozások számára fontosnak bizonyult a külső érintettekkel való kapcsolat ápolása, a vevői igényekhez való alkalmazkodás, valamint a jogszabályoknak megfelelő vállalkozói tevékenység.

A szlovákiai mintára kapott eredményekből kitűnik, hogy a vállalkozás gazdasági jólétének növekedését biztosító tényezők többsége megelőzi az adaptív célokat. Az első helyen itt is a nyereség biztosítása áll. A környezethez való adaptációt biztosító célok közül a legfontosabb a fogyasztói igényekhez való alkalmazkodás, valamint a jó kapcsolatrendszer fenntartása.

A sikertényezők rangsora

A győri Széchenyi István Egyetem szakemberi által elvégzett vizsgálat célja az volt, hogy megtalálják a vállalkozói siker okait és bemutassák a sikeres vállalkozó ismérveit. Eredményként a sikertényezők 17 elemből álló rangsora adódott (Rab – Szabó, 2002), amelyet a mintaterületen végzendő vizsgálat céljaihoz igazodva az alábbi 11-re redukáltam:

1. A tulajdonos, a menedzsment döntései
2. A változásokra való nyitottság, jó reagálás
3. Versenyképes termékkör
4. Vállalati stratégia
5. Vállalati (termelési) kultúra
6. Az alkalmazottak képességei
7. Kapcsolatok
8. A piaci környezet
9. A cég szervezeti struktúrája
10. Marketingmunka
11. Infrastruktúra

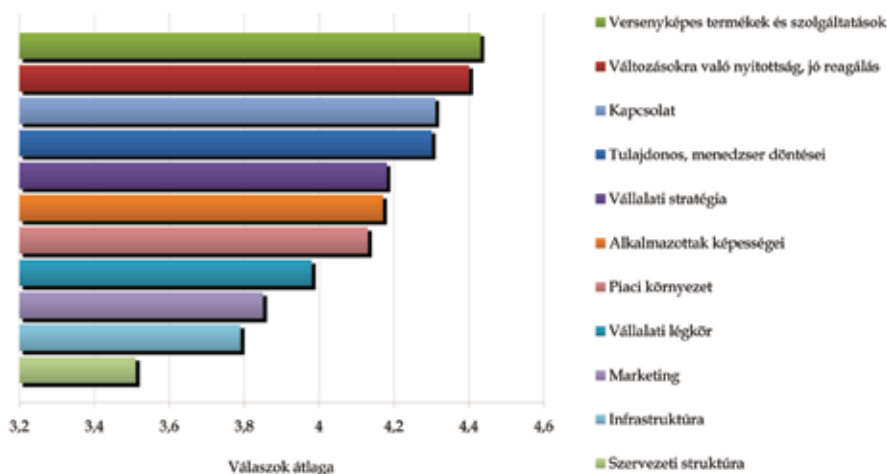
A vizsgálati mintaterület vállalataira vonatkozóan elvégzett kérdőíves felmérés során a válaszadóknak a kérdésben felsorolt tényezőket egy 1-től 5-ig terjedő skálán kellett értékelniük aszerint, hogy milyen mértékben befolyásolják azok a vállalati sikert (4. ábra).

A látható, hogy a magyarországi vállalkozások számára nagyon fontos a piaci pozíció megőrzése. Ezt támasztja alá az első három helyen lévő tényező (versenyképes termékek és szolgáltatások, a változásra való felkészültség, a külső érintettekkel lévő kapcsolat ápolása). A szervezet belső sajátosságai a rangsorban alacsonyabb helyen szerepelnek, viszont a vállalati stratégia közülük az első helyen áll.

Itt jegyzendő meg, hogy a 2002-ben publikált győri kutatásban eltérő sorrend figyelhető meg. Míg a primer eredményeknél az első helyen a versenyképes termék áll, addig a szekunder adatokban a menedzseri/tulajdonosi

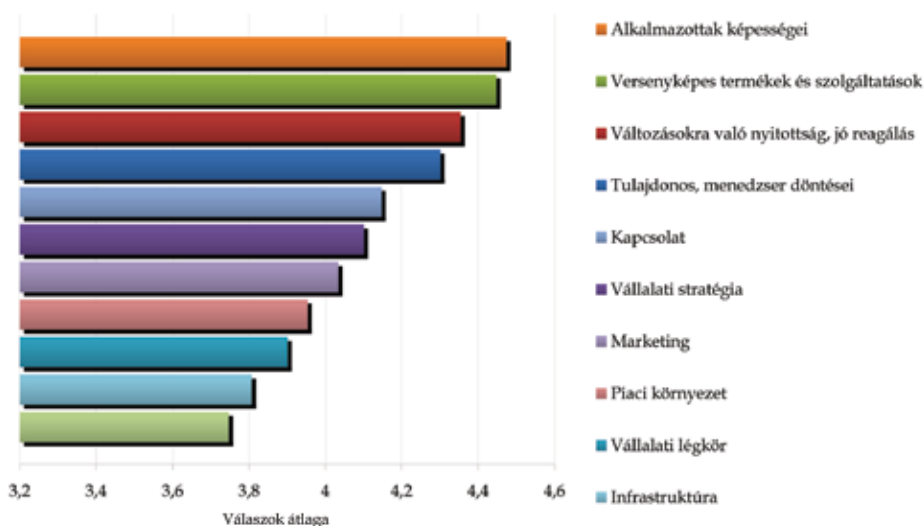
döntések. Ha tovább haladunk a rangsorok összehasonlításában, megfigyelhető, hogy a másodlagos kutatás eredményeiben a belső tényezők a dominánsak. A faktorok sorrendjének változására véleményem szerint a gazdasági környezet változása van a legnagyobb hatással.

4. ábra: A vállalati sikert befolyásoló tényezők Magyarországon

A szlovákiai mintaterületre vonatkozó vizsgálati eredmények szerint (5. ábra) az alkalmazottak képességei a legfontosabbak, bár a mutató értéke alig marad el a versenyképes termékkörétől. Ám itt is tapasztalható a szervezet belső tényezőire való koncentráció háttérbe szorulása.

5. ábra: A sikert befolyásoló tényezők rangsora Szlovákiában

A vállalati stratégiának a szlovákiai vállalkozók körében is fontos szerepe van, de a siker olyan feltételei, mint a jó vállalati légkör, valamint a szervezet a rangsor végén helyezkednek el.

Végeredményben a két szomszédos országban kialakult rangsor három sajátosságban is hasonló képet mutat: 1. a gazdasági környezet alakulásával a vállalkozások sikert befolyásoló tényezőinek a rangsora megváltozott; 2. előtérbe kerültek a külső érintettekkel kapcsolatos elemek; 3. kisebb figyelmet fordítanak a vállalkozók a belső tényezők összhangjára.

A szervezeti működés legfőbb alkotóelemei

A kérdőíves felmérésben a nyugat-európai kutatásokban gyakran használt McKinsey-féle ún. „7S“-modellt használtam annak felderítésére, hogy a mintában szereplő vállalkozók a szervezet működési folyamatainak legfontosabb 7 tényezőjével (magyarul: stratégia, vállalati szervezet, rendszerek, készségek, közös értékek, munkatársak, stílus) mennyire elégedettek. A változtatás igényét és a változtatás lehetőségét is igyekeztem feltárni az egyes összetevőknél.

A versenyképes működéshez szükséges szervezeti változtatások mértékének és azok esélyének értékelésére az ún. Likert-skálák alkalmazhatók (Dinya L. 2005). A válaszok átlagértékeinek kiszámításával egy portfólió készíthető, ahol mindegyik szegmensben egy-egy pont jelenti az abba a kategóriába eső válaszadót. Az így szerkesztett négyes osztatú ábrán a függőleges tengelyen a változtatás esélyének (E) átlaga, a vízszintesen pedig a változtatás igényének (I) átlagértéke szerepel.

A különböző kategóriákba tartozó vállalatok ezen átlagok felett, illetve alatt helyezkednek el, ezáltal és négy jellemző csoportba sorolódnak be: 1. „Optimista innovátorok”, akik átlag feletti változtatási igénnyel lépnek fel, és a megvalósításra átlag feletti esélyt adnak. 2. „Pesszimista lázadók”, akiknél nagy a változtatásra való igény, de kicsi rá az esélyük; 3. „Derülátó elfogadók”, akik esetében a változtatás igénye kisebb az átlagnál, azonban ennek a megvalósítás esélye nagy, végül 4. a „Szkeptikus beletörődők”, akik tudomásul veszik a kialakul helyzetet, és kis változásokat hajtanának csak végre. A változtatás esélye azonban nagyon alacsony.

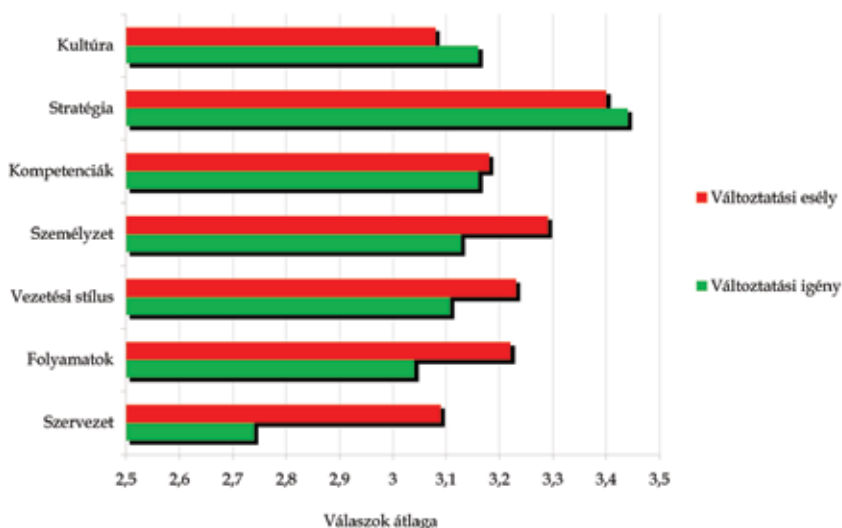
A fenti modell, illetve skála alkalmazásával elvégzett vizsgálat eredményeként a magyarországi vállalkozói csoport esetében a változtatási igény átlaga ($I = 3,11$) kissé alacsonyabb volt, mint a szlovákiai minta ($I = 3,29$) esetében. A változtatási esélyek átlagértéke viszont a szlovákiai mintában ($E = 3,14$) maradt el kis mértékben a magyarországi vállalkozókra kapott ($E = 3,21$) átlagértéktől.

Az ily módon kialakult kategóriák alapján megállapítható, hogy a magyarországi vállalkozások 29,3%-a a „Szkeptikus beletörődő” kategóriájába tartozik. Ők tudomásul vették a kialakult működési rendet. Apró változtatásokat szeretnének végrehajtani, azonban túl kockázatosnak tartják megvalósításukat. A válaszadók 36%-a az „Optimista innovátor”. Ők átlagon felüli

változtatásokat akarnak végrehajtani, és ennek átlagon felüli esélyt is adnak. A megkérdezettek csupán 14%-a „Derülátó elfogadó”. Ők a működés összetevőiben csak nagyon kis mértékű változtatás szeretnének végrehajtani, nem látnak benne kockázatot, így nagy esélyt adnak a módosításnak. „Pesszimista lázadó” a válaszadók 20,7%-a. Változtatási igényük nagy, azonban nagy mértékű kockázatot látnak benne, így nem mernek belevágni. Az esélyt a módosításra átlag alattinak tartják.

A szervezet egyes működési tényezőit illetően Magyarországon a vállalati stratégia változtatási igénye és esélye a legmagasabb, mivel ez az összetevő nagyban befolyásolja a vállalat sikerességét. Fontos, hogy a környezeti változtatásoknak megfelelően legyen kialakítva. A szükségszerű módosítások között a második helyen a vállalati kultúra és a kompetencia áll, azonban a kultúra változtatási esélye a legalacsonyabb. A legkisebb mértékű átalakítást a szervezeti felépítésben akarják végrehajtani a vállalkozók (6. ábra).

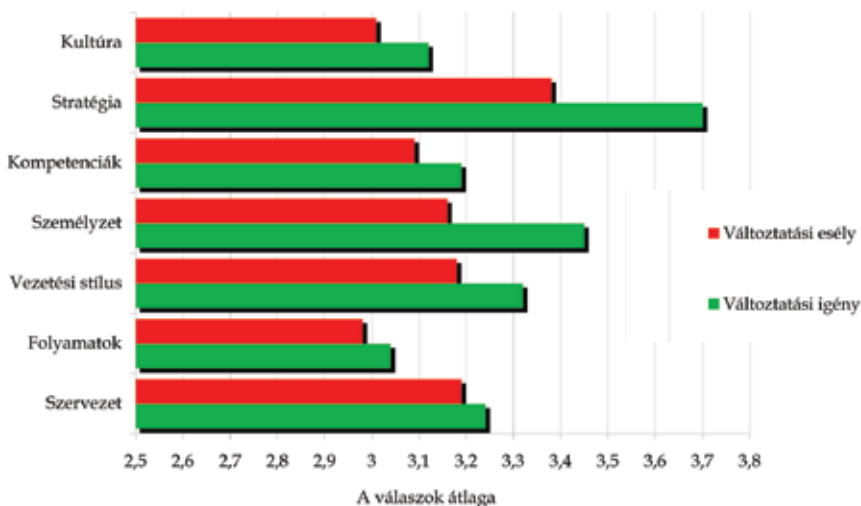
6. ábra: A működési összetevők változtatásának igénye és esélye Magyarországon

A szlovák mintaterületek vállalatai között a „Szkeptikus beletörődők” aránya valamivel magasabb (30,7%-a), mint a magyarországi, ám kedvezőbb (15,3%-os) „Derülátó elfogadók” aránya. A legnagyobb létszámú csoportot itt is az „Optimista innovátorok” alkotják, ahová a válaszadók harmada (33,3%-a) sorolható, mely érték viszont alacsonyabb a magyarországi vállalkozók 36%-os arányához képest. Azonos arányban (20,7%-ban) jelennek meg a szlovákiai és a magyarországi mintákban egyaránt a „Pesszimista lázadók”, akik a felmért vállalkozói kör egyötödét teszik ki.

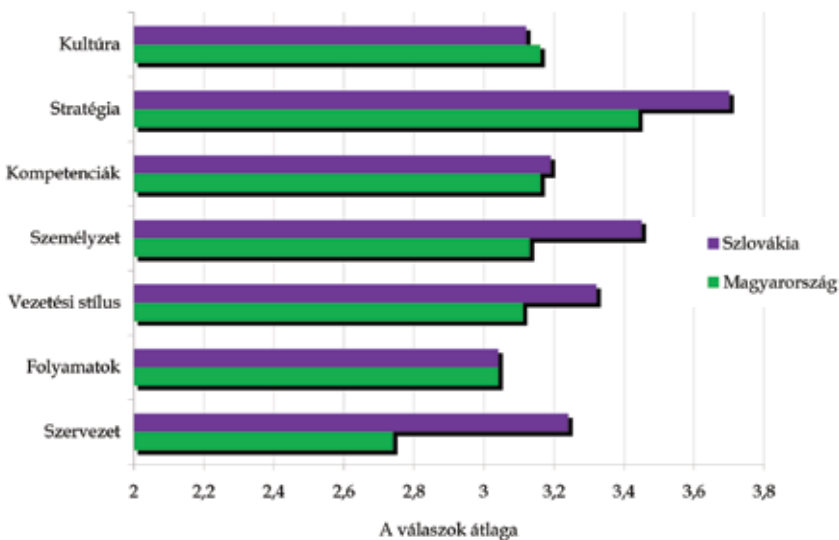
Délnyugat-Szlovákia mintaterületén a szervezet működési összetevői közül a vállalati stratégiával szembeni változtatási igény a legerősebb. Ezt követik a további helyeken az alkalmazottak képességei, illetve a vezetési stílus. Változtatási esélyük is az első négy helyen szerepel (7. ábra).

7. ábra: A működési összetevők változtatásának igénye és esélye Szlovákiában

Összehasonlítva a két országban elhelyezkedő mintaterületek vállalkozóit abból a szempontból, hogy melyik működési összetevő módosítását tartják a legszükségesebbnek, a következő eredmény adódik (8. ábra).

8. ábra: A működési összetevőkhöz kötődő változtatási igények Magyarországon és Szlovákiában

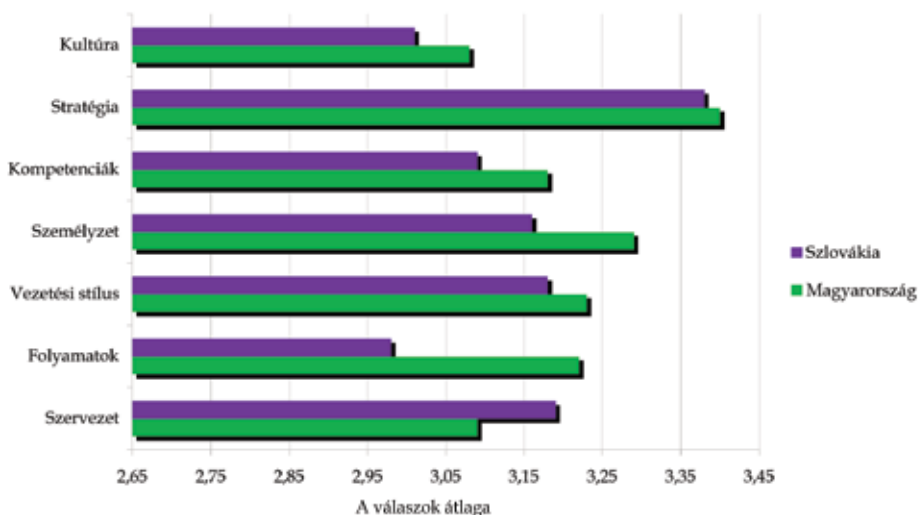

Az ábrán látható, hogy mindkét ország esetében az igények sorában a vállalati stratégia változtatását tartják a legfontosabbnak. Ezzel egyet lehet érteni, mivel a piac igényei a jelen gazdasági helyzetben megváltoztak. Ter-

mésztesen a stratégia módosításának a függvényében a további tényezők módosítására is szükség van, hiszen a vállalat működését a kijelölt stratégia befolyásolja a legnagyobb mértékben. A további helyeken más sorrend alakul ki. Azonos módosítás igény jelentkezik még a folyamatoknál, azonban ezt több működési tényező megelőzi.

A módosítás lehetősége a vállalati stratégia estében a legvalószínűbb mindkét országbeli mintaterület vállalkozóinál. A további helyeken viszont eltérő sorrend alakult ki, azonban megfigyelhető, hogy a módosítások igényének mértéke befolyásolja azok végrehajtásának lehetőségét (9. ábra).

9. ábra: A működési összetevőkhöz kötődő változtatási esélyek
Magyarországon és Szlovákiában

Összefoglalva tehát elmondható, hogy a primer kutatás eredményei nem térnek el nagy mértékben a szekunder végeredményektől. Szlovákia és Magyarország vállalkozói hasonló hajlandóságot mutatnak a szükséges változtatások végrehajtásában. A létfontosságú módosítások megvalósulását befolyásolja a vállalkozó kockázatválló készsége is. El kell tudniuk dönteni a szervezeteknek, hogy mernek-e a bizonytalan gazdasági környezetben kockáztatni, vagy nem.

A vállalkozások szervezeti növekedésének jellemzői

Megvizsgálva a mintában szereplő magyarországi és szlovákiai mikrovállalkozásokat, továbbá kis és középvállalatokat a szervezeti életciklus modell kritériumok alapján (Salamonné H. A. 2005) figyelembe véve a vállalkozás fennállásának az idejét, akkor megállapítható, hogy a vizsgált magyarországi mikrovállalkozások (1. kategória) több mint 50%-a fiatal, tehát

az ún. „Gyerünk-gyerünk” korban van. Jellemző rájuk a növekvő vállalati méret és a stabil vásárlókör. Fő céljuk az árbevétel és a forgalom növelése. A legnagyobb veszélyt a vállalkozások számára az alapítói csapda jelenti.

A kis és középvállalkozások körébe (2. kategória) 20 magyarországi vállalat sorolható. A szervezetek több fejlődési korban vannak. Jellemzőjük, hogy nem vállalják fel a változtatás okozta kockázatot. További működési sajátosságuk, hogy a 20 vállalatból 8 tartozik a „Szkeptikus beletörődő” és a „Pesszimista lázadó” kategóriába, mivel ezekben a csoportokban a változtatást nagyon kockázatosnak tartják. A szervezetek többsége az átlagtengelyek közelében helyezkedik el. A cégek 40%-a felismeri a változtatás igényének szükségszerűségét, de nem meri felvállalni a vele járó kockázatot. A 150-nél több főt foglalkoztató vállalkozások (3. kategória) száma 4 volt. Ők már stabil piaci pozícióval rendelkeznek, továbbá a „Gyerünk-gyerünk”, ill. a „Megállapodottság” fejlődési korban vannak.

Szlovákia esetében 15 vizsgált vállalat tartozott a kis és középvállalkozások kategóriájába. A szervezetek itt is több fejlődési szakaszban helyezkedhetnek el. Normál eloszlás esetén a „Felnőttkor” a jellemző rájuk. A cégek legjobb teljesítményüket nyújtják, és szabályozott működési folyamatokkal rendelkeznek. A változtatás kockázatát nehezen vállalják fel.

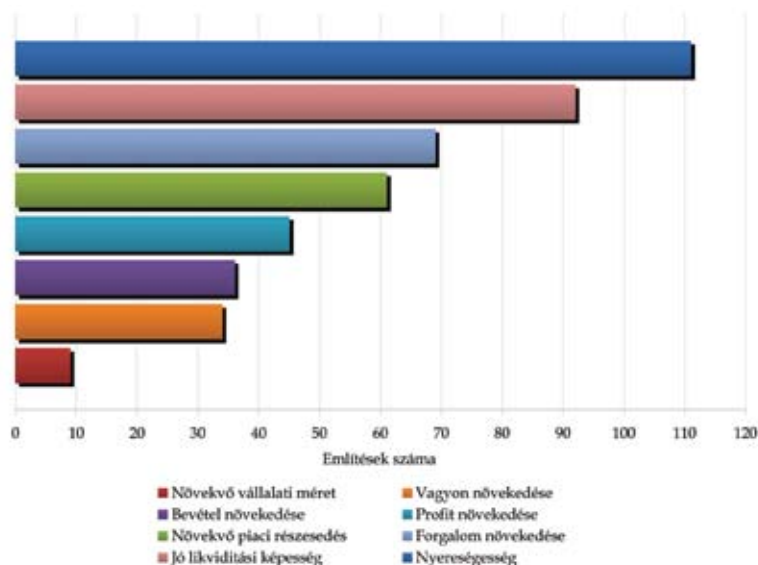
Összefoglalásként elmondható, hogy Magyarország és Szlovákia vizsgált vállalkozásai azonos ismérvekkel rendelkeznek: a modell 1. kategóriájába tartozik a megkérdezett szervezetek többsége, növekvő méretű cégekről van szó, több fejlődési szakaszban vannak jelen, a 2. kategóriában mindkét esetben a vállalatok 40%-a kerüli a működési folyamatok változtatásának a lehetőséget, mert túl nagy kockázatot jelent számára. Az eredmények azonosága is azt igazolja, hogy a szomszédos országok vállalkozásai hasonlóképpen ítélik meg az őket körülvevő gazdasági környezetet.

A kérdőíves primer kutatás eredményei

A kérdőíves felmérés segítségével végzett primer kutatások elsődleges célja volt annak meghatározása, hogy mikor tekinthető egy vállalat sikeresnek, továbbá hogyan éri el ezt a sikert. Bár a vállalkozásukat sikeresen működtető egyének jól tudják ezekre a kérdésekre a választ, azonban a többi vállalkozónak nem tudnak (és a piacon való versengésük miatt többnyire nem is igazán akarnak) felírni erre vonatkozóan egy jól bevált receptet. Nagyon fontos tehát, hogy több oldalról is megvizsgáljuk a sikeres vállalkozás jellemzőit. Ehhez az ilyen céllal elvégzett kérdőíves felmérés szolgált alapul, amelynek eredményeit a magyarországi és szlovákiai mintaterület vállalkozóira vonatkozóan külön értékeljük.

A magyarországi vállalkozásokról elsőként az derült ki, hogy a vállalkozók cégeik sikerességének biztosításában a nyereségességet tartják a legfontosabb tényezőnek, majd sorrendben a jó likviditási képesség, a forgalom növelése és a növekvő piaci részesedés következik (10. ábra).

10. ábra: A vállalati sikeresség fontossági sorrendje a magyarországi mintában

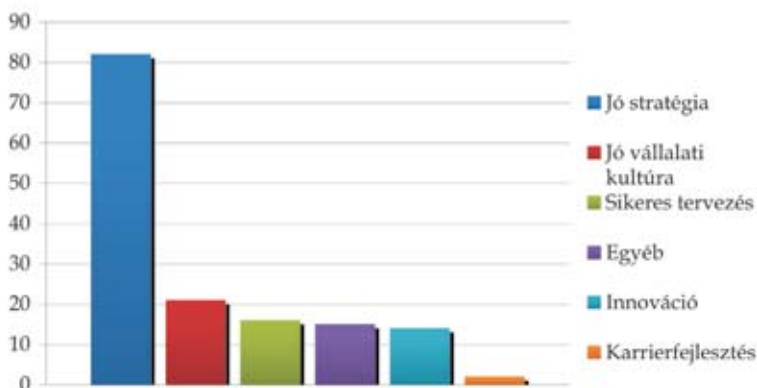

A szervezetek eredményessége a fenti felsorolás alapján jól megközelíthető. A vállalkozások elsősorban a nyereségességre törekednek. Ezt követően törlesztik adósságaikat, és biztosítják cégük számára a jó fizetőképességet. Ha a piaci igényeknek megfelelő termékekkel és szolgáltatásokkal rendelkeznek, nő a forgalmuk, valamint piaci részesedésük. Ahhoz, hogy ezt hosszú távon biztosítani tudják, szükséges a bevétel növekedése. Ezt követi a tartós profitnövekedés, valamint a meglévő pénzeszközök befektetését követően a növekvő vállalati vagyron. A vizsgálódások is azt igazolják, hogy az elvárt siker eléréséhez elkészített terv tükrében a vállalkozások célrendszere is változik.

Ha a válaszadók által elért sikert és a működési faktorok összhangját vizsgáljuk, akkor megfigyelhető, hogy a magyarországi vállalkozók esetében toronymagasan a jó stratégia áll az első helyen (11. ábra). Ezt követi a vállalati kultúra és a sikeres tervezés. Az egyéb mezőbe a következő sikereket írták be a válaszadók: a vevők feltétlen bizalma, stabilitás, szakértelem, megbízhatóság, egyediség és rugalmasság.

11. ábra: A vállalkozások által elért siker tényezői Magyarországon

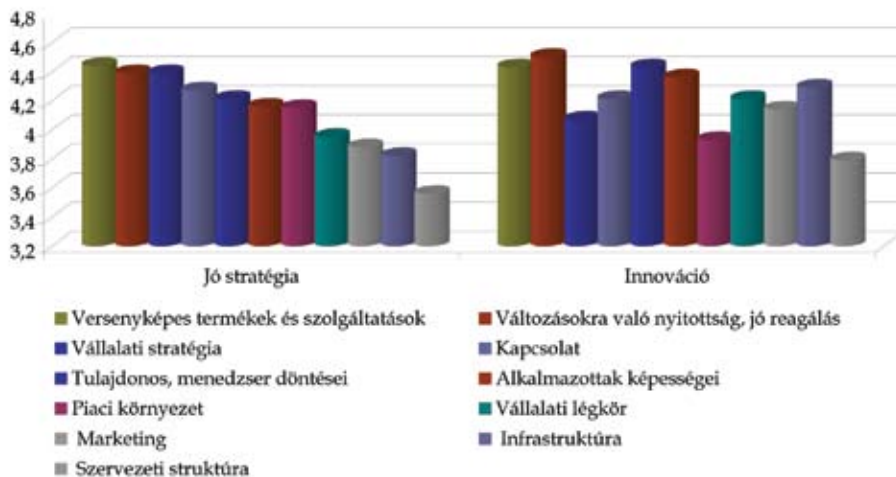
Említések száma

Érdekes eredményt hozott a vizsgálatnak az a szegmense, amely annak felderítésére irányult, hogy a működési tényezők fontossága hogyan változik annak függvényében, hogy a vállalat saját sikerességét a jó stratégiára vagy az innováció-orientált tevékenységre vezeti vissza (12. ábra).

12. ábra: Az elért siker és a működési tényezők kapcsolata

A válaszok átlaga

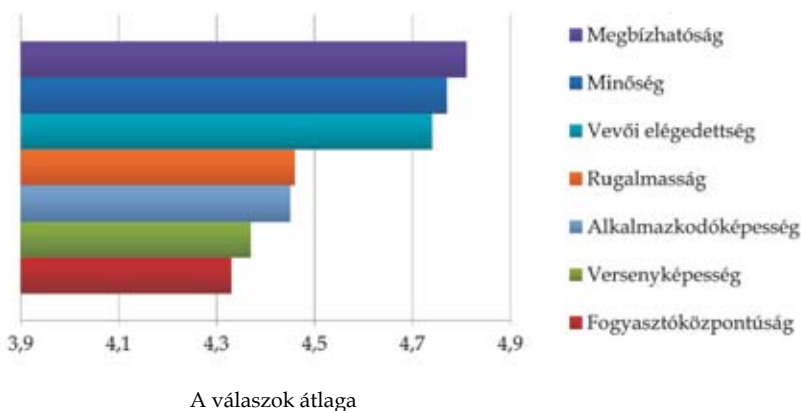
Az ábrán látható, hogy annál a magyarországi vállalatnál, amely legnagyobb sikerének a jól kialakított vállalati stratégiát tartja, az első helyen a versenyképes termékek és szolgáltatások vannak. Viszont alig maradnak

tőlük a változtatásokra való hajlandóság, a stratégia, valamint az üzleti kapcsolatok fontossága és a tulajdonosi döntések. Azoknál a gazdasági szervezeteknél, ahol a legnagyobb siker az innováció, az első helyen a változásokra való nyitottság szerepel, majd közvetlenül e mögött a versenyképes termékek előállítása és a tulajdonosi döntések következnek. Meglepő viszont, hogy a vállalati stratégia, mint az eredményességet befolyásoló tényező, csak az utolsó helyek egyikét foglalja el.

Az előző elemzéssel igazolható, hogy a vállalat sikere és az eredményességet befolyásoló tényezők között kapcsolat van. Minden kitűzött cél más összetevők támogatását igényli, ezért rangsoruk a célkitűzéssel párhuzamosan változik. A sikeres magyarországi vállalkozók tehát a folyamatok kialakításánál a stratégiát támogató tényezőket helyezik előtérbe.

A vizsgálatba bevont magyarországi vállalatoknak van tehát céljuk, stratégia tervük, és kialakított folyamataik, amelyeket az eredményességhez vezető utat segítik. Ekkor a vállalkozóknak szükséges eldönteniük, hogy milyen értéket fognak képviselni a piacon. Mi az, amiért a vásárlók őket fogják választani, és nem a versenytársukat. Az e kérdésre kapott válaszok rangsorából kiderül, hogy a magyarországi gazdasági szervezetek számára a megbízhatóság az elsőrendű érték. Ezt követi a minőség és a vevői elégedettség (13. ábra).

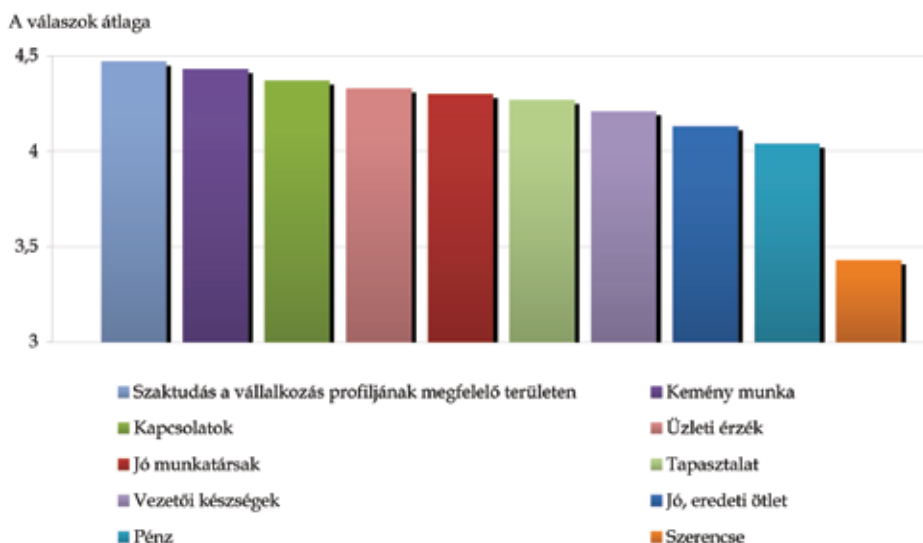
13. ábra: A siker értékeinek rangsora a magyarországi vállalkozók szerint

Nem szorul bizonyításra, hogy a vásárlók egy termékben, szolgáltatásban mindig a megbízhatóságot és a minőséget keresik. Az igazi vállalkozó célja is az, hogy a fogyasztó elégedett legyen. A sikeres vállalkozónak el kell tudni döntenie, hogy milyen érték segítségével akarja megnyerni saját maga számára a vásárlókat.

Ahhoz, hogy egy vállalat sikeres lehessen, rátermett vezetőre van szüksége. Ezért a vizsgálat során azt a kérdést is feltettük, hogy a válság sújtotta gazdasági környezetben milyen képességekkel és készségekkel kell rendelkezni a vállalat vezetőjének. A kérdésre adott válaszokból kiderült: ahhoz, hogy sikeres tudjon maradni a vállalat, a vezetőnek kreatív, kitartónak és határozottnak kell lennie, és az sem árt, ha intelligensek. Ám ez a magyarországi vállalkozók szerint ez messze nem elég a vállalat sikeréhez. A sikeres vezetőnek még olyan tulajdonsággal kell rendelkeznie, mint a megfelelő szaktudás, a jó munkabírási, a megfelelő szakmai kapcsolatrendszer, a jó üzleti érzék. A szerencsére viszont nem lehet alapozni egy cég vezetését (14. ábra).

14. ábra: A cégvezetővel szembeni elvárások sorrendje öt fokozatú skálán ábrázolva

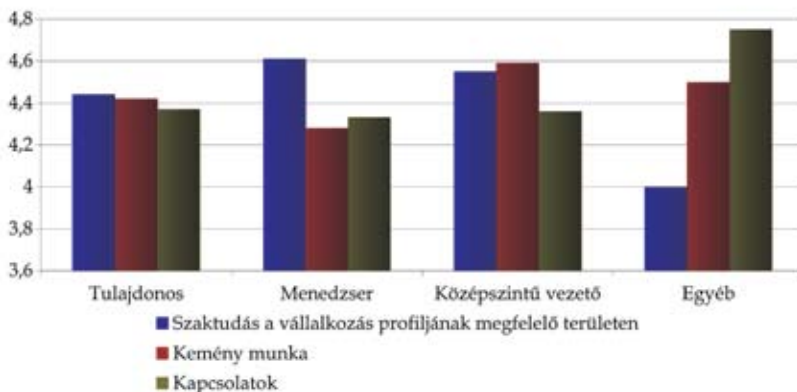

Izgalmas kérdésnek bizonyult annak megismerése, mik a vezetői rátermettség kritériumai a különböző beosztású cégalkalmazottak véleménye szerint. Szemszögéből. A magyarországi vállalkozóktól kapott válaszokból kiderült, hogy a különböző beosztásban lévő alkalmazottak eltérő készségeket várnak el a vállalat vezetőjétől (15. ábra).

Az ábrából látható, hogy a tulajdonos(ok) és a menedzserek számára a megfelelő szaktudás a legfontosabb. A középszintű vezetők a kemény munkát jelölték meg elsőnek. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy az alacsonyabb beosztásban lévő emberek úgy gondolják, hogy sokkal többet dolgoznak, mint vezetőjük. Ennél fogva a vezetőktől több munkát várnak el. Az alacsonyabb pozíciókba dolgozók („egyéb” kategória) számára a vezető által kiépített kapcsolatrendszer a legfontosabb vezetői erények közé tartozik. A válaszokból levonható az a következtetés is, hogy a sikeres vállalkozást vezető személynek a szervezet számára fontos képességek mellett a változó gazdasági környezetben újakra is kell szert tennie.

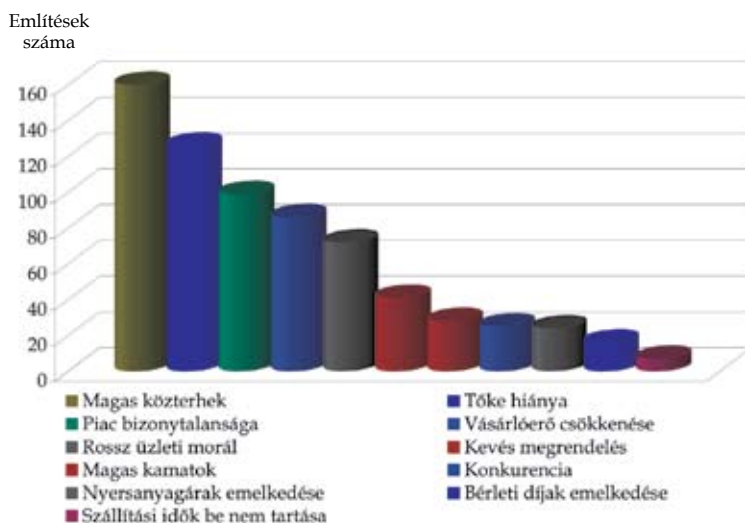
15. ábra: A legfontosabb vezetői készségek rangsora az alkalmazottak beosztása szerint a magyarországi mintában

A válaszok átlaga

Kifejezetten érdekes feladat volt annak megismerése is, hogy Magyarországon melyek jelenleg azok a piaci összetevők, amelyek a mintában szereplők szerint leginkább hátráltatják a vállalkozásokat. A kérdőívben felsorolt 11 „negatív” tényezőre vonatkozóan a megkérdezettek válasza alapján az alábbi sorrend jött létre (16. ábra).

16. ábra: A sikeres vállalkozást hátráltató tényezők a magyarországi minta alapján

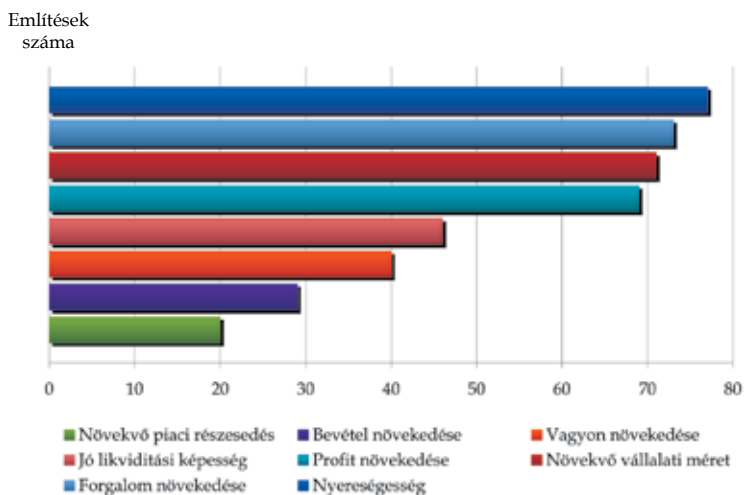

A válaszadók szerint napjaink magyarországi vállalkozói környezetben a legjobban hátráltató tényezők a magas közterhek, a tőke hiánya és a piac bizonytalansága. A vállalat számára tehát elengedhetetlen, hogy ismerje a vállalkozói tevékenységet hátráltató gazdasági tényezőket, mert ezen faktorok ismerete hozzájárult gazdasági stabilitásának biztosítását jelenti.

A vállalkozói sikeresség vizsgálata Szlovákiában

A szlovákiai vállalkozások sikerességi felmérésére a magyarországihoz hasonló tartalommal került sor, ezáltal lehetőség nyílt a két mintaterületre kapott eredmények összehasonlítására. Ily módon bemutatathatók lesznek azok az eltérések is, amelyek az egyes kérdésekre adott válaszok feldolgozása és elemzése után e kutatási fázis eredményeként fogalmazódnak meg (17. ábra).

17. ábra: A vállalkozói sikeresség szlovákiai jellemzői

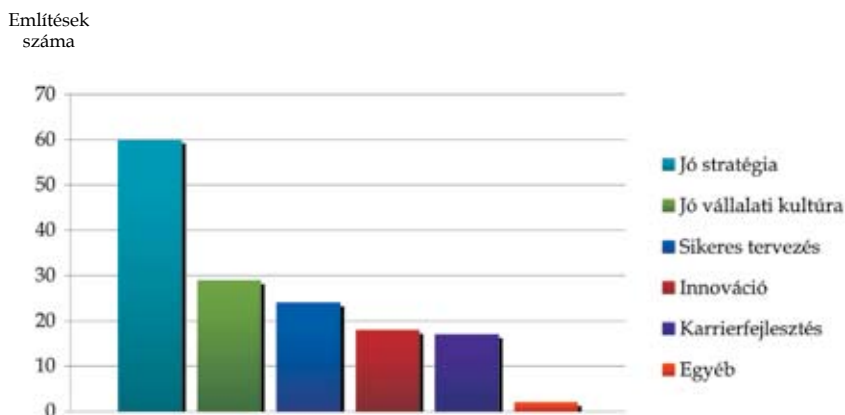
Az elsőként megjelenített, a vállalkozói sikerességet jelző mutató ábrázolásából látható, hogy a szlovákiai mintaterületek vállalkozói is akkor vallják vállalkozásukat sikeresnek, ha nyereségesek, ha nő a forgalmuk, vállalatuk mérete és profitja. Emellett fontos, hogy jó likviditási képességgel rendelkezzenek, emelkedjen bevételük és piaci részesedésük.

A szlovákiai cégek számára – akárcsak a magyarországiak esetében – az elsőrendű sikert a nyereségesség jelenti. Ha ezt elérték, arra törekszenek, hogy növeljék forgalmukat. A forgalom növekedésével több pénzeszközt tudnak beruházni infrastruktúrájuk kiépítésébe. Nagyobb vállalati mérettel több terméket és szolgáltatást tudnak előállítani. Ennek köszönhetően nő profitjuk, valamint jobb fizetőképességgel rendelkeznek. A bevételek és a profit

növekedésével a vállalkozás vagyona is gyarapodik. A többlet újra befektetésével pedig nagyobb piaci részesedésre tehet szert a vállalat.

Arra vonatkozóan, hogy a vállalkozók mit tartanak legnagyobb elért sikerüknek, a válaszok gyakoriságának rangsora az alábbi szerint alakult (18. ábra).

18. ábra: A vállalkozások által elért siker tényezői Szlovákiában

Az ábrából kitűnik, hogy a rangsor első három helye megegyezik a magyarországiával. A legtöbben a hatékony stratégia kialakítást tartják legnagyobb sikerüknek. A második és harmadik hely között nem nagy az eltérés. A megkérdezett vállalkozások több mint egy harmada tehát a sikeres tervezést és a kultúrát tartja eddigi legnagyobb eredményének. (Ezen kívül 1-1 válaszadó a vevői elégedettséget és a versenyelőnyt tartotta fő eredménynek.)

A szlovákiai vállalatok működési tényezőinek fontossági sorrendje – annak függvényében, hogy saját sikerességüket a jó stratégiára vagy az erőteljes innovációs tevékenységre vezetik-e vissza – a magyarországiakétól eltérően alakult. Ezt bizonyítják az alábbi ábra oszlopainak értékei (19. ábra).

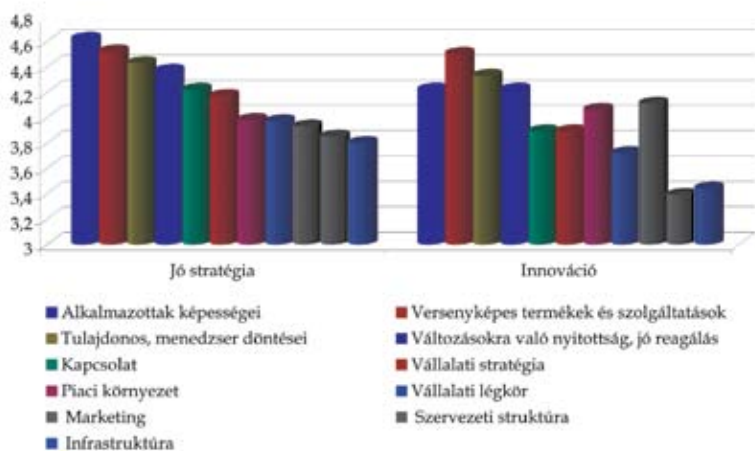
Az ábrából kiderül, hogy ahol a vállalkozás által elért legjobb eredmény a hatékony vállalati stratégia, ott a vezetők a stratégia legfontosabb elemének az alkalmazottak képességeit tartják. A további tényezők között a versenyképes termékek, illetve szolgáltatások előállítása, tulajdonos döntései és a változtatásokra való hajlandóság (nyitottság) áll. A vállalati stratégia, mint különálló működési összetevő viszont csak az ötödik helyen szerepel a tényezők rangsorában.

Azoknál a cégeknél viszont, ahol a gazdasági szervezet sikerének az innováció számít, ott a versenyképességnek, a tulajdonos döntéseinek, az alkalmazottak képességeinek, a nyitottságnak, továbbá a piaci környezetnek és a marketing tevékenységnek van nagy jelentősége a működési faktorok között.

Mivel az innováció jellemző velejárója a változás, az előző esethez képest, itt a második helyen a változásokra való nyitottság és jó reagálás áll. A vállalati stratégia csupán egy megosztott hatodik helyet foglal el.

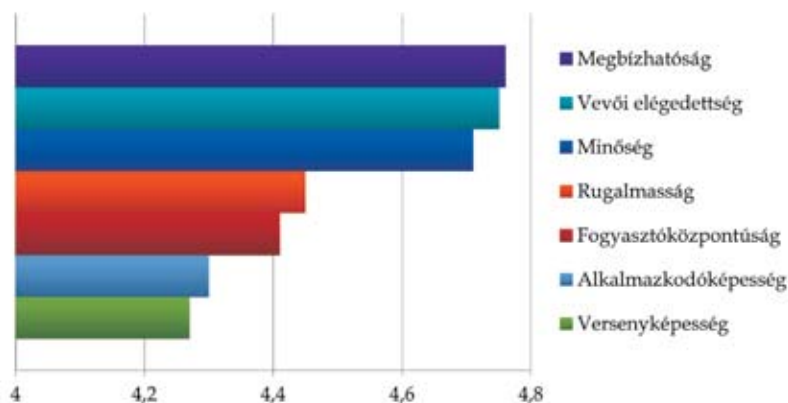
19. ábra: Az elért siker és a működési tényezők kapcsolata a szlovákiai mintában.

A válaszok átlaga

A szlovákiai vállalatok esetében a sikeres értékek rangsorában élen álló tényezők megegyeznek a magyarországi vállalkozásokra kapott eredményekkel, csupán a sorrendben van eltérés (20. ábra).

20. ábra: A siker értékeinek rangsora a szlovákiai vállalkozók szerint

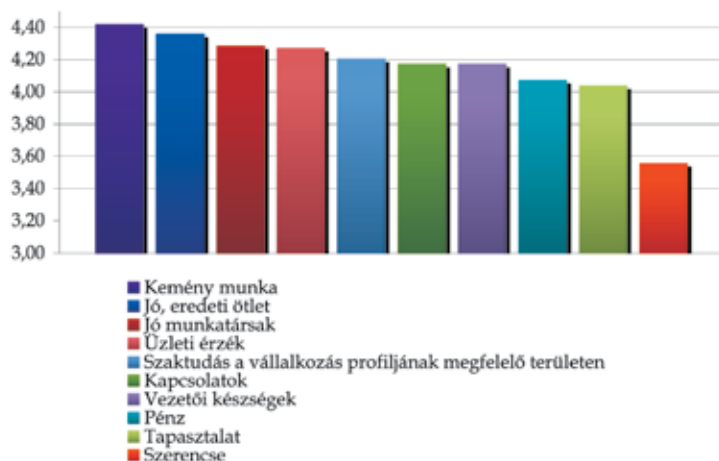
A válaszok átlaga

Az ábra tartalma arra utal, hogy az itteni vállalkozások értékeit a vásárlók igényeihez igazítják. A szlovák vállalkozók számára fontos a vevők elégedettsége, ezért megbízható és minőségi termékeket/szolgáltatásokat kínálnak a fogyasztóknak. Ez azt bizonyítja, hogy a sikeres szlovákiai vállalkozó el tudja dönteni, hogy milyen értékkel akarja és tudja kielégíteni a fogyasztók igényeit.

A vállalati vezetőktől tulajdonságait illetően a szlovákiai mintából is az derül ki, hogy az irányítóknak számos szakmai és egyéb elvárásoknak kell megfelelniük (21. ábra).

21. ábra: A cégvezetővel szembeni elvárások sorrendje Szlovákiában

A válaszok átlaga

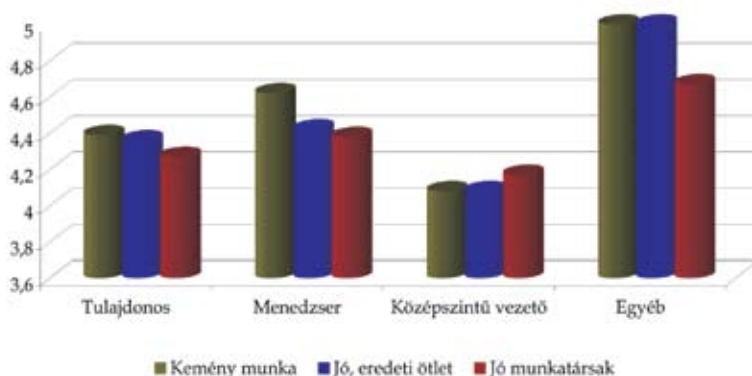

Az e mutatóértékek alapján kialakult sorrend eltér a magyar válaszadók által megadotttól. Szlovákiában az első három helyen a kemény munka, a jó eredeti ötlet, és a jó munkatársak állnak. Az eltérő pozícióban dolgozó alkalmazottak elvárásai a vezető személyével, rátermettségével kapcsolatban természetesen a szlovákiai cégek esetében is jelentős eltérést mutatnak az e egyes vállalatokon belül (22. ábra).

Az ábra arról tanúskodik, hogy a mintában szereplő szlovákiai vállalatok esetében a tulajdonosok, a menedzserek és az alacsonyabb beosztásban dolgozó személyek (egyéb) a vezetőtől a kemény munkát várják el leginkább. A középszintű vezetők számára elsőrendű kíváncsi, hogy a cégvezető megfelelő munkatársakat biztosítson az általuk vezetett vállalati egység, részegység számára. A második helyen minden esetben a kreativitás áll. Ezek alapján a beosztottak (bármilyen beosztásban dolgoznak is) elvárják, hogy az a személy irányítsa a céget, aki a fogyasztók igényeinek kielégítése érdekében mindig új, jól használható ötletekkel áll elő.

22. ábra: A legfontosabb vezetői készségek rangsora az alkalmazottak véleménye alapján Szlovákiában

A válaszok átlaga

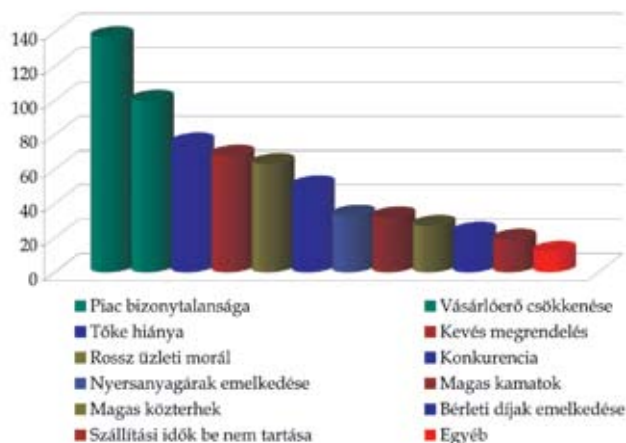

Az előbbi vizsgálódások is bizonyítják, hogy a vezetőnek nagyon sok elvárásnak kell eleget tennie. Ily módon a szlovákiai mintából is kitűnik, hogy a sikeres vállalkozás vezetőjének meg kell felelnie a szervezet elvárásainak, és jól kell tudnia reagálni a piac kihívásaira.

A sikeres vállalkozási tevékenységet hátráltató tényezők megnevezése kapcsán kifejezetten nagy eltérés volt tapasztalható a szlovákiai vállalkozások és a magyarországiak válaszai között. A kérdőíves felmérésben résztvevő cégek szerint napjaink vállalkozói környezetében a sikerességet leginkább veszélyeztető faktorok Szlovákia déli részén a következők (23. ábra).

23. ábra: A sikeres vállalkozást hátráltató tényezők Dél-Szlovákiában

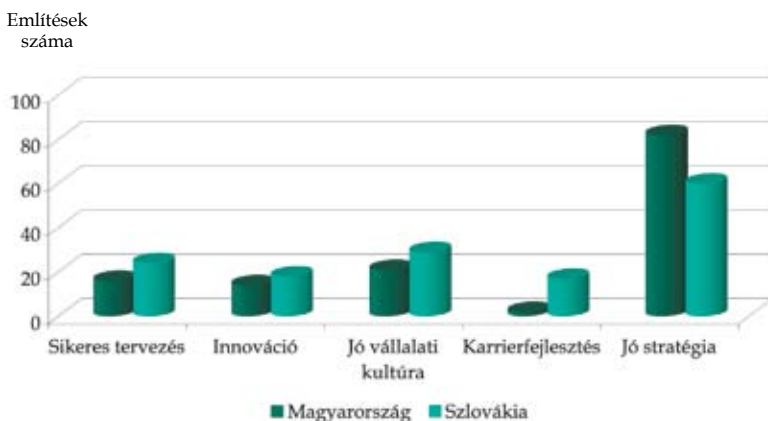
Említések
száma

A válaszadók szerint a sikeres vállalkozási tevékenységet a legnagyobb mértékben a piac bizonytalansága, a vásárlóerő csökkenése és a tőke hiánya hátráltatja. Ezek a tényezők napról-napra változhatnak, mivel a vállalkozás gazdasági környezetének a változása kiszámíthatatlan. Magyarországgal ellentétben itt viszont nem jelentenek komoly problémát a magas közterhek és a banki kamatok. (Utóbbi elsősorban az Euro bevezetésének köszönhető.)

A vállalati sikerességgel kapcsolatos vizsgálati eredmények összefoglalása előtt érdemes összehasonlítani, hogy a szlovák és magyar vállalkozások mit tartanak legnagyobb sikerüknek és gyengeségüknek. Ennek szemléltetését azért fontos, mivel segítségével pontosabb képet kaphatunk a vállalkozások napjainkban elért sikereiről és kudarcairól (24. ábra).

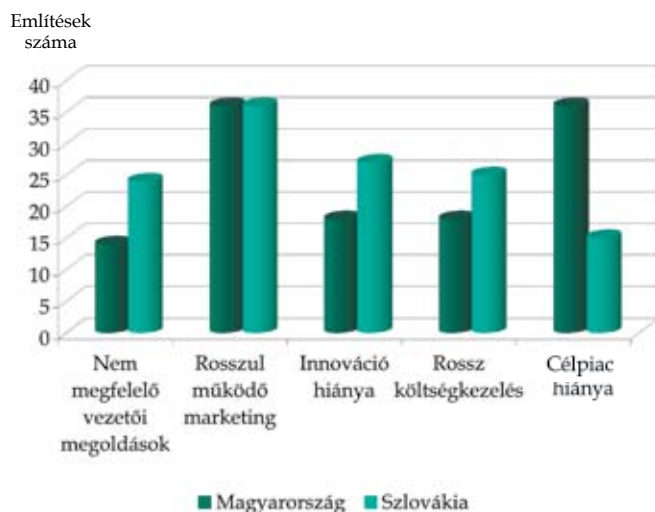
24. ábra: A vállalatok fő sikertényezői Magyarországon és Szlovákiában

A diagram alapján látható, hogy a két ország válaszadóinak véleményében nincsenek markáns különbségek. Komolyabb mértékű eltérés csak a jó vállalati stratégia, illetve a karrierfejlesztés jelentőségének megítélésében van. A magyarországi mintaterület válaszadói az előbbit, a szlovákiaiak az utóbbit tartják fontosabbnak. A vállalkozások számára viszont mindkét mintaterületen a legnagyobb sikert a hatékony vállalati stratégia kialakítása jelenti.

Az ellenkező tartalmú, tehát a vállalkozások „gyenge pontjaira” irányuló kérdésekre adott válaszokban sincs kirívó eltérés a két országrész válaszadóinak véleménye között (25. ábra).

25. ábra: A vállalkozások legfőbb gyengeségei Magyarországon és Szlovákiában

Az ábrából látható, hogy megkérdezett vállalkozások legnagyobb gyengeségüknek a rosszul működő marketinget, valamint a célpiac és az innováció hiányát tartják. Különbség jelentkezik viszont abban, hogy a szlovákiai válaszadók körében a magyarországiakénál többen elégedetlenek a vezetői megoldásokkal, az innovációs tevékenységgel és a költségkezelési gyakorlattal. A magyarországi válaszadók viszont főként a megfelelő célpiacokat hiányolják.

Ebből következik, hogy napjaink vállalkozóinak nagyobb figyelmet kellene fordítania a marketingre és az innovációra, valamint lehetőség szerint minél kevesebb hibát kellene véteniük a vállalatfejlesztési stratégia kidolgozásakor.

Összefoglaló következtetések

A tanulmány egyes fejezeteiben elvégzett kutatások eredményeinek összegzése alapján számos lényeges következtetés vonható le a felmérésbe bevont, sikeresnek minősíthető szlovákiai és magyarországi kis és középvállalatok gazdasági környezetét, működési feltételeit, belső szerkezetét stb. illetően. A vizsgálati eredményekből az alábbi főbb konklúziók vonhatók le:

A vállalatok célrendszerének feltérképezése céljából Magyarországon és Szlovákiában elvégzett megkérdezés eredményei eltérnek a nyugati országokban végrehajtott felmérések megállapításaitól. A mintaterületek vállalkozásai számára a profit termelése a legfontosabb cél. Az alkalmazottakkal és a környezettel kapcsolatos célok háttérbe szorulnak. Ennél fogva elmondható, hogy a fejlett Nyugathoz felzárkózó közép-európai országok vállalkozásai számára a gazdasági eredményt közvetlenül befolyásoló célok a legfontosabbak.

A felmérésben résztvevő vállalkozások által kialakított sikertényezői rangsorok arra hívják fel a figyelmet, hogy a szervezetek számára külső érintetekkel való kapcsolat az elsődleges, a szervezet belső faktorai a háttérbe szorulnak.

A vállalat mint szervezet legfontosabb tényezőit illetően – McKinsey 7'S modelljét felhasználva – alátámasztható volt az az állítás, amely szerint a működési tényezők változtatási igénye és esélye között szoros összefüggés van. Minél elégedetlenebb valaki a jelen helyzetével, annál valószínűbb, hogy változtatni fog rajta. A magyar és szlovák vállalkozók többsége a módosítást szükségszerűségét elismeri, azonban a változtatással járó kockázatot nem merik felvállalni. Napjainkban a szervezetek a vállalati stratégia módosítását tartják a legszükségesebbnek.

A vizsgálatba bevont szlovákiai és magyarországi vállalkozások szervezeti növekedésére jellemző, hogy ezeknek a cégeknek a mérete növekszik, miközben működési idejüket tekintve eltérő fejlődési szakaszban vannak. A megkérdezett vállalkozások 40%-a nem vállalja fel a változtatással járó kockázatot.

A Szlovákiára és Magyarországra vonatkozó szekunder és primer adatok összehasonlító elemzéséből kitűnt, hogy az eltérő kiinduló értékek ellenére az eredmények között erős hasonlóság. Ez annak tudható be, hogy a két szomszédos ország vállalkozói hasonlóképpen ítélik meg a körülöttük lévő gazdasági környezetet.

A fenti eredmények alapján leszögezhető, hogy a felzárkózó közép-európai országokban egy sikeresnek tekinthető vállalat fejlesztési stratégiája akkor lesz hatékony, ha tisztában van képességeivel és gazdasági mozgástere korlátaival. A vállalkozóknak az elérhető eredményeket kell megcélózniuk. Ha olyan tervet állítanak össze, amelynek megvalósítása sok akadály leküzdésével jár, akkor a vállalkozás sikeressége veszélybe kerülhet.

A vállalkozás célrendszerének és stratégiájának összhangban kell lennie. Ha a célok nem egyeznek meg a kijelölt iránnyal, akkor a szervezet léte is veszélybe kerülhet, mivel a sok akadály rengeteg erőforrást emészt fel.

A szervezet működési folyamatainak támogatnia kell a vállalat stratégiáját. Mindig azokat a folyamatokat kell előtérbe helyezni, amelyek a stratégia végrehajtásához szükségesek.

A vállalkozás csak úgy lehet sikeres, ha rendelkezik olyan értékekkel, amelyekkel megnyeri maga számára a vásárlókat. Ez az érték különbözteti meg a vállalkozást versenytársaitól.

A sikerességhez nem elég csupán a folyamatok, célok és a stratégia összhangja, mivel az eredményes szervezetnek egy jó vezetőre is szüksége van. A jó vezető fogalma alatt sok mindent lehet érteni. Fontos, hogy a vezető személy megfelelő képességekkel és készségekkel rendelkezzen, és azok összetételét a szükség szerint alakítsa. Minden gazdasági környezetre más elvárások a jellemzők. Jelenleg a vezető kreativitása, kitartása és a határozottsága járul hozzá a szervezet versenyképességéhez.

Végül ahhoz, hogy a cég hosszútávon sikeres tudjon maradni, elengedhetetlen, hogy figyelemmel kísérje a gazdasági környezet tényezőinek a

változását. Ez a környezet nagyon hamar változik, ezért a szervezetnek mindig készen kell állnia a változásokra, mivel nem előre látható, hogy melyik faktor és milyen mértékben lesz veszélyes a számára.

Felhasznált irodalom

Bailom, F.-Matzler, K.-Tschernjak, D. (2006): Was Top-Unternehmen anders machen. Linde.

De Toro, I. J.- Tenner, A. R. (2005): Teljes körű minőségmenedzsment. Műszaki Könyvkiadó. Budapest

Dinya L. (2005): Szervezetek sikere és válsága. Akadémia Kiadó. Budapest

Kaplan, R. S.- Norton, D. P. (2002): A stratégia központú szervezet. PANEM. Budapest

Kotter J. (2000): A változások irányítása. Kossuth Könyvkiadó. Budapest

Marosán Gy. (2002a): A bérabszorgától az autonóm dolgozóig. Ösztönzési rendszerek. Figyelő. XLV. évfolyam. 33. szám

Marosán Gy. (2002b): A megformálástól az informáltságig – A termelés légiesülése. Figyelő. XLV. évfolyam. 36. szám

Marosán Gy. (2002c): A piramistól a hálózatiig – átalakuló vállalati szervezet. Figyelő. XLV. évfolyam. 37. szám

Marosán Gy. (2002d): A rablóbaróktól a morális üzletig – Etika és gazdasági döntések. Figyelő. XLV. évfolyam. 34. szám

Marosán Gy. (2002e): A sakktábla tartás művészete – A vezetéstől az irányításig. Figyelő. XLV. évfolyam. 35. szám

Marosán Gy. (2002f): Halálos hiedelmek - Teendők az e-forradalom idején. Figyelő. XLV. évfolyam. 30. szám

Marosán Gy. (2002g): Tömegesen egyedit – A termelés menedzsmentjének lépcsőfokai. Figyelő. XLV. évfolyam. 32. szám

N. N. (név nélkül) (2007): Siker az üzleti világban. CEO magazin, A gazdasági intelligencia magazinja. VIII. évfolyam. 2007/1. szám

Oettinger B. (1996): Vision 2000. Manager Magazin. 8. pp. 78-87

Rab K. – Szabó J. (2001): Sikerkönyv – Történetek sikeres emberekről. PMS. Budapest

Salamonné H. A. (2005): A magyarországi kis- és középvállalkozások növekedési dilemmái. CEO magazin, A gazdasági intelligencia magazinja. VI. évfolyam. 4. szám

Taralik - Liebmann - Zakár (2006): Vállalkozói csoportok a sikertényezők megítélése alapján. X. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok 2006. március 30-31.

Varsányi J. (1996): Üzleti stratégia - üzleti tervezési. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest

Vissi F. (2009): A menedzsment lehetőségei és tennivalói a válsághelyzetben. Harsányi János Szakkollégiumi szerda 2009. április 8. Komárno

Voigt, J. F. (1988): Die vier Erfolgsfaktoren des Unternehmens. GABLER. Wiesbaden.

EGYETEM ÉS VÁLLALAT. A FELSŐOKTATÁS ÉS A GAZDASÁGI SZEKTOR KAPCSOLATA SZLOVÁKIÁBAN

Tóth Viktória¹

Abstract

Universities and companies – cooperation between higher education and the corporate sector in Slovakia

In our today's knowledge economy universities play an important role in providing students with skills required by the labor market. The purpose of this study is to assess and evaluate the measure of success of Slovak higher education in these terms (i.e. to what extent they provide students with skills and knowledge relevant for their future work). The study examines the level of cooperation between universities and industry, and it also analyzes how the education and training provided by higher education institutions contribute to the labor market success of students in Slovakia, especially in the southern region of the country.

Key words: *knowledge economy, higher education, corporations, labour market*

Bevezető

Köztudomású, hogy a 21. század gazdaságában a kizárólag hagyományos erőforrásokkal rendelkező vállalatok már nem képesek megállni a helyüket az egyre fokozódó versenyben. Olyan erőforrások válnak meghatározó jelentőségűvé a szervezetek életében, amelyek kimeríthetetlenségüknél fogva kompenzálhatják az esetleges más erőforrások hiányát (Szabóné Fenyvesi, 2006). Az egyik ilyen az emberi erőforrás és az általuk felhalmozott tudás. A tudásra és képességekre alapozott versenyelőny ugyanis sokkal kevésbé utánozható, mivel erről a versenytársak sokkal nehezebben szerezhetnek tudomást.

A tudás felértékelődésén keresztül – a tudásalapú gazdaság kialakulásának következményeként – a tanulás válik központi tényezővé a gazdaság valamennyi ágazatában (Tóth, 2005). A tudásalapú gazdaság ugyanis a fizikai képességekkel szemben az ismereteken és azok gyakorlati használatán, vagyis

¹ Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom. e-mail: toth.viktoria85@gmail.com

a kompetenciákon alapszik, melyek megszerzésében a tanulásnak kiemelkedő szerepe van. Ebből kifolyólag a vállalatok munkaerővel szembeni elvárásai is jól észrevehető változásokon mentek keresztül. A munkavállalóknak folyamatosan új képességeket kell elsajátítaniuk, a szervezeteknek pedig olyan alkalmazottakra van szükségük, akik egész életükön át hajlandóak saját képességeik és tudásuk fejlesztésére és megújítására.

Korunk gazdasági életét a folyamatos innováció és a kutatás-fejlesztés egyre jelentőségteljesebbé válása jellemzi. A vállalatok a piaci versenyben maradás érdekében termékeikbe és szolgáltatásaikba minden eddiginél nagyobb mennyiségű tudást építenek bele, amelynek aránya meghaladja a termék, vagy szolgáltatás előállításához szükséges más erőforrás arányát. Mindezt azért teszik, hogy tartós versenyelőnyre tegyenek szert a fogyasztói igények minél magasabb szinten történő kielégítése által. Ennek elérésére azonban csak abban az esetben képesek, ha erőteljes hangsúlyt fektetnek munkaerőjük tudásának karbantartására, azaz munkavállalóik képzésére, fejlesztésére. Így válnak a piac meghatározó szereplőivé napjainkban azok a szervezetek, amelyek a folyamatos tanulás és fejlesztés mellett kötelezték el magukat.

A kompetenciák, a tudás megszerzésekor azonban nem elegendő a tárgyi tudás fejlesztésére helyezni a hangsúlyt. Lényeges mozzanattá válik az interperszonális készségek elsajátítása is. A vállalatokban ugyanis az innovatív eredmények nem magányosan dolgozó egyének munkája által születnek, hanem legtöbbször csapatban együttműködő emberek tudásának kölcsönhatásaként. Az együttműködés, a csapatmunka ezért kiemelten fontos egy szervezet versenyképességének biztosításában.

A munkavállalók megfelelő kompetenciákkal történő ellátásában jelentős szerepe van a felsőoktatás rendszerének, amelyre mint a szervezetek képzett munkaerő-állományának szolgáltatójára is tekinthetünk. A munkavállalóknak elsősorban az egyetemi tanulmányaik alatt kell megszerezniük azokat a képességeket, kompetenciákat, amelyeket a munkáltatók elvárásként fogalmaznak meg velük szemben. A felsőoktatás fentebb említett felelősségéhez kapcsolódva tehát fontos feladat annak vizsgálata, hogy a felsőoktatás rendszere milyen mértékben készíti fel a hallgatókat, azaz a jövő munkavállalóit a munkaerőpiacon való érvényesülésre és a munkahelyi környezet elvárásainak való megfelelésre.

Jelen tanulmány a fenti alapvetésekből kiindulva egyfelől a felsőoktatás és a gazdasági szektor kapcsolatát elemzi, kitérve annak európai és szlovákiai sajátosságaira. Másrészt primer kutatásból származó eredmények alapján igyekszik bemutatni a szlovákiai hazai felsőoktatás helyzetét és sajátosságait, levonva belőlük a megfelelő következtetéseket. A munkában a kvantitatív kutatási módszerek és a kérdőíves megkérdezések egyaránt alapvető szerepet kaptak.

Trendek az európai felsőoktatásban

A globalizáció a felsőoktatásra is nagy hatást gyakorol, csak úgy, mint a gazdaság összes ágazatára. Az utóbbi tíz évben a felsőoktatás nemzetköziesedése jelentős mértékben elmélyült, nem csupán az intézmények nemzetközi együttműködése, hanem a diákokért folyó versengés globalizálódása terén is. Az Európai Uniónak éppen ezért jelentős érdekeltsége van a felsőoktatás harmonizációjában, egységesítésében, amit mi sem bizonyít jobban, mint az 1998-ban megalkotott Bolognai Egyezmény.²

A versenyképes, magasan diverzifikált felsőoktatás képe a felsőoktatási intézmények alábbi három fő funkcióját veszi alapul:

1. Az oktatás területén a felsőoktatási rendszer feladata, hogy felkészítse a hallgatókat a munkaerőpiacon való megfelelésre, s az élethosszig tartó tanulásra.
2. A kutatás-fejlesztés terén az egyetemeknek megfelelő környezetet kell teremteniük a kutatás-fejlesztési projektek számára, és elő kell segíteniük azok eredményeinek a gyakorlatba történő átültetését.
3. A felsőoktatási intézményeknek partneri együttműködést szükséges kiépíteniük a gazdasági szférával, azt a régiót fejlesztve, amelyben találhatók.

Az OECD által megfogalmazott irányelvek alapján a felsőfokú képzésnek a következő négy funkciót kell betöltenie ahhoz, hogy hozzájáruljon a társadalmi és gazdasági fejlődéshez (OECD, 2008):

1. A humán tőke képzése az oktatáson keresztül.
2. Tudás létrehozása, tudásforrások építése a kutatáson és az ismeretek fejlesztésén keresztül.
3. A tudás terjesztése és használata (elsősorban a tudás felhasználóival történő interakció révén).
4. A tudás fenntartása (generációk közötti tárolás és ismeret átadás).

A 21. század felsőoktatási trendjeiben számos hasonlóság figyelhető meg világszinten. A jelentésből kitűnik, hogy a leginkább említésre méltó tendenciák a következők:

- A felsőoktatási rendszerek expanziója. A beiratkozottak száma globális szinten évente átlagosan 5,1%-kal növekedett 1991 és 2004 között.
- A kínálat diverzifikációja. A felsőoktatás expanzióját a kínálat diverzifikációja követte. Új intézménytípusok (többek között pl. magán-

¹ „A Bolognai Nyilatkozatot 1999-ben 29 ország írta alá. A reformok kitűzött célja egy egységesülő Európai Felsőoktatási Térség kialakítása, ahol a diákok szabadon választhatnak a széles körben (akár más országban) és áttekinthető tartalommal kínált, bizonyított minőségű képzések közül. A nemzeti szabályozást tiszteletben tartva azt szeretnék, ha az egyes nemzeti felsőoktatási rendszerek összehasonlíthatóbbak lennének. Hasonlóan fontos cél, hogy vonzóvá váljon az európai felsőoktatás a más kontinensekről érkező diákok számára. A könnyen áttekinthető és összehasonlítható oklevelek rendszerét, a több képzési szintbe és ciklusba (BSc., MSc., PhD.) szerveződő felsőfokú képzést, a mobilitást segítő kreditrendszer bevezetését központi jelentőségűnek tekinthetjük a célok eléréséhez.” (Barakonyi, 2007)

egyetemek) jelentek meg, valamint megsokszorozódott a képzési kínálat az intézményeken belül, továbbá új oktatási formákat vezettek be.

- Heterogénebb hallgatói összetétel. A nők magas aránya és az idősebb, felnőtt korosztály megjelenése jellemzi ma a felsőoktatást.
- Új finanszírozási módok. Számos trend a felsőoktatás finanszírozásában is észlelhető. Először is sokfélévé váltak a finanszírozási források. Másodszor, a felsőoktatás állami finanszírozását egyre inkább jellemzi a források célzottabb felhasználása, a teljesítményalapú finanszírozás és a versenyalapú eljárások. Harmadszor, számos ország kiterjeszti a hallgatói támogatási rendszerét.

A felsőoktatás és a gazdasági szektor kapcsolata

A bolognai folyamat egyik lényeges eleme a felsőoktatás munkaerő-piaci kapcsolatainak fenntartása (Barakonyi, 2007). Ez bizonyul a legnehezebb feladatnak, a munkaerő-piaci igényeket ugyanis nehéz követni és megfelelni nekik. A cél az, hogy a felsőoktatásból kikerülő hallgató végzettségének megfelelően minél gyorsabban elhelyezkedjen. Itt kerül középpontba az egész életen át tartó tanulás. Az Európai Unió a 2000-ben aláírt lisszaboni egyezményben célul tűzte ki, hogy gazdaságát az élethosszig tartó tanulásra alapozza. Ez a hozzáállás az emberi tudásba történő befektetés jelentőségének növekedését hangsúlyozza, és szinte elvárásként fogalmazza meg a rugalmasabb oktatási formák, innovatívabb megoldások létrejöttét. Ennek értelmében növekedett annak jelentősége is, hogy a vállalatok kiemelt figyelmet fordítsanak alkalmazottaik továbbképzésére (Wagner, 2004).

Az egyetemeknek, főiskoláknak rövidebb és újszerűbb képzéseket kell beépíteniük tanulmányi programjaik közé, amelyek munka mellett is végezhetők, s egyúttal további szakképzettséget adnak. A képzési idő lerövidítésével ugyanis nő annak valószínűsége, hogy a munkavállaló visszatér a felsőoktatásba további képzése érdekében, hozzájárulva ez által az élethosszig tartó tanulás megvalósításához.

Az EU-konform felsőoktatás és az élethosszig tartó tanulás követelményének megjelenése tehát a felsőoktatástól is megköveteli az alkalmazkodást (Noszkay, 2006). E követelmények megléténél fogva szemléletváltásra van szükség a felsőoktatásban.

Mindez azonban nem elég, hiszen a bolognai rendszer másfajta megközelítést igényel az eddiginél. Biztosítani kell azt, hogy bármely képzési szint elvégzése esetén a hallgató piacképes tudásra tegyen szert. Olyan képességek kifejlesztéséről is gondoskodnia kell, amelyek érzékennyé teszik a tudása esetleges elavulásának érzékelésére, azaz az élethosszig tartó tanulás igényére. A tárgyi jellegű tudásra jellemző gyors elévülés hatására azok a készségek lesznek fontosak a munkavállalók számára, melyek a gyorsan változó környezethez való alkalmazkodást és a bonyolult problémák megoldását teszik lehetővé.

A gazdasági környezet komplexitása fokozottabb együttműködést követel meg az egyénektől. Emiatt olyan képzésre van szükség, amely által a munkavállaló képessé válik tudásának csapatban való hasznosítására is (Noszkay, 2006; Polónyi, 2007). A felsőoktatásnak tehát arra is hangsúlyt kell fektetnie, hogy hallgatóit kellő mértékű együttműködő készséggel vértesse fel. Látható, hogy a tudás társadalmában a felsőoktatásra jóval több feladat hárul, mint korábban.

A felsőoktatás további strukturális változásait tekintve az egyik legszembetűnőbbet a piac egyre jelentőségtejtősebbé válása jelenti az intézmények életében. „Az állam újraelosztó szerepe csökkent, melynek hatására a tradicionális egyetemek gazdálkodó egyetemekké alakultak, melyek működésének forrásaiban egyre nagyobb szerepet kapnak a kutatás-fejlesztésből, innovációból és szolgáltatásból származó bevételek és tandíjbevételek is” (Polónyi –Szilágyi, 2008).

A felsőoktatásban részt vevők egyre növekvő létszáma az oktatás minőségével kapcsolatos kérdéseket is felvet, ezen kívül a túlképzés a diplomás munkaerő elhelyezkedési lehetőségeit is korlátozhatja. Emiatt nélkülözhetetlen a felsőoktatási képzésben részt venni szándékozó fiatalok informálása a végzettségekkel történő elhelyezkedési lehetőségekről. Az oktatáspolitikának feladatul kellene kitűznie, hogy előrejelzéseket készítsen a gazdaság munkaerő-szükségletének várható alakulásáról (Polónyi, 2005). A felsőfokú képzés számára egy optimális szerkezetet kell kialakítani, melyhez több eszköz alkalmazása is hozzájárul, mint pl. a diplomás munkaerő-piaci kibocsátásról szóló adatforrások és elemzések pontosítása, a végzett hallgatók elhelyezkedésének nyomon követése, az intézmények gazdasági igényekre való válaszadási képességének növelése (OECD, 2008). Lényeges, hogy a felső szintű képzés összhangba kerüljön a gazdaság munkaerő-igényeivel.

A felsőoktatás jelenlegi helyzetében különösen fontos a munkaadók véleménye. Egy Magyarországon elvégzett felmérésből kiderül, hogy a munkaadók a felsőoktatás legfontosabb feladatának az értelmiségi képzést, a gazdaság hosszabb távú igényeinek megfelelő szakemberképzést és a munkaerőpiac igényeinek megfelelő szakemberképzést tartják (Polónyi, 2007).

Az említett felmérésből, amely többek között a munkáltatók által elvárt hallgatói kompetenciákat is vizsgálta, az is kiderül, melyek azok a tulajdonságok, készségek, amelyeket a munkáltatók elvárnak egy pályakezdőtől. Az elsajátítandó készségek közül a problémamegoldó és az együttműködési képességnek tulajdonítják a legnagyobb jelentőséget, és viszonylag magas pontszámot kapott a folyamatos tanulás képessége, a kommunikációs képesség, a széleskörű ismeretek, kreativitás és az önálló munkavégzés képessége is.

Érdekes megfigyelés, hogy az elemzésben az erős elméleti tudás volt a legkevésbé jelentős tulajdonság a vállalatok számára, akik szerint az egyetemi tanulmányoknak a gyakorlati képzés elmélyítésére kell fókuszálnia több szakmai gyakorlat szervezésével.

A felsőfokú képzés helyzete és gyakorlata Szlovákiában

A felsőoktatás előzőekben vázolt trendjei Európa-szerte megfigyelhetők. A felsőoktatási intézményekre egyre sokrétűbb feladat hárul, ami a nemzetgazdaságban betöltött szerepét és a leendő munkavállalók megfelelő képzését illeti.

Annak érdekében, hogy képet kapjunk arról, milyen mértékben érvényesülnek a szlovák felsőoktatásban a fenti szempontok, továbbá milyen hatékonysággal valósul meg a felsőoktatás és a gazdasági szféra együttműködése az országban – különös tekintettel a dél-szlovákiai régióra – egy elemzés elkészítése vált szükségessé. A kiinduló hipotézis azt volt, hogy a régió gazdasági szereplői és a felsőoktatási intézmények meglehetősen elszigetelten, egymásról szinte tudomást sem véve működnek. A felmérés eredményei során megbizonyosodhattunk e feltevés helyes vagy helytelen voltáról.

A szlovákiai felsőoktatás jellemzői

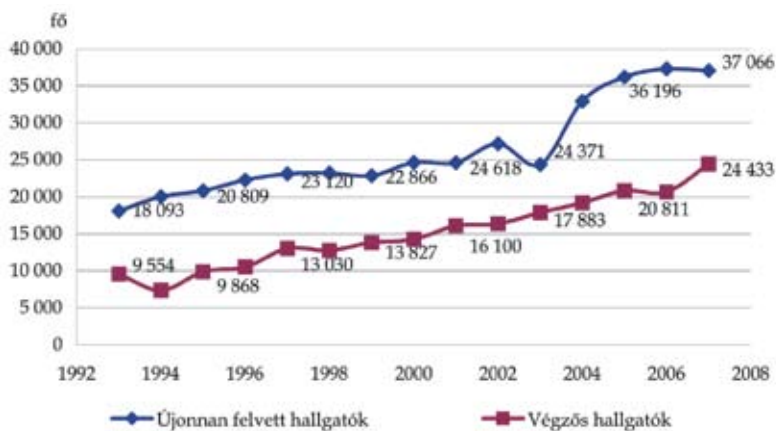
Az egységes európai felsőoktatás rendszer kialakításának fogadtatása Szlovákiában meglehetősen pozitív volt. A szlovák oktatási rendszer, így a felsőoktatás is, az 1990-es évek végére ugyanis megérett a reformokra. A felsőoktatási szektorban a legnagyobb gondot a hallgatói létszám növekedésével előtérbe kerülő finanszírozási problémák, az oktatási színvonal csökkenése, a gyakorlat-orientáltság hiánya, és a munkaerő-piaci igényeket nem követő egyetemi oktatás jelentették (Berde –Morvay, 2007).

A bolognai rendszer hatékonyságának mércéje a friss diplomások elhelyezkedési arányának mértéke, amelyről a gyakorlatban még keveset tudunk, hiszen a 2006/2007-es tanévtől kezdve indult el teljes kizárólagossággal a bolognai képzés. Az első információk így 2009-ben várhatók (Berde –Morvay, 2007).

Szlovákia felsőoktatási intézményeiben, csak úgy, mint a globális szintén is a hallgatói létszám az 1990-es évtized eleje óta folyamatosan növekedett (1. ábra). A felsőoktatásban tapasztalható létszámbővülés időben talán 3–4 évvel későbbre tolódott, mint Magyarországon. Az intézmények évről évre egyre több hallgatót képeznek és bocsátanak ki a munkaerőpiacra.

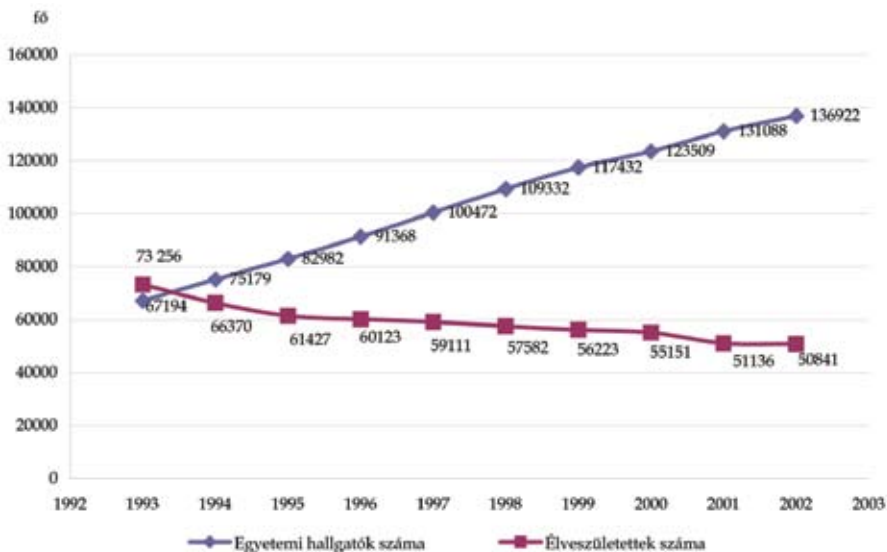
Érdekes megfigyelni az ország demográfiai tendenciáinak alakulását is. Az egyetemi hallgatók és az élve születések számát összehasonlító 2. ábra arról tanúskodik, hogy miközben a születések száma egyre csökken, a felső szintű képzésben egyre több hallgató vesz részt. Ez a felismerés azt a tendenciát támasztja alá, amely alapján egyre több korosztály képviselője vesz részt magas szintű képzésben.

1. ábra: Az újonnan felvett és a végzős hallgatók létszámának alakulása 1993–2007 között.

Forrás: www.statistics.sk

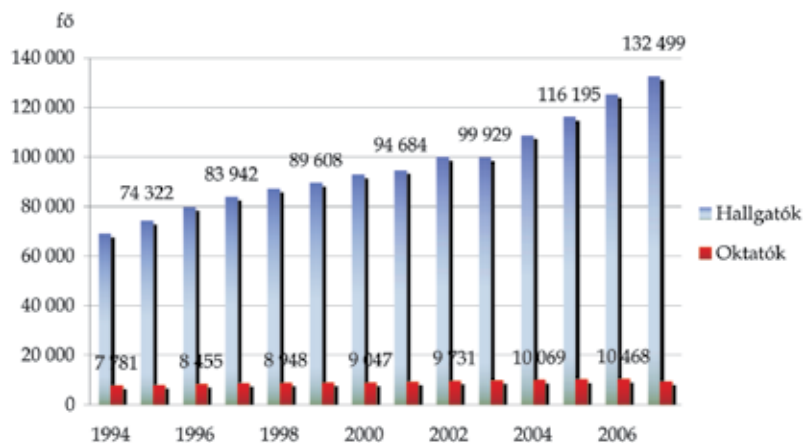
2. ábra: Az szlovákiai egyetemi hallgatók és az élve születések számának változása 1993–2002 között

Forrás: www.statistics.sk

Az utóbbi évtized felsőoktatásba bekapcsolódók számának gyors növekedése minőségi problémákat is felvet, ami nem meglepő. A helyzet jól jellemezhető a hallgatói és az oktatói létszám bővülésének eltérő ütemével (3. ábra). Összevetve a két trendet, jól látható, hogy miközben 1995-höz képest 2007-re a szlovákiai egyetemek hallgatóinak létszáma 78,3%-kal nőtt, addig az oktatóké csupán 34,5%-kal bővült.

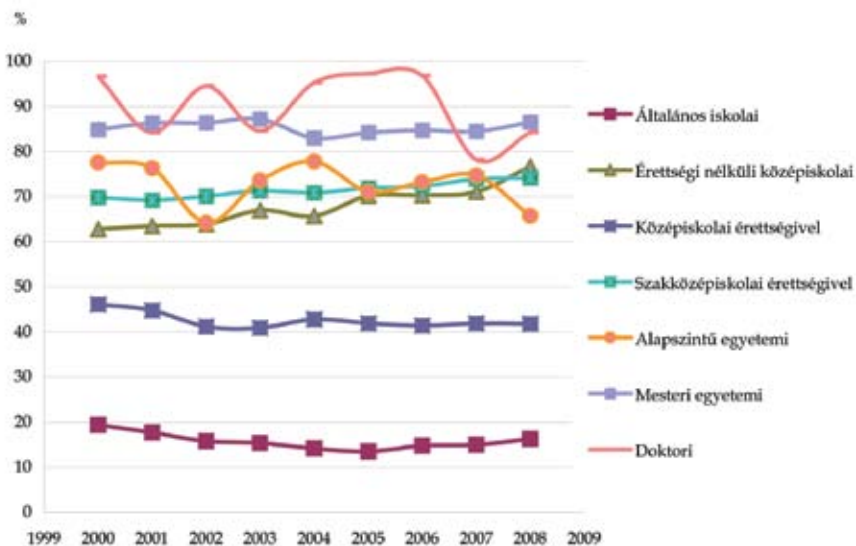
3. ábra: A hallgatók és az oktatók létszámának változása 1994–2007 között

Forrás: www.statistics.sk

Magyarországhoz hasonlóan a rendszerváltás után Szlovákiában is megnőtt az igény a képzett szakemberek iránt. Ez a bővülő kereslet az első években nagy munkaerő-piaci előnyt jelentett a diplomásoknak. A felsőfokú végzettség ma is jelentős előnyt jelent a piacon, ezt bizonyítja a 4. ábra, amely rámutat arra, hogy a magasabb képzettség erős védelmet nyújt a munkaerőpiacon.

4. ábra: A foglalkoztatási ráta Szlovákiában az iskolai végzettség függvényében

Forrás: www.statistics.sk

Az egyetemet végzetteknek – előnyös munkaerő-piaci helyzetük ellenére – már napjainkban is számos problémával kell megküzdeniük. Ilyen többek között a diplomás munkanélküliség, amely társadalmunk legújabb jelenségei közé tartozik. A korábbi évtizedekhez viszonyítva jóval nehezebbé vált a friss diplomások számára az elhelyezkedés. A végzős hallgatók munkaerő-piaci érvényesülésének mértékét a friss diplomás munkanélküliségi ráta tükrözi, amely 2009-ben 6–7% közelében mozgott és már a 2005–2007-es időszakban is növekvő tendenciát mutatott.³

Az egyetemi végzettségű hallgatók munkanélküliségének leggyakoribb oka a szakmában szerzett gyakorlat hiánya, továbbá az, hogy a hallgatók olyan szakmákban szereznek képesítést, amely iránt a munkaerőpiacon nincs kereslet. A vállalatok gyakran még a felsőoktatási rendszerből kilépettekkel szemben is az idősebbeket részesítik előnyben, mert nem tartják kielégítőnek az oktatás gyakorlat-orientáltságát (Berde – Morvay, 2007).

A diplomásoknak ennek ellenére még mindig sokkal nagyobb esélyük van az elhelyezkedésre, mint az alacsonyabb végzettségűeknek. A munkáltatók leginkább azért részesítik előnyben alkalmazásukat, mert az esetek többségében kialakult világgéppel és fejlett személyiséggel rendelkeznek, egyetemi tanulmányaik alatt kapcsolatba kerülhettek a munkaerőpiaccal is, valamint minden más csoportnál könnyebben fogadják el további képzésük, fejlesztésük szükségességét.⁴ Ők olyan készségekkel, ismeretekkel rendelkeznek, mint a jó kommunikáció, a szakmai tájékozottság, az általános műveltség, amelyek ma már minden munkakörben felértékelődtek, s jelentősen növelhetik egy cég versenyképességét (Horváth, 2007).

Szlovákia munkaerő kínálata és kereslete között jelentős mértékű az összhang hiánya. Szerkezeti szempontból egyes szakmák emberi erőforrás hiányban szenvednek, míg mások jelentős többletet mutatnak a szakemberek számát tekintve.

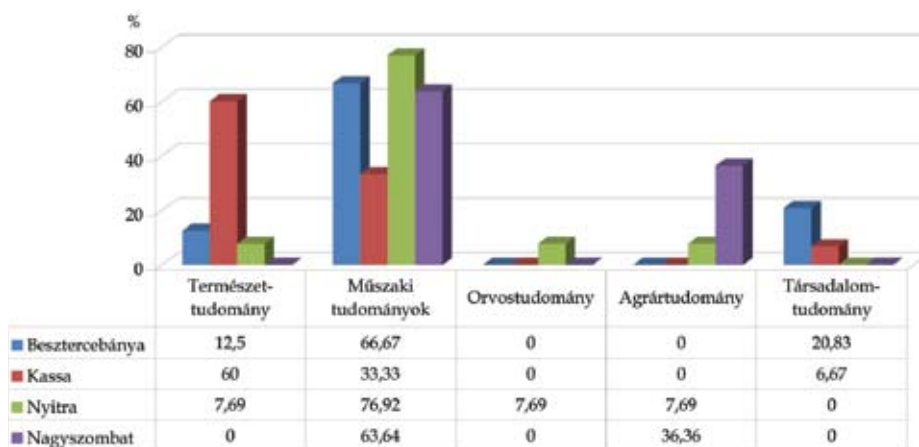
A szlovákiai vállalatok egy felmérés során arról nyilatkoztak, hogy mely területeken érzik elsőfokú szakemberek hiányát saját tevékenységük jellegéből kiindulva. Az 5. ábra jól érzékelteti, hogy a legnagyobb igény a műszaki és természettudományi végzettségű diplomások iránt mutatkozik.

Ugyanezen felmérés részeként az egyetemi hallgatókat arról kérdezték, mely tényezők befolyásolták felsőoktatási intézményválasztásukat. A hallgatók többsége az adott egyetemen megszerezhető tudás gyakorlati érvényesíthetőséget, valamint az intézmény hírnevét és az oktatás minőségét jelölte meg a válaszok közül (6. ábra).

³ Forrás: http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/MK/Studie/Uplatnenie_pre_tlac.pdf

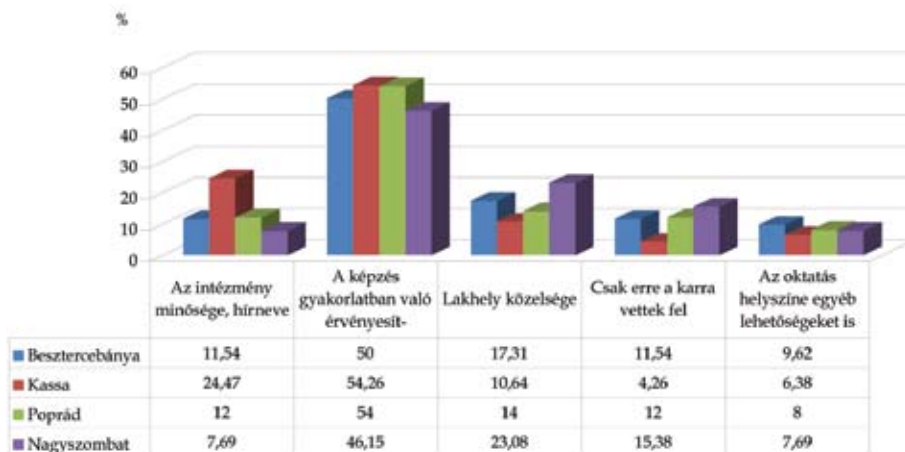
⁴ Forrás: http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/MK/Studie/Uplatnenie_pre_tlac.pdf

5. ábra: A vállalatok által hiányolt diplomások szakemberekben szakterület szerint négy szlovákiai kerületben

Forrás: www.uips.sk/sub/uips.sk/images/MK/Studie/Uplatnenie_pre_tlac.pdf

6. ábra: A hallgatók intézményválasztásának tényezői

Forrás: www.uips.sk/sub/uips.sk/images/MK/Studie/Uplatnenie_pre_tlac.pdf

Az ábrából ugyanakkor az is kivehető, hogy a felsőfokú képzettség gyakorlatban való érvényesíthetőségének magas megjelölési aránya ellenére még sincs összhang a munkaerőpiac és a felsőoktatás között, ami arra enged következtetni, hogy a hallgatók nem minden esetben követik nyomon a gazdaság erre vonatkozó igényeit.

A vizsgálat célja és módszerei

Érdeklődésem középpontjában a felsőoktatási képzésben részt vevők, azaz a hallgatók, valamint a rendszer elsődleges felhasználói, a *vállalatok* felsőoktatásról alkotott véleményének megismerése állt.

Kíváncsi voltam arra, miként ítéli meg a két csoport a felsőoktatás gazdaságban betöltött szerepét, mekkora hajlandóság mutatkozik a vállalatok részéről az egyetemekkel, főiskolákkal való szakmai együttműködés kiépítésére, továbbá milyen mértékben látják el a felsőoktatási intézmények hallgatóikat a vállalatok által elvárt készségekkel. Mivel a cégek és a hallgatók véleménye jelentős mértékben különbözhet az egyes kérdésekben, a célok között a közöttük tapasztalható eltérésekre való rávilágítás is szerepelt.

A kutatás során ugyancsak fontos szempont volt a hallgatók és a vállalati alkalmazottak csoportmunkához való hozzáállásának vizsgálata is. A csoportmunka jelentősége fokozatosan nőtt, korunkra ez a munkamódszer már a szlovákiai vállalatok mindennapi működésének szerves részévé vált. Ebből eredően célszerű volt felmérni a hallgatók csoportmunkához való viszonyának sajátosságait, továbbá azt is, hogy mekkora jelentősége van a csoportmunkára, valamint az együttműködési készségre való hajlandóságnak a vállalatok szemében.

A fentiekben megfogalmazott célok megvalósítása összehasonlító elemzéssel volt elvégezhető. Az összefüggések feltárása primer adatgyűjtésen alapult. Az elemzés kvantitatív kutatási módszerrel történt, az adatgyűjtésre kérdőíves megkérdezés alkalmazásával került sor. Az elemzés kétoldali volt, miatt két csoportból kerültek kiválasztásra a megkérdezett hallgatók és vállalatok. Összesen 218 kitöltött kérdőív állt rendelkezésre a vizsgálathoz, amely ily módon 106 egyetemi hallgatóra és 112 vállalatra terjedt ki. A mintában szereplő hallgatók és vállalatok egyszerű véletlen kiválasztásos eljárással kerültek a mintába.

Az általam vizsgált terület az *egyetemi oktatók* megkérdezését is indokoltá tette, hiszen az oktatók munkája által valósul meg a leendő munkavállalók képzése a felsőoktatási intézményekben. Az oktatói nézőpont elemzéséhez viszont csupán 45 kitöltött kérdőív állt rendelkezésemre. A minta alacsony elemszáma vélhetően az oktatók elfoglaltságának tudható be, ennek okáért erre a csoportra vonatkozóan nem vonhatók le szilárd következtetések, s az oktatói vélekedések leginkább támpontként szolgáltak a munkában.

Az attitűdök minél élethűbb tükrözése érdekében a kérdőívekben szereplő kérdések döntő többsége skálakérdés volt. A kérdőívek kiértékelése SPSS statisztikai elemző program, valamint az MS Excel program alkalmazásával valósult meg. Az értékelés során *relatív gyakoriságok és középértékek* számítására került sor.

A kérdőíves felmérés eredményei

A kérdőívekben található kérdések a hallgatók és a vállalatok esetében is hasonló logika mentén lettek megfogalmazva. Egyaránt vonatkoztak a felsőoktatással kapcsolatos véleményükre, a hallgatók oktatási módszerekhez való hozzáállására, a vállalatok munkaerővel szembeni elvárásaira, valamint csoportmunkához való hozzáállásukra is.

A feldolgozott kutatási terület széleskörű elemzési lehetőséget biztosított, így a kérdőíves felmérés eredményeinek feltüntetéséhez számos értékelési szempont közül lehetett válogatni. Mivel azonban nem állt rendelkezésre elég tág keret, ezért a tanulmányban nem lehetett a teljességre törekedni. A munka a téma szempontjából azokra a főbb megállapításokra világít rá, amelyek a gazdasági szektor és a felsőoktatás együttműködésével, a vállalatok kompetencia-igényével, valamint a csoportmunkával kapcsolatosak. Az egyes kérdésekre adott válaszok az alábbi módon voltak csoportosíthatók:

- Általános vélekedések a felsőoktatással kapcsolatban.
- A vállalatok szerepvállalása a felsőoktatásban.
- A vállalatok és az egyetemek szakmai együttműködése.
- A vállalatok szerepvállalása a hallgatók képzésében.
- A vállalatok és a hallgatók kompetencia-elvárásai.
- Csoportmunkához való hozzáállás.

A továbbiakban a kérdőívek kiértékelésére a fentiekben felsorolt tartalmi jellemzők és logikai sorrend alapján került sor.

Általános vélekedések a felsőoktatással, felsőfokú tanulmányokkal kapcsolatban

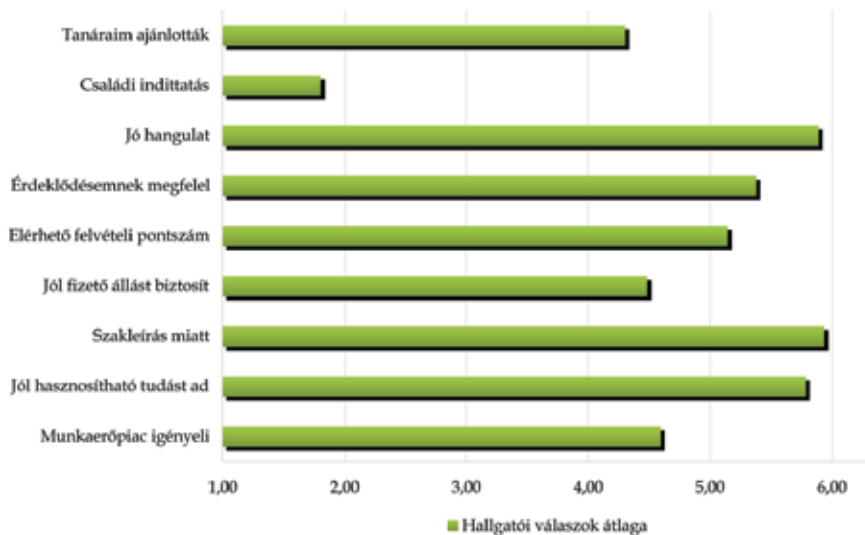
A hallgatók kérdőíveinek értékelése során elsőként arra derült fény, milyen szempontok alapján választották ki az egyetemet, amelynek hallgatói. Ebben leginkább az játszott fontos szerepet, hogy az egyetem képzési programjában megtalálható legyen az a képzés, amelyre a hallgatónak szüksége van (7. ábra). A neves oktatók és a képzés munkaerőpiacra való elismertsége ugyancsak jelentős tényezőknek bizonyultak. Nagy jelentősége volt még az elérhető ponthatároknak, valamint az intézmény jó hírnevének is. A földrajzi, ill. családi megfontolások nem játszanak jelentős szerepet a hallgatók erre vonatkozó döntéshozatalában.

A hallgatók szakválasztására vonatkozó kérdésre adott válaszok arra utalnak, hogy ezt a vonzónak tűnő szakleírás, valamint az intézményben uralkodó kedvező hangulat befolyásolja legnagyobb mértékben (8. ábra). Fontos szempontként fogalmazódik meg továbbá a jól hasznosítható szakmai tudás, valamint az, hogy a kiválasztott továbbtanulási szakterület a hallgató saját érdeklődési körének feleljen meg. Az elérhető felvételi pontszám szintén markánsan befolyásolja a szakválasztást.

7. ábra: A hallgatók intézményválasztását befolyásoló tényezők a vizsgált mintában

8. ábra: A hallgatók szakválasztását befolyásoló tényezők

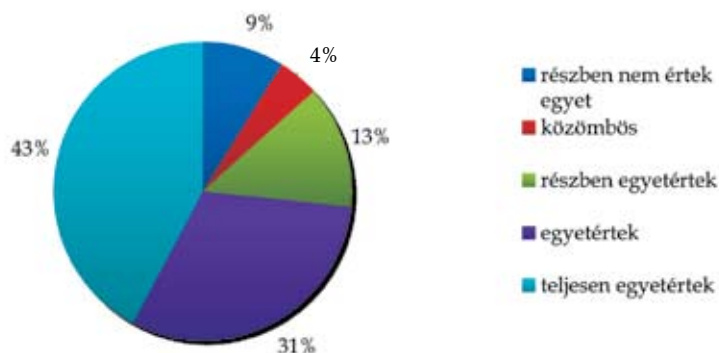

A diagramból jól kivehető, hogy a munkaerőpiacon való érvényesíthetőség és a jól fizető állás lehetősége csupán a 6–7. helyen van a befolyásoló tényezők rangsorában. Ez számomra azt tükrözi, hogy a hallgatók más szempontokat, például saját érdeklődési körüket helyezik előtérbe ahelyett, hogy a munkaerőpiacon tájékozódni a keresett szakmák iránt.

A hallgatók intézmény, ill. szakválasztásának okait vizsgálva kézenfekvőnek tűnt az oktatók erre vonatkozó véleményének megismerése is.

A 9. ábrából kitűnik, hogy az oktatók szerint a hallgatóknak diplomájuk megszerzése előtt kellő mértékű munkaerő-piaci tájékozottsággal kellene rendelkezniük, amely hozzásegítené őket ahhoz is, hogy a megfelelő, munkaerőpiacon keresett szakmát tudják elsajátítani.

9. ábra: Az oktatók véleménye a hallgatók munkaerő-piaci tájékozottságának jelentőségéről

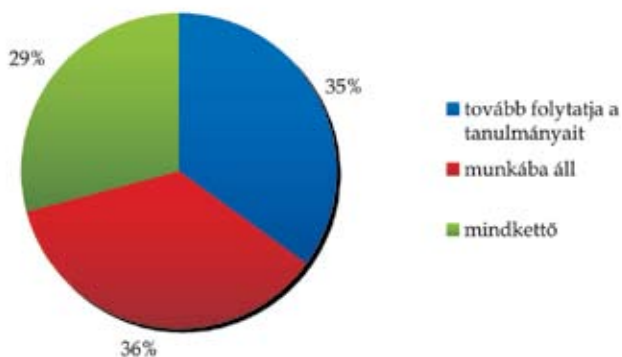

A hallgatókról általában elmondható, hogy esetükben nem kimondottan gyakori a kötelező kurzuson kívüli tevékenységbe való bekapcsolódás. Mindössze 5%-uk vesz részt rendszeresen konferencián, szakmai rendezvényeken, ill. kapcsolódik be diákszervezet munkájába. A megkérdezett hallgatók kb. 20%-a csupán alkalmyszerűen vesz részt hasonló tevékenységben. A kulturális programokba való bekapcsolódás aránya magasabb, 20%-uk állítása szerint rendszeresen vesznek részt effajta programokon. A részvétel elmaradásának leggyakoribb oka a hallgatók időhiánya, valamint az, hogy nem értesülnek a rendezvényekről. A megkérdezettek ötöde – elmondásuk szerint – viszont egyáltalán nem igényel ilyen jellegű kikapcsolódást.

A továbbtanulási szándékot vizsgálva megállapítható, hogy a hallgatók alapján véve magas továbbtanulási hajlandóságot mutatnak, mivel a megkérdezettek 64%-ának szándékában áll tovább folytatni tanulmányait munka mellett, ill. a munkaerőpiactól távol maradván (10. ábra). Ebből arra lehet következtetni, hogy a hallgatók hajlandónak mutatkoznak tudásuk fejlesztésére, bővítésére és részeseivé válni az élethosszig tartó tanulás folyamatának.

A megkérdezettek magas továbbtanulási aránya összhangban van az egész országra jellemző egyre bővülő felsőoktatási hallgatói létszámmal. A megkérdezett hallgatók csupán egyharmada nem tervez további tanulmányokat az egyetem elvégzése után.

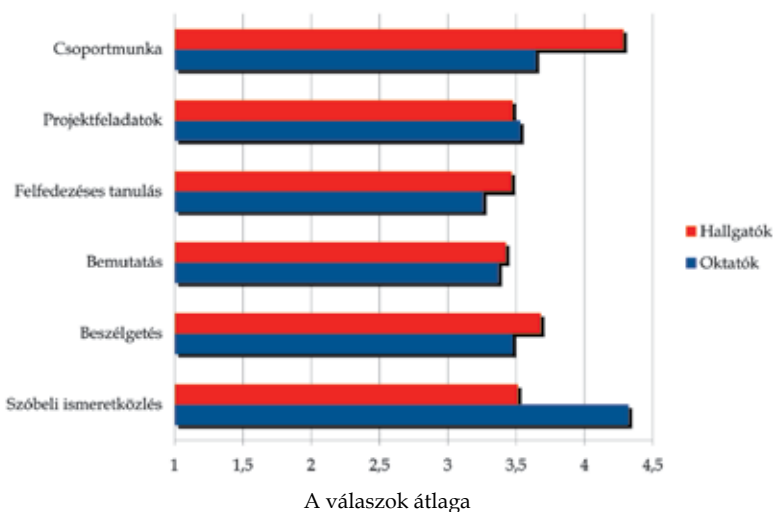
10. ábra: A hallgatók továbbtanulási hajlandósága

A következő kérdés a felsőoktatásban alkalmazott oktatási módszerek hallgatók általi értékelésére vonatkozott, aminek a tanulás és a tudásmegosztás szempontjából volt jelentősége. Egyes oktatási módszerek, mint például a csoportmunka, a beszélgetés, vagy a felfedezéssel való tanulás a hallgatók bevonásával valósulnak meg, vagyis kétirányú kommunikációt feltételeznek. Ezáltal ezek a módszerek hatékonyabbnak bizonyulnak az ismeretek elsajátítása terén.

A 11. ábra az oktatók által alkalmazott képzési módszereket, valamint az egyes módszerek kedveltségének szintjét mutatja be a hallgatók és az oktatók szemszögéből.

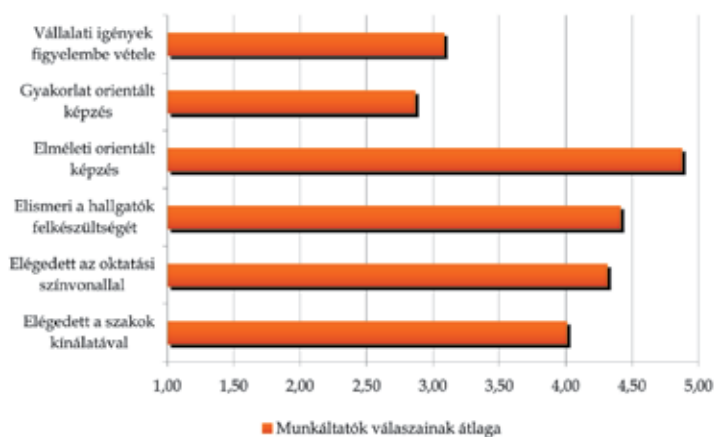
11. ábra: Az oktatási módszerek értékelése

A diagramból jól kivehető, hogy e tekintetben az oktatók és a hallgatók preferenciái különböznek, és nem minden módszer esetében van összhang a két csoport között: míg a hallgatók inkább a csoportmunka és a közös beszélgetés általi tanulást részesítik előnyben, addig az oktatók ezzel szemben az előadás módszerét alkalmazzák leggyakrabban. A hallgatók által jelentősebb mértékben preferált további tanulási módszer a felfedezéssel való tanulás is, amelyet az oktatók a legritkábban alkalmazzák kurzusaikban.

A vállalatok arra a kérdésre, hogyan vélekednek a régióbeli felsőoktatási intézményekről, eléggé eltérő válaszokat adtak (12. ábra). Állításuk szerint a felsőoktatási képzés meglehetősen elmélet orientált, és csak elenyésző mértékben veszi figyelembe a vállalatok igényeit. Ez a vélekedés rendkívül hangsúlyosan jelenik meg, hiszen úgy vélik, a képzés csupán nagyon kis mértékben gyakorlatorientált. Nem mondható el az sem, hogy a vállalatok teljes mértékben elégedettek lennének az egyetemen induló szakok kínálatával.

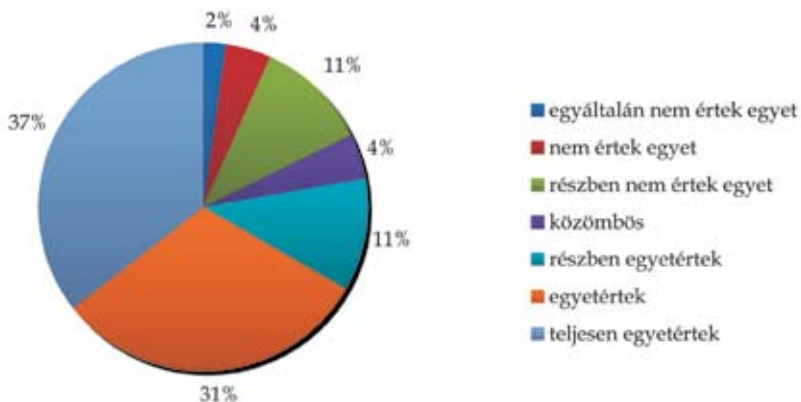
12. ábra: A vállalatok véleménye a régió felsőoktatási intézményeiről

A cégeknek feltett kérdések között az is szerepelt, hogy mennyire befolyásolta őket telephelyük kiválasztásában a felsőoktatási intézmények jelenléte, az egyetemen oktatott szakmák, az egyetemi kutatások rendelkezése, valamint az egyetemről kikerülő hallgatók végzettsége. A vállalatok többségében nemmel, vagy egyáltalán nemmel válaszoltak erre a kérdésre, egyedül az egyetemi hallgatók végzettségének tulajdonítottak nagyobb szerepet, de ennek mértéke sem jelentős.

Végül ebben a felmérési blokkba tartozó utolsó kérdés az oktatókhoz lett intézve. Ez arra vonatkozott, hogy vajon mennyire tartják szükségesnek, hogy az egyetemeken gyakorlatias képzést kapjanak a hallgatók annak érdekében, hogy minél gyorsabban hozzájáruljanak az országnak, egy régió vagy egy település gazdasági fejlődéséhez (13. ábra).

13. ábra: Az oktatók vélekedése a felsőoktatási képzés jellegéről

A kördiagramból jól kiolvasható az oktatók véleménye, amely szerint ezzel az állítással a megkérdezett oktatók kétharmada egyetért, viszont közel 20%-uk az elméleti képzés fontosságát hangsúlyozza, emiatt csak részben támogatja a többségi véleményt.

A vállalatok szerepvállalása a felsőoktatásban

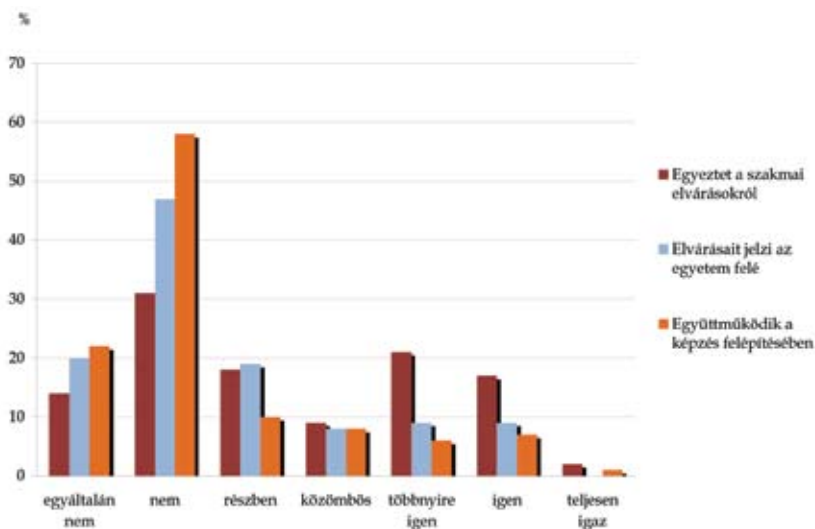
A gazdasági szektor felsőoktatásban betöltött szerepének vizsgálatát két oldalról érdemes megközelíteni. Elsőként a vállalatoknak a felsőoktatási intézményekkel kialakított szakmai együttműködését, másodsorban pedig a hallgatókkal létrehozott kapcsolatait célszerű megvizsgálni.

A régióbeli felsőoktatási intézmények és a vállalatok közötti kapcsolat a tapasztalatok szerint kifejezetten nagyon gyenge. A megkérdezett cégek válaszaiból (14. ábra) egyértelműen kiolvasható, hogy többségük nem, vagy egyáltalán nem jelzi a munkaerővel, ill. a számára szükséges szaktudással kapcsolatos elvárásait az egyetemek felé, továbbá nem jellemző az sem, hogy részt vennének a képzés szerkezetének számukra kívánatos alakításában. A szakmai elvárások való egyeztetés kis mértékben ugyan, de tapasztalható.

A felmérésben részt vevő cégeknek mindössze 10%-a tart fenn kapcsolatot a felsőoktatási intézményekkel, amelyet a jövőben is fejleszteni kívánt. Az esetek 60–70%-ában a cégek nem építettek ki semmilyen jellegű szakmai együttműködést a régió felsőoktatási intézményeivel és nem is törekednek erre, legyen szó a munkavállalók továbbképzéséről az adott intézményben, kutatási együttműködésről, vagy állásbörze látogatásáról. Kb. 20%-uknak viszont a jövőben szándékukban áll a fentebb felsorolt együttműködési fajták kialakítása. A hajlandóságnak ez a szerény aránya a regionalitásból is adódhat,

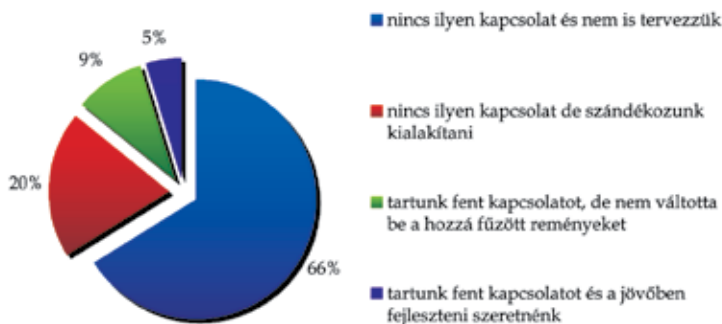
hiszen térségünkben meglehetősen alacsony az olyan cégek száma, melyek megfelelő gazdasági háttérrel rendelkeznének kutatási projektek indításához.

14. ábra: A vállalatok és az egyetemek közötti szakmai együttműködések

A vállalatok szerepvállalása a felsőoktatásban leginkább az egyetemi rendezvények támogatása esetében érhető tetten (15. ábra). 10%-uk rendszeresen támogat ilyen jellegű eseményeket, és 20%-uk pedig a jövőben szándékozik kiépíteni ezt a fajta együttműködést.

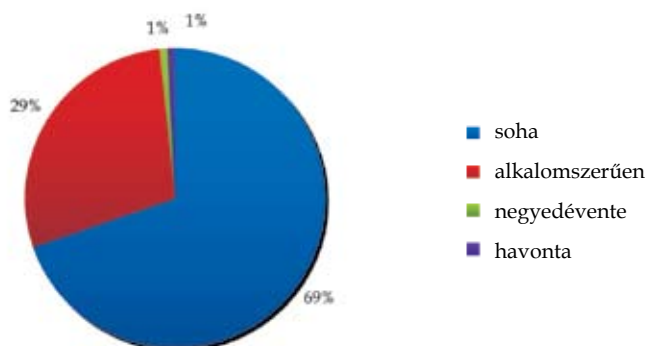
15. ábra: A vállalatok részvétele a felsőoktatásban

A cégek felsőoktatásbeli szerepe a gazdasági szereplők oktatásban és képzésben való aktív részvételben is megnyilvánul. Napjainkban a gazdasági szakemberek egyre gyakoribb vendégei a felsőoktatási intézményeknek. Az egyetemek gyakran különböző szakterületek gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező vezető szakembereit kérik fel egy-egy képzésben, kurzuson való részvételre annak érdekében, hogy a képzést gyakorlatiasabbá és élet-szerűbbé tegyék, nem beszélve arról, hogy a folyamatos meghívások által élénk kapcsolat építhető ki a felek között.

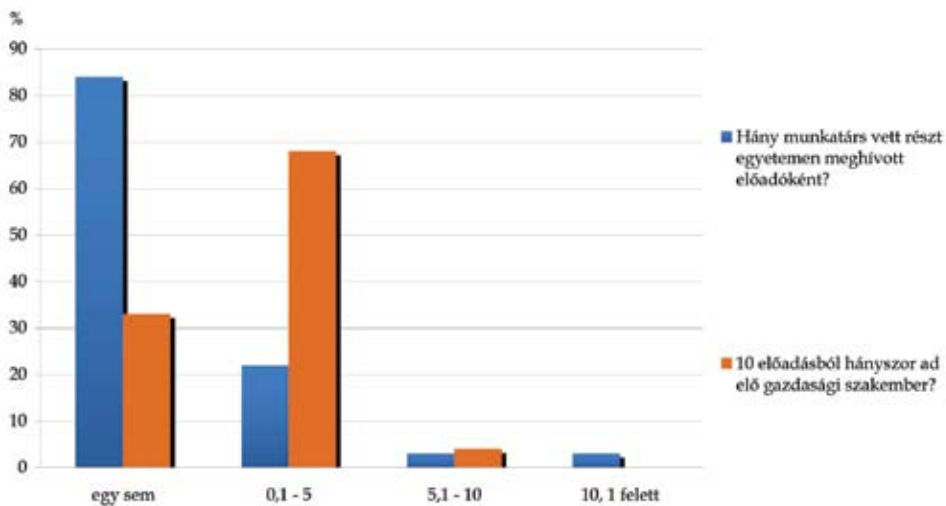
Ennek kapcsán érdekesnek ígérkezett annak vizsgálata, hogy a régióbeli vállalatok milyen mértékben vesznek részt az egyetemi képzésben, akár kurzusok vezetésével, akár konferenciákon tartott előadásokkal. Az e téren tapasztaltak nem túl pozitívak: a megkérdezett vállalatok 70%-a egyáltalán nem vett részt egyetemi kurzusban előadóként (16. ábra). A felmérés során az is kiderült, hogy a cégek 75%-ától még egyetlen munkatárs sem vett részt meghívott előadóként az egyetemi képzésben. Mindössze 20%-ra volt tehető azon vállalatok aránya, ahol már legalább egy munkatárs előadóként látogatott meg felsőoktatási intézményt.

16. ábra: A vállalatok egyetemi kurzusok vezetésében való részvétele

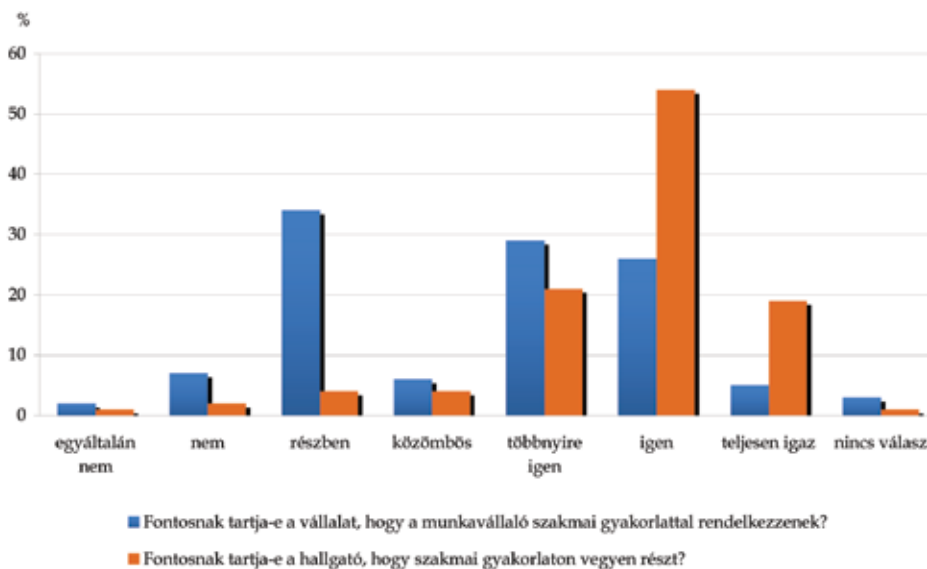
A kérdést a hallgatói oldalról is megvizsgáltuk. Náluk a kérdés úgy hangzott, 10 előadásból hányszor ad elő egyetemi oktató helyett kívülről érkezett, ill. meghívott gazdasági szakember az egyetemi képzés ideje alatt (17. ábra). A tapasztalatok ebben az esetben lényegesen pozitívabbak voltak: csupán 30%-uk esetében fordult elő, hogy egyetlen gazdasági szakember sem adott elő valamely kurzuson, 70%-uk viszont azt válaszolta, hogy 1 és 5 közé volt tehető a meghívott előadók száma.

17. ábra: Meghívott gazdasági szakemberek előadásainak gyakorisága a hallgatók vélemények alapján

A következő kérdés a szakmai gyakorlat jelentőségét hivatott felmérni a hallgatóktól és a cégektől kapott vélemények alapján. Nevezetesen, hogyan ítélik meg a szakmai gyakorlat szükségességét a hallgatók és a vállalatok. A 18. ábra jól látható különbségeket mutat a két oldal szakmai gyakorlattal kapcsolatos felfogását illetően.

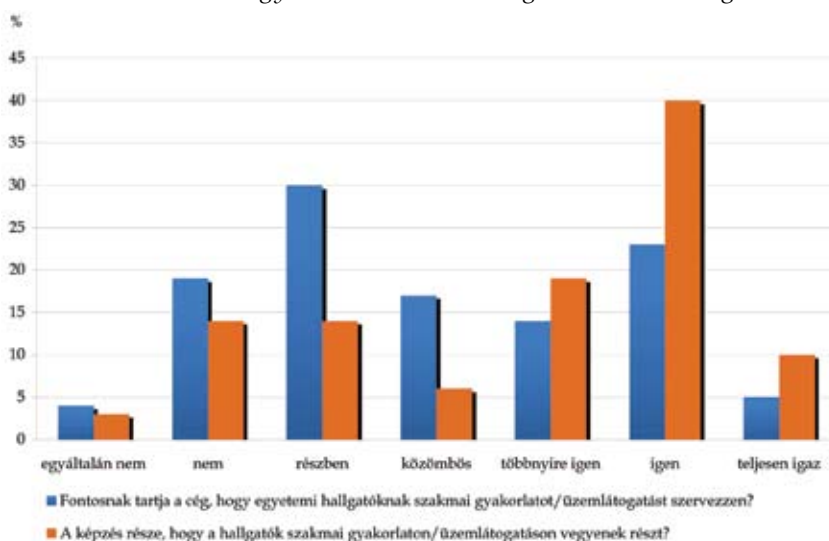
18. ábra: A szakmai gyakorlat jelentősége a hallgatók és a vállalatok szemében

Az ábrán látható oszlopok magasságkülönbségei jól érzékeltetik, hogy a hallgatók számára sokkal fontosabb tekintik a szakmai gyakorlaton való részvételt, mint a vállalatok. A régióbeli gazdasági szervezetek többsége csak részben tartja fontos elvárásnak a hallgatóval szemben, hogy gyakorlati tapasztalattal rendelkezzen.

A szakmai gyakorlat jelentőségét vizsgálta az a kérdés is, amely arra vonatkozott, hogy a vállalat mennyire tartják fontosnak, hogy szakmai gyakorlatot, ill. üzemlátogatást szervezzenek a hallgatók számára. Ugyanez a kérdés lett feltéve a hallgatók számára is, vagyis mennyire fontos számukra, hogy szakmai gyakorlaton, illetve üzemlátogatáson vehessenek részt. A válaszokból kiderült, hogy a vállalatok és a hallgatók válaszai az előző kérdésre adott válaszokhoz hasonló szerkezetet mutatnak, tehát hozzáállásuk közel azonos (19. ábra).

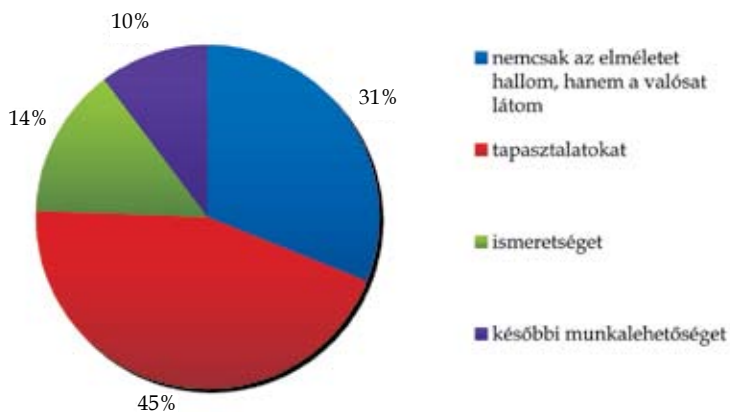
19. ábra: A szakmai gyakorlat és az üzemlátogatás kétoldalú megítélése

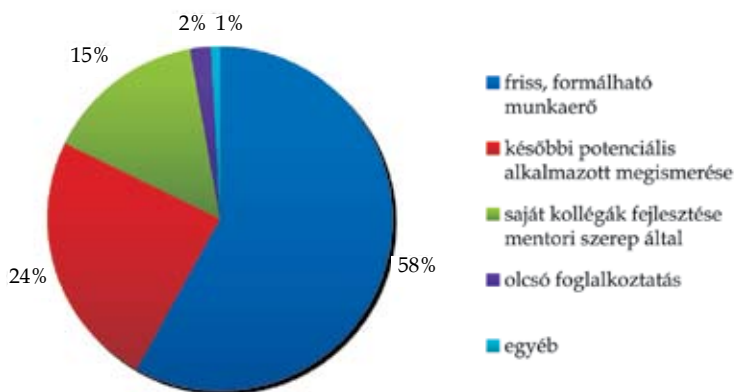
A szakmai gyakorlatra vonatkozó kérdések között olyan is szerepelt, amely azt feszegette, hogy vajon mit várnak a hallgatók, illetve az őket fogadó cégek (mint szakmai gyakorlati helyszínek) ettől a gyakorlattól (20. ábra). A válaszokból kitűnt, hogy a hallgatók a szakmai gyakorlatot leginkább tapasztalatszerzési lehetőségként érzékelik, amely arra is kiváló alkalmat biztosít, hogy részletesebb benyomásokat szerezzenek a vállalatok gyakorlati működéséről.

Azok a cégek, amelyek lehetőséget biztosítanak egyetemi hallgatók számára szakmai gyakorlaton való részvételhez, leginkább abban látják ennek hozadékát, hogy olyan friss, formálható munkaerő érkezik a vállalathoz, akivel meg lehet kedveltetni a cégnél folyó munkafajtákat. Elmondásuk szerint a szakmai gyakorlat a későbbi potenciális alkalmazott megismerésére, valamint saját munkahelyi kollektívájuk fejlesztésére is alkalmas (21. ábra).

20. ábra: A hallgatók elvárásai a szakmai gyakorlattól

21. ábra: A vállalatok elvárásai a szakmai gyakorlattól

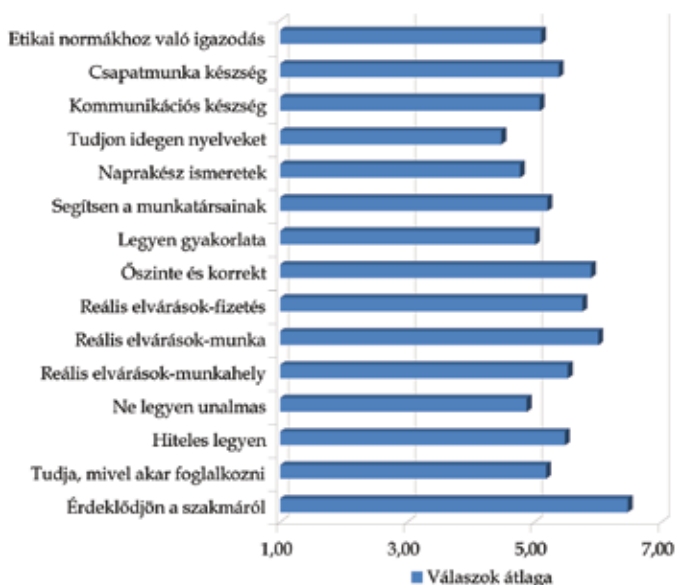

E véleményük tükröződik abban, hogy csaknem 60%-uk jelölte meg első helyen a leendő diplomásokat, mint friss és alakítható munkaerőt. További 24%-uk pedig egyenesen vállalatuk olyan, jövőbeni alkalmazottját látták a szakmai gyakorlaton résztvevő egyetemi hallgatóban, aki a vállalat részéről mentori feladatra kijelölt alkalmazott szakmai fejlődését is nagyban elősegíti.

A felmérés részeként a munkahelyen elvárt kompetenciákkal kapcsolatosan is folytattak vizsgálatot. A kérdések azon kompetenciáknak a felderítésére irányultak, amelyekkel a régió vállalatai szerint egy egyetemi végzettségű pályakezdőnek rendelkeznie kellene. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódva történt meg a hallgatók által elvárt oktatói kompetenciák értékelését is.

A felmért cégek leginkább azt tartják fontosnak egy hallgatóban, hogy érdeklődjön saját szakmája iránt, s hogy folyamatosan képezze tovább magát benne (22. ábra). További fontos elvárás az is, hogy a hallgatónak reális elképzelései legyenek a munkájával, munkahelyével kapcsolatban.

22. ábra: A vállalatok által elvárt kompetenciák közötti különbségek

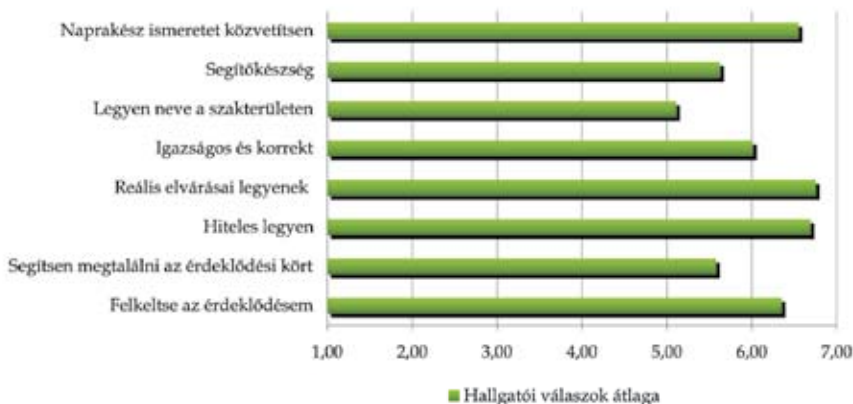

A munkáltatók ugyancsak nagyra értékelik az őszinteséget, a hitelességet, valamint a kommunikációs és csapatmunkában való részvétel készségét is. Lényegesnek tartják továbbá a segítőkészséget, valamint azt is, hogy a hallgató etikus legyen és tudja, mivel szeretne foglalkozni. A gyakorlati tapasztalatot szintén fontos tulajdonságnak vélik (átlaga 5,02), ám az ábrából is látható, hogy nem tartják lényegesebbnek az előbb említett tulajdonságoknál. A vállalatok tehát az elemzés alapján többre értékelik a munkavállaló interperszonális készségeit, mint gyakorlati tapasztalatát. Az ábrából az is kivehető, hogy régióink vállalatai számára a nyelvtudás nem tartozik a kiemelten elvárt kompetenciák közé.

A 23. ábrán azok a kompetencia-elvárások találhatók, melyeket a hallgatók fogalmaztak meg oktatóikkal szemben. Az ábrából kitűnik, hogy a hallgatók leginkább óhajtott oktatói tulajdonság az, hogy a tanárnak reális

elvárásai legyenek a hallgatókkal szemben, azaz saját teljesítményükhöz mérten értékelje őket. Fontos oktatói tulajdonság még a hitelesség, a naprakész ismeretek közvetítése, valamint a korrektség is. A hallgatók számára ugyancsak fontos elvárás, hogy az oktató felkeltse érdeklődésüket a szakma iránt, s hogy segítsen nekik megtalálni azt a szakterületet, amely őket igazán érdekli.

23. ábra: A hallgatók által elvárt oktatói kompetenciák

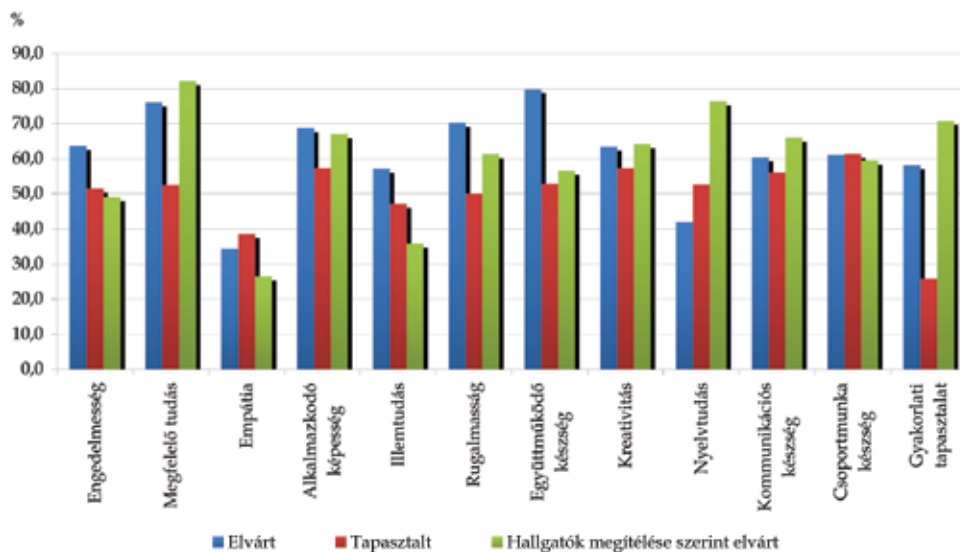

Ha vállalatok és a hallgatók véleményét összevetjük az elvárt munkahelyi kompetenciákkal, szintén érdekes eredményt kapunk. A hallgatóknak az a kérdés lett feltéve, hogy meglátásuk szerint milyen mértékben várják majd el munkáltatóik a kérdőívben felsorolt tulajdonságokat (24. ábra). A vállalatok oldaláról pedig azt vizsgáltuk, milyen mértékben várják el az adott kompetenciákat a frissen végzett hallgatóktól, s hogy az adott tulajdonság milyen mértékben tapasztalható véleményük szerint a hallgatóknál. A véleményeket az alábbi módon értékeltem.

Az ábrán számos eltérést figyelhetünk meg. A vállalatok által a leginkább elvárt tulajdonság az együttműködő készség, 80%-uk számára ez a leglényegesebb elvárás egy új munkaerővel szemben. Ám csupán 50%-ban tapasztalják annak meglétét a friss munkaerőnél. Ugyanekkora a különbség a megfelelő tudás esetében is, ami sokkal nagyobb mértékben elvárt, mint tapasztalt tulajdonság.

A további fontos elvárások, a rugalmasság és alkalmazkodó képesség, valamint az engedelmesség, amelyeket a vállalatok ugyancsak sokkal kisebb mértékben tapasztalják a friss munkaerőnél, mint ahogy az elvárt lenne. Ezeknek a tulajdonságoknak a fontosságát a hallgatók is jól érzékelik, de csaknem mind a négy említett tulajdonság esetében alulbecsülik. A sorban következő további lényeges kompetencia a kreativitás, a csapatmunka készség és a kommunikációs készség, amelynél már nem láthatók akkora eltérések a tapasztalat és az elvárás mértékét illetően.

24. ábra: A vállalatok által elvárt és tapasztalt kompetenciák

A *gyakorlati tapasztalat* alacsonyabb elvárási szintje az erre a kérdésre adott válaszbán is megmutatkozott: bár a hallgatók korántsem rendelkeznek olyan mértékű tapasztalattal, mint ahogy azt elvárnák tőlük, mégsem olyan fontos tulajdonság ez a vállalatok szemében, mint ahogy azt a hallgatók vélik.

Az *illemtudás* ezzel ellentétben ugyanolyan komoly elvárásként fogalmazódik meg a vállalatokban, mint pl. a kommunikációs készség. Érdekes megfigyelni, hogy a hallgatók jelentős mértékben alulbecsülik ennek a tulajdonságnak a jelentőségét, és a vállalatok sem tapasztalják az illemtudásnak azt a szintjét, amely elvárt lenne a hallgatóktól.

A vállalatok által legkevésbé elvárt tulajdonság az *empátia*, amelynek a hallgatók sem tulajdonítottak nagy jelentőséget. Ennek ellenére ez a tulajdonság a szakirodalmak szerint a megfelelő munkahelyi környezet és a munkatársi kapcsolatok kialakításában fontos szerepet játszik.

A csoportmunka jelentőségének értékelése

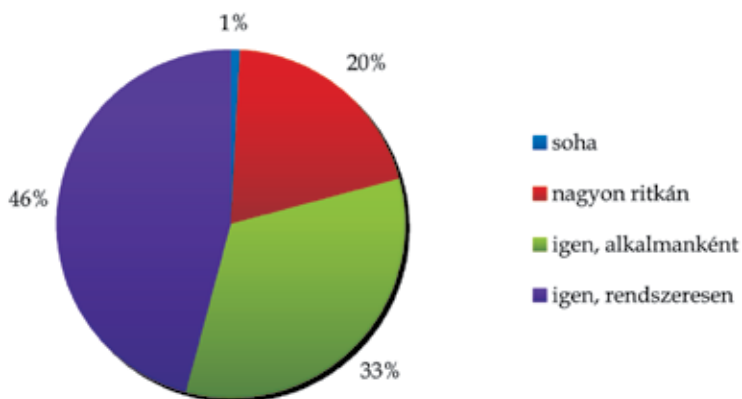
A csoportmunka és az együttműködés jelentőségének hangsúlyozása kiemelt szerepet kapott a munkában. Éppen ezért a vizsgált csoportok mind-egyikében (a hallgatók, az oktatók és a vállalatok esetében is) azonos kérdések feltevésével igyekeztünk képet kapni az egyes csoportok képviselőinek csoportmunkához való hozzáállásáról. A csoportmunkával kapcsolatos felismerések bemutatása előtt azonban érdemes kitérni annak vizsgálatára is, hogy a csoportmunka módszere mekkora szerepet játszik a régióbeli vállalatokban.

A felmérésből kiderült, hogy a megkérdezett vállalatokban meglehetősen gyakori a team-munka. A cégek csaknem fele alkalmazza rendszeresen

a csoportmunkát, 33%-ukban pedig alkalmanként ugyancsak sor kerül csapatmunkára. A vállalatok közel felében a munkavállalók 80-100%-át érinti ez a munkavégzési forma, hozzávetőlegesen egyharmadukban pedig a létszám 60-80%-át. A csoportmunka tehát a legtöbb szervezetben az összes munkatársat érinti.

A egyes vállalatok arra a kérdésre, hogy náluk felvételi követelmény-e az új munkaerővel szemben a csoportmunka készség, valamint, hogy a vállalatnál lévő teljesítményértékelési rendszer kapcsolódik-e a csoportmunkához, eltérő válaszok születtek (25. ábra).

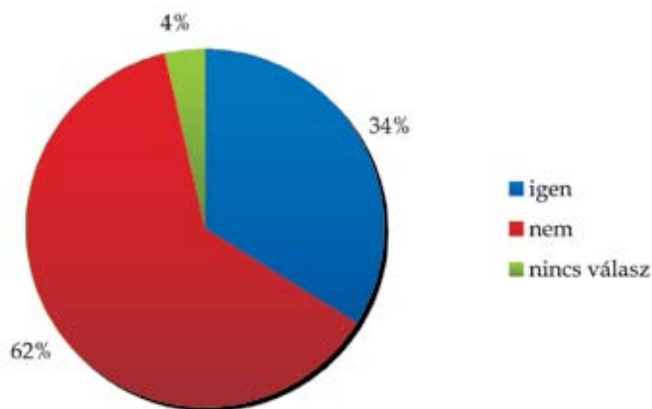
25. ábra: A vállalatok csoportmunkára vonatkozó gyakorlata

Az ábrából jól látható, hogy a megkérdezett cégek közel felében rendszeres ez a munkavégzési forma, harmaduk csak alkalmanként él ezzel a munkaszervezési formával. Több mint egyötödük működése során viszont a csoportmunkának nincs hagyománya, illetve szerepe.

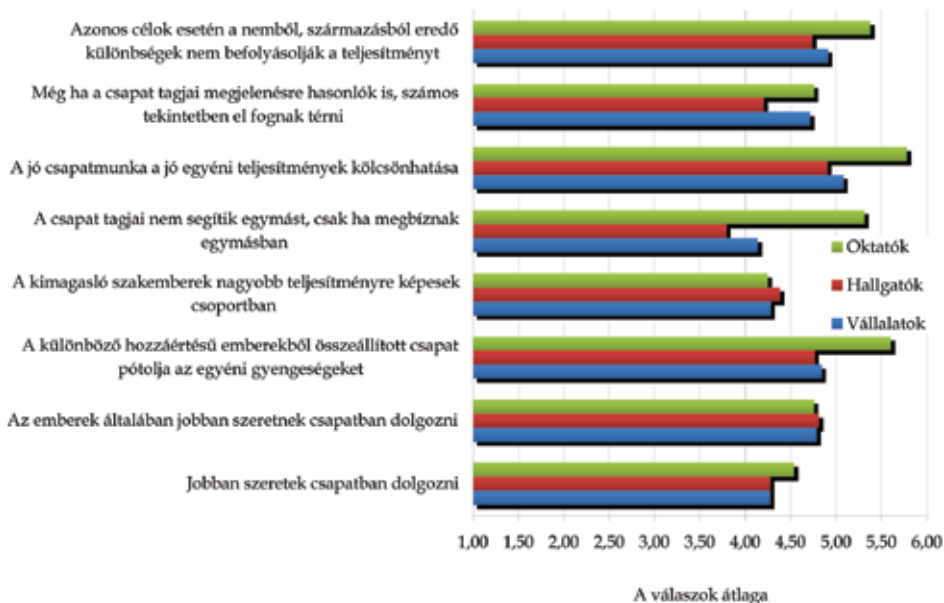
A következő kérdésre adott válaszból viszont az derül ki, hogy 70%-ában nem követelmény a csapatmunka készség és mindössze 30%-ukban van kapcsolat a teljesítményértékelés és a csoportmunka között (26. ábra). A felmért cégeknél nem gyakori továbbá az sem, hogy a csoportmunka a személyzeti osztály által előírt gyakorlat lenne, a legtöbb esetben (73%-ban) a vállalatok spontán szervezik tevékenységüket csoport alapúvá. A csoportmunka és a teljesítményértékelési rendszer között ugyancsak alacsony arányban (mintegy 30%-ban) figyelhető meg kapcsolat. Ugyancsak ekkora arányú a kapcsolat a vállalatok ösztönzési rendszere és csoportmunkája között.

26. ábra: A vállalatok ösztönzési rendszerének kapcsolódása a csoportmunkához

A csoportmunkához való hozzáállás felméréséhez kapcsolódó kérdések négy csoportba lettek besorolva a kérdőív alapján. A csoportok mindegyikében a hallgatók, vállalatok és az oktatók véleményét és hozzáállását is elemeztük, kitéve az esetleges eltérésekre is. A team-munka alapvető sajátosságaira vonatkozóan megfogalmazott 8 állítással az oktatók, a hallgatók és a vállalatok eltérő arányban értettek egyet (27. ábra).

27. ábra: Állítások a csoportmunkával kapcsolatban

Az ábra tanulmányozásából kitűnik, hogy a team-munka mindhárom vizsgált csoport esetében többnyire kedvelt munkamódszernek mondható, ez tűnik ki a grafikonon látható átlagos értékekből is. Az oktatók azok, akikre a másik két csoportnál jobban érvényes az állítás, amely szerint jobban szeretnek csapatban dolgozni még akkor is, ha egyedül is meg tudnák oldani a feladatot.

Arra az állításra – amely úgy szól, hogy az emberek általában jobban szeretnek csoportban dolgozni – sokkal többen jelöltek be magasabb értékeket, mindhárom csoport esetében. A hallgatók, oktatók és a vállalatok egyaránt úgy vélik, általánosságban véve az emberek hajlandósága a csoportmunkában való részvételre magas. Ennek ellenére, saját maguk értékelésénél sokkal nagyobb arányban jelöltek be az ötfokozatú skálán 4-nél alacsonyabb értéket. A hallgatóknál tapasztalható a legnagyobb különbség a két kérdés értékelésében. Szerintük az emberek általában jóval nagyobb mértékben szeretnek csapatban dolgozni, mint ahogy azt a vállalatok és az oktatók véleménye tükrözi.

A különböző szintű szakértelemmel rendelkező egyénekből alkotott csoport a legnagyobb mértékben az oktatók véleménye szerint pótolja az egyéni gyengeségeket, azonban a másik két csoport is általában véve egyetértett ezzel az állítással. A kimagasló szakismerettel rendelkezők a megkérdezett vállalatok szerint kisebb mértékben dolgoznak hatékonyabban csoportban, mint a hallgatók szerint. Az oktatók a vállalatokhoz hasonlóan kissé alacsonyabb értékeket jelöltek a skálán.

A csoportmunkával kapcsolatos saját vélemények vizsgálata arra enged következtetni, hogy úgy vélik, a kimagasló tehetségű egyének a csoportban elveszíthetik identitásukat és a csoport negatív módon befolyásolhatja a legügyesebb tag teljesítményét.

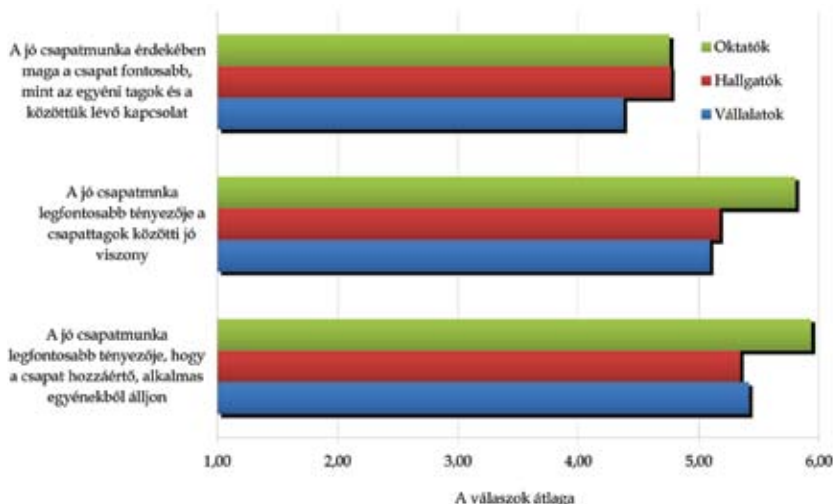
A bizalomnak a hatékony csoportmunka megvalósulásában az oktatók tulajdonítanak a legnagyobb jelentőséget. Őket követik a vállalatok, akik a hallgatóknál is magasabbra értékelik ezt a tényezőt. A hallgatóknak csupán 36%-a jelölt a skálán 4-nél nagyobb értéket, a vállalatoknál ez az arány közel 50% volt. Ebből arra is lehet következtetni, hogy a vállalatok (ebben való jártasságuknál fogva) felismerték, hogy hatékony csoportmunka csak úgy valósulhat meg, ha a kollégák megbíznak egymásban.

Mindhárom csoport többnyire egyetért abban, hogy a jó csapatmunka a jó egyéni teljesítmények kölcsönhatásainak az eredménye. Az oktatók ebben a kérdésben ugyancsak jelentősen magasabb értékeket jelöltek be, mint a többi két csoport képviselői. Ők vélik a leginkább úgy, hogy a jó csapatmunka megfelelően felkészült tagokat igényel.

Az oktatók és a vállalatok között egyetértés van abban az állításban, amely úgy szól: még ha a csapat tagjai megjelenésre hasonlóak is, számos tekintetben el fognak térni, ez azonban kívülről nem észrevehető. A hallgatók kisebb arányban vélték igaznak ezt az állítást. A korból, nemből, származásból, vallásból és nemzetiségből eredő különbségek az oktatók szerint befolyásolják a legkevésbé a csoport teljesítményét, amennyiben annak tagjai egy célért dolgoznak. Ezzel az állítással ismét a hallgatók értettek egyet a legkevésbé.

A következő, 3 állítást magába foglaló állításcsoport a jó csapatmunkához szükséges tényezőkkel volt kapcsolatban. Az e kérdésekre adott válaszok szóródása a felmérésben résztvevő három csoportnál viszont már nem volt olyan nagy mértékű, mint az előző kérdés esetében (28. ábra).

28. ábra: Az eredményes csoportmunkát befolyásoló tényezők

Azzal az állítással, mely szerint a jó csapatmunka legfontosabb tényezője, hogy a csapat hozzáértő, alkalmas egyénekből álljon, mindhárom csoport tagjai egyetértettek. Az oktatók esetében viszont sokkal hangsúlyosabban jelentkezik ez a tényező. Ugyanez tapasztalható a csapattagok közötti jó viszonyra vonatkozó állításra is. A hatékony csoportmunkát az oktatók szerint befolyásolja leginkább a tagok közötti jó kapcsolat.

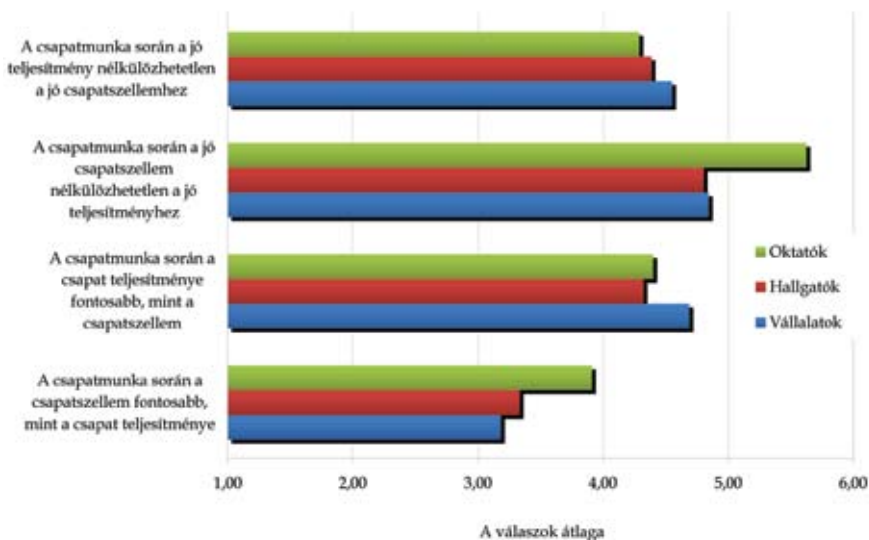
A hallgatók a csapattagok közötti viszonyokat kevésbé fontosnak ítélik, mint a munkavállalók. Ebből arra lehet következtetni, hogy a hallgatóknak nincs kellő mértékű tapasztalata a csoportmunkával kapcsolatban, hiszen a munkahelyen nagyon lényeges, hogy a munkatársak jó kapcsolatban legyenek egymással, mivel csak így valósulhat meg az akadálymentes információáramlás.

A csoportmunka következményeire vonatkozóan megfogalmazott 4 állítással az oktatók, a hallgatók és a vállalatok meglehetősen eltérő arányban értettek egyet (29. ábra).

Az ábrából jól kivehető, hogy a cégek egyértelműen jelentősebbnek ítélik a csapat teljesítményét a csapatszellemmel szemben. A hallgatók véleménye szerint a csapatmunka valódi tétjének hiányából adódóan vélik kevésbé fontosnak a teljesítményt. A jó csapatszellem mindhárom csoport számára lényeges a megfelelő teljesítmény eléréséhez, de hasonlóan mértékben fontos a kellő szintű teljesítmény is a jó csapatszellem kialakulásához. Az oktatók esetében nagyobb differencia tapasztalható a két állítás között, ugyanis ők értékelik a legkevésbé fontosnak a jó teljesítményt a jó csapatszellem kialakulásához.

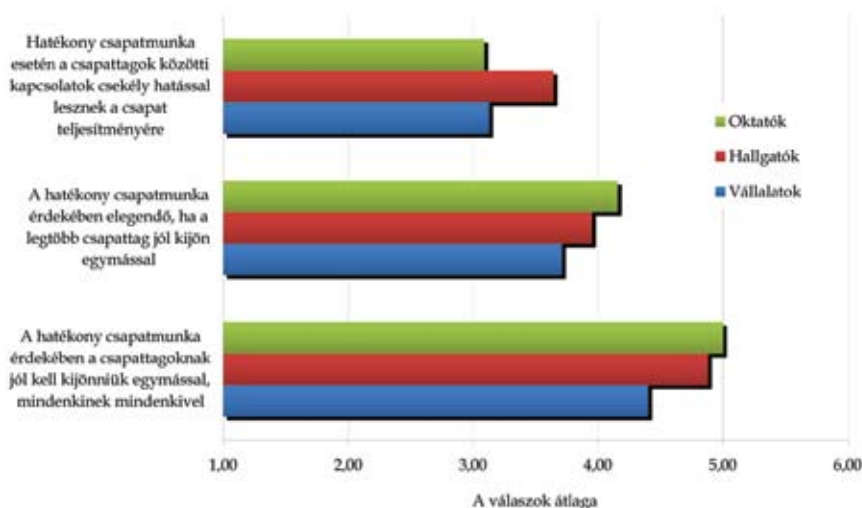
lásának érdekében. Megállapítható az is, hogy a vállalatok nagyobb mértékben tartják fontosnak a jó teljesítmény elérését a csapatszellem kialakulásához, mint a hallgatók.

29. ábra: A csoportmunka következményei

Az utolsó, csoportmunkával foglalkozó 3 állítással kapcsolatos vélemények megismerése a csapattagok közötti kapcsolatok jelentőségének feltárását szolgálta. A vizsgálat tekintélyes eltérésekre világított rá az oktatók, a hallgatók és a vállalatok e tényezőt illetően (30. ábra).

30. ábra: A csapattagok közötti kapcsolatok jelentősége a csoportmunka szempontjából

Az ábra tartalma szerint a cégek, az egyetemi hallgatók és oktatók egyaránt úgy vélik, hogy a hatékony csapatmunka érdekében minden csapattagnak jól kell kijönnie egymással és nem elég, ha csak a tagok többsége van jó viszonyban egymással. A legnagyobb mértékben az oktatók tartották igaznak ezt az állítást, őket a hallgatók követték. A vállalatok értettek egyet legkevésbé ezzel az állítással, valószínűleg eltérő tapasztalataik miatt.

Azt a megállapítást, hogy a vállalatok, a hallgatók és az oktatók is nagy jelentőséget tulajdonítanak a csapaton belüli jó kapcsolatoknak az eredményes csoportmunka megvalósulásában, az is alátámasztja, hogy többségében nem értettek egyet azzal az állítással, mely szerint hatékony csapatmunka esetén a csapattagok közötti kapcsolatok csekély hatással lesznek a csapat teljesítményére. A vállalatok a hallgatónál sokkal inkább ellenezték ezt az állítást, több mint 60%-uk ugyanis nem értett egyet vele. A hallgatók esetében ez az arány csupán 50% volt.

Összefoglalás

Jelen tanulmány a szlovákiai felsőoktatás és a vállalatok közötti kapcsolat jelenlegi helyzetének bemutatására törekedett. Az elemzés során arra kerestük a választ, hogy milyen hatékonysággal valósul meg a felsőoktatás és a gazdasági szféra együttműködése, különös tekintettel a dél-szlovákiai régióra. Az a feltételezés, mely szerint a vizsgált térségben a gazdaság szereplői és a felsőoktatási intézmények között meglehetősen alacsony az együttműködés szintje, beigazolódni látszik. Ez a következő felismerésekkel támasztható alá:

- A felmérésből kiderült, hogy *a felsőoktatás és a gazdasági szektor között egyensúlytalanság tapasztalható*. A gazdasági szereplők véleménye szerint a felsőoktatás két legnagyobb problémája az oktatás gyakorlat-orientáltságának alacsony szintje, valamint a gazdaság igényeit figyelmen kívül hagyó szakemberképzés. A régióbeli vállalatok többsége nem elégedett az egyetemen induló szakok kínálatával, ami arra enged következtetni, hogy olyan szaktudásra, ill. képességekre lenne szükségük, amelyhez jelenleg nem jutnak hozzá. Az elemzésből az is kitűnik, hogy a vállalatok elégedettebbek az oktatás színvonalával, mint a szakok kínálatával, amiből azt feltételezhetjük, hogy a vállalatok ugyan elismerik a felsőoktatási képzés színvonalát, az intézmények viszont nem a számukra megfelelő képzést nyújtják.
- A felsőoktatás és a gazdasági szektor összhangjának hiányát más részről maguk a *hallgatók* is előidézik. A felmérés eredményei alapján a hallgatók nem elsősorban a munkaerőpiacon keresett szakmák alapján döntenek arról, milyen szakterületen szereznek képesítést. A munkaerőpiacon való érvényesíthetőség és a jól fizető állás lehetősége csupán a 6-7. helyen van a szakmaválasztást befolyásoló tényezők rangsorában. A hallgatók tehát más szempontokat, például saját

érdeklődési körüket helyezik előtérbe ahelyett, hogy a munkaerő-piaci igényeknek megfelelő szakmát válasszanak.

- Az egyetemi oktatók véleményéből kiderül, hogy a hallgatóknak mindeképpen ismerniük kellene a gazdaság szakemberigényét annak érdekében, hogy a megfelelő képzési programot válasszák ki a szakok kínálatából. A felsőoktatási képzésnek az oktatók többsége szerint gyakorlatiasnak kellene lennie ennek ellenére a vállalatok döntő többsége az egyetemi oktatást továbbra is meglehetősen elmélet orientáltnak véli.
- A régióban tevékenykedő vállalatok nagy részének nincs kialakított kapcsolata a felsőoktatási intézményekkel és a megkérdezettek között kb. 10%-ra tehető azon vállalatok aránya, amelyeknek nem is célja az együttműködés megvalósítása. Az együttműködés alacsony szintje abban is megnyilvánul, hogy a vállalatok háromnegyede nem vesz részt az egyetemi hallgatók képzésében. Ez a magas arány véleményem szerint nem csupán a gazdasági szereplők érdektelenségének tudható be. Adódhat ez a dél-szlovákiai régió sajátosságaiból és a megkérdezett vállalatok piaci helyzetéből is.
- A dél-szlovákiai régió vállalataiban is megfigyelhető az igény azok iránt a munkavállalói kompetenciák iránt, amelyekre napjaink tudásalapú gazdasága globális szinten is igényt tart. A munkáltatók olyan elvárásokat fogalmaznak meg a munkaerővel szemben, mint az együttműködő készség, alkalmazkodási készség, rugalmasság, kommunikációs készség. A gyakorlati tapasztalatot szintén fontos tulajdonságnak vélik, ám a felmérésből az is kiderült, hogy nem tartják lényegesebbnek az előbb említett tulajdonságoknál. Arra is fény derült, hogy régióink vállalatai számára a nyelvtudás nem tartozik a kiemelten elvárt kompetenciák közé.
- A csoportmunka készség, mint a rugalmas vállalati működés és a hatékony tudásmegosztás egyik alapfeltétele, viszont komoly elvárás a vállalatok részéről. A csoportban való együttműködés feltételezi azoknak a kompetenciáknak a meglétét, melyek a hatékony tudásátadás szempontjából meghatározóak, mint például a segítőkészség, a hitelesség és az őszinteség. A vállalatok tehát az elemzés alapján többre értékelik a munkavállaló interperszonális készségeit, mint szakmai tudását és gyakorlati tapasztalatát.
- A vállalatok munkaerővel szemben támasztott elvárásai sok esetben nem teljesülnek, mivel a friss diplomás munkaerőből épp az előbb említett kompetenciák (főként az alkalmazkodó képesség, rugalmasság és együttműködő készség) hiányoznak a leginkább. A felsőoktatásnak ezért minden eddiginél nagyobb hangsúlyt kell fektetnie arra, hogy ezeket a kompetenciákat kifejlessze a hallgatókban. Ehhez az oktatók tudnak a leginkább hozzájárulni, ha olyan oktatási módszereket alkalmaznak, amellyel az említett készségek kialakíthatók, fejleszthetők.

- Az elemzésből az is kiderült, hogy a régióbeli vállalatok döntő többségében – napjaink legtöbb szervezetéhez hasonlóan – a csoportmunka nagyon gyakran alkalmazott munkamódszer. A csoportmunka-készség a vállalatok részéről éppen ezért jelentős elvárásként fogalmazódik meg a munkavállalókkal szemben. A hallgatók elmondása alapján viszont az oktatók az egyetemi képzés során nem ösztönzik őket kellő mértékben a csoportmunkára. A csoportban való együttműködés gyakorlását és az együttműködési készség fejlesztését már az egyetemi tanulmányok alatt ösztönözni kellene. A hallgatóknak ugyanis ekkor kellene elsajátítaniuk azokat a készségeket, amelyekre egy munkahelyi környezetben szükségük lesz.
- A vállalatok, a hallgatók és az oktatók csoportmunkához való hozzáállásában egyaránt tapasztalható, hogy a sikeres csapatmunka egyik feltételének a munkatársak közötti jó viszonyt tartják. Csak akkor lehet hatékony az együttműködés, ha a szakértelmen kívül a személyközi készségekben sem szenvednek hiányt a csoport, vagy egy kollektíva tagjai. A hallgatók fentebb említett készségeinek fejlesztése iránt támadó igény ebből a szempontból is megközelíthető.

Összegzésként megállapítható, hogy a felsőoktatás és a gazdasági szféra között nem alakult ki szoros együttműködés Dél-Szlovákiában. A megkérdezett vállalatok véleménye szerint a felsőoktatási rendszer nem kellő mértékben készíti fel az egyetemi hallgatókat a munkaerő-piac mai elvárásaira. Ez egyrészt az oktatás struktúrájából, másrészt pedig abból is adódik, hogy a vállalatok szerepvállalása a hallgatók képzésében elhanyagolhatóan kis mértékű.

Mivel a felmérés tárgyát képező kutatási terület rendkívül széleskörű elemzési lehetőséget biztosít, a mélyebb összefüggések feltárása érdekében a továbbiakban célszerű folytatni a megkezdett vizsgáldást, és elvégezni a magyarországi helyzettel való összehasonlítást.

Felhasznált irodalom

Barakonyi K. (2007): Bologna után szabadon: Új pályán az európai felsőoktatás. Felsőoktatási Műhely. 2007/1. pp. 15–36.

Berde É. – Morvay E. (2007): Külföldi tapasztalatok a bolognai folyamat munkaerő-piaci hatásairól. Statisztikai Szemle. 85. 5. pp. 406–430.

Horváth, T. (2007): Az átalakuló hazai felsőoktatás munkaerő-piaci szemmel. Felsőoktatási Műhely. 2007/1. pp. 43–49.

Noszka E. (2006): Új utak, új módszertani megoldások a felsőoktatásban. O&TUMEN, a kompetenciaalapú képzés tudásmenedzselési módszere. Vezetéstudomány. 37. 10. pp. 50–60.

Polónyi I. (2005): A felsőoktatás és a gazdaság szakemberigénye. Munkaügyi Szemle. 49. 5. pp. 26–30.

Polónyi I. (2007): A gazdaság és a felsőoktatás kapcsolatának néhány jellemzője – egy empirikus kutatás néhány megállapítása. Competitio. 6. 2. pp. 149–163.

Polónyi I. – Szilágyi E. (2008): Felsőoktatási privatizáció, felsőoktatási vállalat vagy vállalkozó felsőoktatás? Közgazdasági Szemle. 55. 3. pp. 262–277.

Szabóné Fenyvesi É. (2006): Együttműködő és versengő magatartás a tudásmegosztás során. In Noszka E. (szerk.): Megragadni a megfoghatatlant... Tudásmenedzsment elméleti és módszertani megközelítésben. MTA VSZB Tudásmenedzsment Albizottság. I. kötet. N.& B. Kiadó. Budapest

Tóth L. (2005): Az információgazdaság kompetens munkavállalói. Vezetéstudomány. 36. 4. pp. 2–9.

A felsőoktatás a tudástársadalomért. Az OECD tematikus áttekintése a felsőoktatásról. OECD összefoglaló jelentés 2008. http://www.tpf.hu/download.php?doc_name=tudaskozpont/oecd/oecd_attekinto_osszefoglalo_hatalyos.pdf

Slovstat adatbázis. Szlovák Statisztikai Hivatal. <http://portal.statistics.sk>

Uplatnenie absolventov vysokých škôl v praxi (2007). Ústav informácií a prognóz školstva, Oddelenie analýz a prognóz vysokých škôl. Bratislava. http://www.uips.sk/sub/uips.sk/images/MK/Studie/Uplatnenie_pre_tlac.pdf

Wagner, J. (2004): Význam spolupráce Trenčianskej univerzity A. Dubčeka s mestom Trenčín. http://www.trencin.sk/tmp/asset_cache/link/0000033277/JWagner.doc

MUNKAERŐMOZGÁS A HATÁR MENTÉN - A VÁLSÁG HATÁSAI

Szabó Ingrid ¹

Abstract

Flow of laborforce along the border - The impacts of the crisis

One of the most important factors of production is skilled labor force. The economic activity of the population has a significant importance both from social and economic points of view, because this defines the regular opportunity for regular income, and through this, the living standards and the lifestyle people can lead. Unemployment was the biggest problem of the Slovak economy. There were several attempts to solve the problem, to reduce the high unemployment ratio: the Offices of Labor and Social Affairs were founded, foreign direct investments were supported. Since May 2004 – Slovakia's EU accession – there is a free flow of laborforce across the border. In 2007 about 30, 000 Slovakian employees worked in Hungary – according to the estimations. Hundreds of people have lost their jobs since December 2007 and the future is also uncertain.

Key words: *labour force, cross-border labour market, mobility of labour force, economic crisis, unemployment*

Bevezetés

A szlovák gazdaság egyik legnagyobb problémájának már kezdetektől a munkanélküliség számított. A probléma súlyossága abból ered, hogy a népesség gazdasági aktivitása társadalmi és gazdasági szempontból is kiemelkedően fontos, hiszen meghatározza a rendszeres jövedelemszerzés lehetőségét, ezáltal az életszínvonalat, életkörülményeket.

A szlovák-magyar határ mentén élve nagyon sok olyan embert ismerhetünk, aki külföldre jár dolgozni. Manapság ez már nem számít annyira különlegesnek vagy érdekesnek, mint 10–20 évvel ezelőtt, amikor volt rá példa, csak sokkal kevesebb, mint ma. Az Európai Unióhoz való csatlakozás (2004) óta nincs semmilyen akadálya a külföldi munkavállalásnak. Nem kell

¹Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom, email:szabo.ingrid@selyeuni.sk

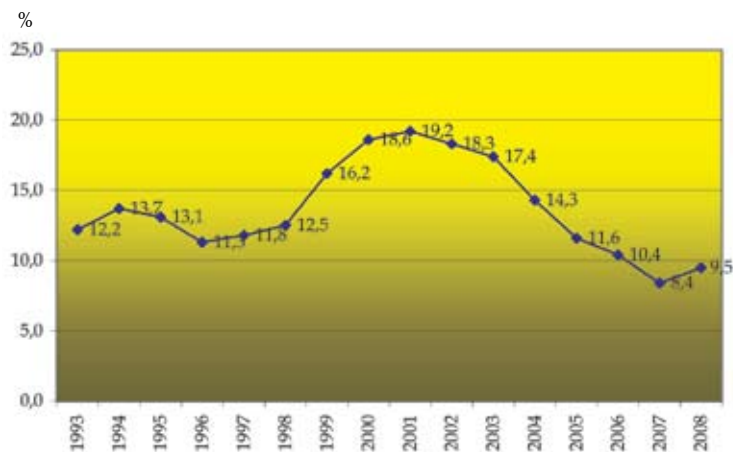
engedélyekhez folyamodni, nincsenek adminisztratív akadályok. A munkaerő áramlásának szabadsága többszörösére növelte a határon túl dolgozók számát, átrendezve ezzel a város és környékének munkaerőpiacát.

A Komáromi járásra, mint ahogyan Dél-Szlovákia többi járására a szocializmus ideje alatt az volt jellemző, hogy a migráció leginkább a fiatalabb, gazdaságilag aktív népesség beköltözését jelentette a fejlett, iparosodott régiókba, a nagyvárosokba. A falvakból, amelyek főként mezőgazdaságból éltek, tömegével vándoroltak el a fiatalok. Ez a tendencia az 1980-as évek végéig tartott, az 1990-es évektől napjainkig Dél-Szlovákia járásait pozitív migrációs mutatók jellemzik, azaz több ember költözik be, mint amennyi elvándorol (Horváth Gy. 2004).

A szlovákiai munkanélküliség alapjellemzői

Amint azt az 1. ábrából is láthatjuk, a szlovák gazdaság nem tudta feldolgozni a rendszerváltás okozta „sokkot”: az ésszerűtlen privatizációknak és a cégbezárásoknak köszönhetően a munkanélküliségi ráta az 1990-es években folyamatosan emelkedett, országos szinten is nagyon magas értéket ért el.

1. ábra: A munkanélküliségi ráta alakulása Szlovákiában 1993–2008 között

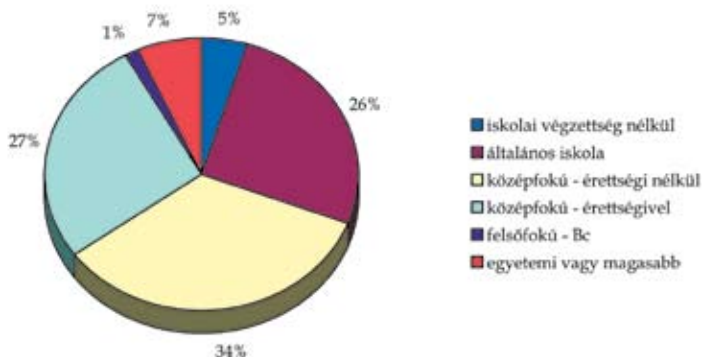

Forrás: saját szerkesztés a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala adatai alapján

A 2000-es évektől kezdődően a szlovákiai munkanélküliségi ráta már csökkenő tendenciát mutatott, ebben a folyamatban nagy szerepük volt a külföldi tőkebefektetőknek, akik a viszonylag olcsó és jól képzett munkaerő, az állami támogatások, majd később az előnyös adózási lehetőségek miatt telepedtek le Szlovákiában.

Az 1. ábrából jól kivehető, hogy a munkanélküliségi ráta 2007-től ismét emelkedést mutat. A gazdasági válság következményeként megszűntek munkahelyek, illetve nem valósultak meg a korábban tervezett, munkahelyteremtő befektetések. Az álláskeresés egyaránt nagy problémát okoz a szakképzetlen, alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőknek és a diplomásoknak is, ahogyan ezt a 2. ábrán is láthatjuk:

2. ábra: A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása Szlovákiában, 2008

Forrás: saját szerkesztés a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala adatai alapján

Az ábrából kiolvasható, hogy a munkanélküliek közel harmada (31%) legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezett, azaz csak betanított munkásként tudott volna elhelyezkedni. Az állást keresők 34%-a rendelkezett valamilyen szakiskolai végzettséggel, van szakmája, de nem érettségizett. Az már valószínűleg a gazdasági válság hatásának tudható be, hogy a nyilvántartott munkanélküliek 34%-a rendelkezett legalább érettségivel, és mégsem talált munkát. Egyetemi végzettséggel vagy tudományos fokozattal rendelkezők az álláskereső 7%-a.

A szlovákiai munkaerő migrációja

2004-ben jelentős mértékű pozitív változás következett be az ország foglalkoztatási viszonyaiban Szlovákiának az Európai Unióhoz való csatlakozásával. Ekkor ugyanis megnyílt az út az Unió számos országában a külföldiek szabad munkavállalása előtt, és az EU-s csatlakozás után rövidesen el is kezdődött a szlovákiai munkaerő külföldre vándorlása.

A szlovákiai munkaerőről elmondható, hogy bár nem olyan mértékben, mint az amerikaiak, de viszonylag mobil. Erre már egy 2001-ben elvégzett

felmérésben is találunk bizonyítékokat. A Nemzeti Munkaügyi Hivatal (a jelenlegi Munka- Szociális és Családügyek Hivatala elődje) által az évben végrehajtott, az ingázási szokások megismerésére irányuló felmérésből ugyanis kiderült, hogy a délnyugat-szlovákiai munkaerő 20%-a a járás határain túl dolgozik, és a mobilitás tovább nőtt, hiszen 1999 és 2001 között 5%-os emelkedést tapasztaltak a vizsgált mutatóban. A mutató nagyságát leginkább a Pozsonyban fellépő területi munkaerőhiány magyarázta, és a mobilitásnak ez a formája leginkább a férfiakra és a magasabb szintű iskolai végzettséggel rendelkezőkre volt jellemző (Horváth Gy. 2004).

A mobilitásra vállalkozó szlovákiai munkaerő kedvelt célállomásai: Magyarország, Csehország, Ausztria, Németország, Nagy Britannia és Írország. Pontos adatok a külföldön dolgozó szlovák állampolgárok számáról nincsenek, hiszen a munkaerő szabad áramlásának köszönhetően nincs bejelentési vagy nyilvántartási kötelezettség, csak becslések szólnak arról, hogy valószínűleg 300–400 ezer ember dolgozik külföldön. A vendégmunkások többsége (körülbelül 60%-a) férfi, és a munkavállalók általában alapkiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkeznek.²

Sajnos, amint az 1. ábrából is kiderül, a gazdasági válság következményeként a munkanélküliségi ráta 2007-től újra emelkedést mutat. A munkanélküliek arányát és számát egyrészt a hazai vállalatoktól elbocsátott munkások növelik, másrészt a külföldről hazatérő munkavállalók. Az euró bevezetése óta bizonyos ágazatokban már nem éri meg külföldön dolgozni, az erős hazai valuta és a kedvező adóterhek miatt érdemesebb itthon munkát vállalni. A gazdasági válság hatására is jelentősen csökkent a külföldi munka iránti érdeklődés, a két évvel korábbi 20%-kal szemben már csak a lakosság 15%-a szeretne külföldön dolgozni, és a célállomások tekintetében is változás van: feljövőben van Hollandia és Svájc.

A magyarországi munkavállalás lehetőségei

A szlovák-magyar határon átnyúló munkapiac egyáltalán nem újszerű dolog. Nagyon régi hagyományokkal rendelkezik a határon túli munkavállalás. A rendszerváltás (1989) előtt, amikor a szlovákiai komáromi hajógyár Közép-Európa legnagyobb hajógyára volt, akkor nem kis létszámú magyarországi munkaerőt is foglalkoztatott. Ezek főleg férfiak voltak, hiszen a nehézgépgyárban leginkább rájuk volt szükség. Ellenkező irányú mozgása volt a női munkaerőnek, hiszen a magyar oldalra jártak át a lenfonó gyárba dolgozni vagy a bábolnai nagy mezőgazdasági üzembe.

1999 februárjától kormányközi egyezmény szabályozta a kölcsönös foglalkoztatást (Egyezmény a Magyar Köztársaság Kormánya és a Szlovák Köztársaság Kormánya között az állampolgárok kölcsönös foglalkoztatásáról). Ez az egyezmény az első évben 400 embernek tette lehetővé az egyéves időtartamú külföldi munkavállalást, a következő évben már 800-as keretre volt szükség,

² A www.profesia.sk munkaközvetítő portál elemzése alapján

majd 1200 főre bővül a kvóta. Ezzel a lehetőséggel elsősorban a szlovák állampolgárok éltek, akik az akkor munkaerőhiánnyal küszködő Komárom-Esztergom és Győr-Moson-Sopron megyékben vállaltak munkát.

A 2004-et megelőző esztendőkből már 2000 személy magyarországi munkavállalását engedélyezte az egyezmény, de akkor már ez sem volt elég. Érdekes tény, hogy az akkori munkavállalók nagy többsége (98%-a) alacsony képzettségű volt és betanított munkásként dolgozott, csak 1–2%-uk dolgozott magasabb beosztásban (Estélyi K. et al. 2006).

A 2004-es európai uniós csatlakozás után szlovák-magyar viszonylatban is megszűntek a jogi és adminisztratív akadályok, 2004 májusa óta a munkaerő szabadon áramolhat át a szlovák-magyar határon, megoldva ezzel sok szlovákiai állampolgár munkanélküliségének problémáját.

Mivel 2004 óta nincsenek adminisztratív szabályozások, és a külföldi munkavállalókra vonatkozó bejelentési kötelezettséget sem minden vállalat teljesíti (nincs szankcionálva), azért nem ismertek pontos adatok a külföldi munkavállalók számáról. Csak becslések vannak, melyek szerint a napi ingázók száma a 2005–2007 közötti években körülbelül 30 ezerre volt tehető.

A szlovák-magyar határ közel 700 km-es szakaszán keresztül tömegek ingáztak, leginkább a szlovák oldalról Magyarországra. Az ingázók nagy többsége szlovákiai magyar volt, akiket a külföldi munkavállalásra leginkább az alábbi három tényező motiválta (Gulyás L. 2008):

- *Egyszerű közlekedés.* Egyszerűbb volt eljutni a magyarországi vállalatokhoz, mint Szlovákián belül más városba ingázni. Ráadásul a nagyobb magyarországi vállalatok biztosították a dolgozók szállítását is, több autóbuszjáratot üzemeltetve.
- *Magasabb bérek.* A magyarországi minimálbér összege 2005-ben 57 ezer Ft volt, a szlovákiai minimálbér 40 ezer Ft-nak megfelelő összeget tett ki. Ez a 17 ezres különbség nagyon erős motivációt jelentett a szlovákiai munkavállalóknak.
- *Nincsenek nyelvi korlátok.* A szlovákiai magyarok számára a felvétel beszélgetéseken és a későbbi munkavégzés során a magyar nyelvtudásuk elégséges a foglalkoztatáshoz.

Fontos hangsúlyozni, hogy a szlovák-magyar határon át ingázó munkaerő-állomány döntő többségben a szlovákiai magyar kisebbségből kerül ki, amelynek lakóhelye az államhatárhoz viszonylag közel fekvő térségekben helyezkedik el.

Érdemes néhány gondolat erejéig kitérni a Magyarországról Szlovákia felé irányuló munkaerő áramlás vizsgálatára is. Míg szlovákiai munkavállalók ezrei dolgoztak Magyarországon, addig ellentétes irányban alig volt tapasztalható munkaerő-vándorlás és ez napjainkban sincs másként. Néhány magyarországi professzor, egyetemi oktató dolgozik a komáromi Selye János Egyetemen, és számos magyarországi vállalatnak van leányvállalata Szlovákiában. Ez utóbbiak esetében a vezető pozíciókat általában a magyarországi cégek központból kiküldött alkalmazottak töltik be.

A fentiekben említetteken túl az is fontos szempont, hogy a magyarországinál lényegesen kedvezőbb a szlovákiai adórendszer. Emiatt számos magyarországi tulajdonú vállalkozás szlovákiai székhellyel működik. Ők is alkalmaznak anyaországi munkaerőt, de ezek teljes száma nagyon alacsony. Nagyobb létszámú magyarországi munkaerő foglalkoztatását tervezték a Királyhelmeci Ipari Parkban, ahol az átelles magyar oldalon (Borsod-Abaúj-Zemplén megyében) is 20% körüli a munkanélküliség (Gulyás L. 2008). Ám a gazdasági válság bekövetkezésének (is) köszönhetően ezek a tervek nem valósultak meg, így továbbra sem beszélhetünk jelentős létszámú Szlovákiában dolgozó magyarországi munkaerő-állományról.

A szlovák-magyar határ menti munkaerőpiacok jellemzői

A dél-szlovákiai régió Szlovákiában a munkanélküliség által leginkább sújtott és gazdaságilag is az elmaradottabb területek közé tartozik. Ennek okai egyrészt a helyi adottságok, másrészt a szlovák gazdaságpolitika fejlesztéseinek Pozsony-központúsága, a déli területek elhanyagolása.

A szlovák és a magyar munkaerőpiac strukturálisan nagyon eltér egymástól. Szlovákiában a munkaerő-piaci aktivitás jóval magasabb, mint Magyarországon, ami magasabb szintű munkanélküliséggel jár együtt. A foglalkoztatottság szintje ezzel szemben közel azonos a két országban (Hárs Á. et al. 2006).

A magyar oldal az átlagosnál (magyarországi átlagot vizsgálva) fejlettebb a szlovák oldal viszont Szlovákia elmaradottabb régiói közé tartozik. A szlovákiai fejletlenséget az magyarázza, hogy ezek a területeken korábban jelentős agrártevékenység folyt, amely nagy számú munkaerőt foglalkoztatott. A gazdasági és politikai rendszerváltás után a szövetkezetek nagy része megszűnt vagy magángazdasággá alakult, viszont az alulképzett munkaerő, amit korábban a szövetkezetek foglalkoztattak, részben még aktív korban van. A lecsökkent munkaerő-igényű mezőgazdasági magánvállalkozásoktól elbocsátott dolgozók egy része el tudott helyezkedni a szlovák és magyar nagyvárosok ipari üzemeiben, de ez inkább csak az ország nyugati részén volt jellemző, a keleti régiókba nem telepedtek nagyobb vállalatok, nem tudták felszívni az agrárszférából kikerülő munkanélkülieket.

A fentiekhez kapcsolódóan érdemes összevetni a szlovákiai és a magyarországi oldal foglalkozási szerkezetének sajátosságait. A 2001-es szlovákiai népszámlálás adatai szerint a foglalkoztatottak 12%-a az agrárszektorban dolgozott, ugyanabban az időszakban a magyar oldalon ez az arány már csak 4% volt. Ha az ipari-építőipari ágazatokat vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a magyar oldalon a dolgozók közel 40%-át ezek az ágazatok foglalkoztatják, amely arány a magyarországi átlagot is meghaladja. A szlovák oldalon az ipari foglalkoztatottak aránya alig 30%, viszont a termelő szolgáltatásokban (leginkább a kereskedelembe) dolgozók aránya a szlovák oldalon nagyobb, mint a magyar oldalon (Hárs Á. et al., 2006).

Az elmaradottságból és az agrárium jelentős hatásából következik, hogy a dél-szlovákiai dolgozók bére alacsonyabb az országos átlagnál, hiszen ez jellemzi a felsorolt ágazatokat (mezőgazdaság, kereskedelem, építőipar), amelyek elsősorban felszívják az alacsonyabban képzett munkaerőt. A dél-szlovákiai munkaerőt a fentiekkel együtt hét ágazatban foglalkoztatják leginkább: a mezőgazdaságban, az építőiparban, a kereskedelemben, a szolgáltatóiparban, a közlekedésben, az oktatásban és az egészségügyben.

Dél-Szlovákia és Észak-Magyarország munkaerő-piaci összehasonlításaiból láthatjuk, hogy a dél-szlovákiai átlagbérek 30%-kal alacsonyabbak, a munkanélküliség pedig (egy 2005 első felében végzett kutatás adatai szerint) közel a duplája az észak-magyarországinak (Estélyi K. et al. 2006). Az alacsony bérek, továbbá a kevés munkalehetőség jelentősen befolyásolja – lényegében növeli – az ingázás mértékét. A határ menti munkaerő-mozgásra az ingázás a jellemző, hiszen helyenként a dolgozók nem töltenek több időt a munkahelyre való bejárással, mint ha a legközelebbi nagyvárosba utaznának, éppen csak egy másik országba mennek dolgozni.

A szlovák-magyar határ menti munkaerő ingázással kapcsolatban ki kell emelnünk egy nagyon fontos tényezőt: túlnyomó részben a dél-szlovákiai magyar nemzetiségű kisebbségre jellemző, tehát a munkavállalóknak nincsenek nyelvi korlátaik. Nem kell új nyelvet tanulniuk, könnyebben beilleszkednek a munkahelyi kollektívába, nagyobb választási lehetőségük van az egyes munkatípusokat illetően.

Ingázás Komáromból (Komárno) Komáromba

Városunk, a szlovákiai Komárno a Duna és a Vág összefolyásánál fekszik, ősi településnek számít, hiszen már a kelták és a rómaiak idejében is lakott volt. Lakosainak száma a 2001-es népszámlálás adatai szerint 37 366 fő, többségük (70–80%) magyarnak vallja magát. Ez magyarázza, hogy nem a város szlovák megnevezése (Komárno) használatos a mindennapi életben, hanem a magyar Komárom városnév, csakúgy, mint a magyarországi ikerváros esetében.

1715-ben Komárom még az ország ötödik legnépesebb városa volt. Iparát az évszázadok során elsősorban földrajzi fekvése határozta meg: a folyók és az erődök jelenléte miatt fontos katonai és logisztikai központnak számított. A 19. és a 20. század folyamán jelentősége csökkent, az első világháborút lezáró Trianoni békekötés kettészakította a várost, és a két rész fejlődése más-más úton indult el. A szlovákiai oldalon a hajógyár játszotta a főszerepet a város iparában, a magyar oldalon fejlődött az infrastruktúra, a könnyű- és élelmiszeripar, és a nyersanyag-feldolgozó ipar is (Sikos T. T.–Tiner T. szerk. 2007).

A fentiek következménye volt, hogy a rendszerváltás strukturális válsága sokkal erőteljesebben érezte hatását a szlovákiai Komáromban, hiszen nem „állt több lábon”, mint magyarországi ikervárosa. A magyarországi városrész gazdasági fejlődése a kedvező földrajzi fekvést (Bécs–Budapest ten-

gely) kihasználva beindult, de a szlovákiai rész nem tudott átlendülni az 1990-es évek gazdasági válságán (Kovács A. – Szabó I. 2008).

A rendszerváltás után mindkét Komáromban átalakult a foglalkoztatás szerkezete és a vállalati struktúra. Az iparban foglalkoztatottak száma jelentősen csökkent, és csak a 90-es évek végén indult ismét növekedésnek. 2001-ben (a népszámlálás adatai szerint) az észak-komáromi lakosság egyharmada, a dél-komáromiak egy negyede dolgozott az iparban, az ipari foglalkoztatás mértékének növekedése olyan mértékű volt, hogy 2006-ra mindkét városba az ipar lett a legnagyobb foglalkoztató (Sikos T. T. – Tiner T. szerk. 2007).

A vállalati struktúra átalakulására mindkét városban jellemző volt, hogy a vállalatok száma a többszörösére emelkedett. Az állami tulajdon minimálisra zsugorodott, az üzemeket privatizálták, számtalan mikro- és kisvállalkozás alakult. A nagyobb vállalatokban tulajdonrészt szerzett a külföldi tőke: Dél-Komáromban a malom és a sörgyár, Észak-Komáromban a cipőgyár és a hajógyár külföldi tulajdonba került.

Észak-Komárom legnagyobb foglalkoztatója a svájci tulajdonú Rieker Kft., a korábbi Partizánskei cipőgyárat privatizáló vállalat. 2000 főt foglalkoztat. Jelentős forgalmat bonyolít még a Komáromi Nyomda Kft. – több mint száz fő alkalmazottal, a Komáromi Hajógyár – közel 900 alkalmazottal, az őrsűfalu JOK bútorgyár – 200 alkalmazottjával (Sikos T. T. – Tiner T. szerk. 2007).

A magas munkanélküliség nem csak a régió problémája volt az 1990-es években és a 2000-es évek elején. Az egész szlovák gazdaság legsúlyosabb gondját jelentette, amint ezt az 1. ábrából is látható: a munkanélküliségi ráta országos szinten is 20% körüli értéket ért el. A megoldást szlovákiai viszonylatban is, és Komárom számára is a betelepülő nemzetközi vállalatok jelentették.

A nemzetközi tőkebefektetések a viszonylag jól képzett munkaerőnek, viszonylag alacsony béreknek, és az előnyös adózási lehetőségeknek köszönhetően kezdtek áramlani Szlovákiába. Az egyik legfontosabb munkaerőpiaci alapmutató a személyi jövedelemadó nagysága. Korábban progresszív adó volt érvényben 10%-tól 38%-ig terjedő adókulcsokkal, ezt váltotta fel 2004. január 1-től az egykulcsos adó 19%-os adókulccsal és havi 335,5 EUR adómentes jövedelemmel.³

A nemzetközi tőkebefektetések megjelentek a magyarországi határ menti térségben is:

- 1991-ben gépkocsi-összeszerelő üzemet létesített a japán Suzuki Esztergomban,
- 1993-ban elkezdte a termelést a német Audi Motors Győrben,
- 1999-ben megindult a mobiltelefon-gyártás a finn Nokia Komáromba telepített gyáregységében.

Természetesen a nemzetközi tőkebefektetések sorolásánál nem törekedtünk a teljességre, csak azokat a befektetéseket vettük figyelembe, amelyek a szlovák-magyar államhatár közelében vannak, és nagyszámú szlovákiai

³ 2009-es adat, az adómentes jövedelem összegének nagysága az elmúlt évek során többször emelkedett

munkaerőt foglalkoztatnak. A 2000-es évek elején, illetve 2004 után, amikor már szabadon lehetett külföldön munkát vállalni, a magyarországi keresetek átlaga – a hivatalos valutaárfolyamokkal számolva – jelentősen meghaladta a szlovákiai bérek átlagos nagyságát, legalábbis a határ menti régiók bérviszonyait figyelembe véve. Ezért (is) voltak kedvelt munkavállalási célpontok a Magyarországra települt multinacionális vállalatok.

A Komáromi Ipari Park

Az 1998-ban alapított Komáromi Ipari Park Dél-Komárom nyugati peremén található. Teljes területe 87,6 ha, amely a különböző cégek betelepülésével a 2000-es évtized közepére már 80%-os beépítettséget ért el. 2006-ban az ipari parkban 14 cég működött, az ide irányuló beruházások összértéke megközelítette a 90 Md Ft-ot, a cégek együttes árbevétele pedig a 860 Md Ft-ot.

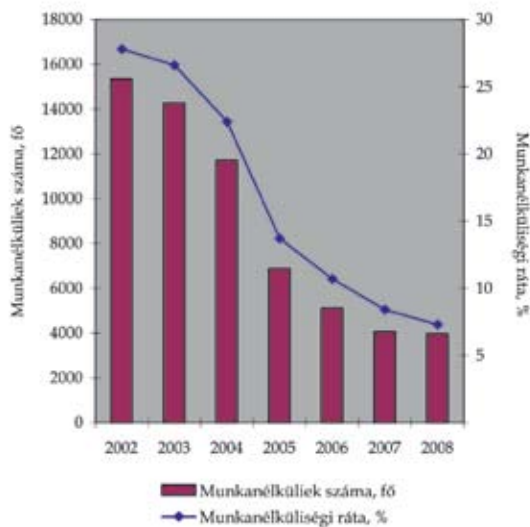
Az ipari park közlekedési elérhetősége kedvező, mivel Dél-Komáromot érinti a Bécs–Budapest nemzetközi vasúti fővonal, és a parktól 10 km-re délre vezet az M1-es autópálya, ami egyben a 4. sz. páneurópai folyosó magyarországi szakasza.

A Komáromi Ipari Park gazdaságilag kiemelkedően legjelentősebb vállalata a Nokia Magyarország Kft. A multinacionális cég leányvállalata még 1999-ben néhány száz alkalmazottal kezdte meg működését, 2007-ben pedig a gyár és beszállítói több mint 15 ezer embernek adtak munkalehetőséget. Az ipari park évről évre bővült, a Nokia kiszolgálására szakosodott vállalatok egész sora települt le, ezáltal új munkahelyek százai keletkeztek. A Nokia és beszállítóinak munkaerő-kereslete a déli oldalon a munkaerő-piaci aktivitást növelte meg, míg az északi oldalon jelentősen hozzájárult a munkanélküliségi ráta csökkenéséhez.

A déli oldalon mutatkozó munkaerőhiány, az északi oldal magas munkanélkülisége és viszonylag alacsony bérszintje arra ösztönözte az ipari park vállalatait, hogy szlovákiai munkavállalókat alkalmazzanak. Ennek hatására a Komáromi járás munkanélküliségi rátája 2002 és 2007 között közel 20 százalékponttal csökkent, amit a 3. ábra jól érzékeltet (Kovács A.–Szabó I. 2008).

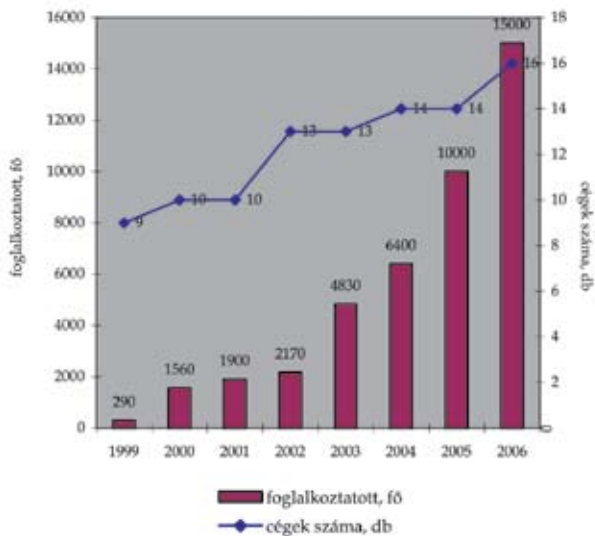
A Nokia Magyarország Kft. 1999-es letelepülését követően sorra jelentek meg a további nemzetközi vállalatok, amelyek korábban is – bár más országban és más telephelyen a finn mobiltelefon-gyártó beszállítójaként működtek, annak kipróbált partnerei voltak. Napjainkban az ipari parkban rendelkezésre áll minden alkatrész és kiegészítő, s ennek köszönhetően a Nokia képes a legyártott telefont kész állapotban kiszállítani. A beszállító vállalatok betelepülésével dinamikusán nőtt az ipari park alkalmazottainak száma is (4. ábra).

3. ábra: A munkanélküliek számának és a munkanélküliségi ráta alakulása a Komáromi járásban 2002 és 2008 között

Forrás: saját szerkesztés a Munka- Szociális és Családiügyek Hivatalának adatai alapján

4. ábra: A Komáromi Ipari Park cégeinek és foglalkoztatottainak száma, 1999–2006

Forrás: saját szerkesztés Sikos T.–Tiner szerk. 2007, 77. old alapján

A Nokia első követője a finn Perlos volt, amely 2000-ben települt be az ipari parkba, és műanyagokkal foglalkozik. Ezt a vállalatot követte 2003-ban a tajvani Foxconn és a japán Sunarrow, amelyek alkatrészeket gyártanak a telefonokhoz. 2004-ben két nyomdaipari tevékenységeket ellátó vállalat kezdte meg működését az ipari parkban: a finn Hansaprint és az USA-beli RP Donnelley. 2005-ben újabb alkatrészgyártó telepedett be a parkba: a finn LK Products, és két felületkezeléssel, festéssel foglalkozó vállalat: a finn Savcor és a dél-koreai Mirae. Utolsónak települt be az ipari parkba 2006-ban a finn Stora Enso, amely a csomagolóanyagokat gyártja a telefonokhoz.⁴

Az ipari park vállalatainak dolgozói folyamatos munkarendben dolgoznak, 12 órás műszakokban. A munkások általában 3 napig délelőtt dolgoznak, majd 3 szabadnapjuk van, utána 3 éjszakai műszak következik, és újra 3 szabadnap. A több ezer dolgozót műszakonként mintegy 90 autóbusz szállítja lakhelyéről a munkahelyre, majd a végzett dolgozókat a munkahelyről otthonukba.

A Nokia közvetlen munkaerő-vonzáskörzete egy hozzávetőlegesen 30 km sugarú kör Komárom körül. Az ebbe a körbe eső településekről szállítják a magyarországi gyárban a dolgozókat az autóbuszok, illetve sokan önállóan, saját személygépkocsival teszik meg a maximum egy órás utat. Műszakváltás idején az autóbuszok és személyautók jelentősen megnövelik a két város forgalmát. A Nokia és beszállítóinak munkaerő-piaci vonzáskörzetét a 5. ábra szemlélteti.

5. ábra: A Nokia munkaerő-piaci vonzáskörzete a szlovák-magyar határ régióban

Forrás: Kovács A.–Szabó I. 2008.

⁴ Komáromi Ipari Park honlapja: www.kiv.hu

Becslések szerint 2007-ben a Komáromi ipari parkban mintegy 4600 fő dolgozott a Komáromi járásból. Legnagyobb foglalkoztatójuk a Foxconn, közel 2000 szlovákiai alkalmazottal rendelkezett (Sikos T. T.–Tiner T. szerk. 2007). A szlovákiai munkavállalók nagy része azonban nem volt alkalmazotti jogviszonyban az ipari park vállalataival, hanem munkaerő-kölcsönző cégeken keresztül kapott munkalehetőséget.

A Nokiának és beszállítónak munkaerőt kölcsönző vállalkozások a legnagyobb munkaerőhiány idején egyre távolabbi területekre kényszerültek menni munkaerőt toborozni: Kelet-Szlovákia határmenti térségéből, sőt Erdélyből is toboroztak potenciális munkavállalókat. Ők már nem naponta jártak be munkahelyükre, hanem heti ingázók voltak, akik csak a hétvégéken utaztak haza Komáromtól távol fekvő lakóhelyükre. Ez a nagy távolságból toborzott munkaerő azonban újabb problémákat, szükségleteket vet fel, hiszen ezeknek a munkavállalóknak az elszállásolásáról is gondoskodni kell (Kovács A.–Szabó I. 2008).

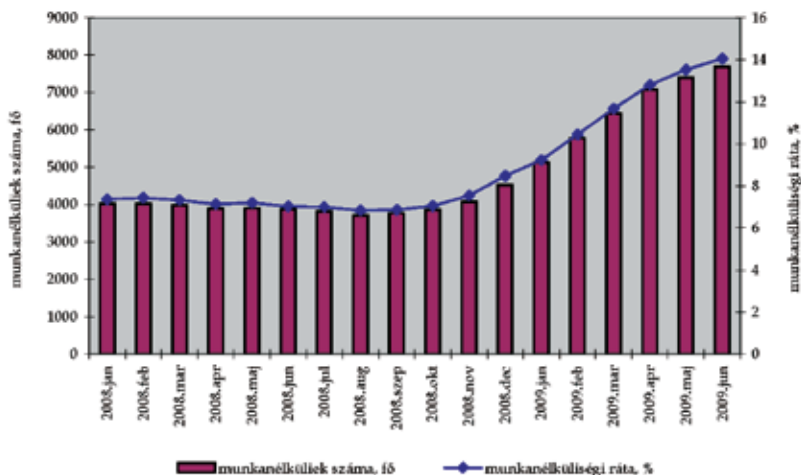
A gazdasági válság hatásai

A gazdasági világválság hatásaként a multinacionális vállalatok többségénél tömeges elbocsátásokra került sor. Néhány vállalat próbált más költségcsökkentő intézkedéseket foganatosítani, lefaragni adolgozók béréből a jutalmakat, illetve először a nyugdíjas, a próbaidős vagy csak részmunkaidőben foglalkoztatott munkaerőtől megválni. Az esztergomi Suzukitól közel 1200 embert, a Nokiától és beszállítóitól közel 2000 dolgozót bocsátottak el 2008 végén, s ezen dolgozók többsége szlovákiai magyar volt. Ebben az időszakban (2008. december) a szlovákiai bérek még növekedtek, de a gazdasági növekedés már lassult. Jelentősen csökkent a külföldi munkavállalók száma, ez főleg a déli régiókra volt negatív hatással a magyarországi elbocsátások miatt.

Az általunk vizsgált Komáromi járásban a munkanélküliségi ráta és a nyilvántartott munkanélküliek száma 2008 októberéhez viszonyítva 2009 júniusára a kétszeresére nőtt. (A munkaerő-piaci mutatók 2008. januárja és 2009 júniusa közötti alakulását a 6. ábra szemlélteti.)

A Munka- Szociális és Családügyi Hivatal nyilvántartásaiból kiolvasható, hogy a járás falvaiban és városaiban folyamatosan növekszik a munkanélküliek száma. Dél-Szlovákia keleti régióiban még a komárominál is rosszabb a helyzet: a nagykürtösi, losonci és tóketerebesi régiókban már 20–25%-os, a rimaszombati és rozsnói régiókban pedig már 25% feletti a munkanélküliségi ráta értéke a 2009. júniusára vonatkozó hivatalos statisztikák adatai szerint.

6. ábra: A Komáromi járás munkaerőpiaci mutatói 2008. jan. és 2009. jún. között

Forrás: saját szerkesztés a Munka-Szociális és Családügyi Hivatal adatai alapján

Összefoglalás

A gazdasági válság következtében napjainkban egyre több ember veszíti el állását itthon és külföldön egyaránt. A munkanélküliségi ráta újra növekvő tendenciát mutat a térségben, nincsenek új munkalehetőségek. A jövedelmek csökkenő nagysága, a jövő bizonytalansága sokakat elkeserít, borúlátóvá tesz. Az emberek kevesebbet költenek, igyekeznek megtakarítani, hiszen senki nem tudhatja előre, meddig tart a válság, mikor kezdődik az újabb felemelkedés. A jövedelmek hiánya, a bizonytalanság nagymértékben csökkenti az üzletek, vendéglátóhelyek forgalmát is, további dolgozók munkahelyének megszüntetését kockáztatva ezzel.

Reménykedjünk, hogy hamarosan újra lehet álláshirdetéseket olvasni a lapokban, hogy a vállalkozások bővülni fognak, és újabb munkahelyeket teremtenek, hogy akár külföldön, akár itthon, találnak majd munkát az emberek.

Felhasznált irodalom

Estélyi K.-Keszegh B.-Kovács P.-Mikóczy I. (2006): Munkaerőmozgás a szlovák-magyar határ mentén. -In: Keszegh B.-Török T. szerk.: Gazdasági váltás Szlovákiában. Sereghajtóból éltanuló. Kempelen Farkas Társaság. Komárom-Komárno, pp. 22-34.

Gulyás L. szerk. (2008): Ne a munkanélküliséget, a munkát támogasd! Tanulmányok a HRM és a munkaerőpiac témaköréből, 1998-2008. - EETOSZ-VIKEK, Budapest 112 p.

Hárs Á.-Nagy K.-Nagyí Á.-Vakhal P. (2006): A szlovák és a magyar határmenti régió a Duna két oldalán. - Kopint-Datorg Zrt. Budapest, 48 p.

Horváth Gy. szerk. (2004): Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói 2. - MTA Regionális Kutatások Központja - Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 528 p,

Kovács A.-Szabó I. (2008): Nemzetközi tőkebefektetések munkaerő-piaci hatásai Komárom és Komárno térségében. - Földrajzi Értesítő, 57. 1-2. pp. 229-241.

Sikos.T. T.-Tiner T. szerk. (2007): Egy város - két ország. Komárom-Komárno. - Selye János Egyetem Kutatóintézete, Komárno, 288 p.

www.profesia.sk
www.statistics.sk
www.upsvar.sk
www.kiv.hu

A HUMÁN TŐKE ÉS AZ INFRASTRUKTÚRA VIZSGÁLATA KÜLÖNÖS TEKINTETTEL SZLOVÁK ÉS MAGYAR HATÁR MENTI TERÜLETEKRE

Tóth Tamás ¹–Lampertné Akócsi Ildikó ²

Abstract

The infrastructural abilities are core factors of the territorial competitiveness, which in the role of the human development is becoming more significant aspect. With the assist of the globalization the flow of the production factors are free for the enterprises. In these factors the labor force used to be the most inflexible and immobile. Nowadays it has been sensed in our closed and wide environment that the human recourses are becoming more bendable. Migration could be described from the economically and socially less attractive places to the well attractive places. Especially interesting process could be found out at the border regions. This research highlights some crucial research questions and answers in these border territories.

Key words: *regional differences, human capital, regional development, border regions*

Bevezető

Egyre inkább elmélyülő – és meghatározó jellegűvé váló – nemzetközi munkamegosztás szükségszerűen a tőke, a munkaerő, a termékek határokon átfelölő mozgásához vezet, így napjainkban már nem csak az államok területén fekvő periférikus területek, hanem a nemzetközi munkaerő migráció fontos transzfer zónái. Ezen folyamatok egyre erősödő megjelenése azt is jelenti, hogy ezek a területek mélyreható funkcióváltozáson mennek keresztül, ami különösen jellemző Európában, és természetesen tapasztalható hazánk határ menti területeihez kötődően is kisebb hazai léptékkel. A bekövetkező változások „motorja” az országok nyitottságában bekövetkező változások, „hajtóanyaga” pedig a nagyon táغان értelmezett infrastrukturális különbségekben keresendő, melynek jócskán akadnak a humán erőforrásokra visszavezethető elemei is.

¹ SZIE GTK Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, e-mail: toth.tamas.argi@gtk.szie.hu

² SZIE GTK Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet, e-mail: lampaki@mail.duf.hu

Az infrastruktúra értelmezése és szerepe

A szakemberek és – a napjainkban nem az egekig magasztalt – politikusok által is az egyik leggyakrabban használt kifejezés, a gazdasági elemzésekben, a különböző térstruktúrák folyamatainak vizsgálata során, valamint a határ menti kérdések értelmezésénél is az infrastruktúra, mely fogalom számtalan megközelítésben és különböző szöveggörnyezetekben fordul elő.

Az infrastruktúra jelenléte vagy hiánya meghatározó tényezője, minősítője egy terület fejlettségének, előrevetíti annak jövőbeni fejlődési lehetőségeit és kijelöli a területi tervezés eszközrendszerét. Elfogadott álláspont szerint az infrastruktúrafejlesztés kulcsfontosságú szerepet tölt be a társadalmi-gazdasági folyamatok alakításában, ezért kiemelt hangsúllyal szerepel a különböző területfejlesztési tervekben is.

Az infrastruktúra kifejezés leginkább műszaki tartalmat hordoz, mégis a modern gazdaságfejlesztés egyik leggyakrabban használt és egyben leginkább vitatott fogalma. Latin eredetű szó, magyar fordításban alapszerkezetet, alapépítményt, általában alapot jelent. Logikai jelentése: valami kialakulásának, létrejöttének, fejlődésének alapja, előzménye, előfeltétele. A számtalan megközelítésből, fogalmi meghatározásból eredő vita már a kifejezés első használatának időpontját illetően kialakult, de jelen tanulmány keretein belül nem kerülhet sor arra, hogy a kapcsolódó összes kérdésre vonatkozó elmélkedést elvégezzük, így csak pár fontosabb elemét tárgyaljuk (Brodorits Z. 2004).

Az infrastruktúra használata természetesen az emberiség történetének kezdetéig nyúlik vissza. Minden kornak megvoltak a maga infrastrukturális létesítményei az adott kor társadalmi-gazdasági színvonalán. „Az infrastruktúra lényegében egyidős a települések megjelenésével az emberiség történetében. Település, város nem jöhet létre, nem létezhet, fejlődhet infrastruktúra nélkül”.²

G. F. Ray szerint az infrastruktúra nem más, mint „a termelés társadalmi rezsije”.³ „Általában értendő ez alatt mindazon szolgáltatói szféra, amely szükséges a modern gazdaság létrehozásához.”⁴ Idesorolja a közlekedést, hírközlést, energiaellátást, vízellátást, oktatást, egészségügyi szolgáltatást, lakásellátást és mindennemű, a közösség életét javító elemet.

Az infrastruktúrának léteznek területi szintjei is, annak függvényében, hogy milyen léptékű termelési és fogyasztási rendszert szolgálnak ki. Ennek megfelelően meg lehet különböztetni az egy-egy település zavartalan működését szolgáló helyi, lokális, több települést kiszolgáló *mikroregionális*, régiókat, ill. a régiók közötti tevékenységeket ellátó *regionális*, *interregionális*, valamint nemzeti és szupranacionális szintű országos, *kontinentális*, *interkontinentális* és *globális* infrastruktúra rendszereket.

A globalizációs folyamatok által megszabott trendből hazánk sem maradhat ki. Ezért a gazdaságilag fejlettebb országokhoz történő gyorsabb

² Kőszegfalvi Gy. 1976. Településfejlesztés és infrastruktúra. – Műszaki Könyvkiadó, Bp, 11.p.

³ G. F. Ray 1972. Az infrastruktúra fejlődése és tervezése. – Statisztikai Szemle 5. pp. 526–533.

⁴ G. F. Ray 1971. Development and Planning of Infrastructure. – Long-range Planning 4.pp. 47–54.

felzárkózás megköveteli a humán infrastruktúra elemeinek fokozott fejlesztését. Minden ország gazdasági fejlődésében kulcstényező az innováció széles körű alkalmazása, a K+F tevékenység előretörése. Természetesen ahhoz, hogy ezek a követelmények realizálódhassanak, a piaci igényekhez a lehető legrugalmasabban alkalmazkodó, magas színvonalú tudást nyújtó oktatási és kutatási intézményrendszerre és képzésre van szükség.

A szociális-humán infrastruktúra elemei az emberi erőforrás újratermelési feltételeinek részét képezik. A szociális infrastruktúra különböző elemei: a lakásállomány, a közösségi és közellátási intézmények hálózata (az államhatalmi és államigazgatási szervek, társadalmi szervezetek intézményei; az oktatási, művelődési, kulturális intézmények; a gyermeknevelési intézmények; az egészségvédelmi intézmények; a kereskedelem és vendéglátás céljait szolgáló intézmények; a sport-, üdülési és pihenési igényeket fogadó intézmények).

A komplexen kezelt területi fejlődés tehát részben a versenyképesség javításával hozható összefüggésbe. A versenyképességnek van egy belső, szabályozható, ezáltal fejleszthető komponense, és van egy külső, más tényezőktől függő, ezáltal kevésbé befolyásolható komponense. A belső komponensek rendszerében található meg többek között az infrastruktúra, aminek vannak humán tényezői, amit ha pontosabban *körül akarunk írni inkább humántőkének célszerű definiálnunk*, ami szintén a versenyképességre nagymértékben ható tényező. A külső komponensek között pedig olyan tényezők jelennek meg, mint a földrajzi fekvés, a világpiaci recesszió, a politikai helyzet.

A határ menti ingázók fontos elemei ennek a humántőkének, amelyek azok a munkavállalók, akik a tagállamok egyikében vállalnak munkát, azonban egy másik tagállam lakosai, s oda hetente legalább egyszer visszatérnek.

A határ menti ingázók alapesetben mindazokban az ellátásokban részesülnek, amelyeket a foglalkoztatás helye szerinti tagállam a migráns munkavállalók számára biztosít. Abból eredően azonban, hogy más tagállamban élnek, mint ahol munkát vállalnak, gyakran sajátos nehézségekkel szembesülnek, különösen a szociális kedvezmények tekintetében. Az Európai Bíróság kimondta, hogy lakóhelyüket illetően nem támasztható követelmény velük szemben.

A határ menti ingázókat a jövedelemadózás tekintetében is megilleti az egyenlő bánásmód joga.⁵ „A munkavállalók szabad mozgása – élni minden előnnyel és lehetőséggel.” (A COM 2002. 694. c. bizottsági közlemény részletes áttekintést ad a témában.)

⁵ COM 2002. 694. Free movement of workers – achieving the full benefits and potential. – Commission of the European Communities Brussels, 2002.

Területi egységek versenye

Az EU hatodik regionális jelentése által meghatározott versenyképesség fogalom, amely a legelterjedtebb és leginkább elfogadott, a következőt mondja ki: „a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a külgazdasági (globális) versenynek ki vannak téve”. (EC 1999b:75; Hatzichronoglou 1996: 20; Wienert 1997: 22)⁶ Vagyis az egyes területi egységek célja, hogy olyan „képességek” birtokába kerüljenek, amelynek segítségével növelni tudják az adott területen keletkezett jövedelmet, foglalkoztatottsági szintet és ezen keresztül az ott élők életszínvonalát.

Tehát a területek (országok, régiók, kistérségek, települések) között verseny folyik. Verseny a pályázati pénzek elnyeréséért, a befektetőkért, minden megszerezhető forrásért ezen belül, nem utolsósorban, az emberi erőforrásért (Tóth T. 2008).

A regionális versenyképességet három alapkategóriával lehet mérni. Ezek a munkatermelékenység, a foglalkoztatási ráta és a képződő jövedelem (GDP). Az e mutatókat befolyásoló tényezőket két csoportra oszthatjuk. Az alaptényezők, amelyek közvetlenül és általában rövidtávon befolyásolják a jövedelmet, foglalkoztatottságot és a termelékenységet. Ezeket a tényezőket fejlesztve látványosan javítható egy régió versenyképessége (Lengyel I. 2006).

Alaptényezők a kutatás-fejlesztés, az infrastruktúra és humántőke, a kívülről jövő befektetések, a kis- és középvállalkozások, az intézmények és a társadalmi tőke. A közvetetten ható tényezők, a sikerességi faktorok, pedig áttételeken keresztül hosszabb távon javíthatják a versenyképességet. Ezek a faktorok a gazdasági szerkezet, innovációs kultúra, regionális elérhetőség, munkaerő felkészültsége, társadalmi szerkezet, döntési központok, környezet minősége, régió társadalmi kohéziója. Tehát az alaptényezők, köztük a humántőke szerkezetének alakítása a versenyképesség javításának közvetlen, rövid távon ható eszköze.

A humántőke szerepe a versenyképesség alakításában

A regionális tudomány egyik alapkérdése a régiók csoportosítása. A régiótípusizálásnak számtalan módszere ismert, de mindegyikben megjelenik a humántőke fejlettsége, mint egyik fő kritérium.

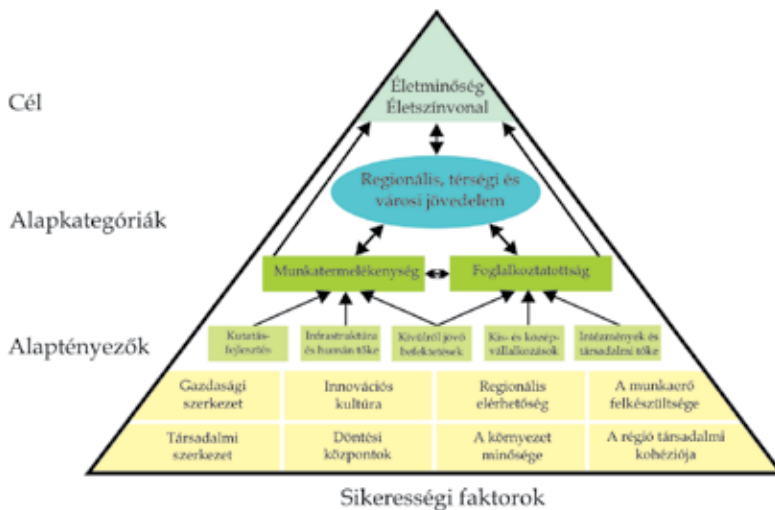
Az emberi tehetség, képesség, ész adja a nemzet gazdagságát, ahogyan ezt Széchenyi is leírta és idősoros gazdaságtörténeti elemzések is igazolják. A globális verseny a napjainkban nem az árukért, szolgáltatásokért, vagy a tőkéért folyik, hanem az emberért, a szellemi tőkéért. Tehát a térszervező erők közül kiemelkedő a tudás (Tóth T. 2009). A tudás létrehozásának, megszerzésének, adaptálásának képessége meghatározza a térségek innovációs lehetőségeit, ezen keresztül a versenyképességet.

⁶ Idézi Lengyel I. 2003.

Különösen a fejlett országokban kiemelkedő térszervező erő a tudás. A tudás az emberi erőforrás fő jellemzője. Már a neoklasszikus elmélet felismerte a humántőkét, mint a gazdasági fejlődés kulcstényezőjét, amely a régiók közötti egyenlőtlenséget magyarázza. Az elmélet megkülönböztet tárgyasult és nem tárgyasult technikai fejlődést. A tárgyasult technikai fejlesztés maga az innovációs beruházás, a nem tárgyasult pedig a technológia alkalmazására képes kvalifikált munkaerő biztosítása.

A nem tárgyasult technikai fejlődés az, amely a régiók közötti egyenlőtlenségek alapvető forrása. Azok a régiók, amelyek magas tudással rendelkeznek, szakosodnak olyan tevékenységekre, mint a K+F, tudományos kutatás, innováció. Az emberi erőforrásban kevésbé gazdag régiók, pedig olyan rutin tevékenységekre fognak szakosodni, amelyek technológiája globálisan hozzáférhető. Ez a folyamat, pedig még jobban elmélyíti a régiók közötti különbségeket. A versenyképesség piramismodelljében (Lengyel I. 2006) a humántőke az alaptényezők között szerepel, melyek olyan, a gazdaságon kívüli hajtóerők, amelyek rövidtávon magyarázzák egy régió versenyképességét (1. ábra).

1. ábra: A regionális versenyképesség piramismodellje.

Forrás: Lengyel I. 2003.

A kutatás alaphipotézise az, hogy a területi egységek versenyképességében egyik meghatározó tényező a humántőke fejlettsége. A globális verseny a 21. században nem az árukért, szolgáltatásokért vagy a tőkéért folyik, hanem az emberért, a szellemi tőkéért. Vagyis azok a területek fognak versenyelőnyhöz jutni, fejlődni, ahol a fejlett emberi erőforrás koncentrálódik, ennek a koncentrálódásnak egyik mozgató rugója az egyéni érdek, mely sok esetben a határokon átnyúló migrációt erősíti.

Adatállomány és elemzési módszer

A kiinduló adatbázis Szlovákia és Magyarország összesen 28 NUTS3-as szintű területi egységének (megyéjének) 7 azonos mutatója volt a 2006-os évre vonatkozóan (1. táblázat).

Az adatokat a szlovák és a magyar statisztikai hivatal honlapjáról gyűjtöttük be.⁷ Ezen mutatók mindegyike relatív mutató, melyek a megyék népességének és területének különbözőségéből származó torzítások kiszűrését tette lehetővé. Az indikátorok standardizálás után kerületek feldolgozásra, hogy a különböző nagyságrendből és mértékegységből származó hibákat elkerülhessük.

A kutatásban leíró statisztikai módszereket, a főkomponens analízis és a klaszteranalízis módszerét alkalmaztuk az SPSS 17 statisztikai program által nyújtott keretrendszer alkalmazásával.

Vizsgálati eredmények

A két országban a vizsgált időszakra vonatkozóan egy főre jutó GDP 7724 EUR, az átlagos foglalkoztatási ráta 50,4%, a munkanélküliség 9,5%-os. Az egy főre jutó GDP és a munkanélküliségi ráta nagyságában jelentős különbségek mutatkoznak a megyék között, nem ritka a 3–4-szeres különbség sem, amely jól mutatja, hogy növekedési (mennyiségi) szempontból elég heterogén egységekről beszélünk, ami a vizsgálatba bevont többi mutatónál esetlegesen még nagyobb különbséget is jelent, így újra alátámasztásra került az általános szakmai vélemény, hogy határmentiség általában nem zárja a „kimagasló” eredmények elérésének (2. táblázat).

2. táblázat: Az elemzéshez kiválasztott mutatók csoportja

Mutató	Elemzszám	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
1 főre jutó GDP (euro)	28	4446	19801,8	7724,129	3674,753
Foglalkoztatási ráta (%)	28	42,9	60,6	50,421	4,938
Munkanélküliségi ráta (%)	28	4,3	21,1	9,511	4,463
1000 lakosra jutó felsőoktatásban tanulók száma	28	13,82	100,74	25,701	15,766
1000 lakosra jutó kutatók száma	28	0,13	12,88	1,586	2,525
1 lakosra jutó K+F ráfordítások (euro/fő)	28	2,69	345,09	48,525	70,331
Születéskor várható átlagos élettartam (év)	28	72,16	75,71	74,01	0,835
Valid N (listwise)	28				

Forrás: Saját szerkesztés SPSS 17 for Windows programmal a nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján

⁷ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=3159>
http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,447530&_dad=portal&_schema=PORTAL

1. táblázat: A vizsgálathoz felhasznált alapadatok

NUTS 3	Terrületi egység neve	1 főre jutó GDP (euro)	Foglalkoztatási ráta (%)	Munkanélküliségi ráta (%)	1000 lakosra jutó felsőok- tatásban tanulóok száma	1000 lakosra jutó kutatók száma	1 lakosra jutó K+F ráfordítások (euro/fő)	Születéskor várható átlagos élettartam (év)
U001	Budapest	19801,8	57,1	4,8	23,95	6,3	345,09	75,24
HU102	Pest	7683,6	54,8	5,6	18,57	0,65	29,11	74,1
HU211	Féjér	8702	55,1	4,9	20,21	1,08	44,55	73,79
HU212	Komárom-Esztergom	9253	55	7,5	18,43	0,3	13,66	72,74
HU213	Veszprém	6505,6	53,7	6,1	22,18	1,14	53,96	74,71
HU221	Győr-Ménfőcsanak-Sopron	10324,6	54,8	4,3	21,62	1,28	61,71	74,85
HU222	Vas	8865,4	55,5	7,4	21,01	0,76	22,01	74,37
HU223	Zala	7140,2	56	6,3	21,6	0,25	9,42	74,9
HU231	Baranya	6490,4	47,9	7,6	20,52	1,71	52,42	73,94
HU232	Somogy	5578,4	44,8	10,3	18,91	0,28	12,21	73,38
HU233	Tolna	6061	49,1	9,6	22,56	0,2	5,82	74,13
HU311	Borsod-Abaúj-Zemplén	5939,4	43,2	12	21,57	0,7	24,77	72,16
HU312	Heves	6167,4	45,7	9,1	20,97	0,62	29,37	73,38
HU313	Nógrád	4446	45,7	10,6	18,48	0,13	2,69	73,57
HU321	Hajdú-Bihar	6467,6	47,4	9,2	22,99	1,81	100,01	73,69
HU322	Jász-Nagykun-Szolnok	5855,8	47,4	9,6	19,84	0,32	17,75	73,12
HU323	Szabolcs-Szatmár-Bereg	4772,8	42,9	13,6	22,73	0,39	11,86	72,93
HU331	Bács-Kiskun	5958,4	47,8	9,4	20,9	0,53	31,8	73,88
HU332	Békés	5156,6	44,6	7,8	19,82	0,24	14	73,19
HU333	Csongrád	6638,6	50,5	5,9	22,73	2,35	98,85	74,58
SK010	Bratislavský kraj (Pozsony)	19353	60,6	4,3	100,74	12,88	195,88	75,71
SK021	Trnavský kraj (Nagysonmáty)	10048	56,4	8,8	35,36	1,31	26,6	74,42
SK022	Trencsányi kraj (Trencsény)	7722	54,9	7,1	13,82	1,38	49,73	75,38
SK023	Nitrai kraj (Nyitra)	7073	49,4	13,2	36,39	1,88	28,37	74,11
SK031	Zlínský kraj (Zsna)	6688	51,6	11,8	32,53	1,61	21,94	74,38
SK032	Banskobystrický kraj (Besztercebánya)	6103	46,7	21,1	31,82	1,04	14,25	73,59
SK041	Prešovský kraj (Eperjes)	4515	48,6	18,1	16,04	0,54	6,96	74,61
SK042	Košický kraj (Kassa)	6965	44,6	20,3	33,33	2,71	33,92	73,43

Forrás: Saját szerkesztés SPSS 17 for Windows programmal a nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján

A főkomponens analízis első futtatásakor a születéskor várható átlagos élettartam és az 1 lakosra jutó K+F ráfordítások értékének kommunalitása kisebb lett, mint 0,7. A kommunalitás gyakorlatilag egy többszörös determinációs együttható. Az ebből számítható többszörös korrelációs együttható a főkomponensek, mint magyarázó változók és az eredeti változók, mint eredményváltozók közötti kapcsolat szorosságát mutatja. Ezért a két mutató a modellből elhagyható (3. táblázat).

3. táblázat: A kommunalitások értékei 7 mutatóra elvégzett főkomponens analízis esetén

Z-érték	Kezdeti	Faktorelemzés utáni
1 főre jutó GDP (euro)	1	0,893
Foglalkoztatási ráta (%)	1	0,822
Munkanélküliségi ráta (%)	1	0,76
1000 lakosra jutó felsőoktatásban tanulók száma	1	0,822
1000 lakosra jutó kutatók száma	1	0,973
1 lakosra jutó K+F ráfordítások (euro/fő)	1	0,675
Születéskor várható átlagos élettartam (év)	1	0,639

Forrás: Saját szerkesztés SPSS 17 for Windows programmal a nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján

Az elemzés során a szakmai gyakorlatnak megfelelően több vizsgálatot is elvégeztünk, melyek közül a legkedvezőbb eredményt a négy mutatószám-mal lefolytatott főkomponens analízis adott. Az 1 főre jutó GDP elhagyása után lefolytatott főkomponens analízis két főkomponense az összes változó varianciájának 89,476%-át magyarázza és a további próbálkozások sem hoztak jobb eredményt (4–5. táblázat).

4. táblázat: A kommunalitások értékei 4 mutatóra elvégzett főkomponens analízis esetén

Z-érték	Kezdeti	Faktorelemzés utáni
Foglalkoztatási ráta (%)	1	0,819
Munkanélküliségi ráta (%)	1	0,879
1000 lakosra jutó felsőoktatásban tanulók száma	1	0,948
1000 lakosra jutó kutatók száma	1	0,933

Forrás: Saját szerkesztés SPSS 17 for Windows programmal a nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján

5. táblázat: A főkomponens analízis eredményeinek értékei

Faktor	Kezdeti sajátérték			Faktorelemzés utáni értékek			Rotáció utáni értékek		
	Saját-érték	Faktor variancia hányadosa	Kumulált variancia hányados	Saját-érték	Faktor variancia hányadosa	Kumulált variancia hányados	Saját-érték	Faktor variancia hányadosa	Kumulált variancia hányados
1	2,372	59,288	59,288	2,372	59,288	59,288	1,947	48,664	48,664
2	1,208	30,188	89,476	1,208	30,188	89,476	1,632	40,812	89,476
3	0,316	7,901	97,377						
4	0,105	2,623	100						

Forrás: Saját szerkesztés SPSS 17 for Windows programmal a nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján

Az első főkomponens sajátértéke 2,372 és a változók összes varianciájának 59,288%-át magyarázza. Ebbe a főkomponensbe tartozik a foglalkoztatási és a munkanélküliségi ráta, így a faktor nevének meghatározásakor célszerű volt a „munkaerőpiac” megnevezés alkalmazása. A második főkomponens sajátértéke 1,208 és az összes variancia 30,188%-át magyarázza. Ide tartozik az 1000 lakosra jutó felsőoktatásban tanulók száma és az 1000 lakosra jutó kutatók száma, ezért ez a főkomponens a humán erőforrás minőségét mutatja jelen vizsgálat keretein belül és a rendelkezésre állt információk alapján, így a humán erőforrás fejlettsége nevet kapta (6. táblázat).

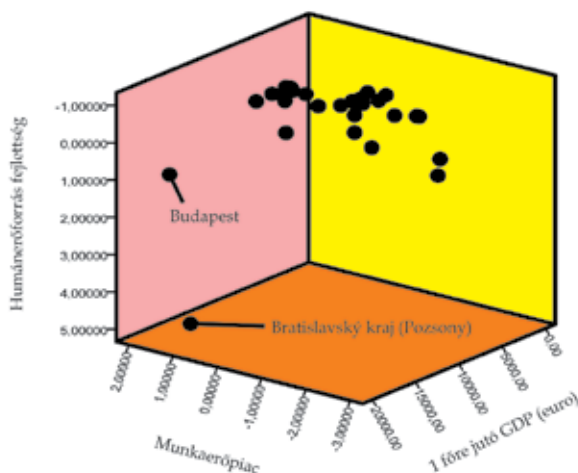
6. táblázat: Rotált faktorsúly mátrixa

Z-érték	Faktor	
	1	2
1000 lakosra jutó felsőoktatásban tanulók száma	0,973	0,049
1000 lakosra jutó kutatók száma	0,934	0,244
Munkanélküliségi ráta (%)	0,014	-0,938
Foglalkoztatási ráta (%)	0,357	0,831

Forrás: Saját szerkesztés SPSS 17 for Windows programmal a nemzeti statisztikai hivatalok adatai alapján

A versenyképesség általánosan és egységesen elfogadott mutatója az 1 főre jutó GDP. Ha megvizsgáljuk a versenyképességi mutató és a kutatás által alkotott két faktor közötti kapcsolatot, azt látjuk, hogy Budapest és a Pozsonyi körzet értékei kiugróak, ezért a modellből el kell hagyni őket, mert a klaszteranalízis eredményeit torzítyák (2. ábra).

2. ábra: Szlovákia és Magyarország NUTS 3-as területi egységeinek mutatói 2006-ban

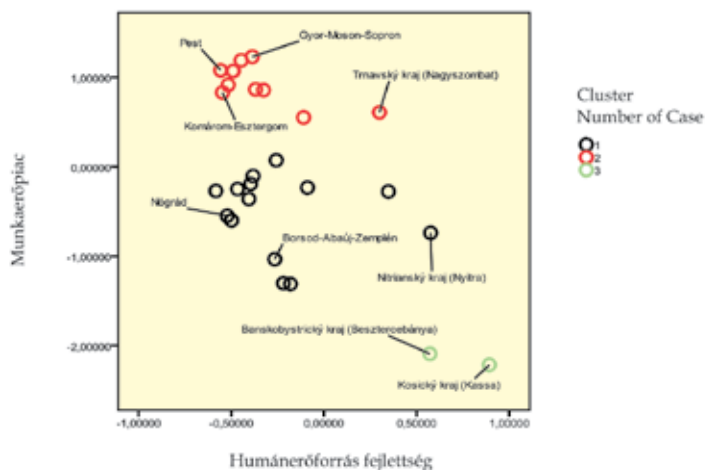
Forrás: Saját szerkesztés a szlovák és magyar statisztikai hivatal adatai alapján

A vizsgálat mélyítésének következő lépése során, a 26 megyét klaszteranalízis segítségével csoportosítottuk a létrejött két főkomponens alapján. Három klaszter kialakítása volt a legjobb megoldás. Első klaszterben fejletlen a humánerőforrás és a munkaerőpiac is. A második klaszterben a munkaerőpiac fejlett, viszont az emberi erőforrás színvonala alacsony. A harmadik klaszter általános jellemzője a fejlett humánerőforrás és a magas munkanélküliség. A modell illeszkedése megfelelőnek mondható.

Az első klaszterben alacsony az 1000 lakosra jutó felsőoktatásban tanulók és kutatók száma, a munkaerőpiacon magas a munkanélküliség, valamint alacsony az 1 főre jutó GDP értéke. Ebbe a klaszterbe tartoznak a határ menti területek közül Nógrád megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye és a Nyitrai körzet, jelezve azt, hogy a versenyképességük fejlesztésének szempontjából ezek problématerületek.

A második klaszterben a felsőoktatásban tanulók és a kutatók aránya általában alacsony, ebből csak a Nagyszombati körzet lóg ki kissé, viszont magas az adott területeken a foglalkoztatás szintje és itt a legmagasabb az 1 főre jutó GDP értéke. Ebbe a csoportba tartozik Győr-Moson-Sopron megye, Komárom-Esztergom megye, Pest megye és a Nagyszombati körzet. Természetesen Pest megye sajátos helyzetében az is szerepet játszik, hogy Budapest mint „rendszeren kívüli elem” nem képezi a megye részét pedig különböző mutatók vonatkozásában messze a legjobb értékekkel rendelkezik és a megye működésében, fejlődésében vitathatatlan szerepet játszik pl., ha csak a felsőoktatási intézmények hatását és szerepét vesszük figyelembe (3. ábra).

3. ábra: Szlovákia és Magyarország NUTS 3-as területi egységeinek adatai 2006-ban

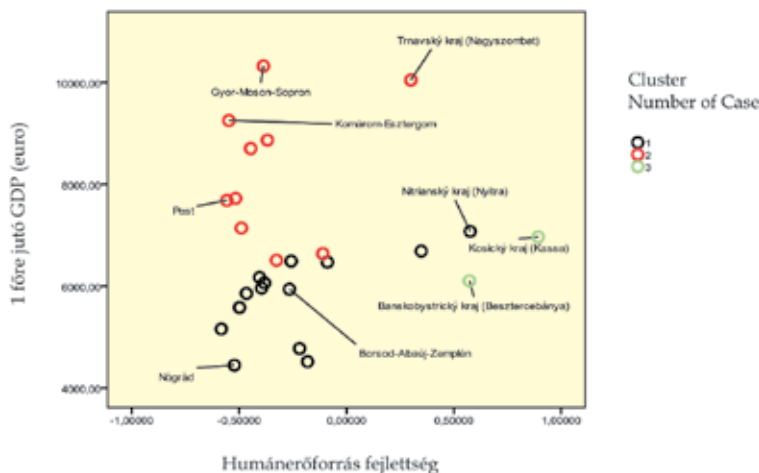

Forrás: Saját szerkesztés a szlovák és magyar statisztikai hivatal adatai alapján

A harmadik klaszter régióiban az 1 főre jutó GDP átlagos értéke közepesen magasnak mondható, az átlagos foglalkoztatási szint itt a legalacsonyabb, viszont itt a legmagasabb a tanulók és kutatók aránya az össznépesség százalékában. A vizsgált adatokat a munkaerő-piaci helyzet és a versenyképesség relációjában is áttekintettük, melynek köszönhetően nem bizonyítható a vizsgálati mintán, hogy a humánerőforrás fejlettsége és a versenyképesség között komoly kapcsolat van. Nevezetesen a határ menti területek közül a humánerőforrás tekintetében viszonylagosan kevésbé fejlettek is (pl. Győr-Ménfőcsanak vagy Komárom-Esztergom megye stb.) rendelkezhetnek a vizsgálaton belüli elemek között magas gazdasági növekedéssel és ez fordítva is igaz pl. Besztercebánya körzet vonatkozásában (4. ábra).

Az elmaradott térségek fejlesztésekor és azok fejlődésbeni sajátosságainak értékelésekor, nem elég csak a helyi erőforrásokra, adottságokra építeni, hanem a fejlődés egyik feltételének kell tekinteni a térségben működő gazdasági szereplők közötti együttműködési hálózatok létét. Napjainkban ugyanis a globális versenyben semmilyen vállalat vagy szervezet nem képes szövetségesek nélkül versenyben maradni, mindenkinek szüksége van gazdasági kapcsolatokra. Szükséges értelmezni a különböző korporációk, a humán tőke megismerésének közti kapcsolatok mennyiségét, minőségét és az információ vagy egyéb fejlesztési impulzusok terjedési sebességét is.

4. ábra: Összefüggés a humánerőforrás fejlettsége és versenyképessége között

Forrás: Saját szerkesztés a szlovák és magyar statisztikai hivatal adatai alapján

Napjainkban már nem az egyes gazdasági szereplők számítanak a gazdaság alapegységeinek, hanem az általuk létrehozott gazdasági érdekszövetségek, melyek sokkal nagyobb erőt képviselnek. Miután feltérképeződik egy kistérség, vagy régió gazdasági szereplőinek kapcsolati hálózata, célzottabb kistérségi, regionális és kormányzati fejlesztési programokat lehet majd formálni adott régiók, kistérségek számára. Természetesen ezen kérdések elemzését szolgáló lépéseket más típusú vizsgálatok elvégzésével lehet megtenni, melyek nagyban növelhetik a kirajzolódó eredmények pontosságát és felhasználhatóságát.

Felhasznált irodalom

Brodorits Z. (2004): Az infrastruktúra szerepe a területi fejlődésben, a térszerkezet és az infrastruktúra fogalmi – VÁTI Kht. Területfejlesztési Igazgatóság Elemző és értékelő iroda, Budapest.

COM 2002. 694. Free movement of workers – achieving the full benefits and potential –Commission of the European Communities, Brussels, 2002.

Cooke, P. (2001): Knowledge Economies. Clusters, learning and cooperative advantage. – Routledge, London

European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. – European Commission, 1999, Brussels

Ketskemény L.-Izsó L. (2005): Bevezetés az SPSS programrendszerbe. Módszertani útmutató és feladatgyűjtemény statisztikai elemzésekhez. – ELTE Eötvös Kiadó, Budapest

Lengyel I. (2003): A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. Verseny és területi fejlődés. – JATEPress, Szeged

Lengyel I. (2006): A regionális versenyképesség értelmezése és piramismodellje. – Területi Statisztika 9. (46.) 2. pp. 131–147.

Malizia, E. E. – Feser, E. J. (1999): Understanding Local Economic Development. – Center for Urban Policy Research, New Jersey

Martin, R. L. (2003): A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A final report for the European Commission DG Regional Policy. – University of Cambridge, Cambridge

Porter, M. E. (1998): Clusters and the new economics of competition. – Harvard Business Review, 6 (Nov-Dec). pp. 77–90. p.

Ray, G. F. (1972): Az infrastruktúra fejlődése és tervezése. – Statisztikai Szemle 5. pp. 526–533.

Sikos T. T. (1984): Matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásának lehetőségei a területi kutatásban. – Akadémia Kiadó, Budapest, 301 p.

Szegvári P. (2006): Versenyképesség az új országos területfejlesztési koncepcióban. – Területi Statisztika, 9. (46.) 2.

Székelyi M.-Barna I. (2003): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára. – Typotex Kiadó, Budapest, 2003.

Szilágyi Gy. (2008): A versenyképesség mérése a nemzetközi összehasonlítások módszertanának tükrében. – Statisztikai Szemle, 2008. 86. 1.

Tóth T.-Pupos T.-Görög M. (2008): Területi tervezés és programozás. – Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő, ISBN 978-963-269-027-8

Tóth T. szerk. (2009): Regionális gazdaságfejlesztés és menedzsment. – SzIE Gödöllő Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, Gödöllő, pp. 37–50. 79–126.

UK Productivity and Competitiveness Indicators, 2003. – DTI Economics Paper, 2003. 6.

A MULTINACIONÁLIS VÁLLALATOK TÉRNYERÉSE SZLOVÁKIA KISKERESKEDELMÉBEN

Huszárik Erika ¹

Abstract

The spread of multinational companies in Slovakia's retail sector

The aim of the study is to give a brief analysis of hypermarkets owned by multinational companies (Tesco, Hypernova, Kaufland, Carrefour, Billa) which entered the Slovakian market. The paper attempts to survey their market penetration and describe their activities in the retail sector. In the next part the writer tries to depict the success of these chains and their market share, on the basis of their annual turnover. The last part focuses on the effects of the present economic recession on retail trade and outlines future prospects.

Key words: *retail trade, magnet-tenant, sales area, turnover*

Bevezető

Az 1990-es évek elején lezajlott politikai és gazdasági rendszerváltás eredményeként Szlovákiában is létrejött a nyitott piacgazdaság. Elhárultak tehát a korábbi politikai és adminisztratív akadályok a nagy nemzetközi kereskedelmi láncokhoz tartozó vállalatoknak az országban való megjelenése és terjeszkedése előtt.

A Szlovákiában betelepült multinacionális kereskedelmi cégek (Tesco, Hypernova, Kaufland, Carrefour, Billa) hipermarketjeikkel vannak jelen a kis-kereskedelemben. Ezek a nagy területű kereskedelmi egységek egyrészt bevásárlóközpontban működnek, ahol „mágnesbérőként” igyekeznek egyre nagyobb szeletet kihasítani a szlovákiai kiskereskedelmi piacból, másik részük önálló épületben kapott helyet és saját kereskedelmi vonzáskörzet kialakításával és fokozatos tágításával törekszik a lakossági vásárlóerő minél jelentősebb hányadának lekötésére.

Empirikus tartalmú tanulmányom rövid áttekintést nyújt arról, mikor jutottak el a legjelentősebb multinacionális kereskedelmi vállalatok az Ame-

¹ Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Komárom, e-mail: huszarik.erika@azet.sk

rikai Egyesült Államokból indulva Nyugat-Európán át Szlovákiába, továbbá mi jellemzi itteni terjeszkedésüket, forgalmukat és területi szerkezetüket, és a nemzetközi kereskedelmi láncokhoz tartozó vállalatokhoz tartozó üzleteknek kitérve arra is, hogy milyen működési sajátosságaik figyelhetők meg a szlovákiai magyar kisebbség által lakott Dél-Szlovákia területén.

A szlovákiai fogyasztópiac meghódítása

Az elmúlt másfél évtized alatt jelentős változások mentek végbe a szlovákiai kereskedelem két fő ágazatát képviselő nagy- és kiskereskedelemben. Az országnak a piaczgazdaságra való áttérésével és a külföldi tőkebefektetések révén teremtett munkahelyek számának látványos növekedésével (főként a közúti járműgyártás területén) az 1990-es évek derekától erőteljes növekedésnek indultak a lakossági jövedelmek, aminek következtében megnőtt a népesség gazdaságilag aktív részének vásárlóereje is.

A pozitív gazdasági folyamatok hatására az országban egyre több nemzetközi áruházlánc jelent meg, amelynek tulajdonosai befektetéseikkel bevásárlóközpont-építési hullámot indítottak el a legnagyobb népességű, legjobb jövedelmi helyzetű népességcsoportok által lakott térségekben, nagyvárosokban. Az elsőrendű célterület természetesen az ország fővárosa, Pozsony volt.

Szlovákia „élménybevásárlást” kínáló első három, több tízezer m² alapterületű bevásárlóközpontja 2000-ben nyitotta meg kapuit Pozsonyban, ahol kettőben (Danubia, Polus City Center) a francia Carrefour multinacionális kereskedelmi vállalat nagyméretű üzlete a „mágnesbérő”, a harmadik központban (Tatra Centrum) a Billa töltötte be ezt a kereskedelmi szerepet.

A rákövetkező 5–6 évben számos új, 10 ezer m²-nél nagyobb területű áruház létesült. E hatalmas méretű bevásárlóközpontok, amelyek már nem a városközpontban jöttek létre, hanem a város peremén, a legforgalmasabb közlekedési folyosók közelében, jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy komoly mértékben csökkenjen a régiók hagyományos bolti kiskereskedelmének forgalma.

A vásárlóerő növekedésének hatására a következő fázisban, a 2000-es évtized közepétől indult be Szlovákiában az ún. „hipermarketláz”, valamint kezdetét vette az alacsony áron kínált portékákat árusító diszkontáruházak terjeszkedése. Az évtized közepén a kereskedelmi szakemberek úgy vélték, hogy amennyiben a folyamat az akkori gyors ütemben folytatódik még néhány éven át, akkor az egy lakosra eső eladóterület tekintetében az ország hamarosan utoléri Nyugat-Európa fejlett országait az egy vásárlóra jutó eladóterület nagyságát illetően.

Itt jegyzendő meg, hogy 2006-ban e téren a fajlagos mutató értéke még viszonylag szerény mértékű (0,75 m²/lakos) volt. Akkori piackutatói becslések szerint a mutató értéke 2010-re el fogja érni az 1 m²/lakos értéket, amely már igen közel áll nyugat-európai országok átlagához.

A nemzetközi kereskedelmi cégek jelenléte a bevásárlóközpontokban

Megvizsgálva a szlovákiai bevásárlóközpontokban domináns bérként jelen levő multinacionális kereskedelmi cégek listáját, egyértelműen megállapítható, hogy már a bevásárlóközpontok megjelenési évétől (2000) kezdődően markáns módon meghatározták az ún. shopping centerek profilját. Ezt a domináns szerepet elsősorban mágnesüzlet funkciójukkal vívták ki, hozzájárulva az adott bevásárlóközpont népszerűségének és látogatottságának növeléshez (1. táblázat).

1. táblázat: Mágnesbérők Szlovákia legnagyobb bevásárlóközpontjaiban

Mágnesbérő multicég	A bevásárlóközpont			
	neve	telephelye	nyitási éve	területe, m ²
Billa	Tatra Centrum	Pozsony	2000	30 000
Carrefour	Danubia	Pozsony	2000	30 000
Carrefour	Polus City Center	Pozsony	2000	40 000
Hypernova	Optima	Kassa	2001	36 000
Carrefour	Cassovia	Kassa	2001	24 500
Terno	Aupark	Pozsony	2001	100 600
Carrefour	Dubeň	Zsolna	2001	26 800
Hypernova	Avion Shopping Park	Pozsony	2002	60 000
Billa	Dargov	Kassa	n.a.	12 500
Kaufland	Galéria	Kassa	2004	13 500
Billa	Max	Nagyszombat	2004	22 000
Tesco	Shopping Palace	Pozsony	2004	55 000
Hypernova	Max	Trencsén	2005	12 500
Hypernova	Max	Poprád	2005	16 000
Hypernova	Centro	Nyitra	2006	24 000
Billa	Južanka	Trencsén	2006	11 000
Terno	Tulip Shopping Center	Turócszentmárton	2006	11 000
Terno	Max	Nyitra	2006	17 000
Terno	Europa Shopping Center	Besztercebánya	2006	37 500
Hypernova	Max	Dunaszerdahely	2007	9 500
Terno	Max	Zsolna	2008	18 500
Hypernova	Max	Eperjes	2008	19 000

Forrás: Huszárik E. 2007., Deminger A. 2008, www.euromax.sk

Az 1. táblázat alapján megállapítható, hogy a legjelentősebb mágnesbérlok a nagy területű áruházával 7 bevásárlóközpontban jelen levő Hypernova, ill. a 6 hipermarketes Terno. Üzletszám tekintetében tőlük már elmarad a Carrefour és a Billa, akiknek csak 4-4 mágnesüzletük van a vidéki bevásárlóközpontokban. A Tesco és a Kaufland csupán 1-1 nagy területű üzlettel képviseltetik magukat a 2000 és 2008 között felépült szlovákiai bevásárlóközpontokban.

A központok időbeni megjelenését a mágnesbérlo cégek oldaláról vizsgálva a következők állapíthatók meg:

- A Carrefour a bevásárlóközpont alapítás első szakaszában, azaz 2000-2001-ben meghatározó szereplője volt a mágnesüzlet létesítésekben, Pozsonyra, Kassára és Zsolnára koncentrálva üzletnyitásait, ám ezt követően leállt a hálózat bővítésével.
- A Terno a pozsonyi Auparkba való beköltözése (2001) után egészen 2006-ig nem foglalkozott az újabb bevásárlóközpontokban való üzletnyitás tervével, ám 2006-ban „rákapcsolt”, és 2008-ban üzletei már 4 vidéki város (Turócszentmárton, Besztercebánya, Nyitra, Zsolna) újonnan átadott bevásárlóközpontjában is domináns kiskereskedelmi szerephez jutottak.
- A német Billa csoport, miután 2000-ben megvetette a lábát a pozsonyi Tatra Centrumban, mint domináns nagy területű áruház, terjeszkedési stratégiájában Szlovákia vidéki városai (Kassa, Nagyszombat, Trencsén) felé fordult.
- A Hypernova, kezdeti kassai és pozsonyi mágnesbolt létesítése után szintén a szlovákiai vidéki városok kisebb lakosságú csoportja (Trencsén, Poprád, Nyitra, Dunaszerdahely, Eperjes) felé orientálódott, és 2005-2008 között 5 új bevásárlóközpontban is nagy területű üzletet nyitott meg.
- A táblázat adatai arra utalnak, hogy két multinacionális áruházlánc, a Tesco és a Kaufland idegenkedik attól, hogy domináns üzletként települjön be a szlovákiai bevásárlóközpontokba. Mindkét nemzetközi kereskedelmi cég ugyanis 2004-ben jelent meg mágnesboltként Pozsony, ill. Kassa 1-1 bevásárlóközpontjában, ám azóta nem nagyon igyekezett stratégiai méretű üzlethelyiségeket szerezni az újonnan épült központok egyikében sem.

Érthető, hogy a mágnesboltok jelentős hányada a fővárost választotta telephelyül, mert a hivatalos statisztikai adatok szerint a szlovák bruttó hazai össztermék 34%-át Pozsonyban állítják elő, továbbá a vállalkozások 50%-ában jelen van a külföldi, leginkább nyugat-európai, ill. amerikai tőke.

A multinacionális kereskedelmi vállalatok szlovákiai üzlettelepítési döntéseikben messzemenően figyelembe vették az egyes bevásárlóközpontok számukra várható előnyeit. Ebben fontos szerepet kapott a kiválasztott bevásárlóközpont mérete, fekvése, gépkocsival való megközelíthetősége stb.

A Terno cég számára tehát már a tervezés időszakában fontos paraméterek voltak a pozsonyi Auparkra vonatkozó műszaki-beruházási és

becsült forgalmi adatok. Ugyanis ez a létesítmény Szlovákia legnagyobb területű bevásárlóközpontja, amelyet 2001. november 15-én adtak át a nagykövetség számára (1. kép). Az Aupark fontos stratégiai helyen található, közel a Prágát Budapesttel összekötő, valamint a tervezett Bécs–Varsó autópályához. Fontos tény továbbá, hogy az Incheba kiállítási terület szomszédságában helyezkedik el, ahol minden évben 35 kiállítást rendeznek meg, évi 600 ezer érdeklődővel.

1. kép: A pozsonyi Aupark bejárata

Auparkba települt mágnesbolt forgalmát is bizonyára jelentősen megemelte, hogy a bevásárlóközpontot 2002-ben felújították, emellett további szórakoztató és szabadidő eltöltését elősegítő létesítményekkel gazdagodott (Helyet kapott benne például egy mozi és egy 18 pályás bowlingcenter is). Ezen tények hatására a központ látogatottsága 15%-kal megnőtt. 2006. januárjában újabb bővítési tervet fogadtak el, amely 2007-ben realizálódott.

A multinacionális kereskedelmi cégek figyelmét valószínűleg az sem kerüli el, hogy az Aupark tervei között szerepel két további bevásárlóközpont megépítése Kassán és Zsolnán. A kassai Aupark építése 2009-ben kezdődik, a 35 800 m²-es objektum átadását 2011-re tervezik. A zsolnai bevásárlóközpont építkezése 2007-ben indult és a 24 900 m² kiskereskedelmi hasznos területű üzletház 2009 végén már várja a vásárlókat.

Az Aupark üzemeltetőinek választása azért esett Kassára, mert a nagyváros Kelet-Szlovákia gazdasági, oktatási és kulturális centruma. Ezen kívül igen közel (mindössze 20 km-re) fekszik a szlovák-magyar államhatártól. A keleti országrészben Kassa tekinthető az egyetlen olyan városnak, ahol a külföldi közvetlen működő tőkebefektetéseknek köszönhetően az életszínvonal eléri a nyugat-szlovákiai szintet. A kereskedelemfejlesztési stratégia szempontjából az is fontos tény, hogy az ország ezen részének más jelentősebb városaiban nem találhatók bevásárlóközpontok.

A 60 ezer m²-es pozsonyi Avion Shopping Park területének egyharmadán a Hypernova foglalja el (1. ábra). A multinacionális cég számára igen lényeges kritérium volt a bevásárlóközpontba való betelepedésben, hogy a kereskedelmi objektum közlekedési szempontból nagyon jó helyen helyezkedik el: mindössze 2 km-re van hozzá Pozsony nemzetközi repülőtere, a Štefaník International Airport, és közel fekszik hozzá a D1-es autópálya is.

1. ábra: A pozsonyi Avion Shopping Park üzleteinek térképe

A statisztikai adatok szerint 2006-ban az Avion Shopping Parknak 7,65 millió látogatója volt, akik jelentős része nagy valószínűséggel a hasznos vásárlóteret uraló Hypernovában is megfordult. Az Avion tervei között szerepel egy 1 milliárd Sk ráfordítást igénylő bővítés, az így felépülő új szárnyban otthont kap az ország legnagyobb játékboltja. Ezzel a bővítéssel a komplexum az ország legnagyobb bevásárlóközpontjává válik, ami tovább növelheti a mágnesbolt szerepét továbbra is betöltő Hypernova vásárlóinak számát, ezáltal üzleti hasznát is.

A 2006-ban Pozsonyban további 3 üzletközpont építését kezdték el. A kereskedelmi bolthálózatát tekintve szegényes északi külvárosba tervezett Yosaria Plázának 2007 őszén kellett volna megnyílnia, ám a finanszírozási források beszűkülése és egyéb pénzügyi nehézségek miatt még 2009 elején is csak az épületek betonvázai magasodtak a helyszínen. A kialakuló gazdasági válság hatásai tovább késleltetik ezt a projektet, akárcsak a Duna mellé tervezett River Park megépítését, továbbá az Eurovea Shopping Center kivitelezését. Az eredetileg 2009 elejére tervezett megnyitókat valószínűleg évekkel kell elhalasztani.

A második építési hullám 2004-től kezdődött és 2008 elejéig tartott. Ennek során további 12 bevásárlóközpont nyílt meg Szlovákiában. 2007. és 2008. az Euromax befektetői csoport éve volt az ország kereskedelmében, mivel ennek a csoportnak fejlődött a legdinamikusabban a hálózata. A korábbi évek nagyszombati, poprádi és trencsényi kereskedelmi nagylétesítményeinek átadása után az Euromax bevásárlóközpontokat nyitott meg Dunaszerdahelyen, Eperjesen és Zsolnán, továbbá egy 10 000 m² alatti területű üzletházat Szakolcán. Emellett egy 10 millió EUR-t érő beruházást tervez a fővárosba MegaMax néven. Így az Euromax hálózat tagjainak száma 2010-re 9-re bővülhet.

A Nyitrai kerület első és 2006 decemberéig egyetlen központja a Centro nevű üzletközpont volt, amely az Agrokomplex gép- és élelmiszeripari kiállítás területének szomszédságában található. A második fejlesztési hullám keretén belül további 8500 m²-rel kívánja növelni az üzletközpont területét, amely várhatóan jelentős forgalomnövekedést hoz a létesítmény, és főként az ott mágnesüzletként működő Hypernova számára.

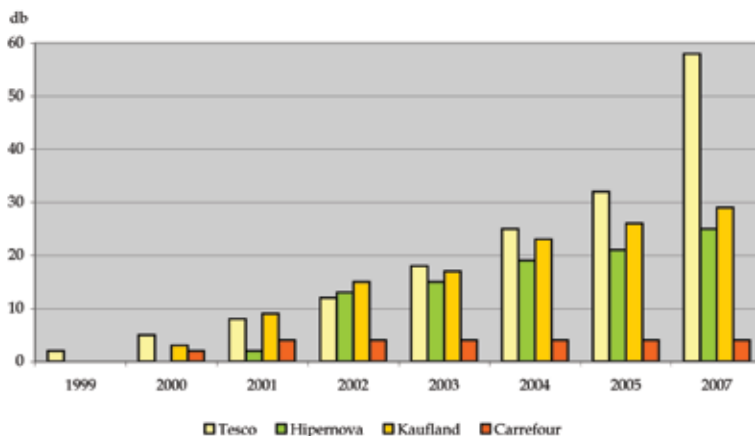
A hipermarketek terjedése Szlovákiában

A nagy területű kiskereskedelmi objektumok, áruházak közül Szlovákiában elsősorban a hipermarketek számának gyors emelkedése érdemel külön vizsgálatot. A bővülés ütemét jól érzékelteti, hogy 1999-ben még mindössze 2 nagy területű hipermarket várta a vásárlókat az országban, 2002-ben már 40 volt belőlük, 2005-ben pedig ennek több mint a duplája (85) üzemelt. 2007-ben a Szlovákiában legtöbb kiskereskedelmi egységgel rendelkező cégek üzletállománya már jóval meghaladta a 100-at, ami arra utal, hogy az ország hamarosan ezen a téren is utoléri a szomszédos országokat.

A fentiek alapján kijelenthető, hogy az ún. Visegrádi Országok közül az utóbbi években Szlovákiában épült a legtöbb bevásárlóközpont és itt az üzletláncok is gyorsabban terjeszkednek, mint a környező országokban.

A legtöbb hipermarket a Nyitrai kerületben nyílt meg, de akad olyan járás is, ahol egyetlen sincs belőlük. Az is megállapítható, hogy a hipermarketek építésének folytatódásán túl 2006-tól felgyorsult a szupermarketek és diszkontok építése, és egyre több korszerű, nemzetközi üzletláncához tartozó bolt nyitotta meg a kapuit a vásárlók előtt. Szlovákia 4 leginkább közkedvelt hipermarketje: a Tesco Store, a Hypernova, a Kaufland, valamint a Carrefour. Működési és hálózatiépítési sajátosságaik részletes áttekintésre érdemesek. (2. ábra).

2. ábra: Négy multinacionális kereskedelmi cég üzletláncának bővülése Szlovákiában 1999 és 2007 között

A Tesco Store mint a legergikusabb módon terjeszkedő angol hipermarket lánc, már az 1990-es évtized közepétől jelen van a szlovák kereskedelmi piacon. Azóta itteni üzletszámuk dinamikusan nő, 2007-ban már 58 tagja volt a szlovákiai láncnak, amit további 6 szupermarket megnyitása követett az elmúlt években.

A Tesco oly módon jelent meg Szlovákiában, hogy 1996-ban megvásárolta a Kmart társaság üzletláncait. Tehát több mint 10 éve működik eredményesen országunkban. Az egyedül Szlovákiában több mint 8200 alkalmazottat foglalkoztató multinacionális vállalat a legnagyobb munkaadók közé tartozik a kereskedelmi láncok között (2. kép). Az áruházlánc széles választékban kínál élelmiszer- és egyéb jellegű terméket. Ezen kívül más szolgáltatásokat is nyújt (pl. töltőállomás).

2. kép: A gútai Tesco

A Tesco üzleti sikerét több tényező is befolyásolta az idők során, mint például a fogyasztókkal való folyamatos kapcsolattartás, dinamikus választék-bővítési stratégia, az egyre szélesebb és jobb minőségű árucikkek garantálása, ill. a korrekt piaci magatartás. A Tesco jellemző az is, hogy nem csak egyszerűen konkurense a többi szlovák bolthálózatnak, de egyben motiválja is őket az innovációra és a változásokra. Szlovákiában ma már minden nagyobb városban találkozhatunk Tescoval.

Az üzletlánc sajátos márkájú termékeket is forgalmaz (ún. „Tesco gazdaságos” terméket), amely nagy sikert hozott a vállalatnak, hiszen nagyon közkedvelt a fogyasztók körében. Ezen termékeket a márkás termékektől a könnyen felismerhető kék-piros csíkos csomagolás különbözteti meg.

A megfontolva haladó Kaufland

A Kaufland 2000-ben jelent meg a szlovák kiskereskedelmi piacon. A multinacionális kereskedelmi cég Németország vezető élelmiszerláncai közé tartozik, amely több, mint 700, kiskereskedelmi láncba szervezett boltot üzemeltet Németországban, Csehországban, Szlovákiában, Bulgáriában, Lengyelországban, Horvátországban és Romániában.

Szlovákiában az első Kaufland Poprádon nyílt meg 2000-ben. A cég nem túl gyors, de átgondolt terjeszkedésére jellemző, hogy 2007-ben összesen 29, vidéki üzlettel rendelkezett országszerte (3. kép).

Az önkiszolgáló üzletekből álló lánc különböző márkájú és minőségű termékeket kínál 3000 m² és 12 000 m² közötti területű kereskedelmi egységeiben. A húсарuikat „Best Farm” filozófiával reklámozzák, amely a legjobb minőséget és frissességet hirdeti. Élelmiszeren kívül kínál drogériát, elektronikai, háztartási cikket illetve folyóiratokat. A közép-európai országok közül Németország az, amely a legatraktívabb befektetési helynek tartja Szlovákiát, így módon a hipermarketekbe befektető német vállalkozókat leginkább az alacsony adóterhek vonzzák az országba. A Kaufland szlovákiai hálózatának bővülése a gazdasági válság idején sem torpant meg, bár üteme lelassult, ezért nagy valószínűséggel csupán néhány új üzletet lesznek képesek megnyitni az elkövetkező években.

3. kép: A komáromi Kaufland

A harmadik helyét megőrző Hypernova

A holland érdekeltségű Hypernova üzletlánc, amely Szlovákia szintén közismert kiskereskedelmi láncai közé tartozik, a legkésőbb jelent meg az ország kiskereskedelmi piacán. Első üzletét 2001-ben nyitotta meg, egy évvel legfőbb vetélytársa, a Kaufland megjelenése után. 2007-ben Hypernova üzleteinek a száma elérte a 25-öt.

A szlovákiai Hypernova hálózat az Ahold Retail Társasághoz tartozik, amely 2001-ben alakult meg 22 hipermarkettel és 3 szupermarkettel „Albert” logo alatt. Ezek a kiskereskedelmi láncok viszonylag gyorsan elterjedtek megalakulásuk után (3. ábra). Sikerességét a 2007-es kereskedelmi statisztikai adatok is igazolják, amikor is több mint 22 millió vásárlót szolgált ki.

Az ábrán jól látható, hogy a Hypernova minden szlovákiai kerületben jelen van, ugyanakkor árai azt jelzik, hogy elsősorba a tehetősebb vevőkör szükségleteinek kielégítésére törekszik. 2007-ben összesen 25 üzletet tartott fenn az országban. A választéka széles, kellemes környezetet biztosít, átlagos minőségű termékeket kínál az egyes részlegeken. Ezen kívül egyéb nem élelmiszer jellegű portékával is találkozhatunk. Jellegzetes márkája az Euro Shopper, ill. az Albert. Kis mértékben szolgáltatásokat is biztosít és gyakran töltőállomással is rendelkezik.

3. ábra: A Hypernova áruházak elterjedése Szlovákia kerületeiben

Forrás: www.hypernova.sk

2006-ban a Hypernovát üzemeltető Ahold Retail kiskereskedelmi cég bejelentette távozási szándékát a szlovák és a lengyel piacról. Ezt a szándékot azzal magyarázták, hogy csak a cseh piacra szeretnének koncentrálni. Az eladást az alacsony piaci részesedéssel is indokolták. Ennek hatására 3 Albert és 22 Hypernova kerül volna eladólistára. Szakértő piacelemzők szerint viszont az Ahold kereskedelmi óriáscég valójában azért döntött a visszavonulás mellett, mert Szlovákiában nem rendelkezik logisztikai bázissal, kiépített raktárhálózattal, így minden terméket Csehországból szállítanak Szlovákiába. A másik említett ok viszont megfelel a valóságnak: a Hypernovához tartozó kiskeres-

kedelmi üzletek forgalma a multinacionális vállalatok sorrendjében megrekedt az 5. helyen. Az Ahold esetleges távozását követően azzal is számolni lehetett, hogy a Tesco pozíciója még erősebbé válik, továbbá a Billa és a Coop Jednota is javíthat a helyzetén.

A visszavonulás végül nem következett be. A Hypernova tulajdonosai ugyanis később megváltoztatták véleményüket, és mégsem adták el a szlovákiai üzletláncokat. Azért döntöttek így, mert az utóbbi időben jó eredményeket produkáltak, s a szlovák piacon mégis láttak perspektívát.

A stagnáló hálózati Carrefour

A francia érdekeltségű Carrefour az első üzletét Pozsonyban nyitotta meg 2000-ben Carrefour Danubia néven, „ez olcsóbb” szlogennel. Ugyanaz év novemberében második üzlete Carrefour Pólus néven kezdte meg működését, majd terjeszkedése során megjelent a keleti országrészben (Kassa) és az északnyugati területeken (Zsolna) is.

Terjeszkedése ezután megtorpant, 2001-től üzleteinek száma változatlan. E téren érdemi változásra nem lehet számítani, mert 2005. októberében a cég képviselői bejelentették, hogy hanyatló részesedésük miatt kivonulnak a szlovák és a cseh piacról is.

Kezdetben a Tesco Stores akarta felvásárolni a francia cég üzleteit, de a szlovák versenyhivatal ezt 2007. januárjában megtiltotta, mert megítélésük szerint a Tesco így domináns szerephez jutna Szlovákiában.

Piacvezető, feltörekvő és visszaeső multinacionális üzletláncok a szlovákiai piacon

A Szlovákiában működő multinacionális kereskedelmi vállalatok sikerességét éves forgalmuk alakulásán keresztül lehet a legjobban megítélni. Kiindulva a legfrissebb rendelkezésre álló statisztikák adataiból, összehasonlítható a 10 legjelentősebb forgalmú szlovákiai kiskereskedelmi cég 2005 és 2007 közötti forgalmának alakulása (2. táblázat).

A Szlovákiában működő 10 legnagyobb kiskereskedelmi üzletlánc együttes forgalma 2005-ben 84 Md SK volt, amely 2006-ban 93,3 Md SK-ra, 2007-ben pedig 105,7 Md SK-ra nőtt. A vállalatok sorrendjét illetően a 2. táblázatból látható, hogy a öt legerősebb üzletlánc a vizsgált évek során megőrizte vezető helyét a szlovák piacon.

A főként hipermarketeket üzemeltető brit Tesco első helye stabil, 2007-re üzletszámát 5 hipermarkettel bővítette. A Tescot követi a forgalom tekintetében a regisztrált kereskedők számára felépített Metro raktáráruház, amely a Metro Group üzleti csoport tagja. Az üzletlánc jelen van a világ négy kontinensén és több, mint 500 üzletet üzemeltet. 2007-re a Metro, és a harmadik helyen álló Billa szupermarketek forgalma közti különbség csökkent a 2005-ös évihez képest. A Billa sikerét a folyamatosan megnyíló újabb és újabb szupermarketjei biztosítják.

2. táblázat: A 10 legnagyobb kiskereskedelmi üzletlánc forgalmának alakulása Szlovákiában 2005 és 2007 között, milliárd SK-ban

2005			2006			2007		
Sor-rend	Vállalat	Md SK	Sor-rend	Vállalat	Md SK	Sor-rend	Vállalat	Md SK
1.	Tesco Stores	21	1.	Tesco Stores	24,5	1.	Tesco Stores	35,7
2.	Metro SR	16,2	2.	Metro SR	17,4	2.	Metro SR	17,6
3.	Billa	10,5	3.	Billa	12,2	3.	Billa	13,3
4.	Kaufland	8,5	4.	Kaufland	9,8	4.	Kaufland	10,8
5.	Ahold Retail SR	7	5.	Ahold Retail SR	7,4	5.	Ahold Retail SR	8,8
6.	Carrefour SK	5,5	6.	NAY	5	6.	CBA SK	5,3
7.	CBA SK	4,5	7.	CBA SK	4,8	7.	Lidl v.o.s.	4,9
8.	BauMax	3,8	8.	Carrefour	4,5	8.	Labas	4,1
9.	Tabak Barczy	3,6	9.	Lidl v.o.s.	4	9.	Coop Jednota BA	3,2
10.	Lidl v.o.s.	3,4	10.	Labas	3,7	10.	Coop Jednota NZ	2,8

Forrás: Terno piackutató csoport

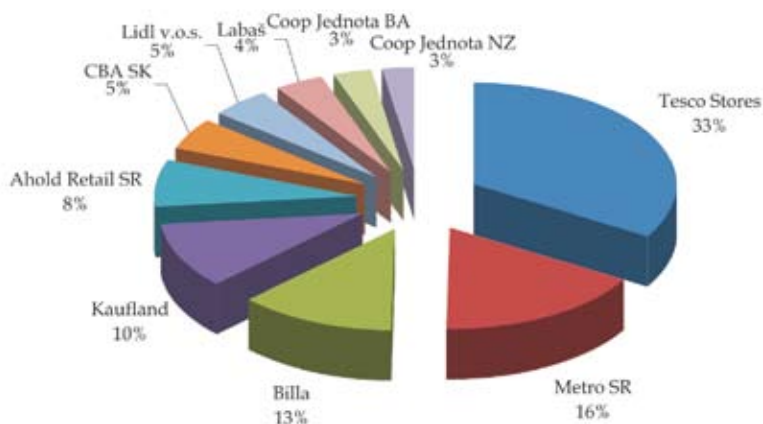
A táblázat alapján az is megállapítható, hogy a szlovák piacon mindössze 2004 óta jelen lévő Lidl diszkontok pozíciója fokozatosan erősödött, s 2007. évi forgalmuk megközelítette az 5 Md SK-t. Javított piaci pozícióján a CBA SK lánc is, amely a 10-es listán szereplő kiskereskedelmi cégek közepmezőnyében stabilizálta helyzetét.

Komoly sikert könyvelhet el a Labas nagykereskedelmi üzletlánc, amelynek forgalma 2007-re meghaladta a 4 Md SK-t, ezzel a cég a 8. legnagyobb forgalmú kiskereskedelmi láncná nőtt a szlovákiai piacon. Hozzá hasonlóan sikeresek voltak a pozsonyi és az érsekújvári Coop Jednota láncok, amelyek 2007-ben felkerültek a 10 legnagyobb forgalmú kereskedelmi láncok listájára.

A legnagyobb vesztesek között kell említeni a Carrefourt, amely 2005-ben 5,5 Md SK-s forgalmával még a 6. helyen állt a rangsorban. Gyors forgalomcsökkenése miatt 2006-ban visszaesett a 8. helyre, 2007-re pedig már kiszorult a top 10-ből. A 2007. évi 10-es listáról hozzá hasonlóan eltűnt a NAY elektromos áruházlánc (2006-ban még 5 Md SK forgalmával az előkelő 6. helyet foglalta el), az építőipari termékeket forgalmazó BauMax, valamint Szlovákia legnagyobb dohányárut forgalmazó cége, a Tabak Barczy is.

A 2. táblázat adataiból az is kitűnik, hogy a Tesco a vizsgált években folyamatosan növelte piaci részesedését. A brit multinacionális cég szlovákiai vállalata 2005-ben még csak 25%-kal részesedett a top 10 kiskereskedelmi üzletlánc teljes forgalmából, 2007-ben ez az arány már megközelítette a 34%-ot (4. ábra). A Tesco ezt a kiemelkedő eredményt dinamikus hálózatbővítési stratégiájával érte el.

4. ábra: A Multinacionális üzletláncok forgalmi részesedése a szlovákiai piacon

A Tesco jelentős részesedés-növekedését elsősorban a Metro és a Carrefour, valamint kisebb részben az Ahold Retail SR rovására realizálta. Szlovákiában is érvényesült tehát az a tendencia, hogy azok az üzletláncok, amelyek folyamatosan jó minőségű termékeket és szolgáltatásokat kínálnak elfogadható áron (közéjük tartozik a Tesco is), vagy az átlagosnál olcsóbban kínálják az alapvető élelmiszereket (pl. a Lidl lánc üzletei), képesek havonta több milliós forgalmat lebonyolítani.

Ennek következményeképpen azok az üzletek, amelyek pár km-nyire helyezkednek el a Tesco vagy a Lidl üzleteitől, és nem bírják felvenni velük szemben a harcot, megszűnhetnek. A gondot már nem az okozza, hogy hova telepedjen le egy újabb lánc, hanem hogy mi legyen a csődbe ment cégekkel és azok épületeivel. Jelenleg Csehországban is hasonló tendencia érvényesül a kiskereskedelemben: a hipermarketek 34%-kal részesednek a teljes forgalomból. Mögöttük a második helyen a diszkontok állnak (21%-os forgalmi részesedéssel), a harmadik helyet pedig a szupermarketek foglalják el (14%-os forgalmi arányukkal).

A Respond & Co kutatási csoport szerint a csehek többsége már nem támogatja a további nagy területű üzletek terjeszkedését a települések belső területén, mert nem szeretnék, ha a közelségükkel zavarnák a helyi lakosság életét. Talán pontosan ez a fogyasztói magatartás figyelmeztette a vezető szlovákiai láncokat is, hogy változtassanak eddigi terjeszkedési stratégiájukon. Tervük az, hogy olyan 500–1000 m²-es területű, azaz kis méretű üzletekből álló láncokat hozzanak létre, amelyek többnyire a város központjában helyezkednének el.

Ehhez a fejlesztési koncepcióhoz Szlovákiában a Tesco, ill. a Jednota Coop is, melyek alapvetően élelmiszert és háztartási termékeket kínálnának. A Coop Jednota 2008-tól tervezi az ilyen típusú hálózatfejlesztésének megin-

dítását megvalósítani, kezdetben 10-15 ilyen boltot kíván megnyitni. A legnagyobb forgalmú Tesco pedig azt tervezi, hogy a városok centrumának forgalmas utcáin nyitná meg a „Tesco Express” nevezetű kis méretű élelmiszerboltjait.

3. táblázat: A 10 legnagyobb kiskereskedelmi lánc bevétele élelmiszerből 2007-ben

Sor-rend	Vállalat	Üzleteinek száma	Élelmiszer-eladásból eredő forgalom, Md SK	Növekedés 2007/2006, %
1.	Tesco Stores	58	23,2	11,6
2.	Metro SR	5	14,1	1,1
3.	Billa	90	10,6	9,1
4.	Kaufland	29	9,7	10,2
5.	Ahold Retail SR	25	5,6	8,1
6.	CBA SK	280	5,1	10,4
7.	Lidl v.o.s.	98	4,7	22,5
8.	Labaš	9	3,3	10,8
9.	Coop Jednota BA	23	2,7	n.a.
10.	Coop Jednota NZ	110	2,5	n.a.

n.a. = nincs adat Forrás: Terno piackutató csoport

Forrás: www.tvojepeniaze.pravda.sk/obchodne-retaze

2007-ben Szlovákia multinacionális üzletláncai rekord mennyiségű bevételt értek el az élelmiszer eladásából is. A vizsgált 10 legerősebb kiskereskedelmi lánc hozzávetőlegesen 82 Md SK bevételt realizált élelmiszerekből, amely összes bevételük 77%-át tette ki (3. táblázat).

Élelmiszerből 2007-ben a legnagyobb forgalmat Szlovákiában a Tesco Stores áruházlánc érte el (23,2 Md SK bevétellel), ám forgalmának éves növekedése (11,6%) csak fele akkora volt, mint az ugyanezen időszak alatt 22%-os bevétel-növekedést mutató Lidl lánc üzletei.

A forgalom éves volumenét tekintve második helyen álló Metro Cash and Carry szlovák cég viszont 2006-ról 2007-re igen szerény mértékben (mindössze 1,1%-kal) volt képes csupán növelni a forgalmát. A harmadik helyen álló Billa üzletláncnál 9%-os növekedés volt tapasztalható, amely nem sokkal marad el a Tescoétól, ill. a 10-10%-os növekedést felmutató CBA és Labaš láncétól.

A bizonytalan jövő és a terjeszkedési stratégiák

A szomszédos országok tapasztalata is bizonyítja, hogy a piac nem bővíülhet a végtelenségig, néhány éven belül telítődik, és a kisebb üzletláncok tönkremennek. Csehország már eljutott erre a szintre. A jobb minőséget, szolgáltatásokat kínáló üzletközpontok havonta több tízmilliós forgalmat bonyolítanak le, míg a tőlük néhány kilométerre lévő bevásárlóközpontokat bezárják. A szomszédos országokban már nem az jelenti a gondot, hogy épüljön-e új

központ, hanem, hogy mihez kezdjenek a csődbe jutottak épületeivel. A nem jövedelmező hipermarketek épületeit például bútorraktárrá, diszkóvá építik át, néhány éven belül ilyen intézkedésekre Szlovákiában is sor kerülhet.

Mivel az élelmiszerkereskedelmi láncok terjeszkedése Magyarországon, Csehországban, Szlovákiában már korlátokba ütközik, a nyugati kereskedelmi vállalatok kezdik Törökországra, Romániára, Ukrainára és Bulgáriára irányítani figyelmüket. Ezek a piacok nagy nyereséget ígérnek, de magas kockázatot is tartogatnak. Az „alvó óriások” esetében a vásárlóerő viszonylag alacsony ugyan, de a nagy népsűrűség miatt ezek az országok mégis jó lehetőségeket nyújtanak.

További tényező, hogy a kelet-európai országokban a kiskereskedelem struktúrája alapvetően különbözik a nyugat-európaiktól. A belvárosi üzletek, illetve üzletnegyedek általában rendkívül gyengén fejlettek. A városok növekvő jóléte ezért szinte kizárólag a bevásárlóközpontokban csapódik le. A bevásárlóközpontok és szaküzletközpontok kiskereskedelmi részesedése ebben a térségben az elkövetkező években elérheti az 50-60 %-ot is.

A nemzetközi kereskedelmi cégek szlovákiai fejlesztési elképzeléseinek, ill. terjeszkedési törekvéseinek fontos hozadéka, hogy olyan nagy üzletláncok, mint például a Tesco, változtattak üzleti stratégiájukon. Egyre több kisebb üzletet nyitnak meg, hogy még közelebb kerüljenek a vásárlókhoz. A Tesco így konkurenciát jelent majd a Billa vagy a belföldi, szövetkezeti formában működő Jednota-lánc üzleteinek, ill. a szlovák piacra is betört Lidl és a Kaufland diszkontoknak. Ennek hatására a Coop Jednota is stratégiát változtatott: bezárta a kisebb élelmiszerboltjait és nagyobb szupermarketek építésébe kezdett.

A fenti tendenciák tartós érvényesülése esetén kezdetét veszi a közepes méretű városokba település is. Erre jó példa Dunaszerdahely, ahol 2007 őszén nyílt meg a Max üzletközpont, de a párkányi Aquario is, amely utóbbi objektum jelentősen javítja az Érsekújvári járás déli, szlovák-magyar határ menti területén a kereskedelmi ellátottság színvonalát. A dunaszerdahelyi bevásárlóközpont mintegy 160 embernek biztosít munkalehetőséget. A GfK Slovakia véleménye szerint 2010-re kevesebb mint 50 ilyen bevásárlóközpont fog működni az ország területén. Ez a folyamat pedig egy egyre jelentősebb konkurencia harcot fog indukálni a piaci szereplők között a vásárlókért.

Az előzetes felmérések viszont arra is felhívják a figyelmet, hogy a nagy bevásárlóközpontok népszerűsége várhatóan csak a 2010-es évtized első feléig fog fokozatosan növekedni, vagyis jelenlegi népszerűségük nem tart örökké. Azok a nagy bevásárlóközpontok, amelyek napjainkban még az újdonság erejével hatnak a vásárlókra, 5-10 éven belül unalmassá válhatnak és az irántuk tanúsított érdeklődés is csökkenhet.

A piaci elemzők többsége abban is megegyezik, hogy az elhúzóódó gazdasági válság miatt a szlovák piacon rövid időn belül nem számíthatunk újabb nagy üzletlánc megjelenésére. Néhány évvel ezelőtt az elemzők még esélyt láttak arra, hogy esetleg Szlovákiában is megjelennek az Interspar és Glóbus üzletek, amelyek a szomszédos országokban jelen vannak. Mára azonban kiderült, hogy Szlovákia vásárlóereje alacsonynak bizonyul ahhoz, hogy

további üzletláncok letelepedhessenek. Tovább terjeszkednek azonban a már itt lévő üzletláncok. Az elkövetkező években a legtöbb eséllyel a Kaufland, és a Tesco láncoktól várható újabb üzletek megnyitása.

Felhasznált irodalom

Deminger A. (2008): Új jelenségek a kereskedelemben. – In: Kereskedelem: Észak- és Dél-Komárom. BSc szakdolgozat, Selye János Egyetem, Komárom

Horváth Gy. szerk. (2004): Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói 2. – MTA Regionális Kutatások Központja-Dialóg Campus Kiadó. Budapest – Pécs.

Piac & Profit, kereskedelmi tárgyú szacikkek, 2000, 2001, 2006.

Sikos T. T. (2000): Marketingföldrajz. – Váti Kht. Budapest

Sikos T. T.–Hoffman I.-né (2004): A fogyasztás új katedrálisai. – MTA Társadalomkutató Központ. Budapest.

Sikos T. T.–Tiner T. (2001): Fejlődési térfolyamatok Komárom-Esztergom megyében. – Geomarket Budapest,

Sikos T. T.–Tiner T. szerk. (2007): Egy város-két ország. Komárno–Komárom. Selye János Egyetem Kutatóintézet, Komárom

Sme, 2007. 01. 18.

Új Szó 58. és 59. évfolyamai, kereskedelmi tárgyú szacikkek, 2005–2006.

www.bratislava-photo.esem.sk/bratislava-photo.php?photo=aupark

www.aupark.sk

www.avionshoppingpark.sk/noweonas/faktyidane.html

www.cassoviaoc.sk/onas.html

www.centronitra.sk/centrosite/index.php

www.euromax.sk

www.maxcentrum.sk/public/

www.oc-danubia.sk/

www.poluscitycenter.sk/sk/informacie/o-nas

VÁSÁRLÁSI SZOKÁSOK ALAKULÁSA A PÁRKÁNY–ESZTERGOM HATÁRRÉGIÓBAN

Cserman Zsuzsanna ¹

Abstract

After the EU and Schengen accession the cross-border retail trade started to boost alongside the Hungarian-Slovakian borderline. The shoppers living in settlements near to border crossings utilize the price advantages and the differences in retail supply. In this paper I will give an insight in the characteristics of cross-border retail trade in the Štúrovo (SK) – Esztergom (H) microregion based on my previous empirical research conducted in the above mentioned two border towns.

In the first part of the study I analyze the cross-rates of HUF and SKK, the most important factor of cross-border retail flows. After this short macroeconomic outlook I draft the gravity zone of shopping centers in Esztergom and Štúrovo. In the main part of my paper the shopping behavior, spending, shopping frequency, preferred retail outlets, paying methods are described.

Key words: *cross-border retail trade, shopping tourism, customer behaviour*

Határ menti kiskereskedelem-kutatások helyzete napjainkban

A szlovák-magyar határtérség térfolyamatainak számos társadalmi és gazdasági vonatkozását részletesen feltárták a témával foglalkozó szakemberek (Csizmadia, 2008; Grosz – Tiling, 2008; Sikos T. – Tiner, 2007). A határ menti kiskereskedelem vizsgálata napjainkig kívül maradt a tudományos érdeklődés főáramán. Jóllehet számos határ menti kutatási programban „mellékszálon” megjelent a kiskereskedelmi folyamatok sajátosságainak vizsgálata (Sikos T., 2007; Sikos T. – Tiner, 2008), napjainkig kevés tanulmány foglalkozott a jelenség részletes feltárásával (Kovács, 2008). Tanulmányomban arra törekszem, hogy a dinamikus fejlődési jegeket mutató Ister-Granum EGTC területén feltárjam a határ menti kiskereskedelem jellegzetességeit. (Ister-Granum Eurorégió, 2007). Ennek érdekében 2008 év végén egy 2x150 fős

¹ Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Komárom, email: cserman_zsuzsanna@yahoo.com

véletlen mintavételen alapuló szóbeli kérdőíves vizsgálatot hajtottam végre Esztergom és Párkány (Štúrovo) városokban. A felmérés segítségével a határon átnyúló vásárlási szokások sajátosságait tártam fel: vásárlási gyakoriság, költségek, vásárlási cél, üzlet-preferencia stb. Kutatási eredményeimmel a Duna-parti két város és térségükben megfigyelhető határon átnyúló kiskereskedelem sajátosságait kívánom feltárni, ill. bemutatni, hogy a gazdasági válság és annak különféle hatásai hogyan befolyásolják a határ menti kiskereskedelem irányát és volumenét a vizsgált területen.

A határ menti kiskereskedelem sajátosságai a Párkány-Esztergom határ régióban

A határ menti kereskedelmet alapvetően befolyásolja a két ország valutájának egymáshoz viszonyított árfolyama. A korona forint 2003-ig tartó stabil árfolyamszintje után az elmúlt hat évben a korona fokozatosan erősödött. A kedvező értékek a szlovák gazdaság növekedési pályára állásának, valamint az Szlovákia eurozónához való csatlakozásnak köszönhető. Magyarország gazdasága stagnál, s nemrég még 320 Ft-ot kellett fizetni egy euróért. Az árfolyamszint-változás a Magyarországon élőknek jelentős mértékben megrálgította, a Szlovákiában élőknek kifizetődővé tette a határon túli vásárlást. Magyarországon 123 000 Ft-os nettó átlagkereset 8,7%-át, míg Szlovákiában a nettó 550 EUR átlagkereset 7,5%-át kell kiadni ugyanazon fogyasztói kosárért.

1. ábra: A forint és korona devizaárfolyamának alakulása, 1997-2009

Forrás: MNB, www.mnb.hu²

Saját szerkesztés (2009. 01.01. utáni árfolyam-értékeknél a HUF/EUR árfolyam visszaszámolva koronába 30,126-os SKK/EUR árfolyamon)

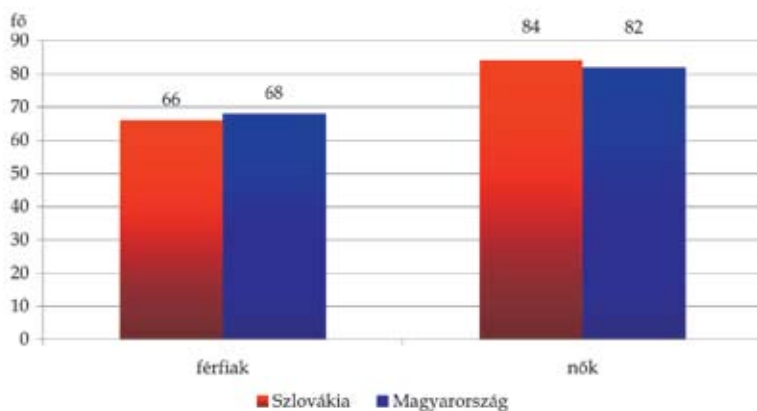
² Forrás: http://www.mnb.hu/engine.aspx?page=mnbhu_statistikai_idosorok

Nemcsak az árfolyamszint-változás képes rövidtávon befolyásolni a határ menti mozgásokat, hanem az olyan egyszeri adminisztratív szabályozók is, mint az adótörvények, adó- és járulékszintek (Kovács, 2008). Ennek legjobb példája a kilencvenes években virágzó üzemanyag-turizmus. Szlovákiában az üzemanyagokat terhelő adók alacsony szintjének köszönhetően tíz éve még kigyózott a sor a határ menti benzinkutaknál. Ennek már mintegy négy éve vége (az áradat az üzemanyagok adójának szlovákiai emelése, és a korábban bemutatott korona árfolyamának alakulása miatt szűnt meg), most viszont az euró bevezetésével megfordult az irány. Nemrég még a szlovákiai boltokban megrakott bevásárlókocsik mögött szinte csak magyar szó hallatszott, és a benzinkutaknál is tolongtak a magyar autók. Napjainkra a határ menti kiskereskedelem iránya megfordult a fenti tényezők hatására.

Vásárlási szokások alakulása Párkány-Esztergom térségében

A határ menti térség két régióközpontjában, Esztergomban és Párkányban kérdőíves felmérést készült. A primer vizsgálat során mindkét városban 150–150 fős minta nagysággal dolgoztunk. A belvárosokban véletlenszerűen megszólított járókelők kerültek megkérdezésre. Minden kérdőív 24 kérdést tartalmazott, amelyből 16 kérdés a járókelők határon túli vásárlási szokásaira, 8 pedig a megkérdezettek személyes adataira vonatkozott. A megkérdezettek között a férfiak és nők aránya hasonlóan oszlik meg mindkét térségrészben. Párkányban a 150 válaszadó között 84 nő volt, addig Esztergomban 82, vagyis mindkét térségrészben a megkérdezettek 55%-a (2. ábra).

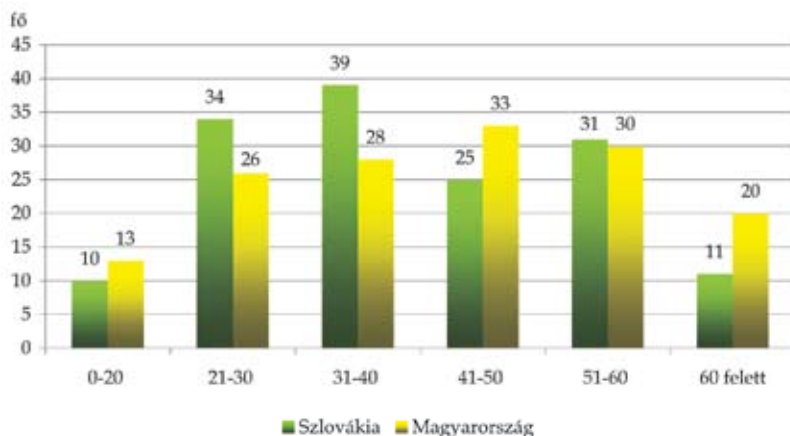
2. ábra: A megkérdezettek nem szerinti megoszlása

Forrás: saját kutatás

A válaszadók között korszerkezeti bontásban szintén nem találunk lényegi eltérést. Mindkét belvárosban a 21 és a 60 év közötti járókelők fordultak elő legnagyobb arányban, így a mintába is ez a korosztály képviselteti magát leginkább. A 20 évnél fiatalabb és a 60 év felettiek aránya a mintában a legalacsonyabb (15%, ill. 20%). A válaszadók korcsoportjainak aránya megfelel a két térségrész összlakosságának életkor szerinti összetételével (3. ábra).

3. ábra: A megkérdezettek életkor szerinti összetétele

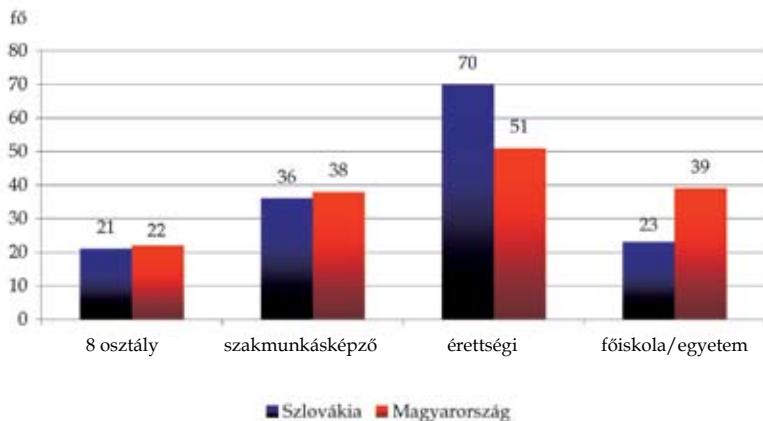
Forrás: saját kutatás

A vizsgálat során külön elemeztük a válaszadók állampolgárság és nemzetiség szerinti összetétel alakulását. Párkányban a megkérdezett 150 személyből két fő Szlovákiában élő magyar állampolgár volt, Esztergomban pedig egy helyben élő szlovák, ukrán és egy német állampolgár is bekerült a mintába. A válaszadók nemzetiség szerinti összetétele már nagyobb eltérést mutat a vizsgált térségekben. Míg Esztergomban a megkérdezettek 96,6%-a vallotta magát magyar állampolgárnak, addig Párkányban a válaszadók 75,3%-a vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A megkérdezettek iskolai végzettség szerinti megoszlásában a 8 osztályt és szakmunkásképzőt végzettek aránya közel azonosan alakult a két városban, addig a főiskolát/egyetemet végzettek aránya lényegesen magasabb Esztergomban (26%), mint Párkányban (15,3%), aminek oka a város felsőfokú oktatási intézményrendszerében keresendő.

Ami a foglalkoztatási szerkezet alakulását illeti, Párkányban a válaszadók 64%-a alkalmazásban állt a megkérdezés időpontjában, Esztergomban a megkérdezettek csupán 47,3%-a. Ennek oka, hogy a magyarországi térségrészben magasabb volt a megkérdezett nyugdíjasok, munkanélküliek és a gyesen lévők számaránya. Esztergomban ugyanakkor a foglalkoztatottak között közel 10%-ponttal magasabb az értelmiségi és a szellemi munkát végzők aránya (54,3%). Párkányban a szakmunkások aránya mutat magasabb

értéket: 39,6%, szemben az esztergomi 33,5%-kal. A minta válaszadóinak a 70,7%-a a kistérségben él, ebből a párkányi térségben 39,7%, az Esztergomi kistérségben pedig a megkérdezettek 31%-a. A vizsgált térség szűkebb vonzaskörzetéből a válaszadók 17%-a, míg a két ország távolabbi településeiről a válaszadók 12,3%-a érkezett a megkérdezés időpontjában Párkányba, ill. Esztergomba (5. ábra).

4. ábra: A megkérdezettek iskolai végzettség szerinti megoszlása

Forrás: saját kutatás

5. ábra: A megkérdezettek lakóhely szerinti eloszlása Szlovákiában és Magyarországon, 2009

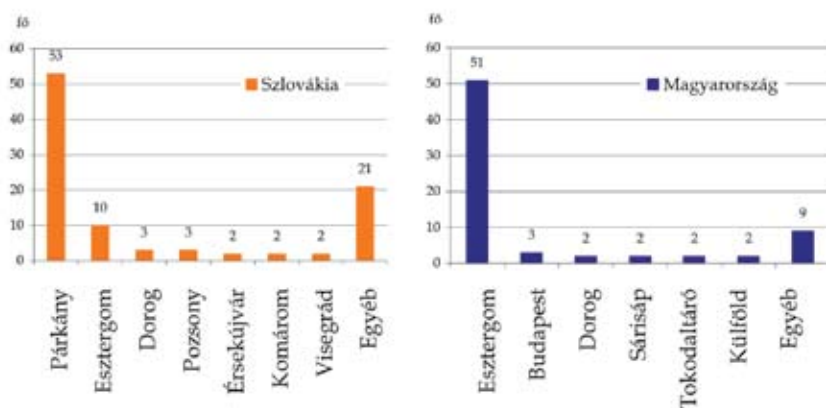

Forrás: saját kutatás

Szerkesztette: Kovács A.

A határ menti kereskedelem fellendítésében nagy szerepe van a határon átnyúló munkavállalás különböző formáinak. A határ túloldalán munkát vállalók inkább költik a pénzüket abban a valutában, amelyben a fizetésüket kapják, tehát egy szlovákiai is inkább vásárol Magyarországon, ha forintban kapja a fizetését. Az összes megkérdezett 13,3%-a dolgozik Magyarországon, ami a foglalkoztatottak 20,8%-át jelenti. (Elsősorban a határ menti településekre: Esztergomba, Dorogra és Komáromba járnak át a munkavállalók). A Párkányban megkérdezettek természetesen legnagyobb arányban Párkányban dolgoznak (55,2%), a környező szlovákiai településeken 13,5%, a távolabbi szlovákiai településeken pedig a megkérdezett foglalkoztatottak 9,4%-a. Egy szlovákiai válaszadó külföldön dolgozik. A magyarországi térségrészben megkérdezettek közül két személy kivételével mindenki Magyarországon dolgozik. A megkérdezett foglalkoztatottak 71,8%-a Esztergomban, 15,5% környező településeken és 9,9% távolabbi településeken dolgozik (6. ábra).

6. ábra: A megkérdezettek település szerinti munkahelyének megoszlása

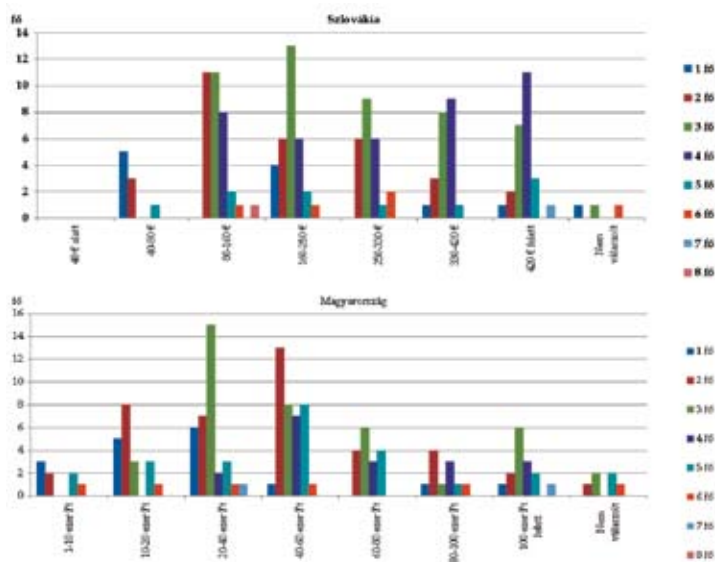

Forrás: saját kutatás

A megkérdezettek havi átlagos kiadásainak összehasonlításánál figyelembe vettük, hogy az adott egyén hány fős háztartásban él. A különböző költségkategóriákat úgy határoztuk meg, hogy az euróban és forintban a jelenlegi árszínvonal mellett megfeleljenek egymásnak. A válaszadók között mindkét országrészben a két, három, négy fős, valamint a magyarországi oldalon az öt fős háztartásban élők fordultak elő leggyakrabban. A kidolgozott költségkategóriák közül a legalacsonyabbat a 40 EUR, ill. 10 ezer Ft alatti havi kiadás jelenti. Míg a Párkányban megkérdezettek közül senki nem költ 40 EUR alatt, addig az Esztergomban megkérdezettek közül hét fő (4,7%), elsősorban az egyedül élők költenek 10 ezer Ft alatt. További eltérés abban figyelhető meg, hogy a szlovákiai oldalon a család nagyságával viszonylag arányosan nő a havonta vásárlásra fordított összeg nagysága, addig a magyarországi

oldalon a kettő, négy és öt fős családoknál is a leggyakrabban előforduló érték a 40-60 ezer Ft. A legnagyobb kiadást jelentő 420 EUR feletti, ill. 100 ezer Ft feletti költségkategóriát a szlovákiai válaszadók jelölték meg többen (16,7% ill. 10%). A megkérdezettek közül 9 személy nem válaszolt erre a kérdésre (7. ábra).

7. ábra: Mekkora összeget költ havonta átlagosan különféle termékek vásárlására

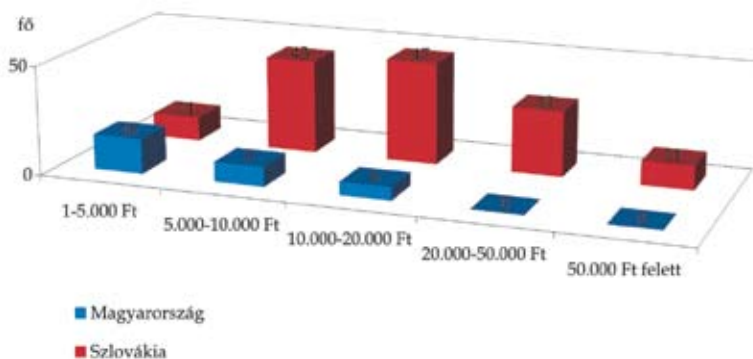

Forrás: saját kutatás

A Párkányban megkérdezettek 95,3%-a (143 fő), az Esztergomban megkérdezettek 21,3%-a (32 fő) jár át vásárlás céljával a határon túlra. A Szlovákiából átjárók közel fele (49,3%) a vásárlásra fordított havi kiadásainak több, mint 50%-át, míg a Magyarországról érkezők legfeljebb 50%-át költik el ennek az összegnek a határ túlsó oldalán. Amennyiben a határon túli vásárlás alkalmával elköltött összegeket szeretnénk összehasonlítani, megállapíthatjuk, hogy az Esztergomban megkérdezettek körében maximálisan 20 ezer Ft-ot költenek, de a vásárlók fele legfeljebb csak 5 ezer Ft-ot. A Párkányban megkérdezettek (60%-a) leginkább 5 és 10 ezer Ft-ot, ill. 10 és 20 ezer Ft között költenek egy vásárlás alkalmával. A legkisebb (1-5 ezer Ft között) és a legnagyobb (50 ezer Ft feletti) költségkategóriákban költők aránya azonos (7,3%) (8. ábra).

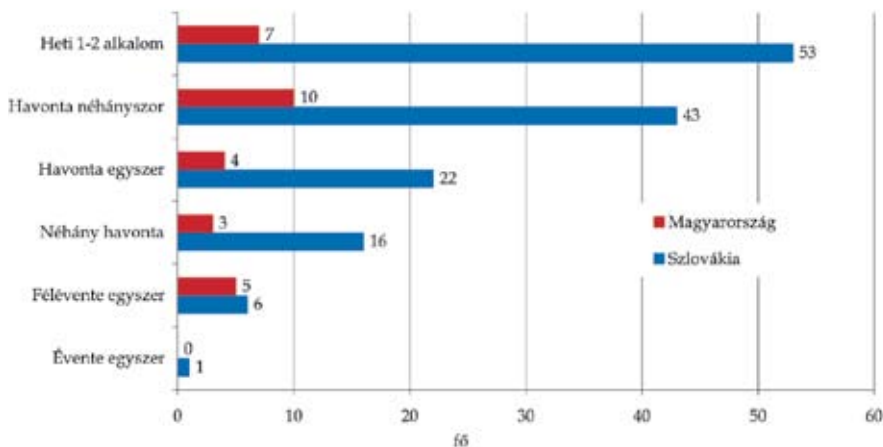
A vásárlás intenzitása a kérdőív alapján is a szlovákiaiak részéről nagyobb. A megkérdezett szlovákiaiak 80%-a (120 fő) havonta legalább egyszer átmegy Magyarországra vásárolni, s közülük 55 fő (36,6%) heti több alkalommal is. A felmérésben résztvevő magyarországiak 16%-a (24 fő) jár már csak át havonta vásárlás céljával, s a néhány havonta és a félévente átlátogatók aránya is igen alacsony (5,3%). Ebből következik, hogy közöttük igen magas (78,7%) azok aránya akik soha nem vásárolnak Szlovákiában (9. ábra).

8. ábra: Egy vásárlás alkalmával mekkora összeget költ a határ túloldalán

Forrás: saját kutatás

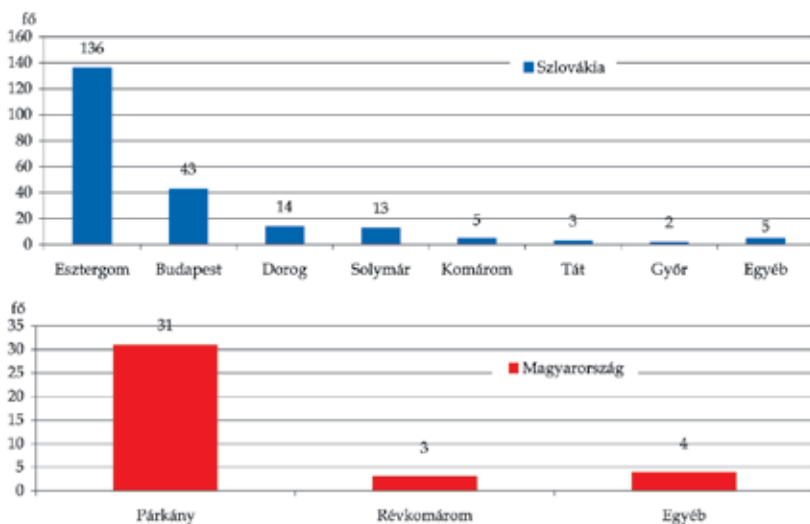
9. ábra: Vásárlás gyakorisága a határ túloldalán

Forrás: saját kutatás

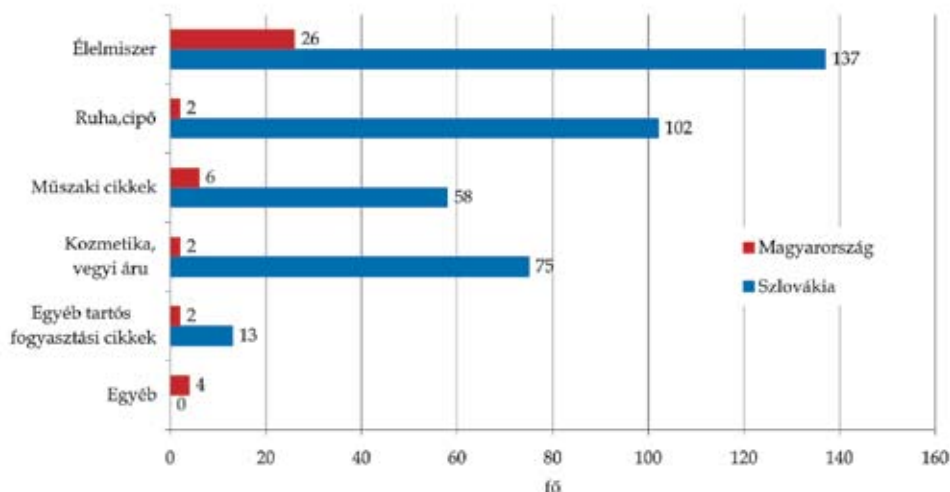
A megkérdezett párkányi 90,7%-a (136 fő) Esztergomban vásárol. További településként a válaszadók 28,7%-a (43 fő) Budapestet, 24,7% (37 fő) Dorogot vagy Solymárt stb. jelölte meg. Az Esztergomból Szlovákiába járó vásárlók 81,5% Párkányban vásárol (10. ábra).

10. ábra: Mely településekre jár vásárolni a határ túloldalán

Forrás: saját kutatás

11. ábra: Milyen termékcsoportokat vásárol a határ túloldalán

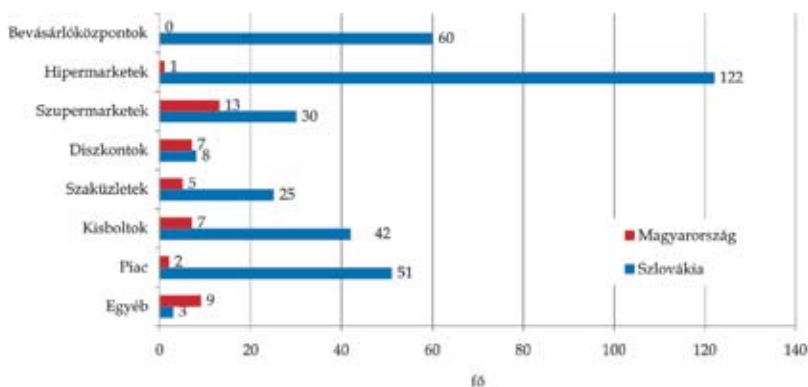

Forrás: saját kutatás

A határ túloldalán vásárlók körében az élelmiszervásárlás szerepel elsődleges célként mindkét városban, a csak élelmiszert vásárlók aránya 16%, ill. 59,4%. A következő legkedveltebb termékcsoport a szlovákiaiak körében a ruha, cipő és a különféle kozmetikumok, a Magyarországról érkezők esetében pedig a műszaki cikkek (11. ábra).

A határ túloldalán felkeresett üzletek típusát tekintve a szlovákiaiak a hipermarketekben, elsősorban a Tesco üzletláncban vásárolnak (83%); de emellett kedveltek az esztergomi piacok (35,7%), valamint a bevásárlóközpontok (42%) is. A magyarországi vásárlók a szlovák oldalon 50 km-es körzetben bevásárlóközpontok és hipermarketek hiányában a szupermarketeket (Jednota, Billa), a diszkontokat (Lidl) és a kisboltokat keresik fel (12. ábra).

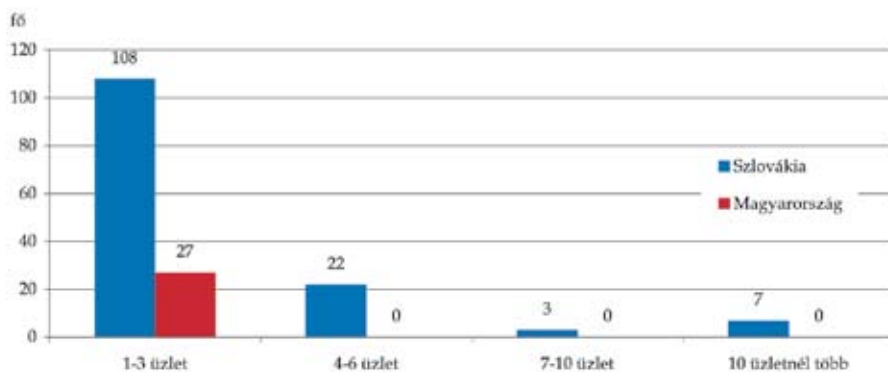
12. ábra: Milyen típusú üzleteket keres fel általában a határon túli vásárlásai során

Forrás: saját kutatás

A megkérdezett magyarországi vásárlók a határ túloldalán három üzletet preferálnak (84,4%). A Szlovákiából átjárók közül is általában legfeljebb három üzlet felkeresése esik egy vásárlásra (75,5%), de nem ritka az ennél több üzletet felkeresők száma sem (15,4%) (13. ábra).

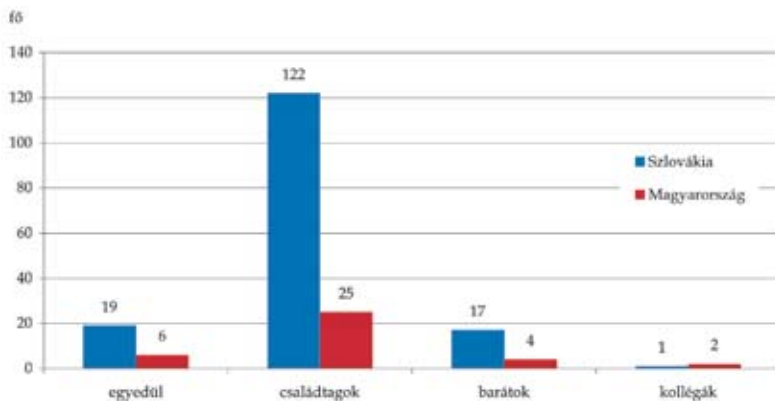
13. ábra: Egy vásárlás alkalmával felkeresett üzletek száma

Forrás: saját kutatás

A Párkányban és Esztergomban megkérdezettek közül a határon túli vásárlásokra általában családtagokkal járnak. Ez a szlovákiai oldalról átjáró (143 fő) 85,3%-a, míg a magyarországi oldalról átjáró (32 fő) 78,1%-a. Családtagok mellett leggyakrabban egyedül, vagy barátokkal vásárolnak (14. ábra).

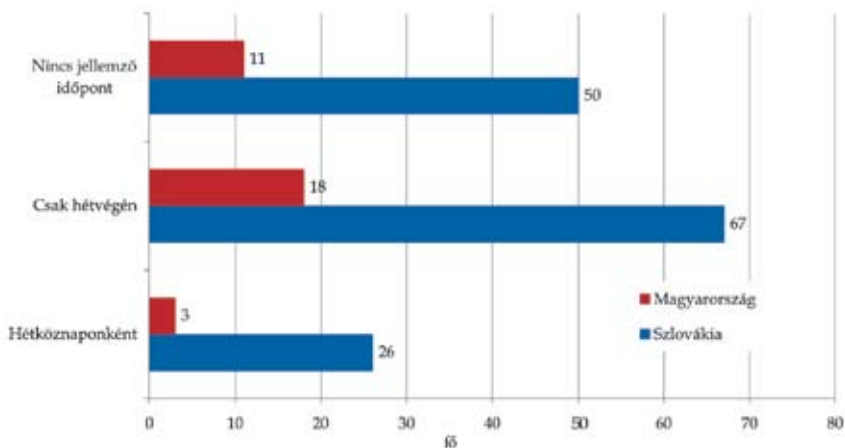
14. ábra: Kivel jár vásárolni a határon túlra

Forrás: saját kutatás

A felmérésből kiderül, hogy a határon túli vásárlások jellemzően hétvégén történnek. A hétköznap végzett bevásárlások inkább a Szlovákiából átjáró vásárlókra jellemző. Miközben azok aránya, akik nem jelöltek meg semmilyen jellemző időpontot közel azonos a két városban válaszadók körében (15. ábra).

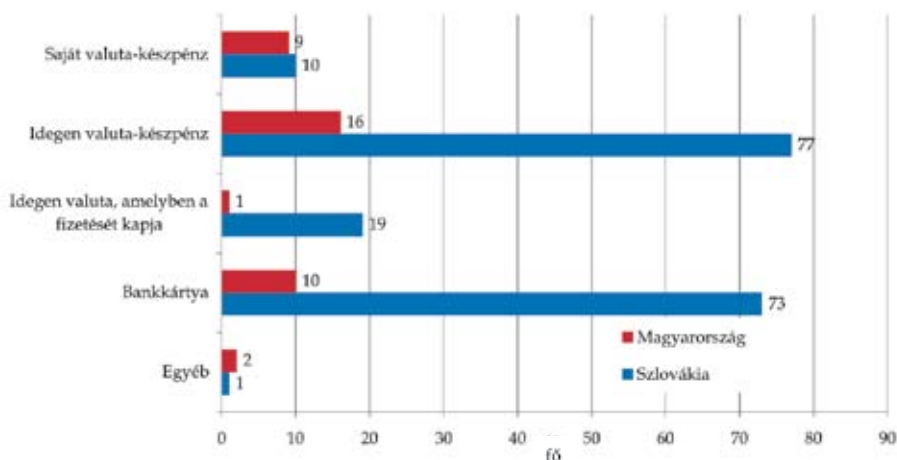
15. ábra: Milyen jellemző időpontokban megy a határ túloldalára vásárolni

Forrás: saját kutatás

A kérdőíves vizsgálat kitér a vásárlók fizetési szokásaira. A Párkányban megkérdezettek 42%-a csak készpénzt, 28% csak bankkártyát és 30% készpénzt és bankkártyát is használ a határon túli vásárlásai során. Aki a készpénzzel való fizetési lehetőséget választja, az választhat az euró vagy a magyar forint között. A Magyarországon vásárlók 7%-a euróval is szokott fizetni. A határ túloldalán (Magyarországon) dolgozók a forintban kapott fizetésüket költik. Esztergomban, a készpénzzel fizetők aránya 65,6%-ot tesz ki a határon túl vásárlók köréből. Természetesen vannak olyanok is, akik kizárólag bankkártyával fizetnek (a határon túl vásárlók 25%-a), mindössze 9,4% jelölte meg, hogy készpénzt és bankkártyát is használ, viszont annak ellenére, hogy számos üzletben az euró mellett magyar forinttal is lehet fizetni, csupán kilenc megkérdezett (28%) élt már ezzel a lehetőséggel (16. ábra).

16. ábra: Határon túli vásárlás során fizetés módja

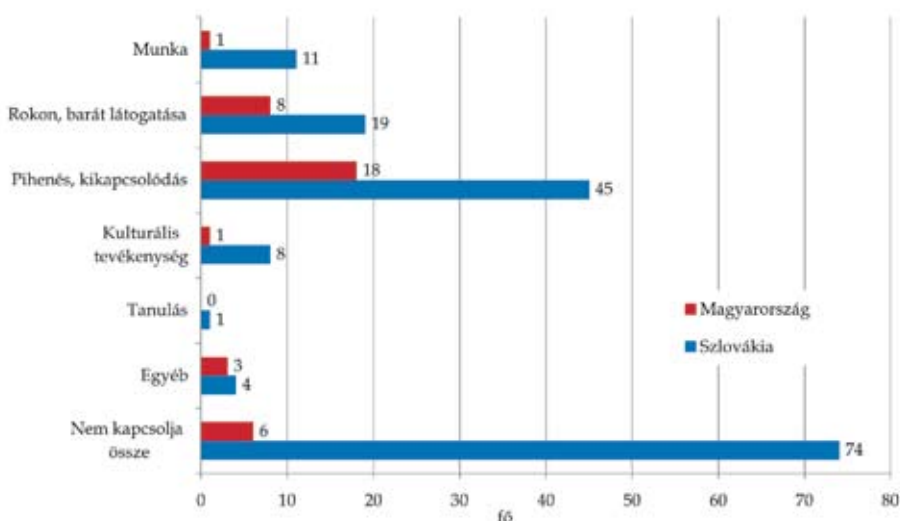

Forrás: saját kutatás

A határon túli vásárlásaikat a magyarországiak inkább kötik össze pihenéssel, mint a Szlovákiában megkérdezettek (előbbieknél 56,3%, utóbbiaknál 31,5% az arány a határon túlra járókhoz viszonyítva). A rokon, barát látogatása is inkább a magyarországiakra jellemző (25%, ill. 13,3%), míg a munkával és kulturális tevékenységgel egybekötött vásárlások a szlovákiakra. A szlovákiai válaszadók 51,7%-a nem kapcsolja össze semmilyen más tevékenységgel a magyarországi vásárlását (17. ábra).

A vásárlók által használt leggyakoribb közlekedési eszköz a személygépkocsi, mindkét városban megkérdezettek körében (83,9%, ill. 56,3%). A két város között meglévő és viszonylag gyakori autóbusz közlekedés ellenére a tömegközlekedési eszközzel szemben többen előnyben részesítik a gyalogos közlekedést (13,3% ill. 31,3%). A vonattal való közlekedési lehetőséget természetesen a távolabbról érkezők, ill. a távolabbi településekre eljáró vásárlók választják.

17. ábra: Milyen más tevékenységgel kapcsolja össze a határon túli vásárlásait

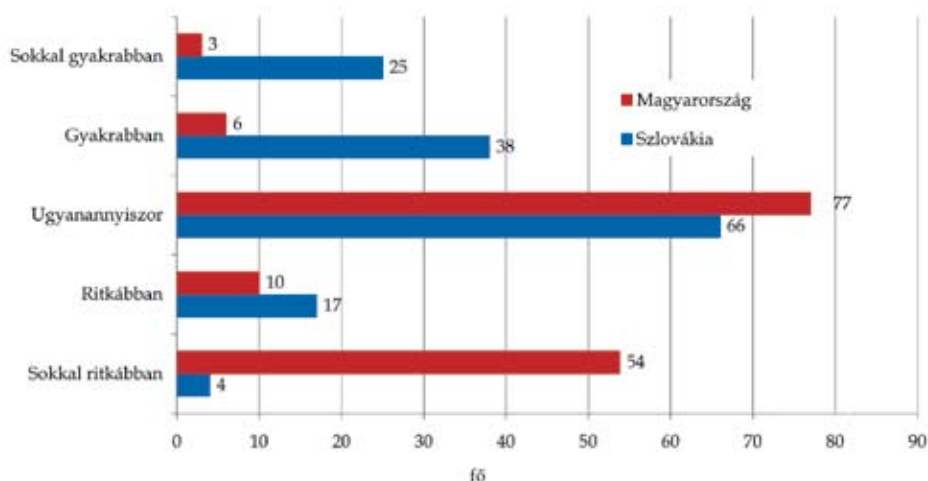

Forrás: saját kutatás

A válaszadók arra a kérdésre, hogy az előző évekhez képest milyen gyakorisággal jár a határ túloldalára vásárolni, nem meglepő módon a két városban ellentétes válaszokat adtak. Míg a Párkányban megkérdezett 150 személy 42%-a gyakrabban, vagy sokkal gyakrabban, addig az Esztergomban megkérdezettek ugyanilyen arányban (42,7%) ritkábban vagy sokkal ritkábban járnak vásárolni a szomszédos országba. Azok között, akik azt jelölték meg, hogy az előző évhez képest ugyanannyiszor mennek át a határ túloldalára vásárlás céljával, különbséget kell tenni abban az értelemben, hogy ugyanúgy nem járnak át, vagy ugyanúgy átjárnak-e. Szlovákiában ez azt jelenti, hogy a 66 válaszadóból 62 fő (az összes válaszadó 41,3%-a) ugyanúgy átjár, míg Magyarországon 77 személyből 69 fő (az összes válaszadó 46%-a) ugyanúgy nem jár át (18. ábra).

A határon túli vásárlás gyakoriságában szerepet játszó tényezőkre, a skálakérdésekre adott válaszok kiértékelése után kaphatunk magyarázatot. Az 1. táblázat foglalja össze, hogy mely tényezők és azok milyen mértékben befolyásolták és befolyásolják napjainkban is a határon túli vásárlásokat.

18. ábra: Előző évhez képest milyen gyakorisággal jár a határ túloldalára vásárolni

Forrás: saját kutatás

A kérdések rendre a következők voltak: Milyen mértékben befolyásolta a határon túli vásárlásait az alábbi tényezők:

1. EU csatlakozás
2. Forint árfolyam-gyengülése
3. Schengeni határnyitás
4. Kiskereskedelmi hálózat a határ túloldalán (színvonal, kínálat)
5. Termékek árszínvonalának különbsége
6. Határon túli munkavállalás lehetősége
7. A napjainkban kialakuló pénzügyi- gazdasági válság
8. Az elmúlt évek magyarországi gazdaságának stagnálása/ill. a szlovákiai gazdaság növekedése
9. Helyi gazdasági, társadalmi kapcsolatok újjászövődése
10. Megkérdézett jövedelmi viszonyainak alakulása
11. Egyéb, helyi tényezők alakulása

1. táblázat: Mely tényezők befolyásolták a határon túli bevásárlásokban, %-ban

		Nagyon negatív				Semleges			Nagyon pozitív				NT*
		-5	-4	-3	-2	-1	0	1	2	3	4	5	
1.	SK*	0,7	0	1,5	0	0	63,2	3,7	2,2	6,6	10,3	11	0,7
	Mo.*	2,7	0,7	2,7	0	0	74,7	0	0,7	7,2	6	5,3	0
2.	SK	0,7	0	0	0,7	0	23,6	0,7	6,6	14	15,4	38,2	0
	Mo.	34	5,4	10,1	3,3	0	46	0	0	0	1,7	1,7	0
3.	SK	0	0	0	0	0	61	1,5	3,7	4,4	7,4	22,1	0
	Mo.	0	0	0,7	0	0	64,7	0	2,7	7,3	4,7	19,3	0,7
4.	SK	0	0	0	0	0	52,2	1,5	3,7	16,2	11	15,4	0
	Mo.	0,7	0	4	3,3	0	43,4	0	0,7	9,3	5,3	5,3	28
5.	SK	0,7	0	0	0	0	20,5	0	7,4	20,6	17,7	32,3	0,7
	Mo.	13,3	0,7	10,7	2	0,7	25,3	0,7	0,7	6	4	1,2	32,7
6.	SK	0	0	0	0	0	76,5	0	3,7	2,2	3,7	14	0
	Mo.	0	0	0	0	0	98	0	0,7	0,7	0	0,7	0
7.	SK	0	0	0	0	0	84,6	0	2,9	2,9	2,2	7,4	0
	Mo.	0	0	0,7	0	0	84	0	2,7	2	2,7	8	0
8.	SK	1,5	1,5	1,5	0,7	0,7	58,8	1,5	4,4	12,5	10,3	6,6	0
	Mo.	14	4	7,3	2,7	0	67,3	0	0,7	2	0	2	0
9.	SK	0	0	0	0	0	89	1,5	0,7	4,4	0	4,4	0
	Mo.	0	0	0	0	0	90,6	0	2,7	2,7	2	2	0

NT = Nem tudja, SK-szlovákiai válaszadók aránya, Mo-magyarországi válaszadók aránya

Forrás: saját szerkesztés

1. Az Európai Unióhoz való csatlakozás a válaszadók 69%-át nem befolyásolta, ugyanakkor, akiket igen, inkább pozitív mértékben (33,8%, ill.19,2%).

2. Az euro-forint árfolyam nem meglepő módon pozitívan befolyásolta a határon túli bevásárlásokban a szlovákiai válaszadók 74,9%-át (ebből maximálisan pozitívnak értékelte 38,2%), míg a Magyarországon megkérdezettek 52,7%-át negatívan (ebből maximálisan negatívnak értékelte 34%) és 46% semlegesnek ítélte meg az árfolyam alakulást.

3. A schengeni határnyitás, vagyis a vámellenőrzés megszűnése a felmérésben résztvevők 62,9%-át nem ösztönözi arra, hogy átjárjon a határ túloldalára.

4. A másik ország kiskereskedelmi hálózatának színvonalát a Párkányban megkérdezettek közel azonos arányban semlegesnek vagy pozitívnak (52,2%, ill. 47,8%) ítélték meg, míg az Esztergomban megkérdezettek körében eltérő válaszok születtek. A válaszadók 28%-a egyáltalán nem tudta megítélni a szlo-

vákiai kiskereskedelmi hálózat színvonalát, 8% rosszabbnak, 43,4% ugyanolyannak ítélte, miközben 20,6% jobbnak véli a határon túli kiskereskedelmi üzletek fejlettségét.

5. A termékek árszínvonalára vonatkozó kérdésre az előzőhöz hasonló vélemények fogalmazódtak meg. A szlovákiai válaszadók kedvezőbbnek, vagy ugyanolyannak ítélték meg a Magyarországon kapható termékek árát. Egy válaszadó nem tudta megítélni, egy pedig drágábbnak tartja a Szlovákiainál. Közel ugyanannyian drágábbnak, vagy ugyanolyannak (29,4% ill. 25,3%) ítélték meg, míg a kedvezőtlen árfolyam alakulás ellenére 12,6% alacsonyabbnak vélte a Szlovákiában kapható termékek árszínvonalát.

6. és 7. A megkérdezettek véleménye alapján a határon túli munkavállalás lehetősége és a kialakult gazdasági, társadalmi kapcsolatok egyik országrészben sincs negatív hatással a másik országban történő vásárlásokra. Párkányban 23,3%, Esztergomban csupán 0,02% érint személyesen vagy családon belül a határon túli munkavállalás, és jelent motívációs tényezőt a túloldalon való vásárlásra. A kialakult baráti és üzleti kapcsolatok mindkét térségrészben megkérdezettek körében ugyanolyan arányban (15,4%) vannak jelen.

8. A felmérésben résztvevők 63%-a szerint nem a jövedelmi viszonyainak alakulása határozza meg a határon túli vásárlásait. Azonban míg a szlovákiai térségrészben megkérdezettek körében inkább pozitívnak (35,3%), addig a magyarországi térségrészben inkább negatívnak (28%) ítélik meg a jövedelmi viszonyaik alakulását.

9. A helyi adottságok közül a fürdő, éttermek, kulturális kikapcsolódás lehetősége vonzza leginkább mindkét térségrész lakóit a szomszédos országba, azonban a turizmus a válaszadóknak csupán 11%, ill. 9,4%-át befolyásolja a határon túli vásárlásaiban.

Párkány-Esztergom régió határ menti kereskedelmének vizsgálata során igazolódott, hogy a határ menti mozgások alakulását rövid és hosszú távú ható tényezők befolyásolják. Az alábbiakban azokat a tényezőket vázolom fel, melyek hatással lehetnek, és alakíthatják a térségben élők vásárlási szokásait:

- A térség demográfiai elemzése során vizsgálatra került a lakosság nemzeti hovatartozása. Megállapítható, hogy a szlovákiai magyarok utazási intenzitása a jelentősebb, melyet nagymértékben összefügg a nyelvtudással. A magyarországiak körében kevesen beszélnek a szlovákul, míg a dél-szlovákiai szlovákok körében több a magyarul tudó, vagy legalább értők aránya.
- A kutatási terület kor szerinti összetétele előregedő népesség szerkezetet tükröz. A népesség idős korosztályainak aránya meghaladja a fiatal korosztályok népességszámát. A térségben a munkanélküliséget leginkább érintett terület a párkányi térség. Ugyanakkor a lakosság fiatalodása csak Párkány esetében figyelhető meg, ahol a gyer-

mekkorúak aránya lényegesen meghaladja a 60 évesnél idősebb népesség számát.

- A regisztrált munkanélküliek között az iskolai végzettséget tekintve az általános, valamint a szakmunkásképző iskolát végzettek aránya a legmagasabb.
- Szlovákia a rendszerváltás után először 1991-ben szembesült a munkanélküliséggel. Így a déli, párkányi régióból a munkavállalók egyre nagyobb számban a szomszédos Esztergomban kerestek munkát a Magyar Suzuki Zrt.-nél és más térségben működő vállalatoknál. Az utóbbi években Szlovákiából kétezernél is többen jártak át dolgozni a Duna túloldalára. A gazdasági válság következtében - mely első sorban az autóipart érinti - kialakult létszámleépítések jelentős hatással van Szlovákia déli régiójára.
- A Párkányi és az Esztergomi kistérség kiskereskedelmi hálózatának feltérképezése során láthattuk, hogy a magyarországi oldal, így a két régióközpont közül Esztergom üzlethálózata fejlettebb.
- Az élelmiszer-kereskedelem területén országos viszonylatban piacvezető Tesco előnyre tett szert a vizsgált térségben is. A határmenti-ségben rejlő lehetőségeket kihasználva, és a sikeres telephelyválasztásának köszönhetően jelentős vásárlóerőt vonz szlovák oldaláról. Az angol kiskereskedelmi lánc konkurenciát jelent a párkányi Billa és a Coop Jednota szupermarketeknek, nemcsak a szélesebb termékkínálat, hanem az éjjel-nappali nyitva tartás következtében. A szlovák üzletek csak este 20-21 óráig tartanak nyitva a Tesco 0-24 óra közötti nyitvatartási idejével szemben.
- A bevásárlóközpontok és hipermarketek magasabb színvonalon és szélesebb termékválasztékot biztosítanak. Ugyanakkor a szlovákiai oldalon, Párkányban még csak jövőben várható a megjelenésük.

Felhasznált irodalom

Csizmadia Z. (2008): Társadalmi kapcsolatok a szlovák-magyar határtérségben, MTA RKK, Pécs

Grossz A.- Tilinger A. (2008): A gazdasági szereplők határon átnyúló tevékenysége, MTA RKK, Pécs

Ister-Granum Eurorégió (2007): Organikus térségfejlesztés – Az Ister-Granum Eurorégió projektjei, Ister-Granum Eurorégió Fejlesztési Ügynökség Kht., Esztergom

Kovács A. (2008): A kiskereskedelem területi jellegzetességei a szlovák-magyar határtérségben. Tér és Társadalom. 2008/3.

Sikos T. T. – Tiner T. (2007): Egy város - két ország Komárom-Komárno, Selye János Egyetem Kutatóintézete, Komárom

Sikos T. T. (2007): A bevásárlóközpontok jelene és jövője. Selye János Egyetem Kutatóintézete. Komárom

Sikos T. T. – Tiner T. (2008): Határmentiség és fejlődési térpályák, MÜTF, Tatabánya

